

TBİLİSİ 2017

წიგნი დაბეჭდილია სსიპ სრულიად საქართველოს მუსლიმთა
საამმართველოს სამეცნიერო საბჭოს ინიციატივით და რეკომენდაციით

**Bu kitab Bütün Gürcüstan Müsəlmanları İdarəsinin şərq Gürcüstan müf-
tiliyinin elmi şurasının təşəbbüsü və məsləhəti ilə nəşr olunub.**

Kitabın orijinal adı: *Hakka Adanmış Gençlik*

Müəllif: *Osman Nuri TOPBAŞ*

Anadolu türkcəsindən Azərbaycan türkcəsinə

uyğunlaşdıran: *Nurlan MƏMMƏDZADƏ*

Elmi və bədii redaktor: *Dr. Abbas QURBANOV*

Nəşrə hazırlayan: *Ömər QURBANOV*

Hacı BƏKİROĞLU

Dizayn: *Tural SƏLİMOV*

Elsevər ƏHMƏDOV

სსიპ სრულიად საქართველოს მუსლიმთა საამმართველო მადლობას უხდის
საქართველოს ახალგაზრდობის დახმარების და საგანმანათლებლო საზოგადოებას
წიგნის გამოცემის ნებართვისათვის

**Bu kitabın nəşrinə icazə verdiyinə görə Bütün Gürcüstan Müsəlmanları
idarəsi Gürcüstan Gənclərinə Yardım və Maarifləndirmə Təşkilatına təşəkkür edir.**

Esma Oniani st 23, Tbilisi, Georgia,
Tel: (+995) 32 253 16 30,
Mob: (+995) 577 62 30 31,
(+995) 599 54 12 92,
ID: 401960794, Postal Code: 0159
E_mail: info.amag77@gmail.com

სამართლიანობისათვის მიძღვნილი
ახალგაზრდობა

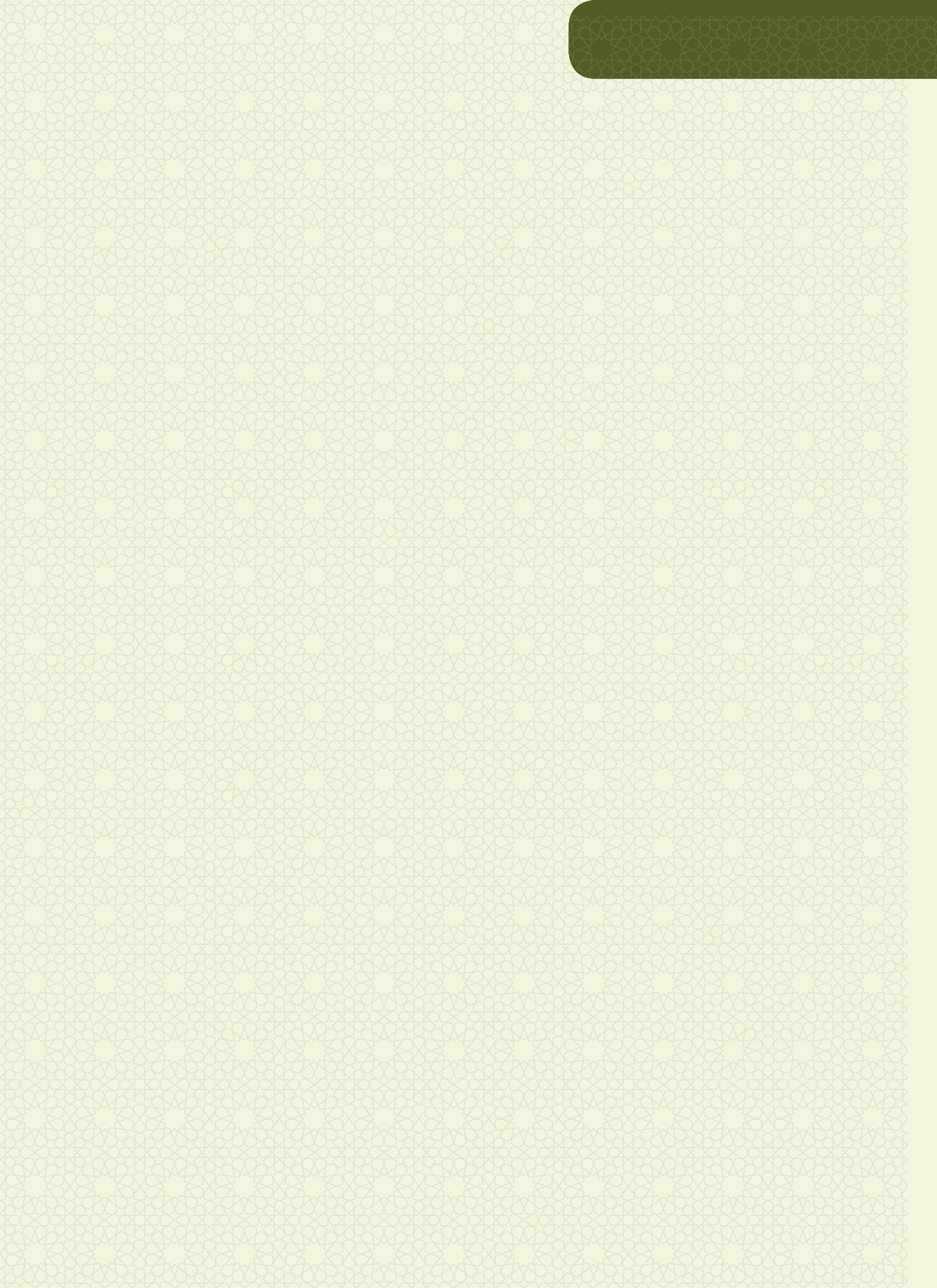
Haqqa Hər Olunmuş
GƏNCLİK

Osman Nuri Topbaş

ოსმან ნური თოფბაში

TBILISI 2017

ÖN SÖZ

Biz aciz bəndələrini başda İslam, iman və Quran olmaq şərtiylə sayıb qurtara bilməyəcəyimiz nemətləriylə təchiz edən Allah-Təalaya sonsuz həmd-sənalar olsun!

Bəşəriyyəti imansızlıq və cəhalət qaranlıqlarından xilas edib əbədi səadətə çatdırmağa səbəb olan, misilsiz nümunəvi şəxsiyyət, ən böyük müəllim və rəhbərimiz, kainatın fəxri Həzrət Məhəmməd Mustafaya, Onun Əhli-Beytinə və əshabına sonsuz salət və salam olsun!

Allah-Təalanın biz bəndələrinə lütf etdiyi ən böyük nemətlərdən biri əbədi həyatın **səadət** və ya **fəlakət** sərmayəsi olan **“ömür”**dür. Onun hər anı əbədi qazanc və səadətə, eyni zamanda insanlıq neməti zay edildiyi təqdirdə fəlakət və xəcalətə səbəb olacaq xüsusiyyətdədir. Bu səbəblə onu Quran və Sünnəyə görə dəyərləndirmək, ağıl və vicdan sahibi olan hər bir insanın ən mühüm işidir.

Bununla yanaşı əbədi səfərə hazırlıq baxımından həyatın hər mərhələsi eyni deyil. Bunun ən bərəkətli mövsümü və belə demək mümkünsə, bahar fəslə **“gənclik”**dir. Çünki gənclik çalışqanlıq, gümrəhlik, cəsarət, mətanət, həyəcan və güc mövsümüdür. Bu səbəblə də insan ömrünün ən əhəmiyyətli çağıdır.

Bir insanın yaşadığı təxminən 70-80 illik ömür uşaqlıq və gənclik illərində atılan təməllərin üstündə formalaşmaqdadır. Bu baxımdan insan həyatının ilk mərhələsi sanki bir ömrə bərabərdir.

Başqa cür desək, gənclik həyat bulağının axacağı məcranı müəyyənləşdirmək xüsusunda bir başlanğıc təşkil etmək baxımından da çox mühümdür. Yəni şəxsiyyətin əsas vəsf və istiqamət etibarilə formalaşdığı bir mövsümdür. Bu mövsümdə haqq və xeyir istiqamətindən azacıq uzaqlaşmaq belə sonrakı yaşlarda dönüşü çətin olan zəlalət və

dilərində sürüklənməyə səbəb olar. Bu həqiqəti ifadə etmək üçün atalar “Ağac yaşkən əyilər” deyiblər.

Bu səbəblə gənclərin bacarıq, fərsət, bəsirət və güclü iradəylə hərəkət edib enerjilərini haqqa və xeyrə sərf edə bilmələri hədsiz dərəcədə əhəmiyyətlidir.

Mövlana həzrətləri buyurur:

“Gənclik illərini qənimət bilib qulluq borcunu ödəyən kəs necə də xoşbəxtdir. Belə bir insan dini və insani vəzifələrini yerinə yetirər. Bədəni sapsağlam ikən, ürəyində və canında güc-qüvvət varkən qulluğunu ifa etməyə çalışar.

Çünki o gənclik çağı yamyaşıl bir bağa bənzəyir. Bol meyvələr verir. İxtiyar çağında isə bədən quraq toprağa bənzəyər. Quraq tarlada da heç vaxt yaxşı bitki yetişməz.”

Eyni zamanda ömrün ən enerjili çağı olan gənclikdə ruhi həyəcanlar qədər nəfsani arzular da zirvədədir. Buna görə nəfsani iştahları zəifləmiş olan yaşlılarla müqayisədə gənclərin nəfslərinə hakim olub ilahi riza istiqamətində yaşaya bilmələri Allah qatında daha çox qiymətlidir. Yəni gənclər aşdıqları əngəllərin şiddətinə nisbətən əlavə mükafata da nail olurlar. Çünki əldə edilən bir nəticənin dəyəri ona çatmaq üçün kənarlaşdırılan maneələr nisbətindədir.

Lakin ömrün ən münbit mərhələsi olan gəncliyi layiqli şəkildə dəyərləndirə bilmək xüsusunda insan oğlu çox vaxt qəflət içindədir. Bəşər tarixinin şahid olduğu ən müstəsna gənclərdən biri olan **Həzrət Əli** belə buyurur:

“Əldən çıxmadan əvvəl bu iki şeyin qədrini bilmək çətindir. Biri sağlamlıq, digəri isə gənclikdir.”

Təəssüf ki, nemət əldən çıxmadan onun qiymətini layiqincə dərk edə bilənlər çox azdır. Bunun üçün də gənclərin əllərindəki gənclik sərvətini cahilanə və duyğusuzca hədəf etməsi qarşısında ən çox təəssüflənənlər o neməti itirdikləri üçün qədrini daha yaxşı bilən yaşlı insanlardır. Buna görə də:

“Eh, kaş ki, gənclər bilsə, ixtiyarlar da edə bilsə!” –deyilmişdir.

Gənclik neməti hələ əldə ikən dünya görmüş insanların təcrübələriylə vaxtını dəyərləndirə bilənlər ən ağıllı və bəxtiyar insanlardır. Necə ki, hədisi-şərifdə buyurulur:

“Allah uşaqsayağı hərəkət etməyən, xeyrə yönəlib, arzu və istəklərini tərk edən vüqarlı və kamil gənci sevər.” (Əhməd, IV, 151)

Digər tərəfdən **“gənc”** kəlməsi fars dilində **“xəzinə”** deməkdir. Buna əsaslanaraq belə deyə bilərik ki, gənclik insan ömrünün xəzinəsidir. Bu xəzinəni dəyərləndirmə şəklinə görə insan ya böyük bir zənginliyə nail olur, ya da ziyana düşür.

Elə isə halımızı və gələcəyimizi tez-tez düşünməli, beşiklə təbəttür arasındakı eniş-yoxuşlu, dəyişən şərtlər və sürprizlərlə dolu həyat macəramızı ciddiyyətlə təfəkkür etməliyik. Unutmamaq lazımdır ki, **qəflətlə yaşanan həyat uşaqlıqda oyun, gənclikdə şəhəvət, orta yaş dövründə qəflət, ixtiyarlıqda əldən çıxanlara həsrət və min bir peşmançılıqdan ibarətdir.**

Millətlərin gələcəyi haqqında əvvəlcədən fikir sahibi olmaq kərəmət və ya kəhanət deyil. Bunun üçün o millətin gənclərinin öz enerjilərini haralarda sərf etdiklərinə baxmaq kifayətdir.

Hər dövrün gəncliyi aldığı tərbiyəyə görə öz enerjisini sərf edəcək bir həyat tərzini seçər. Gəncliyin həyat tərzini isə o millətin gələcəyini göstərən bir güzgüdür. Əgər bir millətin gəncləri öz güclərini xeyir, mənəviyyat və fəzilət yolunda xidmətə sərf edərsə, deməli o millətin gələcəyi parlaqdır.

Tariximizdəki şanlı zəfərlər mənəvi güc qarşısında maddi gücün necə məğlub olduğuna ən bariz misaldır. Bütün dünya şahiddir ki, qəlbləri imanla dolu olan o şanlı nəslin sahib olduğu mənəvi güc düşmənin qat-qat artıq olan maddi gücünə qalib gəlmişdir.

Bunun əksinə, bir millətin gəncləri öz enerjilərini nəfsi arzular istiqamətində zay edərsə onların mənsub olduqları millətin aqibəti ziyandan başqa bir şey deyildir. Müasir Qərbi dünyası maddi istək və ehtiyacları təhəvvül nəticəsində əldə etdiyi rifahla baxmayaraq ruhi böhranlara sürüklənməkdən xilas ola bilməmişdir. Pozğunluq, içki və narkotika bəlası ilə intihar nisbətinin bəşər tarixində görülməmiş bir dərəcəyə çatması bu ruhi səfalətin aşırıq-aydın bir göstəricisidir.

Hər cür maddi doyuma rəğmən ruhi aclıq insani və əxlaqi dəyərləri zəiflətməkdə və qorxunc hal alan silah sənayesi ilə materialist dünya nəhayət özünü sancıb öldürən bir əqrəb kimi faciəli aqibətə doğru sürüklənməkdədir.

Bu səbəblə qəlbi imanla dolu müsəlman gənclərin onların maddi rifahına aldanaraq ruhi böhran içindəki tərzlərinə heyran olmaları son dərəcə təhlükəlidir. Bu hal sağlam bir insanın xəstəyə qibtə edib onu təqlid etməsindən fərqlənir.

Nəticə etibarilə gənclərimiz yanlış hiss, fikir və davranışların çirkabına qapıldıqdan sonra xilas olmağa çalışmaqdan, ilk başdan maddəni məna ilə bütünləşdirən öz mədəniyyətimizin əsl prinsiplərinə sarılmalı, milli və dini kimliklərini yenidən kəşf etməyə çalışmalıdır. Bunun üçün də fərsət və bəsirətlə hərəkət edib, xüsusilə tarixi təcrübələrdən istifadə etməlidirlər.

Unutmamaq lazımdır ki, tarix millətlərin yaddaşı deməkdir. Milli təcrübələr mənsüməsidir. Buna görə keçmişin unudulduğu yerdə millətin sonu olar. Çünki millət bir mənada tarixdən ibarətdir. Onu mənəvi dəyərlərindən və tarix şüurundan uzaqlaşdırsanız geriye insan sürüsü qalar.

Qiymətli gənc!

Unutma ki, yeni əsərlər və gənc nəsillər keçmişdən miras aldığı ünsürlərin zənginliyi nisbətində canlı, güclü və davamlıdır. Millətlərin davamlılığı həssas, duyğulu və səviyyə əldə etmiş bir qəlbə sahib olan fədakar nəsillər yetişdirməklə mümkündür. Uşaqlarına qəhrəmanlıq dastanını layla kimi oxuyan nəslin dininə, dilinə, tarixinə, bayrağına, vətəninə və millətinə, bir sözlə bütün maddi-mənəvi dəyərlərinə sahib çıxacaqdır.

Nəticə etibarilə gənc nəsillərin qəlbləri milli və mənəvi dəyərlərinə sahib çıxacaq xeyirli bir övlad olaraq yetişməyin səy və həyəcanı ilə dolu olmalıdır. Şair bu məsuliyyəti necə də gözəl dilə gətirir:

*Sahibsiz olan məmləkətin batması haqdır,
Sən sahib olarsan bu vətən batmayacaqdır...*

(M. A. Ersoy)

İgid Gənc!

Milli və mənəvi dəyərləri bilən və yaşadan, tarixinin üzərində gələcəyini qura bilən bir gənclik gələcəyə ümidlə baxmaq istəyən bir millətin duasıdır. Keçmişdəki təcrübələri yaşlıların əllərindən, zəhinlərindən və könüllərindən alıb gələcəyə ötürmək gənclərin müqəddəs vəzifəsidir.

Ürəyində din, dil, millət, bayraq və vətən sevgisi olan və bu ruhda böyüyən gənclik əlbəttə vətəninə qoruyacaqdır.

Nizamilər, Füzulilər, Şəmsi-Təbrizilər, Yəhya Təbrizilər, Hüdayilər, Abdulqadir Geylanilər, Yunislər və Mevlanalar kimi ürək-lərini Xalığın şəfqət nəzəriylə bütün məxluqata dərgah edən könül ər-lərin və onlardan feyz alaraq izlərini təqib edən gözəl insanların varsa,

Sinəsi Quranla dolu analar şir ürəkli igidlər dünyaya gətirirsə,

Dünya sənin gözündə kiçilmiş, axirət səadəti və Allah rızası ən böyük ideal halına gəlmişsə,

Unutma ki, **SƏN BÖYÜK BİR MİLLƏTİN DAVAMI və NƏ-VƏSİSƏN!..**

Fəzilətlərlə dolu olan mədəniyyətin təqibçisi, şan və şərəflə dolu keçmişin bugünkü təmsilçisi olduğunun şüur və vüqarıyla ruhunu yo-ğurmalsan!

Fərasətli Gənc!

Sahib olduğun məhdud imkanları sonsuz sərmayəyə çevirə bilmə-yin yollarını axtarib insanlıq şərəf və heysiyyətinə yaraşan bir həyatın necə yaşana biləcəyini öz mədəniyyətindən öyrənməlisən.

Yaşadığın həyatın din, iman, ailə, millət, bayraq və vətənin üçün bir mənə ifadə etməsinin zəruri olduğunu dərk etməlisən.

Bu dəyərlərin tələb etdiyi məsuliyyətləri düşünməlisən. Bu dün-yada başiboş buraxılmadığını, Allah-Təalanın bizi ülvi bir qayə üçün yaratdığını heç vaxt unutmamalısan.

Fəzilətli Gənc!

Həm zahirən, həm də batinən mükəmməl təhsil almalı, beləliklə həm Haqqa gözəl bir qul ola bilməyin elminə yiyələnməli, həm də halal yolla qazanc əldə edə bilmək üçün yaxşı bir peşə sahibi olmağa çalışmalısan.

Onu da unutma ki, dünya və axirət səadətinə nail ola bilmək üçün iman eşqiylə dolu bir qəlblə fədakarcasına xidmət və çalışma zəruridir. Çünki Haqqa məhəbbətin ölçüsü fədakarlıqla müəyyənləşir. Haqqın rizasını hədəf alaraq vəzifə və məsuliyyətlərini böyük bir fədakarlıq və həssaslıqla yerinə yetirməli, insanlıq heysiyyətini zədələyən çirkinliklərdən uzaq durmalısan.

Allaha qarşı qulluq vəzifələrini yerinə yetirməyin hər şeydən əvvəl gəldiyini unutmamalı, fani olanların və gələcək qayğıları arasında qalıb əbədi gələcəyini təhlükəyə atmaqdan narahat olmalısan. Fani dünyalıqların son nəfəsdə heç nəyə yaramayacağıнын şüuru içində yaşamal, gələcəyi və həqiqi səadəti lütf edəcək olanın Allah-Təala olduğunu yadından çıxarmamalısan.

Çünki “(Ey Rəbbimiz!) **Yalnız Sənə qulluq edir və yalnız Səndən yardım diləyirik.**” (əl-Fatihə, 5) ayeyi-kəriməsinin gərəyi olaraq biz Rəbbimizə nə qədər gözəl qulluq edə bilsən, ilahi yardıma da o nisbətdə nail ola bilərik.

Məhz bu şüurla yaşamağa müvəffəq olan gənclər əllərindəki gənclik sərvətini ən doğru şəkildə dəyərləndirərək əsla zərər etməyəcəkləri mənəvi bir qazanc qapısını da tapmış olarlar.

Bu əsər dahi də olsalar, elm, irfan və təcrübə ilə əldə edilə bilən bəzi nəsihətlərə qulaq asmaq ehtiyacı hiss edən gənclərimizə azacıq da olsa faydalı olmaq məqsədi ilə qələmə alınmışdır.¹

Heç vaxt yaddan çıxarmamaq lazımdır ki, hər insan Allahın verdiyi bütün nemətlərdən, xüsusilə də gəncliyini harda və necə tükətdiyindən hesaba çəkiləcəkdir. Allah-Təala bu həqiqəti belə ifadə edir:

1. Fərsətdən istifadə edərək, bu kitabın hazırlanmasında əməyi olan Dr. Murat Kaya, M. Akif Günay və İbrahim Hakkı Uzuna və eyni zamanda kitabın Azərbaycan dilində nəşrində zəhmət çəkən Dr. Abbas Qurbanov və Nurlan Məmmədşadəyə təşəkkür edir və çalışmalarının özləri üçün bir sədəqeyi-cariyə olmasını Rəbbimizdən niyaz edirəm.

“Sonra da həmin gün (Allahın dünyada sizə əta etdiyi) nemətlər barəsində mütləq sorğu-sual olunacaqsınız!” (ət-Təkasur, 8)

Rəsulullah ﷺ də belə buyurur:

“Heç bir bəndə qiyamət günü ömrünü harada tükətdiyindən, elmiylə necə əməl etdiyindən, malını haradan qazanıb hara xərclədiyindən, bədənini harada yorduğundan hesaba çəkilmədən bir addım belə ata bilməz!” (Tirmizi, Qiyamət, 1/2417)

Rəbbimiz hər birimizə, xüsusilə də gənc qardaşlarımıza bu sualların cavabını ağ üzlə və vicdan rahatlığıyla verə biləcək şəkildə feyzli bir həyat yaşamağı qismət etsin. Gəncliyinə, gücünə, qüvvətinə, imkanlarına aldanaraq önündəki çətin keçidləri unutmaq qəflətindən qorusun. Qəlbi məscidlərə bağlı, Allaha ibadətlə yetişən, Quran və Sünnə ruhaniyyətinin bütün hüceyrələrinə qədər işlədiyi iman nuruyla münəvvər, millətini, vətəninə, bayrağını və torpağını hər şeydən çox sevən gənclər zümrəsinə daxil eyləsin...

Amin!..

Osman Nuri Topbaş
Üsküdar

Bütün Zamanlara Örnək Bir Gənc:

*MƏHƏMMƏDUL-
ƏMİN* ﷺ

İnsanın Örnək Alma Ehtiyacı

Həyatının hər mərhələsində insanın yol göstərəcək bir rəhbərə, nümunə götürəcəyi bir örnəyə ehtiyacı var. Çünki insan dinini, dilini, şəxsiyyətini formalaşdıran davranışlarını, vərdislərini rəhbər insanlar və seçdiyi nümunəvi şəxsiyyətlər vasitəsilə öyrənir.

Məsələn, bir uşaq ata-anası hansı dildə danışırsa o dili öyrənər. Bir çox hərəkət və davranışı ata-anasını təqlid edərək həyata keçirər. Daha sonrakı illərdə isə idrak və qabiliyyətləri pillə-pillə yüksəldikcə bir çox insandan müxtəlif dərslər alar.

Yəni insanın təlim-təربiyəsi fitrətindəki təqlid qabiliyyəti ilə müsbət və ya mənfi örnəkləri təqlid etməsindən ibarətdir. Bu səbəblə hər kəsin özünə örnək seçdiyi insanların vəsfləri çox mühümdür.

Bəşəriyyətin həqiqi rəhbəri peyğəmbərlərdir. Onları ən gözəl şəkildə təqib edən peyğəmbər varisi alimlər, ariflər və Haqq dostları da peyğəmbərləri görməyənlər üçün nəbəvi irşad və davranış mükəmməlliyinin zamanlara yayılmış zirvələridir.

*Həzrət Peyğəmbər
ﷺ həyatın bütün
mərhələlərində bizə
hər cəhətdən müstəsna
örnək olmuşdur. Hər bir
insan Onun Sünneyi-
Səniyyəsində özünə
nümunə götürəcəyi
davranışların ən gözəlini
tapar. Peyğəmbərimizin
həyatı bütün rəng, ahəng
və çeşnisiylə birlikdə
ən müstəsna güllərdən
hazırlanmış bir buketə
bənzəyir ki, axtaranlar
özləri üçün güllərin ən
gözəlini o buketdə tapa
bilərlər.*

Zəmanəmizdə bir çox insan imansızlıq və əxlaqsızlıq fəlakətində məhv olub gedərkən, seldə üzən kötüklər kimi dövrün mənfi modalarına özünü qapdırmuşkən, şirin dillə yaxınlaşıb İslamın nəzakət, zərafət və gözəlliklərini göstərmək, xüsusilə də onları misilsiz nümunəvi şəxsiyyət olan Həzrət Məhəmməd Mustafanın ﷺ könül dünyasıyla tanış etmək möminin böyük bir iman və vicdan borcudur.

O rəhbərlərin arxasınca getmək əbədi qurtuluş və səadət səbəbidir.

Bunun əksinə, peyğəmbərləri və Haqq dostlarını deyil, başqalarını rəhbər görənlər qəflət, dəlalət və üsyana sürüklənməkdən xilas ola bilməzlər. Çünki əyri yolun yolçularının və nəfsani arzularına ram olanların arxasınca gedənlərin həyatı həzin bir fəlakətlə nəticələnir.

Müasir insanın ən böyük problemlərindən biri də elə bu deyilmi? Əyləncə içində üzən bir sıra məşhurları örnek görərək onlara bənzəmək üçün əbədi səadətini təhlükəyə atan gənclərimiz necə də həzin xüsrən içindədirlər!..

Mövlana -quddisə sirruh- insanın özünə yanlış modellər seçməsidəki qeyri-adiliyi bu misalla izah edir:

“Quzunun qurddan qaçmasına təəccüb edilməz. Çünki qurd quzunun düşmənidir. Heyrət ediləcək şey quzunun qurda könül verib onun arxasınca getməsidir.”

İnsan toplumu sanki ən mülayimindən ən vəhşisinə qədər hər növ heyvanın yaşadığı bir meşəyə bənzəyir. Oradakı insanların kimisi tülkü kimi hiyləgər, kimisi kaftar kimi yırtıcı, kimisi qarışqa kimi ehtirasla mal toplayan, kimisi də ilan kimi zəhərlidir. Bunların bəzisi oxşayaraq dişləyər, bəzisi zəli kimi qan əmər, bəzisi də üzə gülər, arxada quyu qazar.

Daima incə ruhlu, zərif və rəqiq qəlbli rəhbərlərə möhtac

olan gənclərin cəmiyyətdəki qurd təbiətli, yırtıcı və məhv edici insanların arxasınca getməsi nə qədər acı bir fəlakətdir!

İnsanın nümunə götürmək ehtiyacını və təqlid meylini lazımınca qarşılayacaq ən mükəmməl örnək Rəsulullahdır ﷺ. Həzrət Peyğəmbərdən nümunə götürmək xüsusundakı nailiyyətimiz isə heç şübhəsiz Onun misilsiz örnək şəxsiyyətinə könüldən bağlanaraq, Onu bütün qəlbimizlə sevməkdən keçir.

Yeganə Örnək Həzrət Peyğəmbər ﷺ

Tarixdə ən xırdalıqlarına qədər həyatı tədqiq edilə bilən yeganə insan Həzrət Məhəmməd Mustafadır. ﷺ Onun demək olar ki, hər sözü, hərəkət və duyğuları bir-bir qeyd edilərək tarixə nəqş edilmişdir. Demək olar ki, 1400 ildən bəri qələmə alınan bütün İslami əsərlər bir kitabı və bir insanı izah etmək üçün yazılmışdır: Qurani-Kərim və Həzrət Məhəmməd...

Allah-Təala əziz Peyğəmbərini insanda təcəlli edən bir sənət xariqəsi olaraq yaratmışdır. Onu aləmlərə rəhmət və bütün bəşəriyyətə əməli bir etalon qılmışdır. Bu etibarla Allah Rəsulunun həyatı qiyamətədək gələcək olan bütün nəsillərə əmsalsız bir nümunədir.

Rəsuli-Əkrəmin ﷺ həyatı pak və təmiz güzgülü kimidir. Bu güz-

*Peyğəmbər sizə
nə verirsə, onu
götürün; nəyi
qadağan edirsə,
ondan əl çəkin.
Allahdan qorxun.
Həqiqətən,
Allahın cəzası
çox şiddətlidir.*

(əl-Həşr, 7)

Allah-Təala Həzrət Peyğəmbəri bəşəriyyətə ən gözəl örnək şəxsiyyət olaraq təqdim etmiş, əshabi-kiram da Ondan nümunə götürmək və izini təqib etmək xüsusunda zirvəyə çıxmışdır.

Əshabi-kiram bütün fikir, söz və hərəkətlərində Ona tabe olmağa çalışırdılar. Bilməyən insanlar onlardan nə isə soruşduqda Rəsulullahdan gördükləri kimi cavab verər sonra da **“And olsun ki, sizin üçün Rəsulullahda üsveyi-həsənə (ən mükəmməl örnək) vardır”** (əl-Əhzab, 21) ayəsini oxuyardılar.

Hər hansı bir hərəkətlərinin səbəbini öyrənmək istəyənlərə Rəsulullahdan ﷺ belə gördüklərini deyər və yenə həmin ayəni oxuyardılar.

Səhv bir hərəkət gördükləri zaman dərhal onu sünəyə uyğun şəkildə düzəldər və həmin ayəni oxuyardılar.

Yəni onlar

“And olsun ki, sizdən Allaha və axirət gününə inananlar və Allahı çox zikr edənlər (möminlər) üçün Rəsulullahda üsveyi-həsənə (ən mükəmməl bir örnək) vardır.” (əl-Əhzab, 21) ayeyi-kəriməsini dilərindən düşürməz, daima Rəsulullahdan nümunə götürməyimizin zərurətini xatırladardılar. (Bax. Buxari, Salət 30, Azan 105, Vitr 5, Həcc 77, Təfsir 66/1, Eymən 32; Müslim, Müsafirin 8; Əbu Davud, Tətəvvül 26/1342; Tirmizi, Vitr 14/472...)

güyə baxaraq əxlaqını islah edib ayrılıqlərini düzəltmək hər möminin vəzifəsidir.

Allah-Təala Rəsulullahı ﷺ acizlik baxımından cəmiyyətin ən aşağı mərtəbəsində olan “yetimlik”dən həyata başlatmışdır. Sonra da Onu bütün təbəqələrdən keçirib qüdrət və qabiliyyət baxımından ən üst nöqtə olan peyğəmbərlik və dövlət rəhbərliyinə qədər yüksəltmişdir. Buna görə də cəmiyyət həyatının hər hansı bir təbəqəsində olan bir insan Onda özü üçün ən mükəmməl örnəkləri tapa bilər.

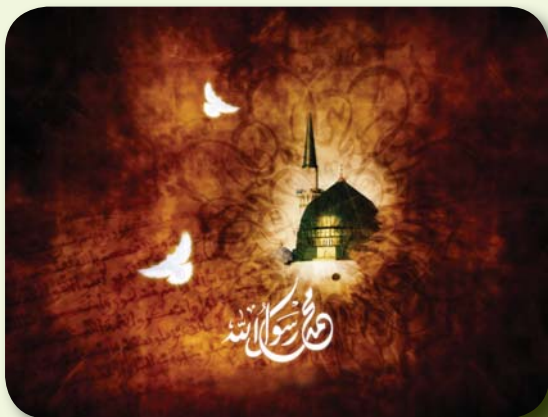
Allah-Təala ayeyi-kərimədə belə buyurur:

“And olsun ki, sizdən Allaha və axirət gününə inananlar və Allahı çox zikr edənlər (möminlər) üçün Rəsulullahda üsveyi-həsənə (ən mükəmməl bir örnək) vardır.” (əl-Əhzab, 21)

Allah Rəsulu ﷺ Abdullah və Əminənin yetimi olaraq zəiflərə və kimsəsizlərə nümunədir.

Yetkinlik yaşına çatmış bir gənc Rəsulullahın gəncliyini diqqətlə incələyərək özünə ən doğru yol xəritəsini çəkə bilər.

Halal ruzi qayğısı çəkən bir tacir Suriyadan Bəsrəyə gedən ticarət karvanının ən ulusu olan şəxsin həyatını özünə nümunə götürə bilər. Ruhaniyyətli bir ailə qurmaq istəyən mömin, Allah Rəsulunun xaneyi-səadətini nümunə götürərək iki dünya xoşbəxtliyinə çata bilər.²

*Rəsuli-Əkrəmin
ﷺ həyatı saf
və parlaq bir
güzgü kimidir.
Hər insan onda
öz surətinə
ruhunu, içini və
çölünü, sözünü
və əməlini,
əxlaqını və
ədəbini seyr
edib halının
necə olduğunu
müəyyənləşdirə
 bilər. Bu güzğüdə
gördüklərinə
 görə əxlaqını
islah edib
ayrılıqlərini
düzəltmək hər
bir möminin
vəzifəsidir.*

2. Bu barədə ətraflı məlumat üçün *Xoşbəxt Ailə Yuvası* adlı əsərimizə

*Ey iman
gətirənlər!
Allaha itaət edin,
Peyğəmbərə
itaət edin və
əməllərinizi puça
çıxartmayın!
(Muhəmməd, 33)*

Rəsulullah ﷺ özünə vəhy gətirən Cəbrayılın hüsurunda tələbələrə ən gözəl nümunədir. Əshabına ilahi həqiqətləri təbliğ edərkən də tərbiyəçilərə nümunədir.

Haqqı və xeyri təbliğ etmək istəyən, ancaq heç bir köməkçisi olmayan ideal bir məfkurə adamı özü üçün Peyğəmbərimizin Məkkə həyatından misilsiz dərslər çıxara bilər.

Uhudda məğlub olanlara, Məkkəni fəth etdikdə isə qaliblərə nümunədir.

Əgər insan maddəyə ram olmaqdan xilas olub ruhani bir həyat yaşamaq istəyərsə, Onun yetişdirdiyi Bilal, Yasir və Səvbanlara baxmalıdır. O sadıq səhabələrlə qəlbən bərabər olaraq könlünə həssaslıq, zəriflik və rıqqət qazandırmalıdır.

Rəsulullah ﷺ on dörd əsrdən bəri ümmətinin könlündə heç solmayan nadir bir gülə çevrilmişdir. Müsəlmanlar adlarıyla, sənətləriylə, elmləriylə daima Onu yaşatmışlar. İslamın da yalnız Onu hər cəhətdən nümunə alaraq yaşana biləcəyini dərk etmiş və beləcə həqiqi səadəti tapmışlar.

İslamın könül feyzini dadmış olan dəvətçilər “**hidayətə vəsilə olmağı**”, fəqihlər “**Quran və hədislərdən hökm çıxarmağı**”, təfsirçilər “**Quranı başa düşməyi**”, təsəvvüfçülər “**Allahın əxlaqla əxlaqlanmağı**”, mütəfəkkirlər “**əşyanın həqiqətini anlamağı**”, şairlər “**varlığın səslə və ya səssiz bəyanlarına**

qulaq verməyi”, musiqiçilər “bədiî tərənnümləri” Rəsulullahdan ﷺ öyrənmişlər.

Müsəlmanlar aləmin kamalını insanda, insanın kamalını da Rəsulullahda tapmışlar. Onlar həqiqəti Rəsulullahda axtarmış və yaradılışın sirrini Onunla idrak etmişlər.

Onu da heç unutmamaq lazımdır ki, cahiliyyət dövrünün ən qaranlıq insanları Allah Rəsulunun izindən gedərək bəşəriyyətə rəhbərlik edən ulduz şəxsiyyətlər halına gəldilər. Elə isə biz də həyat səfərimizdə Rəsulullahı ﷺ və onu təqib edən Haqq dostlarını özümüzə rəhbər edək ki, əbədi səadətə nail ola bilək!

Rəsulullahın ﷺ Yaşadığı Gənclik

Allah Rəsulu ﷺ gənclik illərində də cahiliyyət dövrünün çirkin əməllərindən uzaq idi. O, peyğəmbər olmadan əvvəl də şəxsiyyət və insanlıq cəhətdən qövminin ən şərəflisi, əxlaq baxımından ən gözəli idi. Belə ki, Allah-Təala bütün müsbət xislət və məziyyətləri Onda cəm etdiyi üçün qövmü tərəfindən **“əl-Əmin”** vəsfinə layiq görülmüşdü.³ **“Əmin”** artıq onun ikinci adı olmuş, hətta əsl adından önə keçmişdi.

Bir gün Rəsulullahdan ﷺ soruşdular:

“- Ya Rəsulallah, heç Allahdan başqasına ibadət etdinizmi?”

“- Xeyr!” cavabını verdi.

İslam hüququ metodologiyasının ən mühüm simalarından olan Qərafi (v. 684) belə deyir:

“Rəsulullahın ﷺ heç bir möcüzəsi olmasaydı, yetişdirdiyi əshabikiram belə Onun peyğəmbərliyini sübut üçün kifayət edərdi.”

3. İbn-i Hişam, I, 191; İbn-i Sad, I, 121.

Peyğəmbərlik gəlməzdən əvvəl Rəsulullahla ﷺ Bəsrə bazarında mal satdığı bir yəhudi arasında anlaşılmalıq çıxmışdı. Yəhudi Peyğəmbərdən ﷺ Lat və Uzzaya and içməsinə istədi. Allah Rəsulu:

“- Mən indiyə qədər onların adına heç vaxt and içmədim. Onların yanından keçərkən də üzümü çevirib keçdim.” buyurdu. Yəhudi:

“- Haqlısan, bu sözün yerinə düşdü.” dedikdən sonra Həzrət Xədicənin köməkçisi Meysərəyə yaxınlaşıb:

“- Vallah O, kitablarımızda xüsusiyyətləri açıq-aydın xəbər verilən Peyğəmbərdir.” –dedi. (İbn Sad, I, 156)

“- Heç içki içdinizmi?”

“- Xeyr! Mən Kitab və imanın nə olduğunu bilmədiyim vaxtlarda belə onların etdiklərinin küfr olduğunu bilirdim.” -buyurdu. (Diyarbəkri, I, 254-255)

Ümmü Eymən ﷺ belə nəql edir:

Qüreyş müşrikləri ildə bir dəfə Buva-na bütünün yanında toplanaraq gecə düşənə qədər qurban kəsmək, saçlarını tərəş etmək və etikafa girmək surətiylə mərasim keçirərdilər. Allah Rəsulu ﷺ orada iştirak etməkdən boyun qaçırdığı üçün əmiləri və bibiləri ona hirsləndilər. Bibiləri:

“- İlahlarımızdan üz döndərdiyin üçün bir fəlakətə düşər olacağından qorxuruq!” –deyərkən o qədər ısrar etdilər ki, Peyğəmbərimiz ﷺ onlarla birlikdə getmək məcburiyyətində qaldı.

Bir müddət gözdən itdi, sonra qorxudan rəngi saralmış halda yanımıza gəldi. Bibiləri:

“- Nə baş verdi?” -deyə soruşdular. O da:

“- Mənə cin toxunmasından qorxuram!” –dedi.

Bibiləri:

“- Allah şeytanı sənə yaxın qoymaz. Səndə hər cür gözəl xislət var. Nə baş verdiyini danış.” -dedilər. Həzrət Peyğəmbər ﷺ:

“- Hər dəfə büta yaxınlaşdıqda gözümə bəyaz və uzun boylu bir adam görünüb:

“- Ey Məhəmməd! Geri qayıt, əsla ona toxunma!” deyərək əslənirdi!” –buyurdu.

Bundan sonra Varlıq Nuru hələ peyğəmbərlik vəzifəsi verilməsə də onların bayram və mərasimlərində əsla iştirak etmədi. (İbn Sad, I, 158)

Allah Rəsulu ﷺ hədsiz dərəcədə iffətli bir gənclik dövrü keçdi. Allah-Təala Onu ədəb və həyadan uzaq davranışlardan qorudu.

Fəxri-Kainat ﷺ Kəbənin yenidən inşasında əmisi Abbasla birlikdə daş daşıyırdı. Abbas ﷺ daşların çılpaq çiyinini incitməməsi üçün Rəsulullahə:

“- Paltarını çiyinə qoy!” -dedi. Varlıq Nuru paltarını çiyinə qaldırmaq istədikdə anidən yerə yıxıldı və gözlərini səmaya dikərək əmisinə:

“- Paltarımı mənə ver!” -dedi və dərhal onu götürüb üstünə örtdü. (Buxari, Həcc, 42)

Ogünkü cəmiyyətdə geyimə və örtünməyə bir o qədər də diqqət edilməz, ədəb və həyadan uzaq qiyafətlər adi bir şey kimi qarşılanardı. Buna baxmayaraq Allah Rəsulu ﷺ heç vaxt həya sərhədini aşan qiyafətlərlə görülməmişdir.

Allah Rəsulu belə buyurmuşdur:

“Mən cahiliyyət dövründə yaşayan insanların adəti olan bir şeyi iki dəfə etməyə təşəbbüs göstərmişdim. Allah məni bundan qorudu.

Əshabi-kiramın dediyinə görə Allah Rəsulu ﷺ örtüyünə bürünən bakirə qızdan daha həyalı və ədəbli idi.

(Buxari, Ədəb, 77)

Bir gecə Məkkənin yuxarı tərəflərində qüreyşli bir neçə gənclə qoyunlarımızı otarırdıq. Yoldaşım:

“Əgər qoyunlarıma baxsan, mən də gedib məkkəli gənclərin gecə qurduğu söhbət məclisində iştirak edərdim.” –dedim. Yoldaşım:

“– Baxaram. Sən istədiyini et!” –dedi.

Mən yola çıxdım. Məkkəyə yaxınlaşanda dəf, qaval və fit səsləri eşitdim. Bunun nə olduğunu soruşdum. Filankəsle filankəsin toyudur dedilər.

Oturub səs gələn tərəfə baxmağa başladım. O əsnada Allah qulaqlarıma bir ağırlıq verdi və mən oradaca yuxuya daldım. Allaha and olsun ki, günəş çıxana qədər oyan bilmədim. Oyanan kimi də tez yoldaşımın yanına getdim.

“– Nə etdin?” –deyə soruşdu.

“– Heç nə etmədim!” –dedim və başıma gələnləri ona danışdım.

Başqa bir gecə yenə eyni şeyə niyyətəndim və mən yenə yuxuya getdim... Rəbbim məni peyğəmbərliklə şərəfləndirənə qədər də bunların xaricində heç bir pis işə meyil etmədim!” (İbn İshaq, s. 58-59; İbn Kəsir, əl-Bidayə, II, 292)

Rəsulullah ﷺ gəncliyində də həmişə faydalı işlərlə məşğul oldu. Kiçik yaşda qoyun otararaq əmisinə kömək etdi. Necə ki, bir gün:

“Allah-Təalanın göndərdiyi hər peyğəmbər qoyun otarmışdır.” –buyurmuşdu.

Həyatımızın və könlümüzün mərkəzində hər zaman Həzrət Peyğəmbər ﷺ olmalıdır. Onun misilsiz örnək şəxsiyyəti xarakterimizin yeganə memarı və meyarı olmalıdır.

Əshabi-kiram:

“- Siz də qoyun otardınız mı, ey Allahın Rəsulu?” – deyə soruşdu.

“- *Bəli, müəyyən pul qarşılığında məkkəlilərin qoyunlarını otarırdım.*” – buyurdu. (Buxari, İcarə, 2, Ənbiya, 29; İbn Macə, Ticarət, 5)

Rəsulullahın ﷺ öz dediyinə görə Əcyadda ailəsinin qoyunlarını da otarmışdı. (İbn Sad, I, 126)

Hələ on iki yaşlarında ikən əmiləriylə birlikdə ticarət səfərlərinə çıxmışdı.⁴ Daha sonra Həzrət Xədicə Peyğəmbərimizin əmin şəxsiyyətinə heyran olduğu üçün Ona öz ticarət karvanlarını idarə etməsinə təklif etdi. Çünki Rəsulullah ﷺ ən əmin insan idi. İşini sağlam tutar və çox qazanardı.⁵

Peyğəmbərimiz ﷺ bəzi adamlarla şəriklik də etmişdir. Məkkə tacirlərindən **Saib bin Əbis-Saib** ﷺ belə nəql edir:

“Allah Rəsulunun yanına gəldim. Əshabi-kiram məni tərifləyərək haqqımda yaxşı sözlər danışmağa başladılar. Rəsulullah ﷺ:

“- *Mən onu sizdən daha yaxşı tanıyıram.*” – buyurdu.

Mən də öz növbəmdə:

“- *Düz deyirsən, atam-anam Sənə fəda olsun! Sən mənim şərikim idin. Özünü də çox gözəl şərik idin. Nə əleyhimə çıxar, nə də münaqişə*

Yer üzünün harasında olursa olsun insanlar arasında hökm sürən bir ədalət gözüünüzə dəyərsə, insanların qəlblərini bir-birinə bağlayan bir rəhmət və şəfqət varsa, yaxud bir cəmiyyətdə varlılar şəfqətlə yoxsulların yardımına can atırsa, sağlam olanlar çarəsizlərə imdad edirsə, sərvət sahibləri yetimləri himayə edib dulları doyurursa, heç tərəddüdsüz bilin ki, bütün bu fəzilətlər daima peyğəmbərlərdən və onların izində gedən əməlisalehlərdən qalmışdır.

4. İbn İshaq, *Sirət*, s. 53; Əbu Nuaym, *Dəlail*, I, 168; Diyarbəkre, *Tarixul-Xamis*, I, 260.

5. Hakim, III, 200/4834; Diyarbəkre, I, 262.

*Peyğəmbərimiz
ﷺ həyatı
boyunca ticari
münasibətlərdəki
müxatəblərinə və
digər insanlara
qarşı son
dərəcə dürüst
davranmışdır.
Bir adama söz
vermişsə, onu
nəyin bahasına
olursa-olsun
yerinə yetirmişdir.
İbn Abbas
ﷺ deyir ki:
“Rəsulullah ﷺ
bir şey söylədiyi
zaman mütləq
onu edərdi.”
(Buxari, Şəhadət, 28)*

edərdin!” -dedim. (Əbu Davud, Ədəb, 17/4836; İbn Macə, Ticarət, 63)

Abdullah bin Əbil-Ham-sa ﷺ belə nəql edir:

“Peyğəmbərliyindən əvvəl Rəsulullah ﷺ ilə bir alış-verişimiz olmuşdu. Ona borclu qaldım, bir az gözləsə dərhal gətirəcəyimi vəd edərək

oradan ayrıldım. Amma verdiyim sözü unuttum. Üç gündən sonra yadıma salıb sözləşdiyimiz yerə gəldikdə onun həmin yerdə gözlədiyini gördüm. Rəsulullah ﷺ bu işimə görə məni danlamadı da. Sadəcə:

“- *Ey gənc, mənə əziyyət verdin. Üç gündür ki, səni burada gözləyirəm.*” –buyurdu. (Əbu Davud, Ədəb, 82/4996)

Rəsulullah ﷺ gəncliyindən etibarən həmişə qərib və çarəsizlərin yanında oldu. Məkkəyə gəlib mallarını satan, ancaq pulunu ala bilməyən qərib bir tacirin imdadına yetişmişdi. Həmçinin əmiləriylə birlikdə **Xilful-Fudul** cəmiyyətini qurub ömrü boyunca məzlumların sığınacağı olmuşdur.⁶ Allah Rəsulu ﷺ bu cəmiyyət haqqında sonralar belə buyurmuşdu:

“*Abdullah bin Cüdanın evində əmilərimlə birlikdə Xilful-Fudulda mən də iştirak edirdim. Həmin məclisdən o qədər razı qaldım ki, onun əvəzində mənə qızılı dəvələr (yəni ən qiymətli dünya malları) verilsə, o qədər sevinməzdim. Belə bir məclisə indi də çağırılsam, yenə gedərəm.*” (İbn Kəsir, *əl-Bidayə*, II, 295)

6. İbn Kəsir, *əl-Bidayə*, II, 295-296; İbn Sad, I, 128-129.

Həzrət Peyğəmbər ﷺ ailəsinə, qohum-əqrəbasına və digər insanlara qarşı hədsiz dərəcədə nəzakətli və vəfalı idi. Həmişə ağıllı və fərasətli hərəkət edərdi.

Rəsulullah ﷺ gəncliyində kainata və hadisələrə ibrətlə baxmağı və dərin təfəkkürə dalmağı sevərdi. Buna görə tez-tez tək qalaraq təfəkkür edərdi.

Xülasə, O ﷺ, gəncliyini faydalı yaşamış, ömrün ən qiymətli mərhələsini yaxşılıq və xeyirxah əməllərlə keçirmişdir.

Həzrət Peyğəmbər və Gənclər

Allah Rəsulunun həyatı ilə tanış olduqda onun nübvət məfkurəsində gənclərin xüsusi yerinin olduğunu görürük.

İslamın bəşəriyyətə qazandırdığı dəyərlərdən bəhs edilərkən ümumiyyətlə qız uşaqlarının diri-diri basdırılmaqdan qurtarılması, qadının layiq olduğu haqq və hüriyyəti qazanması, hər kəsə qarşı ədalətli rəftar və bu kimi xüsuslar önə çıxarılmalıdır. Ancaq burada göz ardı edilən mühüm bir xüsus var: **“Gənclər”...**

Rəsulullahın ﷺ bəşəriyyəti xilas edən məfkurəsinə ümumiyyətlə gənclərin könül verdiyini gördükdə...

Həbəşistan kralının qarşısında müsəlmanların gənc nümayəndəsi **Cəfər bin Əbu Talibin** zəka və fərasət dolu nitqini dinlədikdə...

*Rəsulullahın ﷺ
hüzünü daimi,
təfəkkürü
fasiləsiz
idi. Zərurət
olmadıqca
danışmazdı.
Sükunət halı
uzun sürərdi. Bir
sözə başladıqda
yarıda qoymadan
tamamlayaraq
bitirərdi...*

Nur Dağı, Məkkəyi-Mükərrəmə

*Həzrət
Peyğəmbər ﷺ
peyğəmbərlik
vəzifəsinin ilk
günlərindən
etibarən
gənclərlə
yaxından
maraqlanmış,
onların qəlbinə
gedən damarı
tutaraq xüsusi
məhəbbət telləri
təsis etmişdir.*

Yeni gələn ilahi dini təmsil üçün Mədinəyə müəlim göndərilən **Musab bin Ümeyrin** həyatını tədqiq etdikdə...

Hicrət əsnasında Allah Rəsulunun uğrunda canını təhlükəyə ataraq müşriklərin xain planlarını alt-üst edən cəngavərin iyirmi yaşında bir gənc olduğunu öyrəndikdə...

Aləmlərə rəhmət olaraq göndərilən Fəxri-Kainatın ﷺ Mədineyi-Münəvvərədəki xidmətçisinin on yaşında bir igid olduğunu oxuduqda...

Rəsulullahın on doqquz yaşındakı **Həzrət Usaməni** böyük bir ordunun başına komandan təyin etdiyini öyrəndikdə...

Dinimizin əmr və qadağalarını İslam alimi olan gənc səhabələrdən öyrəndikdə Rəsulullahın ﷺ həyatında gənclərin nə qədər mühüm yerə sahib olduğunu anlamış oluruq.

Gəncliyin qiymətini çox yaxşı bilən Rəsulullah ﷺ hələ risalətinin ilk günlərindən etibarən gənclərlə yaxından maraqlandı. Onları xüsusi məhəbbət telləriylə özünə bağladı və onları bu könül iqlimində yetişdirdi. Məhz bu sayədə gənc səhabələr İslamın çilələrlə dolu ilk illərində imanları uğrunda işgəncə və əziyyəətə qatlana bildilər. İslam dövlətinin təməllərinin atıldığı Mədinə dövründə də ilk sıralarda öz yerlərini aldılar.

Gəncləri Elmə Sövk Edərdi

Fəxri-Kainat ﷺ gənclərin elm sahəsində yetişməsinə böyük əhəmiyyət verirdi. Çox vaxt gəncləri hər kəsin yanında təqdir edərək onları daha çox öyrənməyə təşviq edərdi. Elmdə ən yüksək dərəcəyə çatan səhabələrin gənclər olması Həzrət Peyğəmbərin bu çalışmasının nəticəsidir.

Rəsulullah ﷺ Mədinəyə hicrət etdikdə ilk növbədə Məscidi-Nəbəvini, sonra da onun bir guşəsində elm ocağı olan “Suffə”ni inşa etdirdi. Əshabi-Suffənin ilk müəllimi də şəxsən özü oldu. Yaxşı Quran və Sünnə təlimi alan və **“qurra”** adlanan **Əshabi-Suffə** sayı 70 ilə 400 arasında dəyişən gənclərdən ibarət bir qrup idi.

Allah Rəsulu ﷺ gənclərdən ibarət mükəmməl bir heyət qurdu. Xüsusilə də zəkasına və qabiliyyətinə etibar etdiyi gənclərlə daha yaxından maraqlandı. **Ənəs bin Malik, Həzrət Əli, Usamə bin Zeyd** ﷺ kimi hələ kiçik yaşlarından Allah Rəsulunun tərbiyəsində yetişən bu səhabə nəslə böyük İslam mədəniyyətinin demək olar ki, ana sütunu oldular. İslam dini onların sarsılmaz əzmiylə ölkələrə və sonrakı əsrlərə çatdı.

Allah və Rəsulunun Sevdidi Gənclər

Əziz Peyğəmbərimiz ﷺ Allaha itaət edən və İslam əxlaqı ilə yetişən bir gəncin qiyamət günü ərşin kölgəsində olacağını xəbər vermişdir.⁷

*Rəsulullah ﷺ
gənc səhabə
Muaz bin Cəbəl
ﷺ haqqında:*

*“Ümmətim
içində halal və
haramı ən yaxşı
bilən Muazdır.”
buyurmuşdur.*

*(Tirmizi, Mənaqib,
32/3790-3791)*

7. Buxari, Azan, 36.

Allah Rəsulunun zamanında iki qardaş vardı. Biri Rəsulullahın yanından heç ayrılmayıb Ondan elm öyrənir, digəri isə dolanıqlarını təmin etmək üçün işləyirdi. İşləyən qardaş digərindən Allah Rəsuluna şikayət etdi. Peyğəmbərimizin cavabı belə oldu:

“- Bəlkə də sən onun sayəsində ruzi qazanırsan!” (Tirmizi, Zöhd, 33/2345)

Çünki Allah-Təala belə bəndələrini sevir. Rəsulullah ﷺ buyurur:

“Allah-Təala gəncliyini Allaha itaət yolunda keçirən gənci sevər.” (Süyuti, əl-Camius-Sağir, I, 65/1867)

Belə gənclərə qarşı Kainatın Fəxrinin də xüsusi məhəbbəti vardı. Onlara özlərini yetişdirmə şəraitini təşkil edər, maddi və mənəvi inkişafı üçün əlindən gələni əsirgəməzdi.

Həzrət Ömər in oğlu **Abdullah** bunları nəql edir:

“Rəsulullah ﷺ ilə bir səfərdə idik. Mən atam Ömərə aid cavan bir dəvənin üstündəydim. Onu ram edər bilmədiyim üçün elə hey qafilənin önünə keçirdim. Atam bu vəziyyət qarşısında gəlib dəvəni geri çəkər və:

“Dəvənə sahib ol! Allah Rəsulunun önünə keçmə!” –deyirdi. Buna şahid olan Rəsulullah ﷺ:

“- Dəvəni mənə satarsanmı, ey Ömər!” –deyə soruşdu. Atam:

“- O sizindir, ey Allahın Rəsulu!” –deyib dəvəni Peyğəmbərimizə satdı.

Fəxri-Kainat ﷺ mənə tərəf çevrilərək:

“- Abdullah dəvə artıq sənindir, istədiyini kimi istifadə et!” –buyurdu. (Buxari, Büüyü, 47; Hibə, 25/2)

Rəsulullah ﷺ bəzən də sevdiliyi bir gəncin əlindən tutub ona tam səmimiyyəti ilə tövsiyə edərdi. Bir gün **Həzrət Muaz** ın əlindən tutub:

“- Ey Muaz! Vallahi, səni çox sevirəm!” –buyurdu.

Muaz ﷺ:

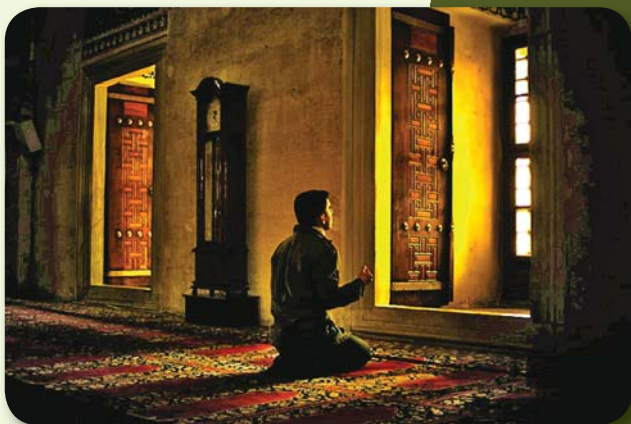
“- Atam-anam Sənə fəda olsun, ey Allahın Rəsulu! Mən də Səni çox sevirəm!” –dedi. Sonra isə Fəxri-Kainat ﷺ ona belə buyurdu:

“- Ey Muaz! Sənə hər namazın sonunda “Allahım! Səni zikr etmək, Sənə şükür etmək və layiqincə qulluq edə bilmək üçün mənə yardım et!” duasını oxumağı əsla tərk etməməyi tövsiyə edirəm.” (Əhməd, V, 244-245; Əbu Davud, Vitr, 26; Nəsai, Səhv, 60; Tirmizi, Zöhd, 30)

Gənclər Rəsulullahın Yol Yoldaşı İdi

Rəsulullah ﷺ dəvə ilə səfər edərkən bəzən gəncləri tərkinə alardı. Usamə bin Zeyd, Muaz bin Cəbəl, Həzrət Abbasın oğulları Fəzl, Kusəm və Übeydullah kimi bəxtiyar gəncləri tərkinə alıb onlara elm və ədəb təlim etmişdir.⁸

Hətta Məkkənin fəthi günü kimi mühüm bir hadisənin baş verdiyi əsnada Həzrət Zeynəbdən olan nəvəsi Əlini tərkinə almış, şəhərə onunla birlikdə girmişdi. (İbn Əsir, Usdul-Ğabə, IV, 126)

Hədisi-şərifdə buyurulur:

“Allah-Təala gəncliyini Allaha itaət yolunda keçirən gənci sevər.”

(Süyuti, əl-Camius-Sagır, I, 65/1867)

8. Buxari, Təfsir 3/15, Elm 49, Cihad 46; Müslim, İman, 48, 49; Əhməd, I, 205; Hakim, III, 655/6411.

*Abdullah bin
Cəfər   belə bir
gözəl xatirə nəql
edir:*

*“Bir gün Fəxri-
Kainat   mənə
tərkinə aldı və
bir sirr verdi,
mən o sirri
saxladım və heç
kimə açmadım!”
(Müslim, Heyz, 79)*

Rəsulullah   Gənclərə Dəyər Verirdi

Rəsulullah   həmçinin gənclərin fikirlərinə də dəyər verirdi. Məkkəlilərin Mədinəyə hücumu hazırlaşdıqlarını və böyük bir orduyla gəldiklərini xəbər tutanda Mədinədə qalıb müdafiə olunmağın daha münasib olacağını fikirləşmişdi. Lakin Bədir döyüşündə iştirak etməyən gənc səhabələr böyük həyəcanla düşmənlə üz-üzə döyüşmək istədilər. Buna görə döyüşün Uhd-da olmasına qərar verildi.

Allah Rəsuluna sonsuz sevgi ilə bağlanan gənclər həyatlarının ən böyük inqilabını yaşadılar. İslamdan əvvəl dəyərsiz olduqları halda imanla şərəfləndikdən sonra hər biri ulduz insana çevrildilər. Vaxtilə tərk edilmiş neçə-neçə gənc Peyğəmbərin   tədris və tərbiyəsi sayəsində dünyaya istiqamət verən örnək şəxsiyyətlər halına gəldilər. Sanki ölülərdən dirilər çıxdı, kömürdən almaz əldə edildi.

İslamdan əvvəlki Ömər öz doğma qızını əlləriylə diri-diri basdıran, mərhəmətsiz və qəddar təbiətli bir insan idi. İslamdan sonra isə gözü yaşlı, könü məhəbbət və şəfqətlə dolu, qarışqanı belə incitməkdən çəkinən Həzrət Ömər   oldu.

*“- Fəratın sahilində
bir quzu tələf olsa, bu
səbəblə Allahın mənə
hesaba çəkməsindən
qorxuram.”⁹ –deyərək
öz nəfsini hesaba çək-
di. Gecələr belindəki un
torbası ilə kimsəsizlərin,
yoxsulların həndəvərin-
də gəzdi.*

Başqa bir misal da **Abdullah bin Məsud** həzrətləridir. Bu seçilmiş səhabə Bədirdə yerə yıxılan Əbu Cəhlin üstünə çıxıb sinəsində oturduqda can vermək üzrə olan azğın müşrik:

“- Çox hündür və yüksək bir təpəyə çıxdın, ey zavallı qoyun çobanı!” –deyə ona həqarət etmişdi. (İbn Hişam, II, 277)

Yəni o, keçmişinə baxdığımız zaman insanlar tərəfindən xor görülən “bəsit bir qoyun çobanı” idi. Hidayətə qovuşub Rəsulullahın tərbiyəsindən keçdikdən sonra qəlbi dərya halına gəldi, genişləndi, dərinləşdi. Böyük hüquq ekolu olan Kufə Məktəbi məhz bu şanlı səhabənin əsəridir. Bu gün hansı İslami elm sahəsinə baxsaq, onun adını ən başda görürük.

İslamı Qitələrə Yayıdılar

Qəlbləri imanın eşq və həyəcanı ilə dolu olan bu gənclər düşüncə və idealarının mərkəzinə Allahın rızasını və Rəsulunun məhəbbətini yerləşdirdilər. Həzrət Peyğəmbərin təbliğ məktublarını çatdırmaq şərəfinə nail ola bilmək üçün bir-biriləriylə yarışdılar. Onun ən kiçik bir arzusunu həyata keçirə bilmək üçün heç bir bəhanə gətirmədən hər cür fədakarlığı gözə aldılar. Yorulmadan və bezmədən sıldırımli dağlar aşdılar, kimsəsiz səhralardan keçdilər. Böyük bir imanla cəlladların arasından keçərək kralların hüsurunda Allah Rəsulunun məktubunu oxudular. Bu müqəddəs vəzifə uğrunda canlarını belə verməkdən çəkinmədilər.

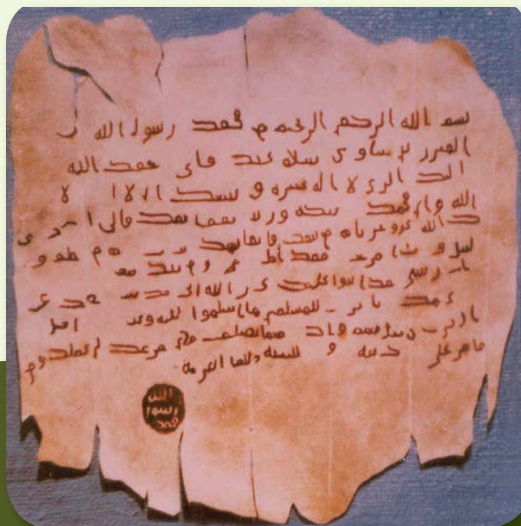
*Hədisi-şərifdə
buyurulur:*

*“Əshabım
(göydəki)
ulduzlar kimidir.
Hansına tabe
olsanız doğru
yolu taparsınız.”
(İbn Abdilbərr,
Camiu Bəyanil-Elm,
II, 91)*

O mübarək nəsil öz həyatını Allah və Rəsuluna fəda etdi. Allah yolunda xidmət onların könüllərində ən böyük zövq və ləzzət halına gəldi.

İlk Müsəlmanlar

Bu mübarək din gənclərin könül iqlimində inkişaf etdi. Müsəlman olduqları zaman əshabi-kiramın əksəriyyətinin iyirmi yaşı yox idi. Gənc yaşda dinləri uğrunda bir çox məşəq-qətlərə qatlandılar. Onların eşq və fədakarlıqla göstərdikləri

İran kisrasına göndərilən məktubu Abdullah bin Hüzafə رضي الله عنه aparmışdı. Kisra məktubda Həzrət Peyğəmbərin adının

öz adından əvvəl yazılmasına qəzəblənərək o mübarək məktubu parça-parça edib, elçini də ağır sözlərlə təhqir etdi. Buna baxmayaraq Abdullah رضي الله عنه bir gəncə yaraşan cəsarətlə Kisra və yanındakılara nəsihət verdi və onlara xəbərdarlıq etdi. Daha da qəzəblənən Kisra Həzrət Abdullahın çölə çıxarılmasını əmr etdi. Abdullah رضي الله عنه miniyinə minib Mədinəyə yola düşdü. Yolda öz-özünə belə deyirdi:

“And olsun ki, mənim üçün iki yoldan (ölüm və ya qurtuluş) hansı olursa-olsun artıq qəm yemərəm! Çünki Rəsulullahın məktubunu yerinə çatdırıb vəzifəmi tamamladım.”¹

1. Əhməd, I, 305; İbn Sad, I, 260, IV, 189; İbn Kəsir, əl-Bidayə, IV, 263-266; Süheyli, VI, 589-590; Həmidullah, əl-Vəσαιq, s. 140.

xidmətlər sayəsində neçə-neçə ölkələr hidayətlə nurlandı və İslam əxlaqla səadətə qovuşdu.

Məsələn, **Həzrət Əli** ﷺ İslamı qəbul etdiyi zaman hələ 10 yaşı vardı.

Peyğəmbərimizin azad etdiyi köləsi **Zeyd bin Harisə** ﷺ iman etdiyi zaman 15 yaşında idi. Peyğəmbərimizi taiflilərin atdığı daşlara qarşı bədəninə qalxan edərək qorumağa çalışdığı gün igid bir gəncdi. Əcəba, bu gün 15 yaşlı bir gənc hansı sevdaların ardınca qaçır?!

Həzrət Ömər in oğlu **Abdullah** ﷺ İslamla şərəfləndiyi zaman 10 yaşında idi. 13 yaşında ikən Uhud döyüşündə iştirak etmək istəmişdi, amma hələ çox gənc olduğu üçün Allah Rəsulu ﷺ izin verməmişdi. Daha sonra böyük alimlər səfinin önünə keçərək ən çox hədis rəvayət edən ikinci səhabə olma şərəfinə nail oldu. Zəmanəmizdə bu yaşdakı bir gəncin fikir dünyası hansı səviyyədədir görəsən?!

Abdullah bin Zübeyr 7 və ya 8 yaşına çatanda atası onu Peyğəmbərimizə beyət etməyə göndərdi. Rəsulullah ﷺ Abdullahı görən kimi təbəssüm edərək ona tərəf çevrildi və beyətini aldı.

Abdullah bin Hışam ﷺ Həzrət Peyğəmbərimizə (altı yaşında ikən) yetişmişdi. Anası Zeynəb binti Hümeyd onu (Məkkənin fəthində) Rəsulullahın ﷺ yanına aparıb:

“- Ya Rəsulallah! Oğlumdan müsəlman olduğuna dair beyət al!” –dedi. Rəsulullah ﷺ:

“- *O hələ çox balacadır!*” –buyurdu və başını oxşayaraq Abdullaha dua etdi.

*Həzrət
Peyğəmbər ﷺ
buyurur:*

*“Allah uşaq kimi
(şıltaq) hərəkətlər
etməyən, xeyrə
yönəlib nəfsinin
istəklərini tərk
edən vüqar sahibi
olan kamil gənci
sevr.”*

(Əhməd, IV, 151)

Səhabələr düşüncənin və idealın mərkəzinə tövhidi yerləşdirib, qəlblərindəki nəfsani mənfəətləri çıxarmağa nail oldu. Mal və can vasitə hökmünə gəldi. İmanın ləzzəti hiss olundu. Mərhəmət dərinləşdi. Xidmət etmək həyat tərzinə çevrildi. Böyük bir fədakarlıq və İslam şəxsiyyəti sərgiləndi. Bir hədis almaq üçün bir aylıq yol qət etdilər. Atını aldadan ravidən hədis alınmadı.

Abdullah bin Hişam رضي الله عنه böyüdükdən sonra bazara çıxıb qida maddələri alardı. İbn Ömərle İbn Zübeyr onu bazarda görən kimi tez yanına gedib:

“- Bizi də bu mala şərik et! Çünki Allah Rəsulu ﷺ sənin üçün bərəkət duası et-

mişdir.” –deyərdilər.

Abdullah da onları şərik edərdi. Bəzən elə olurdu ki, bir dəvə yükü qədər qazanc əldə edər və onu evinə göndərərdi. (Buxari, Şirkət, 13)

Cəfər bin Əbu Talib رضي الله عنه Mutədə şəhid edildiyi vaxt otuz üç yaşındaydı.¹⁰ Bunu nəzərə alaraq deyə bilərik ki, Həbəşistana hicrət edib Nəcəsinin hüzurunda müsəlmanları təmsil edərək elm, hikmət və cəsarətlə çıxış etdikdə 17 yaşında bir gənc idi.

Abdullah bin Məsud və Zübeyr bin Avvam 16 yaşlarında müsəlman olmuşdular. **Əbdürrəhman bin Əvf** və **Sad bin Əbu Vaqqas** isə 17 yaşlarında imanla şərəflənmişdilər. Yəni onlar dövrümüzdəki orta məktəb tələbəsi yaşında idilər. Ancaq həyatları və ölumdən sonrası üçün son dərəcə mühüm qərar verib o uğurda hər cür fədakarlığa qatlana biləcək əzmkarlıq və cəsarət göstərdilər.

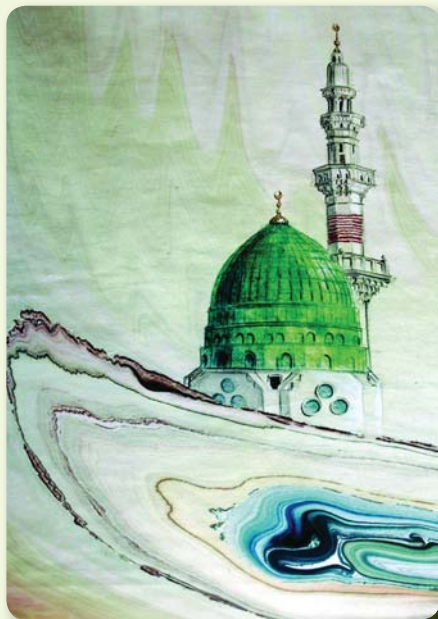
Həyatı əhəmiyyətli ən mühüm qərarlar gənclik çağında verilir. Çünki gənclər fərqliliklərə və yeni dəyişimlərə ayaq uydurmaq baxımından yaşlılarla müqayisədə daha əlverişlidirlər. İslamın ilk illərində gənclər Peyğəmbərə ﷺ tabe olub bu yolda bir

çox cəfalara qatlandılar. Bunun müqabilində Əbu Ləhəb, Əbu Cəhl, Ümeyyə bin Xələf, Vəlid bin Muğirə və As bin Vail kimi qəlbi zindana dönmüş olan sabit fikirli bəzi yaşlılar şiddətlə İslama qarşı çıxdılar.

Son zamanlarda gəlinən nəticə də bu fikri dəstəkləməkdir. Buna görə gənclər dinə yaşlılardan daha çox bağlanmaqda, Allaha və axirətə, yənidən dirilişə daha çox maraq göstərməkdə və təqva həyatına rəğbət etməkdədirlər. Bu gün Avropada gənclər İslamı daha asan qəbul edərkən, bir az yaşlılar bu xüsusda çətinlik çəkməkdədirlər.

Məkkənin ən varlı və yaraşıqlı gənclərindən olan **Musab bin Ümeyr** müsəlmanlığı qəbul etdiyi üçün ailəsi tərəfindən həbs edildikdə 18 yaşı vardı. O Musab ki, daha sonra Mədinəyə gedərək oranı Quranla, fərasəti və şirin diliylə fəth etdi. Zəmanəmizdə 18 yaşında olan bir gənc belə bir seçim qarşısında qalsa, bu qədər böyük və məsuliyyətli vəzifəni ifa edə bilərmə görəsen?!

Allah Rəsulunun kürəkəni **Osman bin Affan**, yaşadığı təqva həyatıyla “ümmətin əmini” ləqəbiylə yad edilmək şərəfinə nail olan **Əbu Übeydə bin Cərrah** və ədalətiylə əsrlərə işıq tutan **Həzrət Ömər** ﷺ iman etdikdə təxminən 25-31 yaşlarında idilər.

*Səhabə Rəsulullahdan
ﷺ nə almışdı?*

*1. İnikas (əks
etmə, sirayət, Allah
Rəsulunun həyliylə
həmhəl olmaq).*

*2. Əqrabiyyətin təhsili
(Allaha yaxınlaşmaq,
Onu qəlblə tanıya
bilmək)*

*Bu sayədə onların
həyatında xeyir və
haqq bütün gözəlliyi
ilə, şərr və batıl də
bütün çirkinliyi ilə
dəqiqləşdi.*

Abdullah bin Məsud ﷺ Suffə tələbələrindəndi. Orada Allah Rəsulunun təlim-təربiyəsindən keçdi. Belə deyərdi:

“Bizə Allah Rəsulundan elə hallar keçdi ki, boğazımızdan keçən loğmaların eşidirdik.”

(Buxari, Mənaqib, 25)

Ən çox hədis rəvayət edən səhabələrdən **Cabir bin Abdullah** ﷺ İkinci Əqabə beyətində iştirak edəndə 15 yaşı vardı.

Rəsulullahə xidmət edən **Ənəs** ﷺ belə demişdir:

“Allah Rəsulu ﷺ Mədinəyə hicrət etdi. Onun əshabı arasında **Əbu Bəkr**dən başqa saçına və saqqalına dən düşən başqa bir adam yox idi. Həzrət Əbu Bəkr də saç-saqqalını xına və kətəm bitkisiylə boyamışdı.” (Buxari, Mənaqibul-Ənsar, 45)

“Nəbiyyi-Əkrəm ﷺ Mədinəyə gəldi. Əbu Bəkr ﷺ hicrət edən səhabələrin ən yaşlısı idi...” (Buxari, Mənaqibul-Ənsar, 45)

Mədinəyi-Münəvvərədə İslama və müsəlmanlara qol-qanad gərənlər də gənclər idi.

Mədinənin liderlərindən fasiq Əbu Amir İslamdan üz çevirdiyi halda **Hanzala** müsəlman olmuş və Uhudda şəhadət şərbətini içmişdi. Münafıqlərin başçısı Abdullah bin Übeyin oğlu **Abdullah** səmimi müsəlmanlardan idi. **Əsad bin Zürrarə**, **Uqbə bin Amir** və **Avf bin Haris** də İslama ən böyük xidmət edən gənc müsəlmanlardandı.

Rəsulullah ﷺ Mədinəyə hicrət etdiyi zaman Zeyd bin Sabit 11 yaşında bir yetim idi. Özü bunları nəql edir:

“Rəsulullah ﷺ Mədinəyə gəldiyi zaman mənə hüzuruna apardılar. O, mənə sevdi və bəyəndi. Orada olanlar:

“- Ya Rəsulallah! Bu uşaq Nəccar oğullarındandır. Allahın Sənə nazil etdiyi surələrdən on yeddisini əzbər bilir!” –dedilər. Bu, Həzrət Peyğəmbərin ﷺ çox xoşuna gəldi...” (Əhməd, V, 186)

Zeyd ﷺ:

“- Mən də Bədir döyüşündə iştirak edəcəyəm” –deyərək Peyğəmbərimizin hüsuruna çıxdı. Ancaq Allah Rəsulu 13 yaşlı bu uşağın döyüşdə iştirakına izin vermədi.

Yenə böyük İslam alimi və ən çox hədis rəvayət edən səhabələrdən olan **Abdullah bin Abbasın** ﷺ Həzrət Peyğəmbər ﷺ vəfat edərkən 13 yaşı vardı.

Gənc yaşda müsəlman olaraq İslam səmasında ulduza çev-

*Amr bin Cəmhun oğlu
Muaz ﷺ qəbiləsindəki
müsəlman gənclərlə
sözləşərək bir gecə ata-
sının bütünü xəlvətcə*

*yaxınlıqdakı zibilliyə atdı. Ertəsi səhər bu mənzərəni görən Amr
dəhşət içində qalaraq bütü atıldığı çuxurdan çıxardı. Onu yuyub
təmizlədi, gözəl ətirlər vuraraq yerinə qoydu.*

*Eyni hadisə bir neçə gün təkrar etdi. Amr qılıncını bütün boynuna
asdı ki, özünü medafia etsin. Ertəsi gün bütünü yenə çuxurda
görən Amr ibadət etdiyi cansız varlığın özünü belə qorumaqdan
aciz olduğunu dərk etdi. Gözlərini şirk qaranlığından İslamın nur-
lu səhərinə açdı. Sonra da qövünü İslama dəvət etdi.¹*

1. İbn Hişam, II, 61-63; Zəhəbi, Siyər, I, 182.

Hər hansı bir səhabə evinə girdikdə xanımı ona iki sual verərdi:

1. Bu gün Qurandan neçə ayə nazil oldu?

2. Allah Rəsulunun sözlərindən nələri əzbərlədin?

Səhabə evdən çıxarkən də xanımı ona:

“- Allahdan qorx, haram qazanma! Biz dünyada aclığa səbir edərik, amma qiyamət günündə cəhənnəm əzabına dözə bilmərik!..” –deyərək nəsihət edərdi.

(Abdulhamid Keşk, Fi Rihabit-Təfsir, I, 26)

rilən əshabi-kiram əlbəttə ki, sadəcə saydıqlarımızdan ibarət deyil. Bunlardan əlavə bir çox gənc səhabə vardır. Xüsusilə də ilk müsəlman olanların arasında gənc xanımların da olması çox diqqət çəkir. Həzrət Peyğəmbərin qızları **Həzrət Ruqiyyə, Ümmü Gülsüm və Fatimə** ilə

yanaşı Həzrət Ömərın bacısı **Fatimə**, Həzrət Əbu Bəkrın qızları **Əsma** ilə **Aişə**, **Nəhdiyyə Xatın** və qızı, hicrət əsnasında Həzrət Peyğəmbəri ilahilərlə qarşılayan Nəccar oğullarının qızları bunlardan sadəcə bir misaldır.

Rəsulullah ﷺ onun otağında vəfat edərkən **Həzrət Aişə** çox gənc idi. Buna baxmayaraq o, ən çox hədis rəvayət edən və alimlərin müraciət etdiyi bir elm mənbəyi halına gəldi.

Peyğəmbərimizin Gənclərə Verdiyi Vəzifələr

Həzrət Peyğəmbər ﷺ İslamın yayılması və öyrənilməsində gənclərə böyük vəzifələr vermişdi. Çünki Allahın insana bəxş etdiyi gənclik çağı bu kimi mühüm xidmətlərin ifasında ən böyük sərmayədir. İnsanın gənclikdə daha çox enerjisi olur. Vəzifəsini yerinə yetirərkən möhtac olduğu qüvvət, cəsarət və gözüqaralığı ən çox gənclikdə tapa bilər.

Hər hansı bir səhabə evinə girdikdə xanımı ona iki sual verərdi:

1. Bu gün Qurandan neçə ayə nazil oldu?

2. Allah Rəsulunun sözlərindən nələri əzbərlədin?

Bir gün Həzrət Peyğəmbər ﷺ ənsardan bir nəfərə:

“- Sizdən qızınızı istəyirəm.” –buyurdu. Səhabə böyük bir sevinclə:

“- Ya Rəsulallah! Bu mənim üçün böyük bir şərəfdir!” –dedi.

Allah Rəsulu ﷺ:

“- Onu özüm üçün yox, Cüleybib üçün istəyirəm.” –dedi. (Cüleybib bir o qədər də yaraşıqlı olmayan qara bir səhabə idi.)

Qızın atası:

“- Onda qızın anası ilə məsləhətləşim.” –deyib getdi.

Xanımı da əvvəlcə çox sevindi, lakin Cüleybib adını eşitdikdə:

“- Cüleybib üçün? Yox, vallah ona qızımı vermərəm.” –dedi.

Söhbəti eşidən qız:

“- Sizə mənim üçün elçi gəlib?” –deyə soruşdu. Anası məsələni ona açdı. Qızı:

“- Rəsulullahın arzusunu rədd edirsiniz?! Məni Rəsulullahla həvalə edin. O, qətiyyənlə mənim zərərimə olan bir şey etməz.” –dedi.

Atası Rəsulullahın yanına qayıtdı, qızının cavabını ona çatdırdı. Peyğəmbərdə ﷺ qızı Cüleybiblə evləndirdi.

Bir müddət keçdikdən sonra Cüleybib iştirak etdiyi bir döyüşdə şəhid oldu. Allah Rəsulu ﷺ onun haqqında:

“- *Yeddi kafiri öldürüb, onlar da Cüleybibin şəhid ediblər! O, məndən, mən də ondanam.*” –buyurdu. Sonra da cəsədini qolları arasına alıb şəxsən özü qəbrə qoydu.

Rəsulullah ﷺ Cüleybibin xanımı haqqında:

“*Allahım, bu qadının üzərinə xeyir və bərəkətini bol-bol yağdır. Onun həyatını çətinləşdirmə!*” –deyə dua etmiş, bu duasının bərəkəti də onun həyatında açıq-aydın görülmüşdür. (Əhməd, IV, 422, 425; Heysəmi, IX, 367-368)

*İslamun məzlum,
əzilmiş və
istismar olunmuş
cəmiyyətlərdə sübh
fəcri kimi sürətlə
yayılmasının əsas
səbəblərindən biri
də əshabın yetişə
bildiyi hər yerdə
mükəmməl bir
İslam şəxsiyyəti
sərgiləməsi idi.
Allah Rəsulunun
xüsusi tələbələri
olan əshabi-kiram
Allahın qullarına
Xaliqin şəfqət və
mərhəmət nəzəriylə
baxan, qayğıkeş,
dürüst, adil, qəlbi
təbliğ həyəcanı
ilə dolu müstəsna
möminlərdi.*

Səhabə evdən çıxarkən də xanımı ona:

“- Allahdan qorx, haram qazanma! Biz dünyada aclığa səbir edərək, amma qiyamət günündə cəhənnəm əzabına dözə bilmərik!..” –deyərək nəsihət edərdi. (Abdulhamid Keşk, Fi Rihabit-Təfsir, I, 26)

Məsələn, **Həzrət Əlini** düşünək:

Əziz Peyğəmbərimizin mübarək varlığına qəsd edən müşriklər xain plan qurmuşdular. Allah Rəsulu evində istirahət edərkən səkkiz-on nəfərdən ibarət qatıl birlikdə hücum edib Onun mübarək varlığını yox etmək istəyirdi. O gecə Allah Rəsulunun yatağında yatıb onun vücudunu yaralayacaq nizələrin könüllü hədəfi olmaq yalnız özünü Allah və Rəsuluna həsr etmiş mömin bir gəncin iman eşqi və həyəcanıyla mümkün ola bilərdi. Həzrət Əli عليه السلام İslam tarixinin dönüş nöqtəsi olan o gecə canını ortaya qoyaraq unudulmaz bir xidmətə imza atmışdır.

Allah Rəsulu ﷺ özü həyatda ikən belə **Həzrət Əli, Əbdürrəhman bin Əvf, Abdullah bin Məsud, Zeyd bin Sabit** kimi gənc səhabələrə fətva səlahiyyəti vermişdi.

Vəhy katiblərini gənclər arasından seçmişdi. İslam dəvət məktublarını gənclərə yazdırmış və onlarla göndərmişdi.

Məsələn, Rəsulullah ﷺ bağladığı sazişləri əsasən **Həzrət Əliyə** yazdırardı. Həmçinin o, xüsusi adamlarla əlaqəli sərəncamları və mülk fərmanlarını da yazardı.¹¹

11. İbn Sad, I, 267, 268, 272, 274, 285; İbn Abdilbərr, *İstiab*, I, 69, İbn

Allah Rəsulu ﷺ hələ 15 yaşı tamam olmamış **Zeyd bin Sabitə** o dövrdə çox ehtiyac olunan süryanicə və ibranicə kimi xarici dilləri öyrətmə vəzifəsi vermişdi.

Zeyd bin Sabit belə nəql edir:

“Rəsulullah ﷺ mənə:

“- *Zeyd, mənim üçün yəhudilərin dilində yazmağı öyrən. Vallahi mən yazı xüsusunda yəhudilərə etibar etmirəm!*” –buyurdu.

On beş gün keçmədən onların yazısını öyrəndim. Artıq yəhudilər Həzrət Peyğəmbərə məktub yazdıqda onu Peyğəmbərimizə mən oxuyurdum. Rəsulullah ﷺ bu məktublara cavab yazdırmaq istədikdə də onun adından mən yazırdım.”¹²

Əziz Peyğəmbərimiz 25 ﷺ yaşlı gənc **Musab bin Ümeyri** Mədinəyə müəllim göndərmişdi. 21 yaşlı **Muaz bin Cəbəli** də Yəməinə qazı və müəllim təyin etmişdi.

Rəsulullah ﷺ Məkkəni fəth edərkən 20 yaşı olan **Attab bin Əsədi** oraya vali təyin etmişdi.

Digər tərəfdən Həzrət Peyğəmbər ﷺ bir çox döyüşdə bayrağı şəxsən öz əliylə gənclərə vermişdir. Məsələn, Təbuk səfərində Nəccar qəbiləsinin bayrağını Qurani digərlərindən daha yaxşı bildiyi üçün **Zeyd bin Sabitə** vermişdir. **Həzrət Əli** Bədir döyüşündə bayraqdar ikən iyirmi yaşlarında idi.

*“Uşaqlarınızı
öz yaşadığınız
zəmanəyə görə
yox, onların
yaşayacaqları
zəmanəyə görə
yetişdirin.”
(Həzrət Əli)*

Əsir, *Usdul-Ğabə*, I, 62.

12. Əhməd, V, 186. Bax. Buxari, Əhkam, 40; Əbu Davud, Elm, 3/3645; Tirmizi, İstizan, 22/2715

Xeybərin fəthində də **Həzrət Əli** ﷺ ən mühüm vəzifəni öz öhdəsinə götürmüşdü. Mühasirə zamanı müsəlmanlar xeyli çətinlik çəkmiş, bütün hücumlar nəticəsiz qaldığı üçün yorgun və bitkin düşmüşdülər. Həmin günün sonunda Allah Rəsulu ﷺ belə buyurdu:

“- Sabah bayrağı elə bir adama verəcəyəm ki, onun əlləriylə Allah Xeybərin fəthini lütf edəcək. Həmin adam Allahı və Rəsulunu sevir, Allah və Rəsulu da onu sevir!”

Ordudakılar bayrağın kimə veriləcəyini fikirləşə-fikirləşə gecəni keçirdilər. Səhər açılanda Allah və Rəsulunun sevgisinə nail ola bil-

Muaz ﷺ *Yəmənə gedərkən Allah Rəsulu* ﷺ *ondan:*

“- Sənin yanına hər hansı bir məsələ ilə bağlı gəlsələr nəyə görə hökm verərsən?” –deyə soruşdu. Muaz ﷺ:

“- Allahın kitabına görə hökm verərəm.” –dedi. Peyğəmbərimiz ﷺ:

“- Əgər Allahın kitabında axtardığın hökmü tapmasan, nəyə görə hökm verərsən?” –deyə soruşdu. Muaz ﷺ:

“- Rəsulullahın o məsələylə bağlı sünnəsinə görə hökm verərəm.” –dedi. Rəsulullah ﷺ:

“- Əgər Rəsulullahın sünnəsində də bir hökm tapmasan nə edərsən?” –deyə soruşduqda Muaz ﷺ:

“- O zaman mən də öz ictihadımla hökm verərəm.” –dedi. Bu cavabdan sonra Allah Rəsulu ﷺ *əlini Muazın sinəsinin üstünə qoyaraq:*

“- Rəsulunun elçisini, Rəsulunun razı qalacağı şeyə müvəffəq edən Allaha həmd olsun!” –buyurdu.

(Əhməd, V, 230; İbn Sad, III, 584; Diyarbəkri, II, 142)

mək ümidiylə Onun hüzuruna tələsdilər. Rəsulullah ﷺ Həzrət Əlini çağırırdı. Ona zireh geydirib əlinə bayrağı verərək belə buyurdu:

“- Ey Əli, həydi irəli! Allah-Təala fəthi nəsib edə-nə qədər sağa-sola baxma!”

Həzrət Əli dərhal irəli atıldı və fəth onun əliylə qismət oldu. (Buxari, Əshabun-Nəbi, 9; Müslim, Fəzailus-Səhabə, 32-34; Heysəmi, VI, 151)

Gördüyümüz kimi Rəsulullah ﷺ gənc səhabələrini ən gözəl şəkildə yetişdirmiş, onlara etimad etmiş və İslamın inkişafı prosesində mühüm vəzifələr vermişdir. Onlar da özlərinə verilən vəzifələri böyük iman eşqi və həyəcanıyla icra etmişlər. İslam dövlətini qitələrə və əsrlərə ötürmüşlər.

*“(İslamı) ilk əvvəl
qəbul edib (bu işdə
başqalarından)
irəli düşən
mühacirlərə və
ənsara, həmçinin
yaxşı işlər
görməkdə onların
ardınca gedən
kimsələrə gəldikdə,
Allah onlardan,
onlar da Allahdan
razıdırlar. (Allah)
onlar üçün əbədi
qalacaqları,
(ağacları)
altından çaylar
axan cənnətlər
hazırlamışdır. Bu,
böyük qurtuluşdur
(uğurdur)!”*

(ət-Tövbə, 100)

QURANI-KƏRİMDƏ
GƏNCLƏR

Qurani-Kərimdə Gənclər

Qurani-Kərimdə imanlı gənclərə yol göstərmək məqsədiylə tarixdə nümunəvi şəxsiyyət sərgiləmiş gənclərin həyatlarından misallar yer almaqdadır. Onların iman mücadilələri, çətinliklər qarşısında göstərdikləri səbir və mətanət qiymətə qədər gələcək nəsillərə örnək olmaqdadır.

Hər biri insanlıq səmasında ulduza çevrilmiş bu gənclərdən ilki heç şübhəsiz ki, Həzrət İbrahimdir عليه السلام.

Həzrət İbrahim عليه السلام

Həzrət İbrahim عليه السلام Allaha dostluğun sirrinə vəqif olan bir gənkdir. Allahın ona bəxş etdiyi rüşd sayəsində aqlını ən gözəl şəkildə işlədərək Allahın varlıq və birliyi inancına sahib olmuşdur.

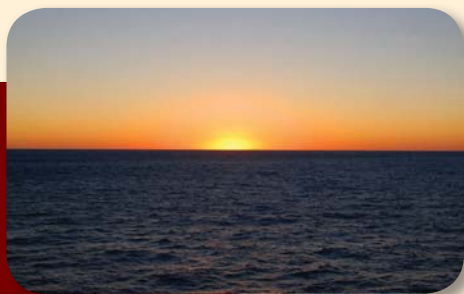
Həzrət İbrahimin kainatdakı gözəllikləri təfəkkür edərək Rəbbini tapması Qurani-Kərimdə belə nəql olunur:

“Gecə qaranlığı (onu) bürüdükdə o, bir ulduz görüb: “Bu mənim Rəbbimdir!” dedi. (Ulduz) bat-

Həzrət İbrahimin عليه السلام duası:

“Ey Rəbbim! Mənə hikmət (peyğəmbərlik, elm) bəxş et və məni (Sənin rizanı qazanmış) salehlərlə (yaxşılar zümərəsinə) qovuşdur! Sonra gələnlər arasında mənə yaxşı ad qismət elə! (Gələcək nəsillər məni həmişə yad etsinlər, xatirimi əziz tutub adımlı hörmətlə çəksinlər!) Məni Nəim cənnətlərinin varislərindən et! Atamı bağışla! Şübhəsiz ki, o, (haqq yolu) azanlardan oldu! (İnsanların qəbirlərindən çıxardılıb) dirildəcəyi gün (qiyamət günü) məni zəlil (rüsvey) etmə! O gün ki, nə mal-dövlət, nə də övlad bir fayda verər! Ancaq sağlam bir qəlblə Allahın hüzuruna gələn kimsədən (möminlərdən) başqa!” (Əş-Şuəra, 83-89)

*Allah-Təala İbrahimə
ﷺ belə vəhy etmişdir:*

*“Şübhə yoxdur ki, sən
Mənim dostumsan,
Mən də sənin. Əsla
qəlbinə baxdığım
zaman orada Məndən
başqasını görməyim.
Yoxsa mənə qarşı olan
sevgini kəsərəm. Çünki
Mən sevgim üçün
elə birini seçirəm ki,
onu odda yandırsam
da qəlbi Məndən
başqasıyla məşğul
olmaz. O Mənim üçün
belə olduğu zaman
Mən də onun qəlbinə
məhəbbətimni qoyaram.
Ona lütf və ehсанlarım
davam edir. Hətta onu
özümə yaxın qılaram.”*

dıqda isə: “Mən batanları sevmirəm”, söylədi. (Sonra) doğan ayı görüb: “Bu mənim Rəbbimdir!” – dedi. (Ay) batdıqda isə: “Doğrudan da, əgər Rəbbim məni doğru yola yönəltməsəydi, mən zəlalətə düşənlərdən olardım”, - söylədi.

(Daha sonra) doğan günəşi görüb: “Bu mənim Rəbbimdir, bu, daha böyükdür!” – dedi. (Günəş) batdıqda isə dedi: “Ey camaatım, mən, həqiqətən, sizin Allaha şərik qoşduqlarınızdan (bütlərdən, səma cisimlərindən) uzağam! Mən, həqiqətən, batıldən haqqa tapınaraq (dönərək) üzümü göyləri və yeri yaradana çevirdim. Mən (Allaha) şərik qoşanlardan deyiləm!” (əl-Ənam, 76-79)

Hədsiz dərəcədə zəkalı olan bu gənc Rəbbini tapdıqdan sonra Onun yolunda böyük bir tövhid mücadiləsinə başladı. Küfr və şirk bataqlığına batmış insanları qurtarmaq üçün böyük bir qərarlılıqla əlindən gələni əsirgəmədi.

Həzrət İbrahim ﷺ dedikləri gerçəklərə qulaq asmayan qövmünün halına çox acıyırdı. Onların sitayiş etdikləri, daşdan və taxtadan düzəldilmiş bütələrin acizliyini göstərmək məqsədiylə ağıllı bir plan qurdu. Bir bayram günü hər kəsin şənlikdə iştirak etdiyi əsnada bir balta götürüb bütəxanaya getdi. Oradakı bütələrin hamısını qırdı. Sadəcə böyük bütü sındırmadı və baltanı onun boynuna asdı. Axşam olduqda Kəldani qəbiləsi bayram yerindən qayıtdıqda gödükləri mənzərə qarşısında böyük çaşqınlığa düşdülər. Təxmin edərək:

“İbrahim deyilən bir gəncin onları pislədiyini eşitmisik!” – dedilər.” (əl-Ənbiya, 60)

Sonra da dərhal Həzrət İbrahimi taparaq soruşdular:

“- Bu sənin işindirmi?!”

“- Xeyr, bu, böyük bütün işidir. Əgər danışa bilirsə ondan soruşun!”

Bütperəst qövm vicdanlarına yönələrək etdikləri işin nə qədər səhv və ağılsız olduğunu düşündülər. Ancaq yenə də inadlarından dönməyib:

“- Sən yaxşı bilirsən ki, bütlər danışmaz.” –dedilər.

“İbrahim) dedi: “Elə isə Allahı qoyub sizə heç bir xeyir və zərər verə bilməyən bütlərəmi ibadət edirsiniz? Tfu sizə də, Allahdan başqa ibadət etdiyiniz bütlərə də! Əcaba, (etdiyiniz əməllərin qəbahətini) anlamırsınız?” (əl-Ənbiya, 66-67)

Bütperəst insanlar vicdanla qəbul etdikləri halda həqiqəti inadlarına qurban edərək Həzrət İbrahimi tonqala atmaq qərarına gəldilər. Ancaq Allah-Təala odu bu fədakar gənc üçün gülüstana çevirdi.

Allah-Təala Həzrət İbrahimdən razı olmuş, Onu:

“(Əhdə) çox vəfalı olan (Allahın qarşısındakı borcunu layiqincə ödəyən) İbrahim!”¹³ deyə tərifləmişdir. Həmçinin Allah-Təala Onu:

***Həzrət İbrahim عليه السلام
nəsihət istəyənlərə
bunları söyləmişdir:***

“İnsanların dünya işləriylə məşğul olduqlarını görsəniz, siz də axirət işləriylə məşğul olun. Onlar zahiri görkəmlərinin bəzənməsiylə məşğul olurlarsa, siz də daxili aləminizi bəzəməklə məşğul olun. Onlar bağ-bağça və sarayların abadlaşdırılmasıyla məşğuldurlarsa, siz də qəbirləri abad edin. İnsanlar bir-birinin nöqsanlarıylə məşğuldurlarsa, siz öz nöqsanlarınızla məşğul olun.”

13. ən-Nəcm, 37.

*Bir nəfər
Rəsulullahın ﷺ
yanına gəlib ona:*

*“Ey Xayrul-
Bəriyyə: Ey
yaradılmışların
ən xeyirlisi!”
-deyə müraciət
etmişdi. Həzrət
Peyğəmbər
dərhal müdaxilə
edərək belə
buyurdu:*

*“Bu dediyin
İbrahimin عليه السلام
vəsfidir.” (Müslim,
Fəzail, 150)*

“Rəbbi İbrahimə :
“(Əmrinə) təslim ol!” –
dedikdə, o: “Aləmlərin
Rəbbinə təslim oldum!”
–deyə cavab vermişdi.”¹⁴
Ayeyi-kəriməsi ilə təs-
limiyyət timsalı olaraq
təqdim və təltif etmişdir.

İbrahim عليه السلام ağıl və
hikmətlə danışardı. Allah
onun fətanətiylə Nəm-
rudu necə məğlub et-
diyini belə xəbər verir:

“(Ya Rəsulum!) Allahın verdiyi hökmranlıq
üzündən (azğınlaşaraq) İbrahim ilə Rəbbi barəsin-
də mübahisə aparan şəxsi (Nəmrudu) görmədin-
mi? (Və ya əhvalatını bilmirsən?) İbrahim: “Mənim
tanrım həm dirildir, həm də öldürür”, - dediyi za-
man, o (Nəmrud): “Mən də həm dirildir, həm də
öldürürəm”, - demişdi. İbrahim ona: “Allah Günəşi
şərqdən doğdurur, bacarırsansa, sən onu qərbdən
doğdur!” – dedikdə, o kafir donub qalmışdı. Hə-
qiqətən, Allah (özünə) zülm edənləri düz yola yö-
nəltməz!” (əl-Bəqərə, 258)

İbrahim عليه السلام nadir rastlanan gənədi. Hələ uşaq ikən
tövhibi və həqiqəti tapmaq üçün təfəkkür dünyasına
dalıb çox böyük fikri nəticələr əldə etmişdir. Daha son-
ra iman həqiqətini yaşamaq və təbliğ etmək uğrunda
böyük fədakarlıqlara qatlanmış, ağılı, fərasət və çalış-
malarıyla Allah yolunda cihad etmişdir. Gənclərin ağıl,
fikir, cəsarət və bir ideal uğrunda mücadilə həyəcanı

kimi sağlam güclərindən haralarda istifadə edəcəklərinə də gözəl bir misal olmuşdur.

Haqqa Qurban Olan Gənc: Həzrət İsmayıl عليه السلام

İbrahim عليه السلام əgər bir oğlu olsa onu Rəbbinə qurban edəcəyini vəd etmişdi.¹⁵ Günü gəldikdə Allah-Təala Ondan verdiyi sözü yerinə yetirməsini istədi. Bu zaman Həzrət İbrahim və ailəsi sanki fəzilət yarışına girdilər. Hər biri təvəkkül, təslimiyyər, riza, sədaqət və səbir kimi gözəl xislətlərlə zirvə nümunələr sərgilədilər.

Həzrət İbrahim Rəbbindən gələn əmrə görə Həcər anamıza oğlu İsmayılı yuyundurmasını və gözəl ətirlərlə ətirləməsini tapşıraraq, Onu bir dostunun yanına aparacağını söylədi. Həzrət İsmayılı da özü ilə ip və bıçaq götürməsini tapşıraraq:

“- Oğlum, Allah rızası üçün qurban kəsəcəyəm!” –dedi.

Ərəfatda hacıların vəqfəyə durduğu yerə tərəf getməyə başladılar. Bu zaman şeytan insan cildində Həcər validəmizin yanına gəlib:

“- Bilirsən İbrahim oğlunu hara aparır?” –dedi. O da:

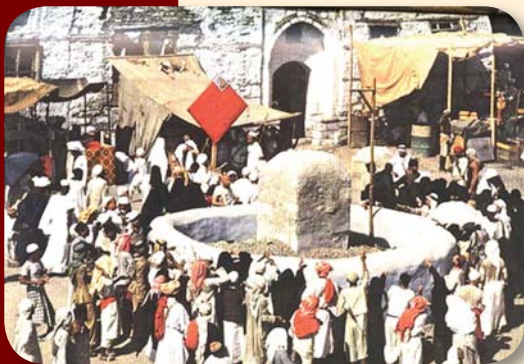
15. Razi, XXVI, 133; Təbəri, Tarix, I, 272-273; İbn Əsir, *əl-Kamil*, I, 111.

*Canı canan diləmiş verməmək olmaz ey dil,
Nə niza eyləyalım ol nə sənindir, nə mənim...*

(Füzuli)

***“Ey insanlar!
Rəbbinizdən qorxun.
Atanın oğula, oğulun
da ataya heç bir şeylə
kara gələ bilməyəcəyi
bir gündən həzər
edin. Allahın vədi,
şübhəsiz ki, haqdır.
(Qiyamət günü
mütləq gələcəkdir).
Ehtiyatlı olun
ki, dünya həyatı
sizi aldatmasın.
Şeytan sizi Allaha
arxayın edib (Allah
Öz bəndələrinə
mehribandır,
onların hamısını
bağışlayacaq,
günahlarından
keçəcək deyərək)
tovlamasın!”
(Loğman, 33)***

“- Dostunun yanına aparır.” –cavabını verdi.

Şeytan:

“- Yox, kəsməyə aparır.” –dedi. Həcər anamız:

“- O, oğlunu çox Sevir!” –deyə cavab verdi.

Şeytan:

“- Allah əmr etdiyi üçün qurban edəcəkmış!” – dedikdə Həcər anamız:

“- Əgər Allah əmr edibsə, gözəl bir şeydir. Təvəkkül edərik.” –dedi.

Şeytan Həcər anamızı aldada bilmədikdə Həzrət İsmayılın yanına gedib:

“- Bilirsən atan səni hara aparır?” –dedi.

İsmayıl عليه السلام:

“- Dostunu ziyarətə” –cavabını verdi. Şeytan:

“- Yox, səni kəsməyə aparır. Rəbbinin ona belə əmr etdiyini zənn edir!” –dedi. Həzrət İsmayıl عليه السلام:

“- O əmr edibsə, bunu sevə-sevə yerinə yetirərik!” deyərək şeytani qovdu və onu daşladı.

Şeytan Həzrət İsmayılı da aldada bilməmişdi. Bu səfər Həzrət İbrahimə vəsvəsə edərək:

İbrahim عليه السلام:

“- Sən şeytansan! Tez yanımdan uzaqlaş!” –dedi və onu daşladı Məhz həcdə qiyamətə qədər davam edəcək şeytan daşlama belə başladı. Bu

hadisə onların təslimiyyət və təvəkkül məhəbbətlərinin bir nişanəsi olaraq ümmətə nümunə oldu.

İbrahim عليه السلام oğlu İsmayıl bu işin həqiqətini açdı:

“- Oğlum! Yuxuda səni qurban kəsməklə əmr olundum.” –dedi. Həzrət İsmayıl:

“- Atacan, bunu sənə Allah əmr etdi?” –deyə soruşdu. İbrahim عليه السلام:

“- Elədir!” –dedi. Bu cavabı alan İsmayıl عليه السلام:

“- Atacan, sən əmr olunduğun şeyi et! İnşallah mənim səbir edənlərdən olduğumu görəcəksən.” –dedi. Canını fəda etməyə hazır olduğunu bildirdi. Atasını sevindirən bu ifadələrdən sonra da:

“- Atacan! Nəmrud səni tonqala atarkən səbir etdin. Allah səndən razı oldu. Mən də qurban edilməyə razıyam. İnşallah səbir etdiyimi görəcəksən. Səndən ayrıldıqda Rəbbimə, dünya nemətlərindən ayrıldıqda cənnətə qovuşacağam!” –dedi.

Bu hadisə baş verdikdə İsmayılın 13 عليه السلام yaşı vardı.¹⁶

İsmayıl عليه السلام daha sonra:

“- *Atacan, məhəbbətin şərti əmri gecikdirməməyindir! Elə isə haydı əmr olunduğun işi gör!*” –deyə-rək atasına mətanət verdi.

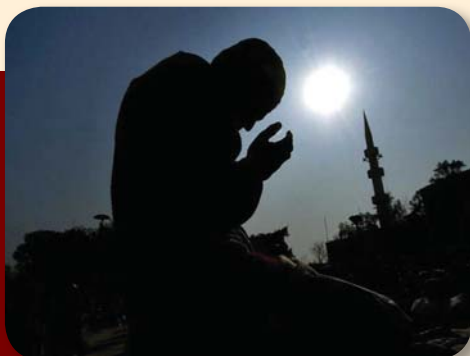
İbrahim عليه السلام oğlunu qurban etmək istədikdə bıçaq kəsmədi. Allah-Təala:

Seytan dalşanan yer, Mina

*“Allah, şübhəsiz ki, möminlərin canlarını və mallarını onlara haqq olaraq vəd edilmiş Cənnət müqabilində satın almışdır.”
(ət-Tövbə, 111)*

16. Bax. Hakim, *Müstədrək*, II, 605-606/4040; Təbəri, *Tarix*, I, 263-278.

“- Biz ona belə xitab etdik: “Ya İbrahim! Artıq sən röyanın düzgünlüyünü təsdiq etdin!” Biz yaxşı iş görənləri belə mükafatlandırırıq. Şübhəsiz ki, bu, açıq-aydın bir imtahan idi.” -deyə nida etdi və Həzrət İsmayılın yerinə böyük bir qurban göndərdi. (Bax. əs-Saffət, 104-107)¹⁷

Budur, 13 yaşındakı bir gəncin Rəbbinə itaəti və atasına hünəri...

Həzrət Yusif عليه السلام

Qurani-Kərimdə həyatı haqqında məlumat verilən digər bir gənc də Həzrət Yusifdir. Yusif عليه السلام gözəllik, iffət, səbir və əfv abidəsidir.

Onun ibrətlərlə dolu həyatı başa gələn bəla və iztirablara necə sinə gərilməsinə və səbirlə qarşılandığı təqdirdə əziyyətlərin necə nemətə çevriləcəyinə dair müstəsna bir misaldır. İnsanın ən yaxını sayılan qardaşlarından nə kimi pisliklər görə biləcəyini onun həyatında ibrətlə müşahidə edirik. Quyuda başlayan çiləli bir səfərin uzun müddət zindan həyatına, oradan da Misir taxtına qədər necə uzandığını yenə onun həyatında görməkdəyik.

Çətin Bir İmtahan

Gənc, gözəl, varlı və yüksək rütbə sahibi olan bir qadın bütün şəraitini hazırladı. Sonra da “هَيْتَ لَكَ”

Bir müsəlman şəxsiyyət və davranışları baxımından “əhsən, əcməl və əkməl” səviyyəsinə çatmalıdır.

Əhsən, yəni hər işi ən gözəl olmalı, daima ətrafına gözəllik saçmalıdır.

Əcməl, yəni qəlblərə sevinc və fərah verəcək zərəfət və lətifətli olmalıdır.

Əkməl, yəni çox kamil, ən mükəmməl olmalıdır.

Belə ideal möminlərin hər işi və əsəri İslamın gözəlliyini, ehtişamını, incəliyini, səadət və gülər üzünü əks etdirir.

17. Bax. Təbəri, *Tarix*, I, 275; İbn Əsir, *əl-Kamil*, I, 112; Hakim, *Müstədrək*, II, 606/4040.

“Haydı, al mənı, mənım ol!” deyərək Həzrət Yusıfı ıffətsızlıyə dəvət etdı. Lakin O: **“Allaha sığınram, zalımlar xilas olmaz.”** –deyərək oradan sürətlə uzaqlaşdı. Zınaya yaxınlaşmaqla zındana düşmək arasında seçim etmək məcburiyyətində qaldıqda isə heç tərəddüd etmədən belə dedi:

“Ey Rəbbim! Mənim üçün zindan bunların mənı sövq etdikləri işi görməkdən xoşdur. Əgər (bu qadınlara) hiyləsini məndən dəf etməsən, mən onlara meyl edər və cahillərdən olaram.”

Beləliklə Yusif ﷺ Allaha sığınmış, Allah da onun ıffətini qorumuşdu. (Bax. Yusif surəsi, 23-25, 33-34)

Böyüklərdən bəzisi demişdir ki,

“Nəfsin şərinədən xilas olmaq onun arzularını yerinə yetirərək mümkün deyil. Bundan xilas olmağın çarəsi Allaha sığınaraq təqva yolunda məsafə qət edə bilməkdir.”

Zindanda da Haqqı Təbliğ

Yusif ﷺ zindana atıldığı zaman gərəksiz və faydasız yerə qəmə batıb vaxtını zay etmədi. Yaşadığı şəraitdə hansı saleh əməli işləyə biləcəyini düşündü. Allah-Təalanın özünə lütf etdiyi elmdən istifadə edərək zindan yoldaşlarının heyranlığını qazandı və onlara tövhid inancını izah etməyə başladı.

Zindan yoldaşları çox qərribə yuxu görmüşdülər. Yusif ﷺ bunların yozumunu bildiyini söyləyərək onların diqqətini çəkdi. Bunu fürsət bilərək ilk növbədə

“Zınaya da yaxın düşməyin. Çünki o, çox çirkin bir əməl və pis bir yoldur!”
(əl-İsra, 32)

Uçurumun kənarında gəzən adam həlak olmağa məhkumdur. Zina cəmiyyətdə, ailə həyatına və nəslə zəhər səpilməsidir...

tövhibi təbliğ etməyə başladı. Özünün haqq din üzrə olduğunu, sahib olduğu elmin Allah tərəfindən bəxş edildiyini və misirlilərin səhv yolda olduğunu açıqladı. (Bax. Yusif, 36-41)

Rəvayət edildiyinə görə Həzrət Yusif zindanda xəstələri ziyarət edə, onları sağaltmağa çalışır, qulluqlarında durardı. Dərd-qəmi olanlara təsəlli verər, dara düşənlərin kədərini dağıdar, möhtaclara yardım edərdi. (Qurtubi, IX, 190)

Burada diqqət çəkən bir xüsüs Həzrət Yusifin izlədiyi metod və üslubdakı gözəllik və incəlikdir. Diqqət çəkən başqa xüsüs isə bir möminin ən

çətin şərtlər altında belə İslamı təbliğ edib saleh əməl işləməyi ikinci plana atmamasının zərurətidir. Yəni Allah yolunda xidmət üçün fəaliyyətsiz oturub münasib şərtlərin olmasını gözləmək yox, ən çətin şərtlərdə belə əldən gələn əməyi göstərüb Allah üçün edilə biləcək xidmətlərin yollarını araşdırmaq və buna zəmin hazırlamaq lazımdır.

Həzrət Yusifin Gənc Heyəti

Həzrət Yusif zindandan çıxıb Misirdə yüksək vəzifə tutduğu zaman gənclərdən ibarət bir heyət qurdu. Bu “(Yusif) əmrindəki gənclərə dedi ki...”¹⁸ ayeyi-kəriməsindən anlaşılmaktadır.

*Fərasətli bir
mömin hansı
vəziyyətdə
olmasına
baxmayaraq əsla
ümitsizliyə düşməz
və bütün şərtlərdə
xidmət üçün fürəst
tapar. Çarəsizlərin
çarəsi Allahdır.*

Çünki gənclər yaşlılara nisbətə daha dözümlü və dinamik olurlar. Xüsusilə də maddi və mənəvi cəhətdən təlim-tərbiyələrinə əhəmiyyət göstərilibsə, liderlərinin rəhbərliyi ilə çox gözəl nəticələrə nail olurlar.

Həzrət Musa və Gənc Köməkçisi

Yuşa ﷺ

Qurani-Kərimdə Həzrət Musanın qissəsinə çox yer verilmişdir. Orada gənclərin tələskən və səbirsiz olmamaları, ani hərəkətlərdən və günah işləməkdən bacardıqca uzaq durmalarının lüzumundan bəhs olunur. Cəsarət, tədbir, Allaha sığınma, Allah rizası üçün fədakarlıq etmək, ixlas və səmimiyyətlə qarşılıq gözləmədən yaxşılıq etmək, ədəb, həya, əmin olmaq, sözündə durmaq və işini sağlam görmək kimi gözəl vəsflər tövsiyə edilir. Gənclərə mühüm vəzifə və məsuliyyətlər verilə biləcəyinə diqqət çəkilir.¹⁹

Həzrət Musa Xızır ﷺ ilə görüşməyə gedərkən yanında gənc xidmətçisi Yuşa ﷺ də vardı. Bu gənc Həzrət Musaya ixlasla xidmət edir, böyüklərə necə hörmət və xidmət ediləcəyinin örnəyini sərgiləyirdi. (Bax. əl-Kəhf, 61-65)

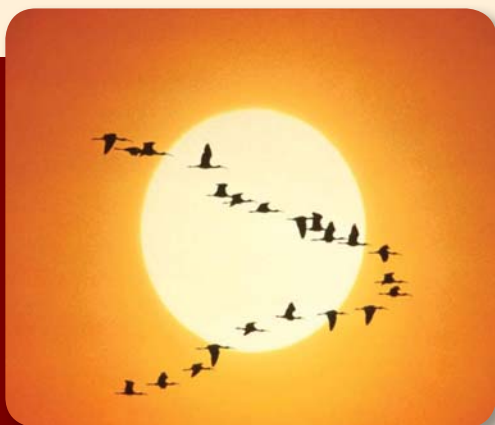
Rəvayət olunduğuna görə Həzrət Musa ﷺ bu fərasətli gənci ordusunun başına komandan təyin etmiş, vəfatından sonra da yerinə xəlifə qoymuşdur.

Xızırın ﷺ Musaya ﷺ qərribə və hikməti məchul hadisələri göstərdiyi səyahət əsnasında bir sərcə gəlib mindikləri gəmiyə qondu. Sonra dənizdən dimdiyi ilə su götürdü. Xızır ﷺ bu mənzərəni Musa Peyğəmbərə göstərərək belə buyurdu:

“- Allahın elminin yanında sənin, mənim və bütün məxluqatın elmi bu quşun dənizdən dimdiyinə aldığı su qədərdir.” (Buxari, Təfsir, 18/4)

19. Taha, 17-18; əl-Qasas, 14-28.

Əshabi-Kəhf

Əshabi-Kəhf bütperəst və zalım hökmdar olan Dakyanus dövründə Tarsusda yaşamış, iman və tövhid mücadiləsi vermiş bir qrup əməlisaleh gənclərdir.

Onlar imanlarında səbat və dözümlülük göstərib zümlərə qatlanmaları və Allahın yolundan ayrılmamaları səbə-

biylə mədh edilmişlər. Qiyamətə qədər gələcək bütün möminlər onları heyranlıqla yad edəcəkdir.

Kral Dakyanusun yaxınlarından olan bu gənclər qaranlıq və batil inanclar arasında həqiqəti tapmışdılar. Allaha sığınib daima dua edərək yaşayırdılar. Allah da onların imanlarını gücləndirmişdir. Vaxtı gəldikdə isə imanlarını açıq formada nümayiş etdirib möhtəşəm bir iman cəladəti sərgilədilər. Ayeyi-kərimədə belə buyurulur:

“...Onlar: “Rəbbimiz göylərin və yerin Rəbbidir. Biz Ondən başqa heç bir tanrıya ibadət etməyəcəyik. Əks təqdirdə, (Allahdan başqasına tapınacağıq, - söyləsək, küfr) danışmaqda həddi aşmış olarıq!” – dedikləri zaman onların ürəklərinə qüvvət (mətanət) vermişdik. (Gənclərdən biri o birilərinə) (dedi:) “Bizim bu xalqımız Allahdan başqa tanrılar qəbul etdi. Bəs nə üçün onlar buna aid (bütlərə dair) bir dəlil gətirmədilər? Allaha qarşı yalan uydurandan daha zalım kim ola bilər?!” (əl-Kəhf, 14-15)

Daha sonra canlarına qəsd edən zalım Dakyanusun əlindən qaçaraq bir mağarada gizləndilər və:

İnsanın hal və davranışları üzərində iki şeyin çox böyük təsiri var:

1. Yediği qidanın halal və ya haram olması: Halal qida insana feyz və ruhaniyyət, haram qida isə səfalət və ağırlıq verir.

2. Sevdəyi insanların mənəvi halı. İnsan sevdəyi saleh kimsələrin gözəl hallarından, fəsiqlərin də pisliklərindən payını alır.

رَبَّنَا آتِنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا

“Ey Rəbbimiz! Bizə Öz dərgahından mərhəmət bəxş et və işimizə fərac ver (çıxış yolu göstər)!” deyə dua etdilər. (əl-Kəhf, 10)

Allah-Təala onları mağarada uzun müddət yatırdı.

Həzrət Mövlana belə deyir:

“Qafillərin içində qalıb onlardan mənfi təsir almaqdansa yatmaq daha üstündür. Allah-Təala Əshabi-Kəhfi fasiqlərin arasından ayıraraq onların qəlblərini qəflətdən qorumuşdur.”

Əshabi-Kəhf 309 ildən sonra oyandıqda mağarada çox az bir müddət qaldıqlarını zənn etdilər. Şəhərdən ərzaq almalı idilər. Ancaq ən çox qorxduqları şey imanlarını qorumaq və haramdan uzaq olmaq idi. Allah-Təala bu xüsusa belə işarə edir:

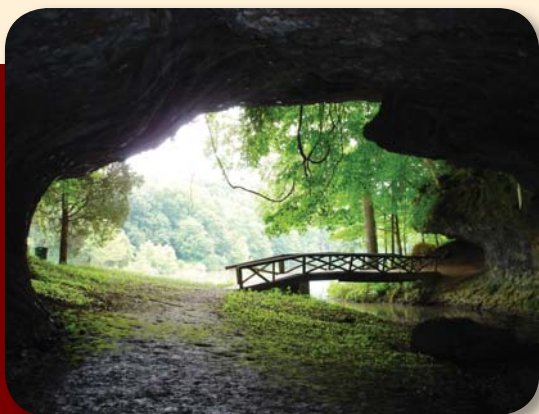
“...Belə dedilər indi içərinizdən birini bu gülmüş pulunuzla şəhərə göndərin ki, görsün ən təmiz təam hansıdırsa, ondan sizə ruzi (yemək alıb) gətirsin. O, çox ehtiyatlı olsun (ağıllı hərəkət etsin) və sizin barənizdə heç kəsə bir xəbər (nişan) verməsin! Doğrusu, onlar sizi ələ keçirsələr ya sizi daş-qalaq edəcək, ya da öz dinlərinə döndərəcəklər. Belə olacağı təqdirdə, siz (nə dünyada, nə də axirətdə) nicat tapa bilməzsiniz!” (əl-Kəhf, 19-20)

Bu ixlas və səmimiyyət nəticəsində onlar Allahın vədinin haqq olduğuna, Onun gücünün

“Əshabi-Kəhfin köpəyi sadıqlarla bərabər olduğu üçün böyük bir şərəf qazandı, adı Qurana və tarixə düşdü. Nuh və Lut Peyğəmbərin xanımları isə fasiqlərlə birlikdə olduqları üçün küfrə düşər oldular.”

(Şeyx Sədi Şirazi)

hər şeyə çatdığına, qiyamət, ölümdən sonra diriliş və axirətin şübhəyə yer verməz həqiqətlər olduğuna dəlil oldular. (Bax. əl-Kəhf, 21)

Əshabi-Rəqim

Qurani-Kərimdə zikr olunan “Əshabi-Rəqim” İsrail oğulları zamanında

yaşamış üç gənc idi. (Bax. əl-Kəhf, 9)

Rəsulullah ﷺ onların bir çox cəhətdən ibrətlərlə dolu qissəsini belə nəql edir:

“Sizdən əvvəlki ümmətlərdən üç nəfər səfərə çıxmışdı. Onlar yolda ikən Yağış yağmağa başladı. Daldalanmaq üçün dağdakı bir mağaraya sığındılar. Bu zaman dağdan bir daş yuvarlanıb mağanın ağzını tamamən kəsdi. Bir-birilərinə:

“- Vallah bizi buradan sədaqətdən başqa heç nə xilas edə bilməz. Ona görə də hər biriniz sədaqətlə işlədiyi bir əməlini vəsilə edərək Allaha dua etsin!” – dedilər.

Aralarından biri belə dua etdi:

“- Allahım! Ata-anam çox yaşlı idilər. Mən ailəmə onlardan əvvəl heç nə yedirib-içirməzdim. Bir gün heyvanları otarmaq üçün uzaqdakı bir meşəyə getmişdim. Evə qayıdanda atamla anam yatmışdılar. Onlardan əvvəl ailəliklə süd içməyi xoş qarşılamadım. Ata-anamı da oyatmaq istəmirdim. Əlimdəki süd çanağıyla oyanmalarını gözlədim. Nəhayət gün çıxarkən atam-anam oyandılar və südlərini içdilər.

*Bolluq və rahatlıq
anlarında Allahı
unutma ki,
sıxıntılı və çətin
zamanlarda O da
səni unutmasın.
Çünki həqiqi
səadətin yolu
ayeyi-kərimədə
belə bildirilir:*

أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ
تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

*“...Qəlblər yalnız
Allahın zikriylə
aram tapar.”
(ər-Rad, 28)*

Allahım! Əgər bu işi Sənin rızan üçün etmişəmsə, bizi bu bələdan qurtar!”

Bu zaman daş bir az aralandı, lakin çıxmaq üçün əlverişli deyildi. İkinci adam belə yalvardı:

“- İlahi! Əmimin bir qızı vardı. Bir kişi bir qadını nə qədər çox sevə bilərsə mən də onu o qədər sevirdim. Onunla olmaq istədim. Lakin təklifimi qəbul etmədi. Bir neçə il keçdikdən sonra bir qıtlığa düşər olub yanıma gəldi. Dediymi edərsə yüz dirhəm verəcəyimi söylədim. Çarəsiz qalıb qəbul etdi. Tam əlimi uzadacağım anda:

“- Allahdan qorx, haqsız olaraq möhürümü pozma!” –dedi.

Əlimdə imkan olduğu halda Allahdan qorxaraq ondan uzaqlaşdım. Verdiyim pulları da ona bağışladım.

Allahım! Əgər bu işi sırf Sənin rızanı qazanmaq üçün etmişəmsə, bu bəlanı bizdən uzaqlaşdır!”

Mağaranın qapısı bir az da açıldı, amma çıxmaq üçün əlverişli deyildi. Üçüncü yoldaşları da belə dua etdi:

“- Allahım! Muzdla işçi çalışdırdım və pullarını verdim. Lakin içlərindən biri pulunu almadan çıxıb getdi. Ona verəcəyim pulu bir işə yətirdim və gəlir əldə etdim. Bir müddət sonra həmin adam yanıma gəlib pulunu istədi. Mən də:

*“Ey iman gətirənlər!
Allahdan qorxun,
Ona (Onun rəhmətinə və lütfünə qovuşmaq üçün) vəsilə (yol) axtarın. (Allah) yolunda cihad edin ki, nicat tapasınız!”*

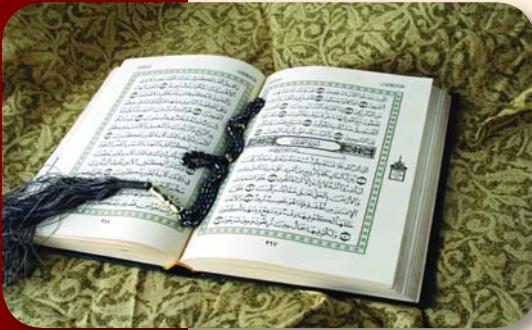
(əl-Maidə, 35)

*“...Yol tədarükü
görün. Ən yaxşı
tədarük (azuqə) isə
təqvadır.”*

(əl-Bəqərə, 197)

*“Necə
yaşayarsınızsa,
elə ölərsiniz.
Öldüyünüz kimi
də dirilərsiniz.”*
*(Münəvi, Feyzul-Qadir,
V, 663)*

“- Bu gördüyün dəvə, öküz və qoyun sürüləri sə-
nin pulunla artıb. Hamısını götür, sənin olsun!”

O da:

“- Ey Allahın bəndəsi! Məni məsxərəyə qoyma!”
–dedi.

“- Səni məsxərəyə qoymuram, həqiqəti söyləyi-
rəm.” –dedim. O da bütün mal-qaranı sürüb apardı.

İlahi! Əgər bunu Sənin rızan üçün etmişəmsə, bu
bəlanı dəf et!”

Nəhayət daş mağaranın ağzından çəkildi, onlar da
içəridən çıxaraq yollarına davam etdilər.” (Bax. Buxari,
Ədəb 5, Ənbiya 53, Büyü 98, İcarə 12, Hars 13; Müslim, Zikr,
100; Əhməd, IV, 274)

Biz də bu gənclər kimi o qədər gözəl saleh əmə-
l işləməliyik ki, həyatda qarşımıza çıxan bəla, mü-
sibət və imtahan anların-
da onlara sığına bilək!
Bu əməlimizlə təvəssül
edərək Allahdan yardım
istəməyə üzümüz olsun!”

Həzrət Loğman عليه السلام və Oğlu

Hikmət sahibi olan
Loğman عليه السلام oğluna nəsihət edərkən ilk növbədə Al-
laha şirk qoşmamasını, belə ki şirkin böyük bir zülm
və xəta olduğunu vurgulayır. Qurani-Kərimdə bu
nəsihətlərin xəbər verildiyi ayələrdən sonra Rəbbimiz
ata-ana haqqına diqqət çəkərək onların övladları üçün
qatlandıqları fədakarlıqdan bəhs edir. Allaha və onlara
qarşı böyük bir vəfakarlıq və şükür duyğusuna sahib

olamağımızın lüzumunu bəyan edir.

Daha sonrakı ayeyi-kərimələrdə bildirildiyi kimi Loğman عليه السلام etiqad, ibadət və əxlaqa dair mövzularda oğluna bu qiymətli nəsihətləri edir:

“Oğlum, (dünyada gördüyün hər hansı yaxşı, yaxud pis iş) bir xar-dal dənəsi ağırlığında olsa da, bir qayanın (daşın) içində, yaxud göylərdə və ya yerin təkində olsa da, Allah onu (qiyamət günü) ortaya gətirər (onun haqq-hesabını çəkər). Həqiqətən, Allah lətifdir (bütün incə, nazik işləri biləndir; lütfkardır), (hər şeydən) xəbərdardır! Oğlum! Namaz qıl, (insanlara) yaxşı işlər görməyi əmr et, pis işləri qadağan elə. (Bu yolda) sənə üz verəcək müsibətlərə döz. Həqiqətən, bu (dediklərim) vacib əməllərdəndir! Adamlardan təkəbbürlə üz çevirmə, yer üzündə lovğa-lovğa gəzib dolanma. Həqiqətən, Allah heç bir özündən razını, lovğalanıb fəxr edəni sevməz! Yerişində müvazinət gözlə (nə çox yeyin, nə də çox asta get) və (danışanda) səsinə qaldırma. Çünki ən çirkin səs uzunqulaq səsidir!” (Loğman, 16-19)

Müsəlman gənc böyük bir ədəb, nəzakət, zərafət və əxlaqa sahib olmalıdır. Bunların əsası da yuxarıda zikr edilən ayələrdə bəyan edilmişdir.

Həzrət Yəhya عليه السلام

Həzrət Yəhya ilə Həzrət Məryəm xala uşaqlarıdır. Yəhya عليه السلام uşaqlıq illərindən etibarən ibadətlə ye-

*Rəsuli-Əkrəm ﷺ
Loğman Həkimdən
xəbər verərək belə
buyurdu:*

*“Loğman oğluna
“Allah-Təala
özünə əmanət
edilən şeyi
qoruyar! Mən
də səni, malını,
dinini və əməlinin
sonunu Allah-
Təalaya əmanət
edirəm!” -dedi.”*

(İbn Hənbəl, II, 87)

*Yəhya ﷺ üç təhlükəli
gündə Alalhin rəhmətinə
nail olmuşdur:*

*“Ona doğulduğu gün
də, öləcəyi gün də,
(qiyamətdə) diriləcəyi
(qəbirdən diri olaraq
qaldırılacağı) gün də
salam olsun!”*

(Məryəm, 15)

*Beydavi bu ayəni belə
izah edir: “İnsanlara
ürcah olan şeytan
Ona həyatı boyu
zərər verə bilməsin!
Qəbir əzabından xilas
olsun! Hesab qorxusu
və cəhənnəm əzabı
görməsin!”*

tişmiş bir mömin idi. Ona peyğəmbərlik rüşd (ye-
tişkinlik) çağında verilmişdir. Yəhya ﷺ hədsiz
dərəcədə iffətli həyat yaşamış, zalım bir hökm-
darın iffətsizliyinə qarşı çıxdığı üçün şəhid edil-
mişdir.

Allah-Təala Onun möcüzəvi doğumunu yaşı
xeyli keçmiş olan atasına müjdələyərkən saleh bir
gəncdə olması vacib olan bu gözəl vəsflərə diqqət
çəkmişdir:

- Özündən əvvəlki peyğəmbərləri təsdiq et-
məsi,

- Alicənab,

- İffətli və

- Saleh olması (bax. Ali-İmran, 39)

Allah-Təala Yəhyaya ﷺ rüşd çağında ikən
nazil etdiyi kitaba möhkəm bağlanmasını əmr et-
di:

**“Ey Yəhya! Kitabdan bərk yapış. Biz uşaq
ikən ona hikmət verdik.”** (Məryəm, 12)

Gəncliyini Allahın rizası
istiqlamətində keçirən Yəhya
ﷺ Qurani-Kərimdə bu gözəl
vəsfləriylə mədh olunur:

**“Biz həm də ona Öz dər-
gahımızdan bir mərhəmət
(yaxud insanlara qarşı şəfqət)
və (günahlardan) paklıq bəxş
etdik. O, (çox) müttəqi idi.
(Yəhya) ata-anasına qarşı da
olduqca itaətkar (nəvazişkar)
idi...”** (Məryəm, 13-14)

Yəhya ﷺ şəhid edilərkən təxminən otuz yaşında idi

Həzrət İsa ﷺ

İsa ﷺ İsrail oğullarına göndərilən peyğəmbərlərin sonuncusudur. Peyğəmbərlərin ən ucalarından və “ülül-əzm” deyilən beş peyğəmbərdən biridir.

Allah-Təala Həzrət İsanın doğumunu müjdələyərkən Onun dünyada və axirətdə şərəfli və etibarlı, Allaha yaxın və saleh bir qul olacağını xəbər vermişdir. (Bax. Ali-İmran, 45-46)

İsa ﷺ Allahın izniylə hələ beşikdə ilən danışdıqda bu ülvî vəsflərə diqqət çəkmişdir:

“Mən, həqiqətən, Allahın quluyam. O mənə kitab verdi, özümü də peyğəmbər etdi. O, harada oluramsa olum, məni mübarək (həmişə hamıya xeyir verən, dini hökmləri öyrədən) etdi və mənə diri olduqca namaz qılıb zəkat verməyi tövsiyə buyurdu. O, həmçinin məni anama qarşı olduqca itaətkar (nəvazişkar) etdi, (heç kəsə qarşı) zülmkar, asi (dikbaş) eləmədi!” (Məryəm, 30-32)

Həzrət İsaya otuz yaşında peyğəmbərlik verildi. O da dərhal vəzifəsini icra etməyə başladı. Bu yolda çox əziyyətlərə qatlandı. Otuz üç yaşına gəldikdə yəhudilər tərəfindən öldürüləcəyi əsnada Allah-Təala Onu səmaya yüksəltdi.

Həzrət İsa ﷺ buyurur:
“Asilərə düşmən olmaq surətiylə Allaha dost olun! Asilərdən uzaq olmaqla Allaha yaxın olun və onlara nifrət edərək Allahın rızasına nail olun!..” Həqiqi iman layiq olana məhəbbət, haqq edənə də nifrətdir. Necə ki, Məsəd surəsində Həzrət Peyğəmbərin əmisi olmasına baxmayaraq azğın müşrik olan Əbu Ləhəbə nifrət etməmiş təlqin olunur.

Həzrət Məryəm

*Rəsulullah ﷺ
Həzrət Məryəm
haqqında belə
buyurmuşdur:*

*“İmran qızı
Məryəm öz
dövründə dünyada
olan qadınların
ən xeyirlisidir...”*

(Müslim, Fəzailus-Səhabə, 69)

Həzrət Məryəm çox gənc yaşda özünü ibadətə və xidmətə həsr etməsi, iffəti, səbri və Allaha təslimiyyəti ilə ən gözəl nümunə olmuşdur. O, Allahın rizasına və bir çox ehşanlarına nail olmuş gənc qızıdır. Allah-Təalanın tərbiyəsi və Həzrət Zəkəriyyənin himayəsi altında zərif bir çiçək kimi yetişmişdi. Hələ dünyada ikən cənnət nemətlərinə nail olmuş, Cəbrayılı عليه السلام görmüş və möcüzəvi şəkildə böyük bir peyğəmbərin anası olmaq şərəfinə nail olmuşdu.

Qurani-Kərimdə adı zikr olunan yeganə xanım odur. Quranın 34 yerində adı çəkilir.

Anası Həzrət Məryəmi dünyaya gətirdikdə onu və zürriyyətin şeytanın şərindən qoruması üçün Allaha sığındı.²⁰ Deməli, hər işdə daima Allaha sığınmaq lazımdır.

Allah-Təala belə buyurur:

“(Allah mömin qadınlara) **namusunu (ismətini) möhkəm qoruyub saxlamış İmranın qızı Məryəmi də misal çəkdi. Biz ona Öz ruhumuzdan üfürdük. Məryəm Rəbbinin sözlərini və kitablarını təsdiq etdi və (Allaha) itaət edənlərdən oldu.**” (ət-Təhrim, 12; əl-Ənbiya, 91)

Həzrət Məryəm gecə gündüz ibadət edərdi. İsrail oğulları arasında təq-

vasıyla məşhur idi. Hətta kəramətləri dillərdə dastan olmağa başlamışdı. Quranda ondan “siddiqə” deyərək bəhs olunmuşdur.

Allah-Təala belə buyurur:

“(Ya Peyğəmbər!) **Xatırla ki, bir zamanlar mələklər belə demişdilər: “Ya Məryəm, həqiqətən, Allah səni seçmiş, (eyiblərdən) təmizləmiş, (cəmi) aləmlərin (bütün dünyanın) qadınlarından üstün tutmuşdur. Ya Məryəm, öz Rəbbinə itaət et, səcdəyə qapan və rüku edənlərlə birlikdə rüku et! (Namaz qılanlarla bir yerdə namaz qıl!)”** (Ali-İmran, 42-43)

Rəsulullah ﷺ Həzrət Məryəm haqqında belə buyurmuşdur:

“İmran qızı Məryəm öz dövründə dünyadakı qadınların ən xeyirlisidir. Bu ümmətin qadınlarının ən xeyirlisi də Xədicədir.” (Müslim, Fəzailus-Səhabə, 69)

Xülasə, Allah-Təala Həzrət İsanı və anası Həzrət Məryəmi yaşadıkları təmiz, iffətli və Allaha itaətlə dolu həyatları səbəbiylə qüdrətinə bir əlamət qılmışdır. (Bax. əl-Muminun, 50)

Həzrət Asiyə

Fironun xanımı olan **Həzrət Asiyə** əsa möcüzəsini görüb Musaya ﷺ iman gətirdi. Firon bundan xəbər tutduqda ona şiddətli işgəncələr etdi. Böyük mismarlarla yerə vurub üstünə böyük qaya qoydurdu

*Mömin metalların
içindəki qızıl
kimidir. Palçığa
da düşsə qiymət
və saflığına
zərər gəlməz.
Eynilə Asiyə
anamız kimi... O
əməlisaleh xanım
zalım Fironun
zövcəsi olduğu
halda qəlbindəki
ixlası, sədaqət
və təqvasını,
imanını qorudu.
Canını fəda etsə
də imanından
dönmədi.*

Fərasət sahibi olan kamil möminlər imanın qazandırdığı fərasət sayəsində hadisələri axirət pəncərəsindən seyr edərlər. Bu səbəbdən daima mənfi-müsbət, yəni fayda-zərər hesabı edərlər. Buna görə də onların iman eşqi qarşısında dünyəvi əza və cəfaların, müvəqqəti çilə və iztirabların sözü ediləcək qədər də qiyməti yoxdur...

və qızmar günəş altında saxladı. Məhz o vaxt Həzrət Asiyə məşhur duasını etdi: Allah-Təala belə buyurur:

“Allah iman gətirənlərə isə Fironun zövcəsini (Asiyə bint Məzahimi) misal çəkdi. O zaman o: “Ey Rəbbim! Mənim üçün Öz dərgahında – Cənnətdə bir ev tik. Məni Fironun və onun əməlindən qurtar. Məni zalım qövmdən xilas et!” – demişdi.” (ət-Təhrim, 11)

Bu duanın ardınca dərhal ona cənnətdəki məqamı göstərilib heç acı çəkmədən ruhu alındı.

Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur:

“Cənnət qadınlarının ən fəzilətliləri Xədiccə binti Xuveylid, Fatimə binti Məhəmməd, Məryəm binti İmran və fironun xanımı Asiyə binti Müzahimdir.” (Əhməd, I, 293)

Sələbi Əraisul-Məcəlis adlı əsərində belə deyir:

Fərasət baxımından qadınların ən üstünü ikidir. İkisi də Həzrət Musa haqqındakı qərarında dəqiq olmuşdur. Biri Fironun xanımı Asiyədir. (O, Musa عليه السلام hələ uşaq ikən saraya gətirildikdə Firona:)

“- Bu uşaq mənim və sənin üçün göz nuru olsun! Onu öldürmə!” – demişdi. Həqiqətən də elə olmuş, Həzrət Musa-ya iman gətirərək cənnəti qazanmışdı.

Digəri isə Şüeybin عليه السلام qızıdır. O da Musa عليه السلام haqqında:

“(O iki qızın) biri dedi: “Atacan! Onu

muzdla (çoban) tut, çünki bu güclü, etibarlı adam (indiyə qədər) muzdla tutduqlarının ən yaxşısıdır!”
(əl-Qasas, 26)

Bunu necə bildiyini soruşduqda isə belə dedi:

“- Bura gələrkən arxamca gəlməyi münasib saymadı. Mənə dedi ki:

“- Ey Allahın bəndəsi, arxamca gəl və hansı tərəfə gedəcəyimi de!”

Bu hərəkətindən onun çox əmin bir insan olduğunu anladım.”²¹

*Fərasət Allah-
Təalanın sevdiyi
bəndlərinin
qəlblərinə lütf
etdiyi bir nurdur.
Qəlbə gələn
səmimi hisslər
və nail olunan
ilhamlar sayəsində
hadisələrin iç
üzünü, zehnlərdən
və qəlblərdən
keçənləri təxmin
müəyyən etməkdir.
Şübhəsiz ki, bu
fərasətə nəfsinin
təkəbbüründən
xilas olub Allahın
nuruyla baxanlar
nail ola bilərlər.*

21. İkinci qismlə bağlı bax. Darimi, *Müqəddimə* 56/653; Əbu Nuaym, *Hilyə*, III, 234-236.

MÜSƏLMAN GƏNCİN HƏYAT ANLAYIŞI

Müsəlman Gəncin Həyat Anlayışı

Sağlam ağla və mühakiməyə sahib olan insan heç düşünməzmi ki, bircə çeyirdəyin çatlamasından bahar şənliyinə, mikro aləmlərdən makro aləmlərə qədər kainatdakı hər şey nə qədər də dəqiq nizam və ahəng içində davam edir. Bəs bu ahəngin sənətkarı kimdir? Kainatda insan idrakını aciz qoyan bu mükəmməl nizam təfəkkür əhli üçün hikmət və ibrətlər mənzuməsi deyimli? Bu sualların cavabı ən gözəl şəkildə Qurani-Kərimdə verilir. Allah-Təala buyurur:

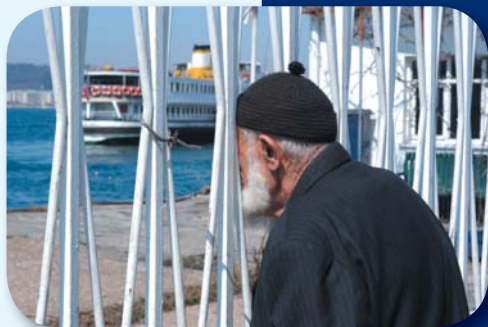
“Biz göyləri, yeri və onların arasında olanları oyun-oyuncaq (əyləncə) yaratmadıq!” (əd-Duxan, 38)

“Yoxsa sizi əbəs yerə yaratdığımızı və (qiyamət günü dirilib haqq-hesab üçün) hüzurumuza qaytarılmağağınızı güman edirdiniz?” (əl-Muminun, 115)

“Məgər insan elə güman edir ki, o, başlı-başına buraxılacaq?!” (əl-Qiyamə, 36)

İnsan bu həqiqətlərin idrakı içində yaşamalıdır. Xüsusilə gənclik dövründə bu şüura sahib olmaq çox mühüm bir məsələdir.

*Qafilanə bir
həyat uşaqlıqda
oyun, gənclikdə
şəhvət, yetkinlikdə
qəflət, ixtiyarlıqda
əldən çıxanlara
həsrət və min bir
peşmanlıqdan
ibarətdir.*

*“Bugünü
düşünürəm, dünən
keçdi, sabah
varmı?”*

*Gəncliyə də
güvənməm, ölən
hər ixtiyarmı?”*

*“Hər kəs
öləcək yaşdadır.
Məzarlıqlarda
hər yaşdan ölümlər
var!..”*

Gənclik iman həyəcanının idrak edilə bildiyi nisbətdə qiymət qazanır. İman, ölüm, axirət kimi həqiqətləri unudaraq həyatını sadəcə bu dünyaya həsr edib əbədi aləmi arxa plana atan bir gənclik həm özünü, həm də cəmiyyəti həlaka sürükləyir.

Mövlana həzrətləri bu kimi insanlara belə səslənir:

“Özünə gəl, ey yolçu! Axşam oldu, ömür günəşi batmaq üzrədir... Güc-qüvvətin varkən bu iki günlük ömründə comərd ol, saleh əməllər işlə!..

Əlində qalan ömür toxumunu yaxşı ək ki, bu iki nəfəslik fani dünyadan sonsuz bir cənnət ömrü əldə et... Çox qiymətli olan bu ömür çırağı sönmədən ağılına başına al. Bu çırağın fitilini düzəlt, tez yağını tök, yəni xeyir-həsənət işləyərək son günlərini saleh əməl və ibadətlə keçir, könül çırağını yandır.

Ağılına başına al və bu işi sabaha qoyma. Neçə sabahlar gəlib keçdi. Tez tövbə və istiğfarla işə başla ki, əkin mövsümü keçməsin.

Nəsihətimə qulaq as! Nəfs güclü bir buxovdur. Yaxşı əməllər işləməyə əngəl olar. Haqq yolunda sənə mane olar. Yenilənmək, özünü təmir etmək istəyirsənsə, köhnəni çıxar at, bədənə aid istəklərdən vaz keç; ruhani zövqləri, mənəvi həyəcanı və ləzzətlərin ardınca düş!”

Allah-Təala insanı sadəcə özünə qul olmaq üçün yaratmışdır. İmanın kamilliyi insanın yalnız Allaha qul olub fanilərin və mənəfətlərinin köləsi olmamasıdır.

Məhəmməd İqbal nəfsinin və fanilərin bütpərəsti olanları;

“Mən heç bir köpəyin başqa bir köpəyin önündə əyilib səcdə etdiyini görmədim” sözləriylə öz hallarını düşünməyə dəvət edir.

Allah-Təala göydə və yerdə nə varsa hamısını özünə qulluq edəcək insanların xidmətinə vermişdir.²² Bu qulluğu da eşq, şövq və vəcd içində yaşaya bilmələri üçün onlara təfəkkür, hissiyat, məhəbbət kimi qəlbi keyfiyyətlər lütf etmişdir.

Kor bir insan belə istiliyindən günəşin doğduğunu anlayar. Elə isə ağıl və idrak sahibi olan bir insanın ilahi qüdrət axışları və əzəmət təcəlliləri qarşısında laqeyd və hissiyatsız qalması nə qədər acıdır. Qəlbi diri olanlar üçün zərrədən kürrəyə qədər hər şey ilahi qüdrət və əzəmətin dəqiq şahidi, ilahi sənətin vitrini deyimli?

Nəticə etibarilə həqiqəti anlayıb onunla məşğul olmaq gerçək istiqbal olan axirət tədarüku görmək qulun hədəfi olmalıdır. Fani nemətlərin bər-bəzəyinə aldanmamaq gərək.

Həzrət Mövlana gənclik və qocalığı necə də gözəl müqayisə edir:

“Sən, ey ilk bahar gözəlliyinə qarşı dodağını dişləyib heyran olan kimsə! Bir də payızın saralmış halına və soyuqluğuna bax. Şəfəq vaxtında gözəl Günəşin doğuşunu

*Bir Haqq dostu
belə buyurur:*

*“Bu dünya ağıl
sahibləri üçün
seyri-bədayi, yəni
hər biri ilahi
sənət xariqəsi
olan məxluqatı
ibrətlə tamaşa
etmək, axmaqlar
uçünsə yemək
və şəhvətdən
ibarətdir.”*

22. Bax. əl-Casiyə, 13.

*Həzrət Mövlana
deyir:*

*“Ey yolçu!
Aynadakı son
naxışa bax!
Bir gözəlin
ixtiyarlıqındakı
çirkinliyini və
bir binanın
xaraba halına
gələcəyini düşün,
aynadakı yalana
aldanma!..”*

görüncə qürub zamanı onun ölümü demək olan batışını da xatırla. Bu xoş çardaqda -yəni açıq bir səmada- bədirlənmiş ayın lətafətini görürsən; Onun bir də ayın sonlarına doğru uğradığı halını, incələyərək zəiflədiyini, bədirlənmiş halına həsrətini düşün!

İnsan da eynən bu macəranı yaşayır: kamalı və camalı zavala məhkumdur. Gözəl bir uşaq, baxarsan ki, gözəlliyi ilə həminin sevimlisi olmuşdur. Bir müddət sonra ələ salınan bir ixtiyar halına gələr və xalq içində rəzil olar.

Əgər gümüş bədənli gözəllər səni ovladısa, ixtiyarlıqdan sonra bir də pambıq tarlasını xatırladan o bədənə bax. Ey yağlı-ballı yeməklər və dadlı qidalar görüb iştahı qabaran kəs! Hələyə get və onların aqibətini orada gör! Ona de ki: sən o gözəlliyin, gözəl qoxun və boşqab içərisindəki zövqü-lətafətin hamı? Cavabında deyər ki: o saydığın şeylər qönçə idi, mən də qurulan bir tələ. Sən o tələyə düşüncə qönçə əridi, soldu və pisliyə döndü.

Ustaları heyran qoyan elə məharətli əllər vardır ki, sonunda titrək olmuşlar. Parlaq və nərgiz baxışlı qumral bir gözü, sonda suları axan bir halda görürsən! Aslanlar səfində olan aslan kimi igid bir ər, gün gələr siçan kimi aciz birinə məğlub olar.

Ağılları başdan alan müşk qoxulu və qıvrım bir zülf ixtiyarlıqda yabanı ulağın quyruğu kimi çirkinləşir.

Hər kim ki, nəfsin əsiri olmaqdan və məcazlara (kölgələrə) aldanmaqdan qurtularsa, Allaha o qədər yaxınlaşar.

Ey insan, dünyadan bir-birinə zidd olan iki səs gəlir. Əcəba, sənin qəlbin hansını almaqda istedadlıdır?.. O səslərdən biri Allaha yaxınlaşanların halı, digəri isə aldananların halıdır. Bu səslərdən birini qəbul etdinmi, o birini duymazsan artıq. Çünki sevən adam sevdiyinin ziddi olan şeylərə qarşı adətən, kor və kar olur. Ey yolçu! Aynadakı son naxışa bax! Bir gözəlin ixtiyarlığındakı çirkinliyini və bir binanın xaraba halına gələcəyini düşün, aynadakı yalana aldanma!..”

DİN, DİL VƏ TARİX ŞÜURU

Müsəlman bir gənc **din, dil və tarix** şüuruna sahib olmalıdır. Çünki fərdlər və cəmiyyətlər bunlarla qaim olur, həyatlarını bunlarla davam etdirirlər.

Burada əbədi səadətə nail olmaq istəyən müsəlman bir gəncin həyatını üzərində inşa edəcəyi bu və bu kimi təməl əsaslara qısaca təmas edək:

a. Din Şüuru

Din kainatın və insanın yaradılış qayəsini qavramağı təmin edir. Qundaqla kəfən arasındakı fani həyatı tənzim edir.

“Həyatın qayəsi gözəl bir qul olaraq yaşamaq və eyni hal üzrə can verə bilməkdir. Bir ərəb şairi bunu necə də gözəl ifadə edir:

*Səni anan doğurub atdığı gün dünyaya,
Ağlayırdın, bütün aləm güllüdü bir yanda.
İndi elə bir ömür sür ki, ölürkən güləsən;
Çağlasın göz yaşı halında cahan arxanda...”*

İslam dini insana dünyada vicdan rahatlığı verir, axirətdə isə əbədi səadətə qovuşdurur. Bəndənin böyük eşq və vəcd içində yaşamasını təmin edir. Dolayısıyla bir müsəlman kiçik yaşdan etibarən istiqamətini Quran və Sün-nəyə görə müəyyənləş-

dirməlidir. Unutmamaq lazımdır ki, müvəffəqiyyət və səadəti lütf edəcək olan Allah-Təladır.

İnsanın vücudu maddi qidalarla varlığını davam etdirdiyi kimi, ağıl və hisslərinin də din şüuru və iman feyziylə bəslənməsi zəruridir. Əks təqdirdə ağıl və hisslər rəhbər olmaq yerinə sahibini fəlakətə sürükləyər, batil fikir və fəlsəfələrin çıxılmaz dalanlarında insanı pərişan edər.

İlahi nurdan məhrum ağıllar yağısız çıraqlar və ya cərəyansız elektrik lampaları kimidir. Belə bir ağılın insanın yolunu aydınladacaq bir işıq saçması, onu haqqa və xeyrə çatdırması mümkün deyil. Qədim Yunanıstanda ağılın zəifliyini göstərən bir hadisə yaşanmışdır:

Bir gənc hüquq öyrənmək üçün filosofa müraciət edir. Bunun üçün qərarlaşdırdıqları məbləğin yarısı nağd ödənəcək, digər yarısı isə tələbə öhdəsinə götürdüyü ilk məhkəmə işində müvəffəq olacağı təqdirdə ödənəcəkdir. Yəni tələbə ilk işində müvəffəq olarsa deməli tədris mükəmməl olub və müəllim pulun ikinci yarısına haqq qazanmışdır. Lakin təhsil bitdikdən sonra tələbə müəlliminə verdiyi ilk məbləği kifayət sayıb ikinci hissədən vaz keçməsinə istəyir. Bu tələbə görə ilk şikayət müəllimlə tələbə arasında gerçəkləşir.

Məhkəmədə tələbə hakimlər heyətinə qarşı:

*İlahi nurdan
məhrum ağıllar
yağısız çıraqlar
və ya cərəyansız
elektrik lampaları
kimidir. Belə
bir ağılın
insanın yolunu
aydınladacaq
bir işıq saçması,
onu haqqa və
xeyrə çatdırması
mümkün deyil.*

“- Mən bu məhkəmədə udsam da, uduzsam da sözünü etdiyimiz pulu verməməliyəm.” –deyir.

Hakim səbəbini soruşduqda isə belə izah edir:

“- Məhkəmədə udsam, qərarınıza əsasən, yox əgər uduzsam ilk məhkəmədə ud-
uzduğuma görə şikayətçi ilə
aramızda bağlanan müqavilə-
yə əsasən heç bir şey vermə-
məliyəm.”

Bunun müqabilində mü-
əllimi olan filosof da eyni şəkildə:

“- Mən bu məhkəmədə udsam da, uduzsam da pulu almalıyam.” –deyir. Yenə hakimin “nə üçün?” sualına cavabən belə deyir:

“- Udsam qərarınıza əsasən, uduzsam şikayətçi ilə aramızdakı müqaviləyə əsasən pulu almalıyam. Çünki mən uduzaramsa o udmuş olacaq və ikinci məbləği almaq üçün lazımi şərt gerçəkləşmiş olacaq və borc verilməlidir.”

Gördüyümüz kimi hər ikisinin də iddiası tamamilə ağla və məntiqə uyğundur. Deməli, vəhy ilə tərbiyə olunmamış bir ağlın və məntiqin bu misalda olduğu kimi zaman-zaman öz hördüyü divarların içində qalması, çıxılmaz dalanlara girməsi mümkündür. Bunun kimi bir çox bəşəri müşkülü belə həll etməkdən aciz qalıb bağlanan bir ağlın sonsuz həqiqətləri bütün cəhətləriylə qavraya bilməsi də imkansızdır. Bu səbəblə ağlın labirentlərdən baş çıxarması onun vəhy ilə tərbiyə edilməsinə və sərhədini aşan həqiqətlərə qarşı ilahi bəyanlara qəlbən təslim olmaq zərurətini qavramasına bağlıdır.

*Ağlın
labirentlərdən baş
çıxarması onun
vəhy ilə tərbiyə
edilməsinə və
sərhədini aşan
həqiqətlərə qarşı
ilahi bəyanlara
qəlbən təslim
olmaq zərurətini
qavramasına
bağlıdır.*

İnsana ancaq hər şeyi bilən və bütün məxluqatı yaradan Allahın qoyduğu qaydalar xoşbəxtlik və səadət gətirə bilər. İnsan ağıllının ortaya qoyduğu sistemlər bəşəriyyətin səadəti üçün heç vaxt müvəffəq olmamışdır. Filosoflar “mənə

Filosoflar “mənə görə belədir” dedikləri halda peyğəmbərlər “Allahın əmrinə görə belədir” –deyirlər. Peyğəmbərlər ilahi vəhyə istinad etdikləri üçün daima bir-birilərini təsdiq etmişlər. Filosoflar isə həqiqətə çatmaq yolunda yalnız öz ağıllarına güvəndikləri üçün daima bir-birilərinin fikirlərini çürütmüşlər.

görə belədir” dedikləri halda peyğəmbərlər “Allahın əmrinə görə belədir” –deyirlər. Peyğəmbərlər ilahi vəhyə istinad etdikləri üçün daima bir-birilərini təsdiq etmişlər. Filosoflar isə həqiqətə çatmaq yolunda yalnız öz ağıllarına güvəndikləri üçün daima bir-birilərinin fikirlərini çürütmüş, eyni zamanda bir-birilərini təkzib edib gözdən salmışlar.

Bir insanın dünyada və axirətdə səadəti üçün sağlam din şüuruna sahib olması zəruridir. Çünki din fərdləri müqəddəs hisslər, ortaq şüur və vicdan ətrafında birləşdirir. Cəmiyyətləri yüksəldir və inkişaflarına təkan verir. Din eyni zamanda əxlaqi bir müəssisə olaraq insanları Allahın doğru yoluna istiqamətləndirir. Gənclərdə dini şüurun zəifləməsi əxlaqi və hüquqi günahların artmasına və getdikcə anarxiyaya yol açar. Çünki din olmadıqda əxlaqa təşviq edici ünsür qalmaz. Çünki vicdanın heysiyyəti də dinə bağlıdır.

İnsanın daxili aləmi heç vaxt ikinci plana atılmamalıdır. Yalnızlıq, çarəsizlik, qorxular, kədərlər, xəstəliklər və müsibətlər qarşısında ona ümid və təsəlli verən ən möhkəm sığınacaq məhz dindir. Eyni zamanda dini fəaliyyətlər insanı lüzumsuz və zərərli təlaşlardan uzaqlaşdırır və beləcə onu ruhi cəhətdən qoruyur. Həqiqi dindarlarda Allaha itaət, ata-anaya və böyüklərə

hörmət, kiçiklərə sevgi, cəmiyyətdəki insanlara qarşı məsuliyyət, məxluqata şəfqət və mərhəmət kimi əxlaqi duyğular daha canlıdır.

Bu hadisə dinin insanlara necə ülvəi duyğular qazandırdığını göstərən gözəl bir misaldır:

“Müsəlmanlar **Mədain** şəhərini fəth etdikləri zaman bütün qənimətləri bir yerə yığdılar. Bu zaman bir nəfər yaxınlaşdı. Əlində bir küp qızıl vardı. Küpü qənimətləri toplayan məmura verdi.

“- Hələ indiyənəcən bu qədər qiymətli bir xəzinə görmədik! Əlimizdəki bütün qənimətlər bu küp qədər qiymətli ola bilməz!..” –dedilər. Qızılları gətirən adamdan soruşdular:

“- Bunlardan özünə bir şey götürdünmü?”

Həmin adam bu möhtəşəm cavabı verdi:

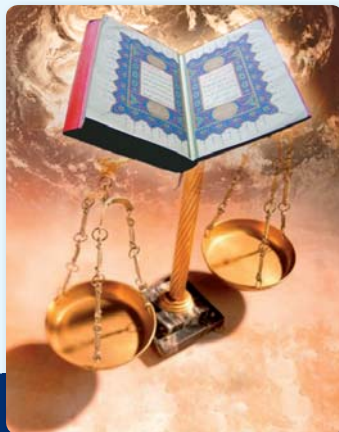
“- Qəlbimdə Allah qorxusu olmasaydı, vallahi bu küpü sizə gətirməz, hamısını özümə götürərdim.”

Məmurlar qarşılarındakı adamın əməli-saleh biri olduğunu anladılar və:

“- Sən kimsən?” –deyə soruşdular.

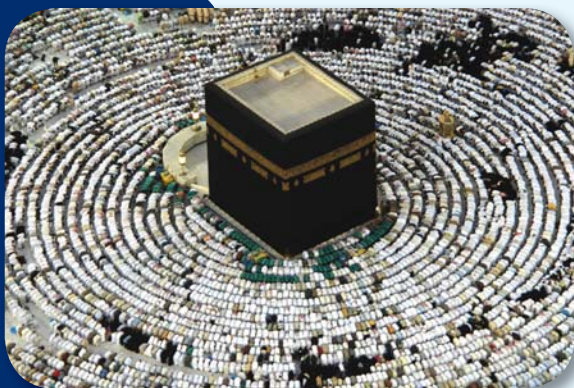
Həmin adam:

“- Vallahi, sizin və başqalarının tərifindən uzaq qalmaq, nəfsimin qürur və riyasından qurtulmaq üçün kim olduğumu sizə

*Nə ırfandır verən əxlaqa yüksəklik, nə vicdandır,
Fəzilət hissi insanlarda Allah qorxusundandır...*

(M. A. Ersoy)

*Mömin daima
Rəbbiylə
bərabərdir və Ona
təslim olmuşdur.
Allah-Təala isə
həqiqi mənada
özünə təslim olub
sığınan qulunu
başqalarına
ram olmaqdan
və gərəksiz fani
tələslərdən
mühafizə edir.*

deməyəcəyəm. Ancaq bu qədərini deyim ki, mən Allaha həmd edən və Onun mükafatından başqa heç nə istəməyən bir bəndəyəm.” –dedi.²³

Allah qorxusunun meydana gətirdiyi mənəvi güc heç bir maddi güclə müqayisə edilə bilməz. Vəcdanlara qoyulmalı olan ən yaxşı gözətçi Allah

qorxusudur.

Bu bir həqiqətdir ki, Rəbbinə layiqli qul ola bilən bir mömin qula qul olmaq xəstəliyindən əbədiyyən xilas olur. Bir aslanın qəfəsdə yaşaması fitrətinə zidd olduğu kimi həqiqi bir möminin də nəfsinin əsiri və fanilərin qulu olması yaradılış qayəsinə zidd bir haldır. Mömin zahirən və bədənən ən dərin zindanda bağlı olsa da o, həqiqətdə hürdür. Nə qədər ağır şərtlər altında olursa-olsun daima xoşbəxtdir.

Çünki mömin daima Rəbbiylə bərabərdir və Ona təslim olmuşdur. Allah-Təala isə həqiqi mənada özünə təslim olub sığınan qulunu başqalarına ram olmaqdan və gərəksiz fani tələslərdən mühafizə edir.

Ataullah əl-İskəndəri həzrətləri belə bir təqva halına nail olaraq qəlbi-səlimə qovuşan bir möminin səadətli halını necə də gözəl ifadə edir:

“Ya Rəbb! Səni tapan nəyi itirdi? Səni itirən nəyi tapdı?..”

Axirət İnancının Faydaları

Axirət inancı insanın məsuliyyət şüurunu və əxlaqi tərəfini inkişaf etdirir. Ölümün qorxunc üzünün insan psixologiyası üzərindəki mənfi təsirini aradan qaldırır.

Digər tərəfdən qeyd edək ki, fani və müvəqqəti dünya zövqləri insan ruhuna rahatlıq verə bilməz. Çünki insan fitrətində olan ən köklü arzulardan biri “əbədiyyət arayışı”dır. Məhz axirət inancı da insan oğluna axtardığı bu sonsuzluq üfününü qazandırır.

İsa عليه السلام qotur xəstəliyinə yaxalanmış və hər iki gicgahı xəstəlik səbəbindən batmış bir adamla qarşılaşmışdı. Vücudundakı xəstəliklərə əhəmiyyət vermədən:

“- Ya Rəbbi! Sənə sonsuz həmd-sənalar olsun! İnsanları bir çoxunu düçar etdiyin dərddən məni xilas etdin!..” –deyirdi.

Həzrət İsa o adamın hissiyyat dərinliyini daha yaxşı anlamaq məqsədiylə:

“- Allahın sənə vermədiyi hansı dərd var ki?!” –dedi.

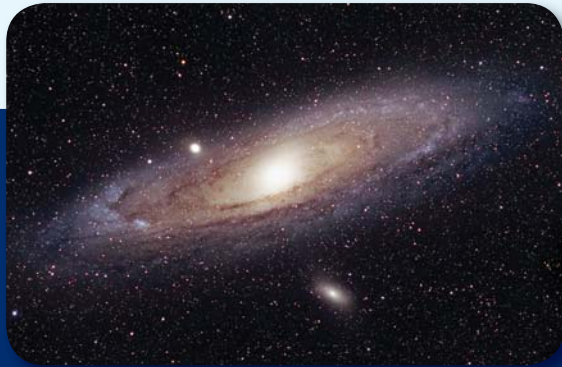
Xəstə belə cavab verdi:

“- Ey Ruhullah! Ən dəhşətli xəstəlik qəlbin Allahdan qafil və məhrum olmasıdır. Şükürlər olsun ki, Allah-Təala məni bundan mühafizə etdi. Mən Allahın qəlbimə verdiyi mərifətullah ləzzəti və sevinci içindəyəm. Ondan başqa dünya nemətlərini görmürəm və hiss etmirəm...”

Mədəniyyət tarixi araşdırıldıqda bəşəriyyətin mənəvi və zehni inkişafında İslamın nə qədər böyük paya sahib olduğunu görmək asandır. Necə ki, Rəsulullah ﷺ qaranlıq batmış cahiliyyət toplumundan fəzilətli bir Əsri-Səadət cəmiyyəti meydana çıxarmışdır.

Din hər zaman üçün cəmiyyətləri məhv olmaqdan qurtarmışdır. İnsan ancaq din sayəsində eqoizmdən və nəfsani arzularına əsir olmaqdan xilas olub insanlığa xidmət imkanı tapa bilmişdir. Çünki haqq din daima məhəbbət, hörmət və nəzakəti təlqin etmişdir.

Din insana mərhəməti, dürüstlüyü, ədaləti,

**Psixiatr Dr. Yusif
Qaraçay belə deyir:**

*“Kiçik yaşlarımda
anamdan soruşmuşdum:*

*“- Ana, biz öldükdən
sonra nə olacağıq?”*

*“- Cənnətə gedəcəyik,
oğlum!”*

“- Bəs ondan sonra nə olacaq? Yəni cənnətdə nə qədər yaşayacağıq?”

*Anam hər halda yaşımıza azlığı səbəbiylə sonsuzluğu dərk edə
bilməyəcəyimi düşünərək böyük rəqəm ifadə edərək məni başa salacağını
deşənərək:*

“- 1000 il yaşayacağıq, oğlum!” –demişdi.

O qədər kədərlənmişdim ki, dar düşüncəmlə:

*“- İstər 10 il, istərsə də 1000 il olsun, sonunda yox olacağıqsa nə mənası
var? Mən sonsuzluq istəyirəm, yox olmaq istəmirəm.” –demişdim.*

(<http://www.zaferdergisi.com/article/?makale=182>)

qul haqqına riayəti, insanlara daima yaxşılıq etməyi və pisləkdən çəkinməyi əmr edir. Heyvanlara belə şəfqətlə yanaşmağı, dünyanı gözəlləşdirməyi, pisləklərə mane olmağı, lazım gələrsə bu dəyərlər naminə canını da fəda etməyi öyrədir. Bu düsturlara sahib çıxıldıqda dünya səadətlə dolar. Əks təqdirdə dünya qurdlar süfrəsindən fərqlənməz və bütün insanlar bunun zərərinə görə rəhlərlər.

Bir nəfər at almışdı. Heyvan iki yaşında və sağlam olduğu halda iki gündən sonra öldü. Atın yeni sahibi onu satandan şübhələndi. Üç gün ardı-ardına məhkəməyə gətirsə də qazını yerində tapmadı. Buna görə vaxt itirmədən məsələni araşdırmaq üçün atı baytara apardı. Baytar atın zəhərləndiyini dedi. Bir neçə gündən sonra həmin adam yenidən məhkəməyə yolu düşdükdə qazının yerində olduğunu görüb məsələni ona ərz etdi. Qazi:

“- Nə üçün əvvəlcə mənim yanıma gəlmədin, baytara getdin? İsti-isti gəlsəydin çarəsini tapardıq!” –dedikdə şikayətçi adam:

“- Əfəndim, filan gün gəlmişdim, amma siz yerinizdə yox idiniz!” –cavabını verdi. Bu zaman qazi:

“- Haqlısan, həmin günlərdə burada deyildim. Anam vəfat etdiyi üçün kəndə getmişdim...” –dedi.

Sonra bir az sükut edən Qazi katibə bunları söylədi:

“- Məsələ aydındır. Yaz, katib! İşinin başında olmadığı üçün dəyən zərərin Qazi tərəfindən ödənilməsinə...”

Allah Rəsulu ﷺ

buyurur:

*“Kim “Rəbb
olaraq Allahı, din
olaraq İslamı,
Peyğəmbər olaraq
Məhəmmədi qəbul
edib razı oldum”
deyərsə ona cənnət
vacib olar.”*

*(Əbu Davud, Səlat, 36;
Tirmizi, Səlat, 42)*

Bu gün bəşəriyyətin yeganə xilas yolu İslamdır. Digər dinlər öz hökmünü itirmişdir. Çünki sonra gələn şeylərin özündən əvvəlkilərə nəzərən daha mükəmməl və daha əhatəli olacağı şübhəsizdir. Məhz buna görə də İslam özündən əvvəlki şəriətlərin hökmlərini qaldırmışdır.

Necə ki, gün çıxdıqdan sonra ayın və ulduzun işığına ehtiyac qalmır və günəşin yanında sönük görsənirlər, eləcə də bu gün İslama nisbətə digər dinlər də belədir. Onlar xüsusi bir qəndil idilər. Günəş çıxana qədər olduqları yeri bir müddət işıqlandırdılar. Həqiqət günəşi olan İslam doğduqdan sonra onlara ehtiyac qalmadı. Günəşi qoyub ulduzların işığı ilə yol tapmağa çalışmaq heç şübhəsiz ki, zəlalətdir. Belə edənlər məqsədlərinə çatmazlar. (Ahmed Hamdi Akseki, İslam Dini, s. 19-20)

b. Dil Şüuru

Müsəlman gəncin həyat anlayışını təşkil edən əsaslardan biri də “dil şüuru”dur. Çünki dil dinin ortaya qoyduğu haqq və həqiqətin ifadəsi üçün vasitədir. İnsanlar kəlmələrlə düşünür, dil ilə təfəkkür dünyalarını genişləndirirlər. Bu səbəblə müsəlman bir gənc dil və ədəbiyyat sahəsində yetişməli, **“təsirli ifadələr”** işlətməyi öyrənməlidir.

Allah-Təala belə buyurur:

وَعِظُهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا

“...Onlara öyüd ver və onlara özləri haqqında təsirli söz de!” (ən-Nisa, 63)

Bəzi nadanlar millətimizi mədəniyyətimizin təməlini formalaşdıran İslam meyarlarından uzaqlaşdırmaq üçün dilimizi təhrif etmişlər.

Bu gün təəssüf ki, dilimiz ciddi təfəkkürə imkan verməyəcək qədər məhdudlaşdırılmışdır. Guya türk dilini qorumaq adı ilə dilimizin zənginliyi olan kəlmələr atılaraq talan edilmişdir.

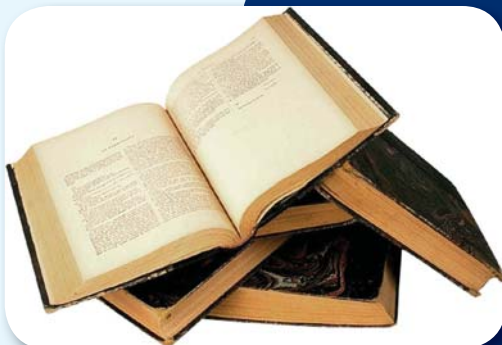
Türk xalqları dillərində “sadələşdirmə” adı altında aparılan bu kimi “budama” fəaliyyətləri mədəniyyətimizə qarşı işlənən xəyanətin açıq bir təzahürüdür.

Məsələn, türk dilində qarşılığının **“savaş”** olduğunu deyib neçə sözün lüğətimizdən çıxarıldığına baxaq:

Hərb, müharibə, cidal, mücadilə, cihad, mücahidə, cəng, müdarəbə, mübarizə, müqatilə...

Halbuki bu kəlmələrin hər biri fərqli mənə in-cəliyinə sahibdir. Onların yerinə sadəcə **“savaş”** sözündən istifadə etdikdə bir çox mənə zənginliklərini itirir, hətta onları düşünməz hala gəlirik.

Eynilə; mütəvəffə, mütəvəffiyə, mərhum, mərhumə, meyit, meyyitə, mövta, məslub, məqtul sözləri unudurulub sadəcə **“ölü”** kəlməsi işlədilir. Bu, canlı bir dili zəiflədib ölümə tərk etmək deyimli? Bu kimi misalları çoxaltmaq mümkündür.

1890-cı ildə nəşr olunan Redhause Türkce-İngilisce Lügtdə 92 bin türkçə söz vardı. 1945-ci ildə Türk Dil Qurumunun nəşr etdiyi Türkçə Lügətdə bu say 15 minə qədər azaldıldı. Bu gün sözügedən sayın neçəyə düşdüyünü təxmin etməksə çətin deyil. Bu hal dildəki erroziyaların bəzi nadanların əliylə nə qədər dəhşətli surətdə sürdürüldüyünü göz önünə sərgiləyir.

*Bu gün Avropa
dillərinin hər hansı
birindən qrek və
latın əsilli sözlər
çıxarılsa o dil
bəsit bir qəbilə dili
səviyyəsinə düşər
və anlaşılmaz
hala gələr. Bu
səbəblə heç bir
millət öz dilinə
belə bir raftarı rəva
görməmişdir.*

Quranın Dilinə Yaxın Kəlmələr Hədəf Alınır

İşin ən təhlükəli tərəfi də bu faciəni planlayanların qayəsidir. Onların məqsədi yeni nəsillərin islami təfəkkür qabiliyyətini ortadan qaldırmaqdır. Yəni Quran və ondan doğan təfəkkürü hədəf almaqdadırlar. Xüsusilə Qurana yaxın kəlmələri çıxarıb yerinə mənanı tam ifadə edə bilməyən, başa düşülməsi çətin və daha pisi də əcnəbiləri xatırladan kəlmələri qoymaları bunu göstərir.

Unutmamaq lazımdır ki, kəlmələr bir sıra incə və dərin mənalara ehtiva edir. Hər kəlmənin tarix boyunca daşdığı xatirələr və mənalara var. Məsələn, əcdadımız ərəb dilindən **“süfrə”** sözünü götürmüşdür. Süfrə Allah yolunda hicrət və ya cihad etmək istəyən mücahidin tədarük torbasına verilən addır.²⁴ Babalarımız bu sözü işlədərək hər tikəni Allah yolunda xidmət üçün güc qazanmaq üçün yedişini ifadə etməkdədir.

Mütəfəkkirlərdən biri belə deyir:

“Bir milləti dəyişdirmək istəyirsinizsə, əvvəlcə sözləri dəyişdirin!”

Öz sözləri unutdurulan, əcnəbi təfəkkürə meyil edən və nəhayət Qurandan uzaqlaşdırılan gənclərin nə hala düşəcəyini təxmin etmək heç də çətin deyil. “Bir söz-dən nə olar?!” demək düz deyil. Yüz il əvvəl kim deyə bilərdi ki, bütün küçələrimiz, dükanlarımız və demək olar ki, hər şe-

yimiz dil vasitəsilə Qərb mədəniyyətinin hakimiyyəti altına girəcək? Amma indi acı bir şəkildə bu vəziyyətə düşmüşük.

Xülasə, danışq və yazılarımızda Quran mədəniyyətindən gələn sözləri istədiksə təfəkkür və hissiyat üfûqümüzdə fərqli bir ruhaniyyətin təcəlli edəcəyi şüb-həsizdir.

Bunu da unutmamaq lazımdır ki, din ilə dil arasında çox gülcü bir əlaqə var. Din dil ilə ifadə edilir. Tarix boyunca suhufur və ilahi kitablar insanlara hər hansı bir dillə çatdırılmışdır. Qurani-Kərimin ən başda gələn möcüzəvi yönü də bəşəri dil üzərində xariqə ifadə tərzilə nazil olmasıdır.

Din Dildə Yaşayar

Bir möminin doğumundan ölümünə qədər həyatının hər anında din və müqəddəs şeylər yer tutur:

Müsəlmanlar qəlblərindəki inanca tərcüməçi olaraq dilləriylə zikr və dua edirlər.

Mömin bir ailədə bir uşaq dünyaya göz açdıqda: **“Allah xeyirli uzun ömür versin, saleh övlad olsun!”** deyilir.

Xəstə ziyarət edildikdə: **“Allah şəfa versin, günahlarınızın bağışlanmasına və dərəcənizin yüksəlməsinə səbəb olsun!”** deyilir.

Ölünün yaxınlarına: **“Allah rəhmət eləsin, məkanı cənnət olsun!”**

*Peşəsi nə olur-
olsun hər
müsəlmanın
gündəlik
danışığında bu
zərərli cərəyana
qarşı dirənməsi və
İslamla yoğrulan
kəlmələri işlətməsi
bir iman və vətən
borcudur. Biz bu
dil məsələsinin
müsəlmanlar üçün
axirət məsuliyyəti
olduğunu
düşünürük.*

*Din dildə yaşayar
və yaşanan dilə
çevrilər. Qurani-
Kərim ən zəngin
və təmiz dildə
nazil olmuşdur.
əcdadımız da
dilini Quranla
zənginləşdirmişdir.*

deyilir, hamımızın Allaha qovuşacağı xatırladılır.

Yola çıxan: **“Allaha əmanət olun!”** deyir, ötürən **“salamatlıq”** diləyir, yolçu səfər duası oxuyur.

İstirahətə çekilən dua edər, yatan şükür edər, bir iş başlayan bismillah deyər, ilk alver edildikdə: **“Siftə səndən, bərəkət Allahdan”** deyilir.

Bir möminlə qarşılaşan əvvəlcə salam verir, qarşısındakı da salamlı alır... Bu nümunələri istədiyimiz qədər artırma bilərik.

Nəticə:

“Din dildə yaşayar və yaşanan dilə çevrilər.”

Dindən uzaqlaşdırma siyasətini təqib edənlərin ən mühüm vasitəsi dildir, yəni ondan dini kəlmələri çıxarmaqdır. Zəmanəmizdə təəssüf ki, din dildən uzaqlaşdırılmaqda, yuxarıda misallarını verdiyimiz “zikr və dualar”ın yerini mənasız, əcnəbi mədəniyyətlərə aid və dindən uzaq ifadələr almaqdadır.²⁵

“Uydurma Dil”ə Qarşı Həssas Olmalıyıq

Dilimizi bu təxribatdan qurtarmadıqca başımıza gələn min bir bəlanı dəf etməyimiz mümkün deyil. Çünki insanlar kəlmələrlə düşünürlər. Məfhumları və kəlmələri azaldılmış, məhdudlaşdırılmış bir “dil”lə dərin İslami və milli təfəkkürün həycəcan üfüqlərinə açılmaq əsla mümkün deyil. Bu edilmədikcə də hərəkət

25. Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Yeni Şafak Gazetesi, 23 Ocak 2005; <http://m.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/4/0133.htm>

və duyğularımızın təməlini təşkil edən təfəkkür cılızlaşır və könül dünyası daralır. Sağlam fikirlər ortaya qoya bilməyən dayaz təfəkkür ilə də milli və mənəvi varlığımıza qəsd edən zərərli cərəyanlara qarşı dirənə bilmərik.

Bunun üçün milli şüurumuza zidd olan və həm mənə, həm də tələffüzü pozaraq meydana gətirilmək istənən **“uydurma dil”**ə əsla etibar etməmək lazımdır. Türkcələşdirmə və ya sadələşdirmə adı altında aparılan saxtalaşdırmalar əksəriyyətlə müqəddəs kitabımız Qurani-Kərimin dilimizə ərməğan etdiyi kəlmələrə qarşı aparılmaqdadır.

Yunusların, Füzulilərin Dili

Unutmamalıyıq ki, biz babalarımızın milli və mənəvi dəyərləriylə bütünləşə bildiyimiz zaman onların qoyduğu müqəddəs əmanətləri şərəflə daşıya bilərik. Ancaq bu şəkildə özümüzə xas milli və mənəvi şəxsiyyətimizi yaşamış olarıq. Bu baxımdan dilimiz maddi və mənəvi dəyərləri bizə ən ləziz şəkildə taddıran Yunusların, Füzulilərin dili olmalıdır. Anadolumuzun həl də istifadə etdiyi “təmiz türk dili” olmalıdır.

Milli və mənəvi dəyərlərimiz talan edilərkən bunu səssizcə seyr etmək əmanətin əldən çıxmasıyla nəticələnə

Mütəfəkkirlərdən biri belə deyir:

“Bir milləti dəyişdirmək istəyirsinizsə, əvvəlcə sözləri dəyişdirin!”

Bu gün ölkəmizin çox mühüm problemləri var. Lakin ən az bunlar qədər əhəmiyyətli olan xüsus dilimizdəki qorxunc təxribatdır.

Əziz gənclər! Hər hansı bir xarici dili öyrənmək üçün zaman və əmək baxımından bir çox fədakarlığa qatlırsan... Biz az da öz doğma dilini öyrənmək üçün çalışsan olmazmı?..

biləcək bir qəflətdir. Uğrunda neçə-neçə canlar verilərək bugünüməzə gəlib çatan milli və mənəvi dəyərlərimizi mühafizə edək ki, bir daha o ağır imtahanlara məruz qalmayaq.

c. Tarix Şüuru

Tarix bəşəriyyətin yaşadığı hadisələrin səbəb və nəticələrini təhlil edərək millətlərin yoluna işıq tutan məşəldir. Tarix bir millətin hafizəsi və milli təcrübələr tolusudur. Millətlərin qədərindəki eniş və yoxuş təcrübələri onların istiqbalını aydınladacaq ən mühüm işıq mənbəyidir.

Zahirən baxdığımız zaman tarixi hadisələrin səbəbi olaraq son hadisəni görürük. Halbuki ondan əvvəl xırda-xırda baş verən bir çox səbəblər vardır. Kasanı daşıdın son damcıdır, lakin kasanın içindəki bütün damcılar onu yüksəldərək daşmağa hazırlamışdır.

Məsələn, Birinci Dünya Mühəribəsinin başlamasına səbəb Avstriya-Macaristan vəliəhdinin bir serb tərəfindən öldürülməsidir. Halbuki yeganə səbəb bu deyil. Bir çox səbəb əvvəlcədən baş vermiş, vəliəhdin öldürülməsi də son damcı olmuşdur.

Tarix bilgisi səbəb və nəticələri yaxşı təhlil edərək gələcəyə əmin adımlarla irəliləməyi təmin edir. Çünki millətlər müəyyən coğrafi ərazidə ömür sürərək əsl həyatlarını tarixi kökləriylə davam etdirirlər. Bu köklər keçmişdə ortaya qoyulan ehtişamlı əsərlər, zəfərlər və abidə

şəxsiyyətlər kimi millət ağacını dik tutan mənəvi dinamiklərdir. Belə ki, bütün budaqlar ancaq bu köklərdən bəslənərək yaşayır, çiçək açır və meyvə verir. Bir millətin budaqları da onun sabahını formalaşdıracaq olan yeni nəsli, yəni gəncləridir.

Bir millət əsl tarixini və maddi-mənəvi rəhbərlərini tanıyıb bunları yerli-yerində təqdir etdiyi zaman inkişaf edir. Məhz bu millət böyük millətdir. Yeni nəsillər tarixlərini yaxşı öyrənər və keçmişdən lazımi nəticəni çıxararsa gələcək xüsusunda təlaşa gerek qalmaz. Tarixini pisləyən, özünə yadlaşan, keçmişdəki böyük qəhrəmanlarını xain, xainləri də qəhrəman elan edən bir nəsil yetişərsə, deməli, gələcək qaranlıq və qorxuncdur. Çünki keçmişə istinad etməyənlərin gələcəyi heç vaxt zəmanət altında olmamışdır. Dolayısıyla köklərimiz keçmişə, budaqlarımız gələcəyə uzanmalıdır. Zira **“Üç min illik keçmişinin hesabını apara bilməyən insan günübirlək yaşamağa məcburdur.”**

Tarix elmini sadəcə quru bir hadisələr məcmusu olaraq görmək böyük xətdir. Tarix xronoloji hadisələr ardıcılığı deyil. Əsl tarix **“səbəb və nəticələr”**i diqqətə alaraq hadisələrin təhlilidir. Müxtəlif hadisələr, sürprizlər və macəralarla dolu cəmiyyətlərin həyatlarında haqq və ya batilin, doğru və ya yanlışın zəminini göstərən qiymətli bir elmdir.

**Keçmiş hadisələr
gələcəkdə olanlara
suyun suya
bənzəməsindən daha
çox bənzəyər.**

(İbn Xəldun)

**“Keçmişini bilməyən
gələcəyini də bilməz.
Keçmişini yaxşı bil
ki, gələcəyə sağlam
addım atasan!
Haradan gəldiyini
unutma ki, hara
gedəcəyini yaxşı
biləsən!..”**

(Şeyx Ədəbəli)

*“Aslanlar nə qədər
ki, öz tarixlərini
yazmurlar, ovçu
hekayələrinə
inanmaq məcbu-
riyyətindədirlər.”*

Keçmişə dəyişdirmək heç bir insanın əlində deyil. Lakin gələcəyə istiqamət vermək əlimizdədir. Gələcəyi satın ala bilmək üçün yeganə sərmayəmiz də bugünümüzdür. Bunun üçün əvvəlki xəttalarımızdan dərs alıb daima irəliyə baxmalıyıq. Keçmişdə itirdiklərimizi gələcəkdə əldə edə bilərik. Bu da ancaq ciddi bir tarix şüuruna sahib olmaqla mümkündür. Buna görə hökmdarların və idarəçilərin ən yaxşı məsləhətçisi tarix olmuşdur.

İftixar Tablolarımız

Millətlər yetişməkdə olan gənc nəsillərini daima tarix şüuruyla canlı tutarlar. Məsələn, almanlar təlim-tədrisin başlanğıcında gənclərinə gülləboran edilən şəhərlərini və yanan meşələrini göstərirlər. Yaponlar da atom bombalarının məhv etdiyi şəhərlərini göstərərək keçmişdə yaşadıkları acı fəlakətləri xatırladırlar. Və ya bunun əksinə

milli birlik və bərabərlikləri sayəsində qazandıqları zəfərləri və texnologiya sahəsində əldə etdikləri nailiyyətləri göstərərək gənc nəsillərinin həyəcanını artırmağa çalışırlar.

Əslində dünyadakı millətlərin çox azı milli iftixar və ibrət tablolarına sahibdir. Onlar da sadəcə bir neçə hadisədir. Biz isə digər millətlərə qismət olmayacaq qədər böyük ölçüdə dastanlarla dolu bir keçmişə sahibik. Millətimiz ruhundan rəhmət saçan Alparslanlardan etibarən fəzilətlər mədəniyyəti inşa edərək əsrlərin qəlbinə öz şanlı tarixinin möhürünü vurmuşdur. Bir

tərəfdə İstanbulun fəthi, bir tərəfdə xaçlılar qarşısında qazandığımız böyük zəfərlər... Bir tərəfdə iyirmi dörd milyon kvadratkilometri aşan fəth bayraqlarımız, bir tərəfdə maddi gücümüz olmadığı zamanda dünya dövlətlərini məğlub etdiyimiz Çanaqqala döyüşləri və İstiqlal Hərbi... Sadəcə bunları layiqincə və doğru oxumaq gələcəyimizi düzgün formalaşdırmağa kifayət edər.

Tarix şüurunu tam və düzgün formalaşdırmaq ən mühüm vəzifələrimizdəndir. Əks təqdirdə böyük bir xəzinənin üstündə zavallı bir dilənçi kimi yaşamağa məhkum olarıq. Necə ki, əcnəbi irs var gücülə belə bir hissiyatı gənclərimizə aşılamaqdadır. Üstəlik yeni nəslimizin saf beyinlərini yolverilməz bir aşağılıq kompleksi ilə qərəzli istəklərinə qarşı heyran olan ruh əsiri kimi yetişdirməyə çalışmaqdadırlar.

Bunu yaxşı dərk etməliyik ki, atalarımızın müqəddəs əmanəti olan din, dil, tarix və mədəniyyət irsinə layiqincə sahib çıxmaq sadəcə xaraba halına gəlmiş tarixi əsərlərin təmirindən ibarət deyil. Əsas olan o ruh, həyəcan və mədəniyyətin canlandırılması və gələcək nəsillərə ötürülməsidir.

Tarix Təkrar Edərmə?

Dövlətlər də eynilə insanlar kimi doğular, böyüyər və ölər. Bu, dəyişməz bir qəddir. Xalqı və idarəçisiylə ən gözəl şəkildə İslami tərbiyə alıb o istiqamətdə həyata yön verən dövlətlər ixlas və səmimiyyətlərinin davamı nis-

*Zənn etmə ki, əcdadın əsrlərcə uyurdu,
Nərdən bulacaqdın o zaman əldəki yurdu?
Üç qütədə yer yer qanayan izləri şahid,
Dinlənmədi bir gün o böyük şanlı mücahid!..*

(M. Akif Ərsoy)

*“Tarix deyil,
xətalər təkrar
olunur”*

*(Sultan II
Əbdülhəmid Xan)*

bətində uzun yaşayarlar. Bu məziyyətlərini itirməyə başladıkları zaman isə cılızlaşırlar və tarix səhnəsindən çəkirlər. Çünki bu fani dünyada sonsuza qədər davam edən heç nə yoxdur. Yüksəlişlər nəhayət tənəzzüllə nəticələnir.

Lakin tənəzzüldə davamlı olmaz. Yenə yüksəliş başlayar. Qədər sirrinə vaqif olanlar və ilahi təcəllilərdəki hikmətə nəzər edənlər bu yüksəliş və tənəzzüllərə nə çox sevinər, nə də kədərlənərlər. Sadəcə onlara düşən vəzifələri ən mükəmməl formada ifa etməyə çalışırlar. Çünki onlar bilirlər ki, tarixdəki sayısız-hesabsız hadisələr, eniş-yoxuşlar eynilə ürək kardeqramasına bənzəyən ziqzaqlar, əvvəlkilərdən ibrət alınmadığı üçün təkrar olunur. Şair **Məhməd Akif** bu həqiqəti necə də gözəl ifadə etmişdir:

*Tarixi təkrür deyə tərif ediyorlar,
Heç ibrət alınsaydı təkrürümü edərdi!?*

Əslində tarixin təkrür etmə qaydası idrak sahibləri üçün çox böyük bir nemətdir. Kamil insanlar bu qaydanı göz önündə tutaraq tarixin ehtişamlı dövrlərini təkrar etdirməyə çalışırlar. Tənəzzül mərhələlərinə də ibrət nəzəriylə baxaraq gərəkli tədbirləri alırlar. Bu sayədə iman şüuru ilə gələcəyə Allahın rizası çərçivəsində istiqamət verərlər.

Sən Böyük Millətsən!

Əziz gənc!

Diqqət edəcəyin ən mühüm xüsusiyyətdə yaşananlardan ibrət alaraq nəfsinə qalib gəlmək və onun yalanlarına aldanmamaqdır.

Millətlər **“imanları, dilləri və tarixləri”**ylə yaşayırlar. Torpaqlar da bu əziz varlıqlar üçün “vətən”dir. Sən bu idealda olduğun zaman tarixin gedişatını sən idarə etdin. Dünya sənin üçün bir rinqdi. Avropa ovalıqları cıdır yeri idi. Sən tarix səhifələrindən silinməyəcək qədər saysız-hesabsız medallar aldın. Bu şərəfi düşün; miras olaraq belə bir şərəf sənin üçün kifayətdir!..

Köklü və möhtəşəm keçmişə sahib olan bir övlad kimi bunu da əsla unutma:

Anadolunun qapılarını açarkən bəyaz libasını geyinib “Bu mənim kəfənimdir!” deyərək

*Arnavult əsilli alimlərimizdən
Əli Yaqub xoca Osmanlıları
çox sevər və daima rəhmətlə
anardı. Tez-tez:*

*“Mən Osmanlıları necə
sevməyim ki, onlar gəlməsəydi biz küfrün qaranlığı içində qalacaqdıq...
Bizim torpaqlarda Osmanlı ilə din məhəbbəti o qədər bir-birinə qarışmış
ki, Osmanlı ilə müsəlmanlıq bir-birinin sinonimi olaraq işlənməkədədir.
Belə ki, bəzən qeyri-ixtiyari olaraq İslamın şərti yerinə “Türklüyün şərti
necədir?” –deyə soruşulmuş, cavabında da İslamın şərtləri sayılmışdır.
Mən hər gün xətimi-şərif oxusam, hər nəfəsdə “Ya Rəbb! Bu millətə rəhmət
et!” deyərək dua etsəm yenə də Osmanlıların haqqını ödəyə bilmərəm!..”*

*Üç min illik
keçmişin hesabını
bilməyən insan
birgünlük
yaşamağa
məhkumdur*

ordusunun qabaq sıralarında
döyüşən **Alparslan**ın varsa,

Ürəklərini bütün məxlu-
qatı şəfqət və mərhəmətlə qu-
caqlayan bir dərgah halına gə-
tirən könül ərlərin varsa,

Özünü Allaha fəda edib
“*Bu zəfərin qurbanı mən ol-
um!*” deyən **I Murad Xan** ki-

mi abidə insanlara sahibsənsə,

Sən böyük millətsən!..

“- *Hökmdarım, mənim vəzifəm sənin axirətini qur-
tarmaqdır!*” deyərək sultanı səhv qərarından döndərən
bir elm adamın varsa və ya bunları yetişdirə bilirsənsə
sən keçmişdə olduğu kimi, gələcəyin də böyük millə-
tisən!..

Rəiyyətinəki əcnəbiləri onların öz idarəçilərindən
daha çox razı sala bilən dəyərli şəxsiyyətlərin varsa və
sənin ədalət idealın cəmiyyəti ilmə-ilmə işləyirsə,

İstanbul fəthində qızğın alovların üstünə atılan və
“*Bu gün şəhid olmaq növbəsi bizdədir!*” deyərək sur-
lara canı bahasına zəfər bayrağını sancan *Ulubatlı Hə-
sənlərin* varsa,

Özi qalası alındığı zaman xalqın iztirab və kədə-
rini düşünərək qəmə batan və iflic olan *I Əbdülhəmid*
kimi örnək şəxsiyyətlərin varsa,

Üfüqlərində Allah Rəsulunun məhəbbətiylə qovru-
lan hisslərini sulara nəqş edən bir *Füzuli* görsənirsə və
ya Füzuli yetişdirmək idealın varsa,

Sən böyük millətsən!..

Hadisələr qarşısında əsla ümitsiz və bədbin olma! Mömin daima nikbin olar. Rəbbinə sığınar. Çünki ümitsizlik haramdır.

Bu oxunan azanlardan sənə ruhaniyyət əks edirsə hürr və geniş səmalarda dalğalanan ay-ulduzlu bayrağın sənə güc verirsə, demək ki, sən bu müqəddəs əmanətlərə sahibsən!..

Alman professor Neumark türk tələbələrində belə demişdir:

“Çox səmimi etiraf edirəm ki, avropalılar türkləri sevmirlər. Kilsənin türk və İslam düşmənçiliyi xristianların hüceyrələrinə qədər hopub. Çünki siz ən az 400 il üstümüzdə at çapdınız. Səlcuqlu və Osmanlı İslam uğrunda hər şeyini fəda etməsəydi İslam dini bu gün bəlkə də yalnız Hicazda varlığını davam etdirirdi. Qərblilər hər yerdə İslamı batil inanclara sürükləməyə çalışdı. Amma Osmanlı Əsri-Səadəti davam etdirdi. Ona görə xristian da olsanız sizə düşmənçiliyimiz davam edəcəkdir. Siz fərqudə deyilsiniz, amma onlar bu həqiqətin fərqudədirlər. Tarixdən türk çıxarılsa tarix qalmaz. Osmanlı arxivi tam olaraq ortaya çıxarsa bugünkü tarixlərin yenidən yazılması lazım gələr. Və siz həqiqi kimliyinizə döndüyünüz an Avropanın rifah və mədəniyyəti yıxılar. Bu baxımdan sizi silahla məğlub edə bilməyənlər sizi özlərinə bənzədərək hakim olmaq istəyirlər...”

İSLAMI ÖYRƏNMƏK

Bəni-Tucib qəbilə-sindən on üç nəfərlik bir heyət Rəsulullahla ﷺ görüşmək üçün Mədinəyi-Münəvvərəyə gəlmişdi. Allah Rəsulu ﷺ heyətə:

“- *Xoş gəlmişsiniz!*” –buyurdu və Bilal Həbəşiyə onları ən yaxşı tərzdə qonaq etməsini əmr etdi.

Bəni-Tucib heyəti:

“- Ya Rəsulallah! Allahın mallarımızdakı haqqını, yəni zəkatlarımızı sənə gətirdik.” –dedilər. Allah Rəsulu ﷺ:

“- *Onları geri aparın və kasıblarınıza paylayın.*” –buyurdu. Heyət:

“- Ya Rəsulallah! Biz kasıblarımıza verəcəyimizi verdik, artıq qalanları sizə gətirdik.” –dedilər.

Həzrət Əbu Bəkr ؓ:

“- Ya Rəsulallah! Sözün düzü, ərəb heyətləri arasında bu heyət kimisi yoxdur!” –dedi.

Rəsuli-Əkrəm ﷺ:

“- *Hidayət Allah-Təalanın əlindədir. Allah xeyir vermək istədiyi insanın qəlbini imana açar!*” –buyurdu.

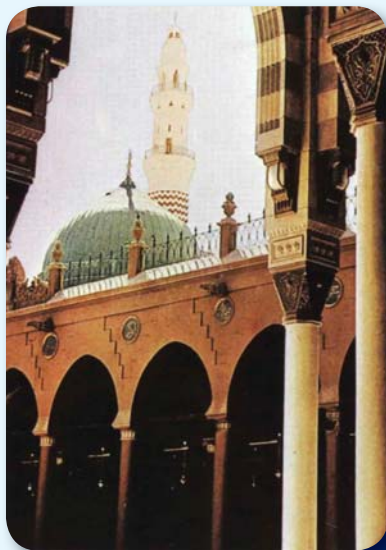
Tucib heyəti Peyğəmbərimizə Qurandan və Sün-nədən bir sıra suallar verdilər. Cavablar yazılar onlara verildi. Bu söylərinə görə Rəsulullahın onlara rəğbə-ti artdı. Bir neçə gün qaldıqdan sonra heyət getmək istədi. Onlardan nə üçün tələsdikləri soruşulduqda:

*İslam və iman
nemətinin bizə
gəlib çatması üçün
Allah Rəsulu,
əshabi-kiram və
sələfi-salehin
üstün xidmət və səy
göstərdiyi kimi, biz
də bu müqəddəs
əmanəti gələcək
nəsillərə eyni
ruh və həyəcanla
çatdırmağa
borcluyuq.*

“- **Arxada qalan qövmümüzün yanına gedib Rəsulullahdan gör-düklərimizi və soruşub öyrəndik-lərimizi onlara da öyrədəcəyik.**” – dedilər. Rəsulullahın ﷺ yanına gedin vidalaşdılar. Allah Rəsulu ﷺ Bilal Həbəşini yanlarına göndərüb hədiyyələrini verməsini və onlara digər heyətlərə veriləndən daha çox ühsan etməyi əmr etdi. (İbn Sad, I, 323; İbn Qayyim, III, 650-651)

Rəsulullah ﷺ yanına gələn heyətlərin bir müddət Mədinədə qalmalarını istəyərdi. Onların Qurani-Kərimi və dini əsasları öyrənmələrinə, özündən nümunə götürərək İslamı qavramalarına şərait yaradardı. Məsələn, **Əbdül-Qeys** heyəti gəldiyi zaman ənsara onları qonaq etmələrini və hədiyyə vermələrini istəmişdi. Bu zaman lazımi dini məlumatları öyrənmələrini, namaz üçün vacib surələri əzbərləmələrini tapşırırmışdı.

Səhəri gün gəldikləri zaman hal və xətilərini, ənsarın onlarla maraqlanıb-maraqlanmadıqlarını soruşdu. Onlar da razı qaldıqlarını ifadə etdilər. Sonra Allah Rəsulu ﷺ heyətdəkiləri dini daha rahat öyrənə bilmələri üçün bir-bir, iki-iki əshabın evlərinə göndrədi. Səhabələrin əməyi və Əbdül-Qeys heyətinin öyrənməyə olan marağından son dərəcə razı qalan Peyğəmbərimiz ﷺ onlarla bir-bir məşğul olaraq əzbərlədikləri Təhiyyatı, Fatihəni, digər surələri və öyrəndikləri sünnələri şəxsən özü yoxladı. (Əhməd, III, 402)

Həzrət Ömər nəql edir:

“Ənsardan olan bir qonşumla birlikdə Mədinənin yuxarı tərəflərində qalan Ümeyyə bin Zeyd oğulları yurdunda məskunlaşmışdıq. Elm öyrənmək üçün növbə ilə Rəsulullahın yanına gedirdik. Bir gün o gedər, bir gün də mən gedərdim. Hansımızın növbəsində vəhy və ya başqa bir şey eşitsəydik onu digər yoldaşımıza çatdırardıq.”
(Buxari, Kütəbul-Elm, 27)

*“Sizin ən xeyirliniz
Quranı öyrənən
və öyrədəndir.”
(Buxari, Fəzailul-
Quran, 21)*

*“Yalnız bu iki
insana qibtə etmək
olar:*

*Biri Allahın Quran
öyrətdiyi insandır.
Hansı ki, o, gecə-
gündüz Quranla
məşğul olub
onunla əməl edə.
Digəri Allahın mal
verdiyi kimsədir.
O da gecə-gündüz
bu maldan sədəqə
verər.”*

*(Müslim, Müsafirin,
266, 267)*

Beləliklə gün keçdikcə İslam dini Ərəbistanı yayılırdı. Nəsr surəsində ifadə edildiyi kimi insanlar axın-axın İslama girməyə başladılar. Mədinə hər gün yeni gələn qonaqlarla dolub daşırdı. Həzrət Peyğəmbər də onları ən gözəl şəkildə qarşılayır, onlara hədiyyə və bu kimi şeylər verərək hamının halına, tövrünə və adətinə görə söhbətlər edirdi. Yaşadıqları bölgələrin vəziyyəti haqqında məlumat alır, istəklərinə qulaq asıb suallarını cavablayır və problemlərini həll edir, İslamın inceliklərini qəlblərinə naxış-naxış işləyirdi.²⁶

Bunlara bənzər bir çox rəvayətdən öyrəndiyimizə görə Rəsulullah ﷺ əshabının və ümmətinin din təlimi sahəsində çalışmasını istəyirdi. Bir adam gəlib yeni müsəlman olduqda şəxsən özü əsas məlumatları öyrədir, sonra da o adamı əshabına təslim edərək:

“- Qardaşınıza dinini yaxşı öyrədin! Quranı və Sünnələri öyrədin!” buyurardı.

İslam ordusu bir qövmlə qarşı-qarşıya gəldikdə əvvəlcə onlara İslamı başa salardılar. Qəbul etmədiklərinə sülh təklif edilər, buna da qarşı gələrdilərsə, ən sonda döyüşə qərar verilərdi. Qarşı tərəf İslamı qəbul edərdisə dərhal onlara Qurani-Kərim və Sünnə öyrədilərdi.

Bu həyəcanı alan əshabi-kiram da dinlərini öyrənmək uğrunda böyük fədakarlıqlara qatlanar, uzun səfərlər edər, işlərindən, evlərindən və mallarından ayrı qalardılar. Halal-haramı dəqiq bilmədən bir dini doğru yaşamaq imkansızdır. Eyni şəkildə **insanın öz həyatında yaşamadığı prinsipləri başqalarına öyrə-**

dərək xeyirli bir nəticə əldə etməsi də mümkün deyil. Bu səbəblə dinin zəruri bilgilərini öyrənmək istər gənc, istərsə də yaşlı olsun hər bir müsəlmana fərzdır. Daha sonra isə öyrəndiklərini yaşamaq və yaşanması üçün çalışmaq gəlir.

Allah Rəsulu ﷺ Mədinəyi-Münəvvərədəki əshabıyla daha yaxından maraqlanardı. Hətta bəzən onların özündən uzaqda qalmasına razı olmaz, yaxınlığında olmalarını arzu edərdi. Gərəkli məlumatları özündən yəqinliklə görüb öyrənə bilmələri üçün arxasında namaza durmalarını istəyərdi. (İbn Macə, Salət, 44)

Bu səbəblə başqa bölgələrdəki müsəlmanları da imkan daxilində Mədinəyi-Münəvvərəyə hicrətə təşviq edərdi.

Malik bin Hüveyris ؓ belə nəql edir:

Həmyaşdım olan beş-on gənclə

Rəsulullahın ﷺ yanına gedib iyirmi gün orada qaldıq. Həzrət Peyğəmbər ﷺ çox mərhəmətli və şəfqətli idi. Ailəmiz üçün darıxdığımızı hiss edən kimi arxamızda kimləri qoyub gəldiyimizi soruşdu. Biz də cavab verdik. Belə buyurdu:

“- Ailələrinizin yanına qayıdın və onların yanında olun. Onlara lazımi bilikləri öyrədin, söyləməli olduqlarınızı söyləyin.”

Yenə bəzi şeylər tapşırırdı ki, indinin özündə də bunların bəzisini xatırlayıram. Bəzilərini isə xatırlaya bilmirəm. Sonra belə davam etdi:

“- Məndən gördüyünüz kimi namaz qılın! Namaz vaxtı gəldikdə biriniz azan oxusun, ən yaşlınız da imam olsun!” (Buxari, Azan, 18)

*İnandığınızı kimi
yaşamursanızsa,
yaşadığınızı
kimi inanmağa
başlayarsınız.
(Həzrət Ömər)*

Bu gün müsəlman gənclərin əsas vəzifəsi bütün imkanlardan istifadə edərək ən gözəl formada öyrənmək, yaşamaq və başqalarına anlatmaqdır.

İSLAMI YAŞAMAQ

Taifdə məskunlaşan Saqif qəbiləsinin heyəti Rəsulullah ﷺ ilə müqavilə bağlamaq üçün Mədinəyə gəlmişdi. Rəsulullah ﷺ onların qəlblərini yumşaltmaq üçün məsciddə qonaq etdi.²⁷ Təmsilçilər gecə oxunan Qurani-Kərimi əshabın təhəccüd namazında oxuduğu surələri dinləyir və müsəlmanların beş vaxt namazlarında səf halında durmalarını seyr edirdilər.²⁸

Bir müddət sonra Saqif heyəti namaz qılmamaq şərtiylə iman gətirib itaət edəcəklərini bildirdi. Həzrət Peyğəmbər ﷺ:

“- Rükusuz (namazsız) bir dində xeyir yoxdur.” deyərək bu təklifi rədd etdi. (Əbu Davud, Xərac, 25-26/3026)

Saqif təmsilçilərinə İslamın fərzləri və hökm-ləri öyrədildi. Peyğəmbər ﷺ içində olduqları Ramazan ayından qalan günlərdə oruc tutmalarını da əmr etdi. Bilal Həbəşi onların sahur və iftar yeməklərini yan-larına aparırdı.²⁹

27. Əhməd, IV, 218.

28. Vəqidi, III, 965.

29. Vəqidi, III, 968.

Taiflilər Ərəbistan yarımadasında İslama qarşı ən çox dirənən və ən son müsəlman olan insanlardı. Rəsulullah ﷺ onların iman etməsindən dərhal sonra namaz, oruc, zəkat kimi ibadətləri əmr etmiş, bu xüsusda əsla güzəştə getməmişdir.

Çünki ibadətlər bəndənin əzəldə Rəbbinə verdiyi sözə sadıq qaldığını göstərən bir vəfa nişanəsidir. Mömini Allaha yaxınlaşdıran vüslət dəmləridir. Digər tərəfdən ibadətlər insan oğlunu ölümdən sonrakı həyatın qayğı və təlaşından azad edə biləcək ən təsirli şəfa, səadət və təsəlli qaynağıdır. Qəlbin rahatlanması və qulluğun səviyyə qazanması üçün də zəruri bir feyz qaynağıdır.

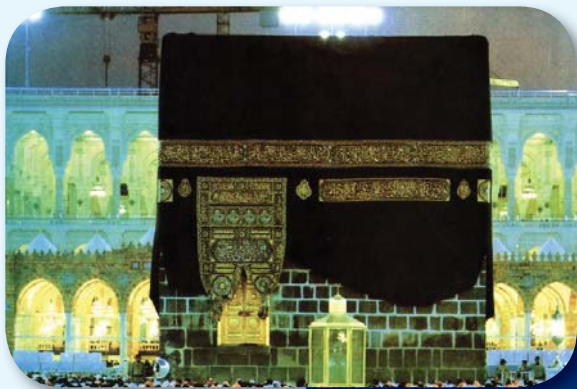
İbadətlər iman ağacını bəsləyən torpaq kimidir. Bir ağacın həyat qaynağı olan torpağa möhtac olmamasını düşünmək imkansız olduğu kimi iman da ibadətlərdən ayrı düşünüllə bilməz. Bu həyatı ibadətlərin başında da heç şübhəsiz ki, “**namaz**” gəlir. Bu baxımdan ibadətlər içində ilk fərz qılınanı namazdır.

Namazdan sonra ruhlarımızı bəsləyən digər fərz ibadət də “**oruc**”dur. **Əbu Ümamə** رضي الله عنه Peyğəmbərimizə:

“Mənə elə bir əməl tövsiyə et ki, Allah-Təala məni onunla mükafatlandırınsın!” – demişdi.

Rəsulullah ﷺ:

“- Sənə orucu tövsiyə edirəm, çünki heç bir şey ona bənzəməz!” – buyurdu. (Nəsai, Siyam, 43)

*Həzrət Öməri bir məcusi mizraqla yaralamışdı.
Durmadan qan itirirdi.
Bir müddət sonra
özündən getdi. Bu,
ölümündən xəbər
verirdi. Lakin namaz
vaxtları girdikdə
qulağına əyilib:*

*“Namaz, ya Ömər,
namaz!” deyildikdə
heyrat verici iradəylə
ayılır, o halıyla
namazını qılır və:*

*“Namazı olmayanın
İslamda yeri yoxdur”
–deyib yenə özündən
gedirdi.*

*Osmanlı sultanlarından
Mehmed Reşad saraydakı
xanədan uşaqlarını
yetişdirmək üçün
“Müəllimeyi-Səlatin -
Sultanların müəlliməsi”
təyin etdiyi Safiyyə xaima
birinci növbədə bunu əmr
etmişdi:*

*“Namaz qılmayanlara,
oruc tutmayanlara
yedirdiyim duz-çörəyi
haram edirəm. Bu sözüm
müəllimə tərəfindən
tələbə şahzadələrə
və xanım sultanlara
çatdırılsın!”*

*(Safiyyə Üniyar, Saray
Xatirələrim, İstanbul 1964, s.
21.)*

Oruc bizə nemətlərin qədrini bilməyi öyrədir. Oruc səbir, iradə və nəfsani arzulara müqavimət kimi halların güclənməsiylə əxlaqı kamilləşdirməyə səbəb olan böyük bir ibadətdir.

İslamın ictimai nizamında varlı ilə kasıb arasında məhəbbət təsis edib həsəd və düşmənçiliyi aradan qaldırmaq üçün əmr edilən digər bir fərz ibadət də **“zəkat və infaq”**dır. Bu ibadət varlı insanlarda mala olan ehtiras nəticəsində meydana gələ bilməsi ehtimal olunan azgınlıqlara sədd çəkir. Möhtaclarda da varlılara qarşı pis duyğuların baş qaldırmasına əngəl olur. Bununla da ictimai həyatda tarazlıq qorunmuş olur.

Unutmamaq lazımdır ki, İslamda mülk Allahındır, qul ancaq əmanətçidir.

Bu ibadətlərlə yanaşı həm malı, həm də bədəni bir ibadət də vardır ki, o da **“həcc”**dir. Həcc könüllərdəki imanı kamala çatdırır. Məhşərin bir bənzərini hələ bu dünyada ikən yaşadaraq, insanı **“Ölmədən əvvəl ölünüz!”** sirrindən agah edər.

Zəkat və həcc kimi ibadətlərdə laqeydlilik edən kəslər maddi və mənəvi cəhətdən bir çox zərərə uğrayarlar. **İbn Abbas** :

“Kimin həccə gedəcək və ya zəkat düşəcək qədər malı olduğu halda bunları yerinə yetirməzsə, ölüm əsnasında çox peşman olar və dünyaya qayıtmaq istər.” buyurmuş və ardından bu ayələri oxumuşdur:

“ Ey iman gətirənlər! Nə mal-dövlətiniz, nə də oğul-uşağınız sizi Allahın zikrindən yayındırmasın! Hər kəs bunu etsə (Allahı ya-da salmasa), belələri əsl ziyana uğrayanlardır. Birinizin ölümü çatıb: “Ey Rəbbim! Mənə bir az möhlət versəydin, sədəqə verib salehlərdən olardım! – deməmişdən əvvəl sizə verdiyim ruzidən (Allah yolunda) xərcləyin. Və (bilin ki) Allah əcəli çatan heç kəsə möhlət verməz. Allah sizin nə etdiklərinizdən xəbərdardır!” (əl-Munafiqun, 9-11) (Tirmizi, Təfsir, 63/3316)

İbadətlər xüsusunda son dərəcə həssas davranmalıyıq. Edilən hər ibadəti sanki cənnətə girmək üçün viza kimi görməli və bu ülvî həyəcan içində ifa edilməlidir.

Gənc Səhabələr İbadətə Təşnə İdilər

Peyğəmbərin ﷺ tərbiyəsində böyüyən gənc səhabələr ibadətə təşnə insanlar idilər. Məsələn, 30 yaşlarında Mədinəyə hicrət edən **Abdullah bin Məhrəmə** ﷺ 41 yaşında Yəməmə döyüşündə iştirak edərkən orucly idi. Döyüş meydanında can verərkən Abdullah bin Ömərdən iftar vaxtının girib-girmədiyini soruşmuş və orucunu açmaq üçün su istəmişdi. İbn Ömər ﷺ su gətirənə qədər də şəhadət şərbətini içmişdi.³⁰

Kim yemək, içmək və minik məsrəflərinə malik olub, Beytullahə getməsi mümkün olduğu halda həcc etməzsə onun yəhudi və ya xristian olaraq ölməsinə heç bir əngəl yoxdur!

(Tirmizi, Həcc, 3)

30. Kəmal Sandıqçı, Diyanət İslam Ensiklopediyası, I, 114.

Müsəlmanlar hətta döyüş əsnasında belə ibadətlərini yerinə yetirmək xüsusunda səhlənkarlıq etməmişlər və bu sayədə Allahın köməyinə məzhər olmuşlar. Venedikli Travijani İldırım Bəyazidin qəhrəman ordusunu belə təsvir etmişdir:

“Osmanlı ordusunda bizdə olduđu kimi şərab, qumar və bu kimi şeylər yoxdur. Onlar qətiyyəən axsatmadıqları əsgəri təlimləri ilə yanaşı Allahın böyük və uca adını davamlı zikr edirlər, gecə və gündüz ibadətə məşğul olurlar. Buna görə də həmişə qalib gəlirlər.”

12 yaşında Beyətur-Ridvanda iştirak edən **Abdullah bin Yezid** ﷺ çox ibadət etməklə tanınmış bir səhabə idi.³¹

Azyaşlı **Abdullah bin Ömər** ﷺ Həzrət Peyğəmbərin ﷺ həyatını özünə nümunə halına gətirmişdi. Ondan gördüyü və eşitdiyi hər şeyi eynilə yerinə yetirməyə çalışardı.³²

Əbu Səid əl-Xudri Uhud döyüşündə iştirak etmək istəyərkən hələ 13 yaşı vardı. O zaman dinin hökmlərini həssas şəkildə həyat tətbiq edən bir gənc idi.³³

Müamilələr

Unutmamaq lazımdır ki, insanın dini yalnız ibadətlərlə kamala çatmaz. Dinin müamilələr qismini, yəni ictimai həyata dair qaydalarını da yaşamaq lazımdır. Yəni **bir müsəlman, atdığı hər addımı, hətta aldığı hər nəfəsi və ürəyindən keçirdiyi hər şeyi İslama görə tənzimləməlidir.**

Bütün ibadət və müamilələriylə qulluq həyatımızda diqqət yetirməli olduğumuz ən mühüm xüsüs isə, **qəlbi-səlim** və **ixlas** sahibi ola bilməkdir. Əgər qulluğumuzun Haqq qatında məqbul olmasını arzu ediriksə, əməllərimizi ixlas və səmimiyyətlə etməliyik. Yalnız bu zaman əməllərimiz “saleh” xüsusiyyəti qazanar və əbədi aləmdəki səadət azuqəmiz ola bilər.

31. İsmail Çakan, *DİA*, I, 143.

32. Yaşar Kandəmir, *DİA*, I, 127.

33. Rəşit Küçük, *DİA*, I, 127.

ALLAHA MƏHƏBBƏT

Məhəbbət insan fitrətindəki ən güclü təmayüllərdən biridir. Bu səbəblə insan mütləq hansısa bir varlığı sevər. Məhəbbət yüksəkliklərdən qaynayan bir şəlalə kimi mütləq özünə bir məcra tapıb axar. Ancaq burada mühüm olan onun ən münasib və ən faydalı yerə axmasıdır. Lazımsız yerlərə axdıqda saflığını itirib bulanar və bir bataqlığa tökülərək hədəf olub gedər. Həmçinin lazımsız istiqamətdə axan məhəbbət sahibi-nin başına böyük dərdlər açar.

Bu səbəbdən insan ürəyi fitri olan sevmək hissini yalnız Allah-Təalaya yönəltdiyi təqdirdə məhəbbətdə kamala çata bilər. Çünki həqiqi məhəbbətə layiq olan yeganə var-

Məhəmməd Parisa həzrətləri həccə gedərkən yolu Bağdaddan düşür. Bazardan keçərkən qızıl satan, üzünurlu bir gənc görür. Gəncin işlərinin çoxluğundan, başının qarışıq olduğunu da görür. Məhəmməd Parisa həzrətləri onun dünya ilə bu qədər çox məşğul olmasına kədərlənir və öz-özünə:

“- Tam ibadət edəcək bir yaşda özünü dünya işlərinə verib!” deyir. Bir anlıq müraqibə etdikdə isə qızıl ticarəti ilə məşğul olan bu gəncin qəlbinin Allahla bərabər olduğunu heyratla müşahidə edir. Bu səfər:

“- Maşallah! Əl karda, könül Yarda!..ş” deyərək gənci təqdir edir.

Demək ki, dünya işləriylə məşğul olarkən belə ibadətləri və Allahla qəlbi birliyi yaddan çıxarmamaq lazımdır.

lıq bütün sevgilərin qaynağı olan Allah-Təaladır. Çünki:

- Hər şeyə varlığını bəxş edən, canlılara ruzilərini lütf edən, onları qoruyub himayəsinə alan yalnız Odur.

- O, qullarını çox sevir. Bəşəriyyətin atası olan Həzrət Adəmi cənnətdə ən

gözəl surətdə və böyük bir incəliklə yaratmışdır. Qullarının yenidən cənnətə girməsini istəyir. Sevginin qarşılığı isə ancaq sevgidir. (Bax. əl-Maidə, 54)

- Dünya və axirətin yeganə sahibi Odur.

- İnsan ən sonda Allah-Təalanın hüzuruna çıxacaq və Ondən başqa bir sığınacaq və köməkçi tapa bilməyəcək. Aləmlərin Rəbbi olan Allah nə gözəl Mövlə və nə gözəl köməkçidir.

- Bu qədər varlıq içində bizi insan olaraq yaratmış, ən çox sevdiyi Peyğəmbərinə ümmət etmiş və ən kamil kitabı olan Qurani-Kərimi lütf etmişdir. Bu nemətlərin böyüklüyünü düşündüyümüzdə Allaha olan şükür borcumuzun sonsuzluğunu daha yaxşı dərk edərik.

Gördüyümüz kimi insanın həm dünyada, həm də axirətdə səadət və əmin-amanlığı üçün Allah-Təalaya böyük iman məhəbbətiylə yönəlməsi lazımdır.

Rəsulullah ﷺ Həzrət Davudun bu duasını dilindən düşürmədi:

“Allahum! Səndən məhəbbətinə, Səni sevənlərin məhəbbətinə və Sənin sevginə çatdıracaq saleh əməllər işləməyi istəyirəm. Allahum! Sənin məhəbbətinə mənə

Madam ki, hər şeyin canının canı Allahdır, o halda canının canından ayrı düşməkdən qorx! Onun əmrlərinə tabe ol! (Həzrət Mövlana)

nəfsimdən, ailəmdən, malımdan və soyuq sudan daha sevimli et!” (Tirmizi, Dəavat, 72/3490)

Peyğəmbərin ﷺ təbliğ və dəvəti insanları əvvəlcə Allahı sevməyə səsləməkdədir. Çünki imanın kamil mənadə reallaşa bilməsi üçün sevgi şərtidir. Ayeyi-kərimədə belə buyurulur:

قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ

Həsən Bəsri və Qatadə həzrətləri bu ayəni belə izah etmişlər:

“De ki: Mən sizdən heç bir qarşılıq istəmirəm. Ancaq Allahı sevməyinizi və əmrlərinə itaat edərək Ona yaxınlaşmağınızı istəyirəm.” (əş-Şura, 23) (Qurtubi, Təfsir, XVI, 22)

Bu izahın doğruluğunu aşağıdakı hədisi-şərif də dəstəkləyir:

“Mən peyğəmbər olaraq gətirmiş olduğum açıq-aşkar dəlillər və hidayət qarşılığında sizdən heç nə istəmirəm. Ancaq Allah-Təalanı sevməyinizi və əmrlərinə itaat edərək Ona yaxınlaşmağa çalışmanızı istəyirəm.” (Əhməd, I, 268)

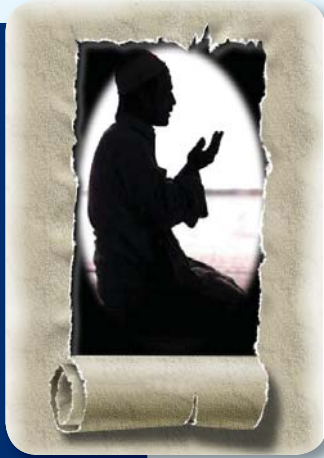
Unutmamaq lazımdır ki, hər bir iddia doğruluğunu isbat edəcək dəlilə möhtacdır. İsbat edilə bilməyən iddialar quru sözlərdən ibarətdir. Allahı sevməyin dəlil və əlaməti də Onun fərz buyurduğu qulluq vəzifələrini böyük bir xüsu içində ifa etməkdir. Daha sonra, səmimi-qəlbdən gələn eşq və məhəbbət səbəbiylə nafilə ibadətləri və saleh əməlləri artırmağa çalışmaqdır.

Məhəbbət mənəvi tərəqqinin başlanğıcıdır. Bu nöqtə əslində hər şeyin başladığı yerdür. Qəlb ancaq həqiqi məhəbbəti daddıqdan sonra mənən inkişaf etməyə və gözəlliklərini sərgiləməyə başlayar.

“Kim vəli bəndəmə düşmənlik edərsə, Mən ona qarşı hər b elan edə rəm. Qulum ona əmr etdiyim fərzlərdən daha sevimli heç bir şe ylə Mənə yaxınlaşa bilmə z. Qulum Mənə (fərzlərdən əlavə) nafilə ibadətlərlə də durmadan yaxınlaşarsa Mən onu sevə rəm. Qulumu sevdiyim zaman da onun danışan dili, dərk edən qəlbi, eşidən qulağı, görən gözü, tutan əli və yeriyən ayağı olaram. Məndən nə istəsə mütləq verə rəm. Yardım istədiyi zaman yardım edə rəm, Mənə sığınarsa onu qoruyaram...” (Buxari, Rıraq, 38)

Allahı sevən insanlar artıq Onu əsla yaddan çıxarmazlar. Çünki sevənlər, sevdiklərini heç vaxt unutmaz, dillərindən düşürməzlər. Allah Rəsulu ﷺ belə buyurur:

“Allahı sevməyin əlaməti Onu zikr etməyi sevməkdir.” (Sü-yuti, II, 52)

Əslində bir bəndə üçün Uca Rəbbini zikr etmək, ən mühüm işdir. Heç bir şey onu Rəbbini zikr etməkdən yayındırmamalıdır. Ayeyi-kərimədə belə buyurulur:

“Ey iman gətirənlər! Nə mal-dövlətiniz, nə də oğul-uşağınız sizi Allahın zikrindən yayındırmasın! Hər kəs bunu etsə (Allahı yada salmasa), belələri əsl ziyana uğrayanlardır.” (əl-Munafiqun, 9)

Sevən kəs sevdiyi uğrunda hər şeyini fəda edir. **Molla Cami həzrətlərinin** izah etdiyi bu hadisə çox ibrətlidir:

Ustadımız **Mövlana Sadəddin Kaşğari-nin** söhbət halqasında bir gənc vardı. Bu gənc riyazət, xəlvət və eşqdə çox irəlində idi. Bir fəni gözələ vurulmuşdu. Beləliklə də könlündəki bütün gözəllikləri bir anda o istiqamətə yönəl-tmişdi.

Qızıl və brilyantlarla bəzənmiş çox qiymətli bir hədiyyə alıb, o gözəlin keçəcəyi yola qoymuş və başqası götürməsin deyə də yaxınlıqda gizlənmişdi. Fikrincə sevgilisi ora-

dan keçəcək və hədiyyəni götürəcəkdi. Lakin kimdən və necə gəldiyini bilməyəcəkdi. Mən vəziyyəti öyrəncə ona dedim ki:

“- Nə qərribə bir iş görürsən! Müxtəlif zəhmətlərlə əldə etdiyin şeyi onun yolunun üstünə qoyursan! Görüb götürmüş olsa da kimdən və nə üçün gəldiyini bilməyəcək. Heç olmasa elə bir şey et ki, səndən gəldiyini bilsin!”

Gənc, gözyaşları ilə sarsılaraq cavab verdi:

“- Sən nə deyirsən? Etdiyim işin qəribəliyini bilmədiyimi düşünürsən? Mən bu işi edərkən heç bir qarşılıq gözləmirəm! Çünki hədiyyələrimdən ötrü onun mənə qarşı minnət altına girməsini istəmirəm!”

Bu cavab qarşısında bütün hüceyrələrimin titrədiyini hiss etdim. Bir faniyə olan məcazi məhəbbət bu cür bir incəlik, zəriflik və könül gözəlliyi sərgilyirsə, kim bilir Allaha bəslənən həqiqi bir məhəbbət necə möhtəşəm bir ülvilik ifadə edir.

Ancaq insanın Allahın məhəbbətinə nail olması asan deyil. Bunun yolu Allahın sevdiklərini sevib, sevmədiklərinə nifrət etməkdən keçir. Yəni layiqinə məhəbbət, haqq edənə nifrət...

Allahın sevmədiklərinə nifrət edərək onlardan uzaqlaşmaq məhəbbətullahə yüksəlişdə birinci pillədir. İkinci pillə din qardaşını sevmək, üçüncüsü Allah

*“O kəslər ki, nə
ticarət, nə alış-
veriş onları Allahu
zıkr etməkdən,
namaz qılmaqdan
və zəkat verməkdən
yayındırmaz.
Onlar qəlblərin və
gözlərin haldan-
hala düşəcəyi
(dəhşətdən
ürəklərin
duymaqdan,
gözlərin
görməkdən
qalacağı) bir
gündən (qiyamət
günündən)
qorxarlar.”*

(ən-Nur, 37)

dostlarını sevmək, dördüncüsü isə Həzrət Peyğəmbəri sevməkdir.

İnsan təsəvvüf təlimiylə, yəni mənəvi tərbiyə və təkamül nəticəsində bu mərhələləri qət etdikdən sonra gerçək mənada ilahi məhəbbət dəryasına dala bilər.

*Bəndəni Allaha
məhəbbət
dəryasına
çatdıracaq olan
yeganə rəhmət
və məhəbbət
qaynağı Həzrət
Peyğəmbərdir.*

PEYĞƏMBƏRƏ MƏHƏBBƏT

Allah-Təala öz məhəbbət və məğfirətini **Həbib-i Ökrəminə** itaət şərtinə bağlamışdır.³⁴

Peyğəmbərimizə layiqincə itaət edə bilmək üçün də Onu hər şeydən çox sevmək lazımdır. Çünki insan sevdiyini nümunə götürər və təqlid edir. Bununla yanaşı, Allah Rəsulunu sevmək üçün bir çox səbəb var:

- Allah Rəsulu ﷺ insanlar və cinlərə iman və İslamı öyrədərək onların axirətdəki sonsuz əzabdan xilas olmalarına vəsilədir.

- O, ümmətinə doğru yolu göstərmək üçün, heç bir insanın qarşılaşmadığı əzab-əziyyətlərə dözmüşdür.

- O, biz möminlərə qarşı dərin bir şəfqət və mərhəmətlə doludur. Ümmətinə təşnədir və onların hər hansı bir çətinliyə düşər olması Ona çox ağır gəlir.³⁵

- Qulluqda nümunə və ideal bir şəxsiyyətdir.

34. Bax. Ali İmran, 31.

35. Bax. Tövbə, 128.

- Bütün bəşəriyyətə, hətta kainatdakı bütün yaradılmışlara rəhmət və hidayət mənbəyi olmuşdur. Allah-Təala belə buyurur:

“Səni də (Ya Rəsulum!) aləmlərə (bütün insanlara və cinlərə) ancaq bir rəhmət olaraq göndərdik.”
(əl-Ənbiya, 107)

Mövlana həzrətləri ömrü boyu ağlagəlməz əziyyətlərdən keçən, maddi və mənəvi bütləri yerlə-yeksan edən Rəsulullahə ﷺ nə qədər minnətdar olmamızı belə ifadə edir:

“Ey bu gün müsəlman olan kəs! Əgər Həzrət Əhmədin ﷺ cəhd və səyləri, bütləri qırdırmaq xüsusundakı himməti olmasaydı, sən də əcdadın kimi bütlərə sitayiş edərdin.”

Əsrlərə işıq saçan bu hidayət rəhbərinin gənc ardıcıllarından biri də **Cəfəri Təyyar həzrətləridir**. Bu səhabə 17 yaşında Həbəşistan Nəcəsisinin hüzurundakı çıxışında Rəsulullahın insanlığa hədiyyə etdiyi əbədi gözəllikləri belə ifadə etmişdir:

“- Ey hökmdar! Biz cahil insanlar idik. Daşdan və ağacdan düzəldilmiş bütlərə ilah kimi sitayiş edərdik. Ölü heyvanların ətlərini yeyər, hər cür pisliyə bulaşardıq. Qohumluq haqlarına riayət etməz, aramızdakı əlaqələri kəsərdik. Qonşularımızın haqlarını bilməz, onla-

(Ya Rəsulum!) De:

“Əgər siz Allahı sevirsinizsə, mənim ardımca gəlin ki, Allah da sizi sevsin və günahlarınızı bağışlasın. Allah bağışlayandır, mərhəmətlidir!”

(Ali-İmran, 31)

*Şübhəsiz ki, mömin
Rəsulullah ﷺ
qarşısında mənəvi
hissiyatlarını və
bədiü duyğularını
vəcd halında
yaşadığı, ruhunu
nəfsaniyyətə aid hər
şeydən təmizlədiyi
zaman Onunla, yəni
Kainatın Fəxri ilə
eyniləşmə, Onun hal
və məhəbbətindən pay
ala bilməkdədir.*

ra hər cür pisliyi rəva görərdik. Güclü olanlarımız zəifləri əzərdi.

Biz bu cür yaşayarkən Allah-Təala bizə içimizdən soykökünü bildiyimiz, son dərəcə sadıq, əmin və iffətli bir adamı peyğəmbər olaraq göndərdi. O, bizi Allahın birliyinə iman etməyə çağırırdı. Yalnız Ona ibadət etməyə, bizim və atalarımızın daha əvvəl sitayiş etdiyi daşları və bütləri tərk etməyə dəvət etdi. Bizə düz danışmağı, əmanətə riayət etməyi, qohumlarımızla əlaqələrimizi gücləndirib haqlarına riayət etməyi, qonşularımızla yaxşı dolanmağı, haramlardan və qan tökməkdən uzaqlaşmağı əmr etdi. Bizə pis və yalan sözü, yetim malı yeməyi və günahsız qadınlara böhtan atmağı qadağan etdi. Yalnız Allaha ibadət edib Ona heç bir şeyi ortaq qoşmamağı əmr etdi.

Biz də Onu təsdiq etdik, Ona inandırıq, bizə gətirdiyi xüsuslarda Ona tabe olduq. Yalnız Allaha ibadət etdik, Ona heç nəyi şərik qoşmadıq, bizə haram etdiyi hər şeyi haram saydıq, halal etdiklərini də halal bildik.

Bu zaman qövümümüz bizə düşmənçilik etdi. Allaha ibadətdən uzaqlaşmış, bütlərə ibadət etməmiş və əvvəllər işlədiyimiz, insanlıq heysiyyətini zədələyən pis əməllərə yenidən bulaşmamız üçün bizə işgəncə verdilər, dinimiz xüsusunda bizi fitnəyə salmağa çalışdılar. Bizə qalib gəlib zülmələrini artırdılar. Et-diklərinə dözə bilmədiyimiz üçün,

xüsusilə də **dinimizi görəyincə ya-şaya bilmədiyimizdən sənin diya- rına gəldik**. Hökmdarlar içində səni seçdik. Sənin yanında olmağı uyğun hesab etdik. Sənin yanında zülmə uğramayacağımızı ümid etdik, ey Hökmdar!..” (Əhməd, I, 202-203, V, 290-291; Heysəmi, VI, 25-27; İbn Hişam, I, 358-359)

Abdullah bin Hişamın ﷺ nəql etdiyi bu hadisə **Peyğəmbərimizə** ﷺ bəslədiyimiz məhəbbətin hansı səviyyədə olmasının görəyini necə də gözəl ifadə edir:

“Bir dəfə Rəsulullah ﷺ ilə birlikdə idik. Rəsuli-Əkrəm ﷺ **Həzrət Ömər**in əlini ovçunun içinə alıb oturmuşdu. Bu zaman Ömər ﷺ:

“- Ya Rəsulallah! Sən mənə canım istisna olmaq- la hər şeydən daha sevimlisən!” -deyərək Rəsulullahə olan məhəbbətini dilə gətirdi. Onun bu sözünün cava- bında Rəsulullah ﷺ:

“- Əsla! Nəfsimi qüdrət əlində tutan Allaha and olsun ki, mən sənə canından da sevimli olmadıqca hə- qiqi iman etmiş sayılmazsan!” -buyurdu.

Ömər ﷺ dərhal:

“- Elə isə vallah indi Sən mənə canımdan da çox sevimlisən, ya Rəsulallah!” -dedi. Bu zaman Allah Rəsulu ﷺ:

“- Bax indi oldu, ey Ömər!” buyurdu. (Buxari, Eymən, 3)

Bir gənc daim könlündə Həzrət Peyğəmbərin sevgisini daşısa, ümid edilir ki, Allah onu bir çox dünyəvi pisliklərdən qoruyar. Axirətdə də Rəsuluna məhəbbətlə

*İnsanlar ən böyük
əvəzi məhəbbətləri
uğrunda verərlər.
Çünki hər kəs
sevdiyi üçün
sevgisi nisbətində
fədakarlığa qatlanar.
Eşq kamala çatdıqda
bunun nəticəsi olan
cəfa da zirvəyə çıxar.
O zaman artıq cəfa
da səfaya çevrilər.
Bu baxımdan
əshabi-kiram
ömürləri boyunca
Rəsulullahın birca
arzusuna belə:
“Anam-atam,
mənim və canım
Sənə fəda olsun,
ya Rəsulallah!”
-deyərək cavab
vermişlər.*

Allah Rəsulunun gənc səhabələrindən Xalid bin Səid ﷺ bir gecə yuxusunda böyük bir atəş çuxurunun kənarında dayandığını və atasının onu atəşin içində itələyib salmağa çalışdığını görür. Tam çuxura düşəcəyi an Rəsulullah belindən tutaraq onu xilas edir. Tələş içində oyanan Xalid ﷺ öz-özünə deyir:

“- Allaha and olsun ki, bu gerçək bir yuxudur!” Daha sonra Həzrət Əbu Bəkrin vasitəsiylə Peyğəmbərimizin yanına gələrək müsəlman olur.

Atası Xalidin müsəlman olduğunu xəbər tutduqda ona əzab-əziyyət verdi. Xalid ﷺ isə Həbəşistana hicrət edənə qədər Allah Rəsulunun yanından ayrılmadı. (Hakim, III, 277-280)

dolu olan qəlbi cəhənnəm əzabından azad edər. Ayeyi-kərimədə belə buyrulur:

“Sən onların arasında ola-ola Allah (sənə hörmət əlaməti olaraq) onlara əzab verən deyildir. (Tövbə edib) bağışlanmalarını diləyərkən də Allah onlara əzab verməz!” (əl-Ənfal, 33)

Əshabi-Kiramın Məhəbbəti

Əshabi-kiram Həzrət Peyğəmbəri canlarından çox sevdilər. Ona xitab edərkən həmişə; ***“Anam-atam, canım Sənə fəda olsun, ya Rəsulallah!”*** deyərdilər. Onun ayağına bir tikan batmasındansa canlarını fəda etməyi tərcih edərdilər.

Müşriklərə əsir düşən Zeyd bin Dəsina ilə Hübeylə ﷺ işgəncəylə şəhid edilirdilər. Ruhlarını təslim etmədən əvvəl hər birinə belə sual verildi:

“- Canını qurtarmağa müqabil sənın yerində Peyğəmbərinin olmasını istəyərdinmi?” İkisi də bu sualı verən bədbəxt müşrikin halına acıyaraq belə dedi:

“- Mənim uşaqlarımın arasında olub

Peyğəmbərimin burada olmasını istəmək bir tərəfə, bu an Mədinəyi-Münəvvərədə Onun ayağına tikan batmasına belə əsla könlüm razı olmaz.” cavabını verdi. Bu misilsiz məhəbbət qarşısında heyrətin-dən donub qalan Əbu Süfyan:

“- Düzü, çox heyrət edirəm! Mən dünyada Məhəmmədin səhabələrinin onu sevdiyi qədər öndərlərini sevən başqa bir qrup əsla görmədim.” -dedi. (Vaqidi, I, 360-362; İbn Sad, II, 56)

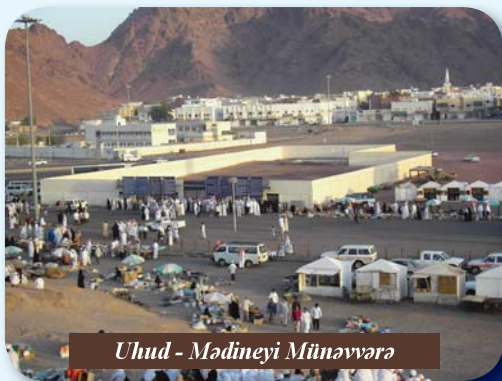
Əbu Talha ﷺ yayını çox sərt çəkən və nişan aldığını vuran mahir bir oxçu idi. Uhud günü əlində üç yay qırılmışdı. Allah Rəsulu ﷺ yanından ox torbası ilə keçən hər kəsə:

“- Ox torbanı Əbu Talhanın yanına boşalt!” -buyururdu.

Allah Rəsulu ﷺ müşriklərə baxmaq üçün hər dəfə başını qaldırıqda Əbu Talha:

“- Ya Rəsulallah! Anam-atam Sənə fəda olsun! Başınızı qaldırmayın! Birdən müşriklərin atdığı oxlardan hansısa sizə dəyər. Mənim sinəm sizin sinənizə sipər olsun. Sizə dəyəcək nə varsa qoy mənə dəysin!” deyirdi. (Buxari, Məğazi, 18)

Rəsulullah ﷺ Uhud döyüşü qurtardıqdan sonra səhabələrindən **Sad bin Rəbin** ﷺ nə vəziyyətdə olduğunu öyrənmək istəyirdi. Bunun üçün səhabələrdən birini göndərdi.

Uhud - Mədinəyi Münəvvərə

Rəsulullah ﷺ buyurur:

“Cinlərin və insanların asiləri xaric, yerlə göy arasındakı hər şey mənim Allahın Rəsulu olduğumu bilir.” (Əhməd, III, 310)

Onu Uhud tanıdı, xurma kötüyü tanıdı və həsrətlə inildədi. Heyvanlar da Ona sığıb dərdlərinə şərik etdilər... Lakin Əbu Cəhl kimilər dünən də, bu gün də Onu tanıya bilmədi...

Səhabə Həzrət Sadı nə qədər axtarsa da tapa bilmədi, nə qədər səslənsə də ondan cavab ala bilmədi. Nəhayət son bir ümidlə:

“- Ey Sad! Məni Rəsulullah ﷺ göndərdi. Sənin dirilər, yoxsa şəhidlər arasında olduğunu öyrənməyimi əmr etdi!” deyə yaralıların və şəhidlərin olduğu istiqamətə səsləndi.

O əsnada son anlarını yaşayan və cavab verməyə macalı olmayan Sad ﷺ Allah Rəsulunun onunla maraqlandığını eşidib bütün gücünü toplayaraq bir inilti halında:

“- Mən artıq ölümlər arasındayam!” deyə bildi. Səhabə Həzrət Sadın yanına qaçdı. Bədəni qılınc zərbələriylə dəlik-deşik olmuşdu. Yavaş səslə Rəsulullahı duyduğu məhəbbəti dilə gətirən bu sözləri söylədi:

“- Allaha and olsun ki, gözləriniz açılıb-yumulduğu müddətcə Peyğəmbərimizi düşmənlərdən qorumaz, başına bir müsibət gəlməsinə izin versəniz, sizin üçün Allah qatında söyləyəcəyiniz heç bir bəhanə yoxdur!”
(Muvatta, Cihad, 41; Hakim, III, 221/4906; İbn Hişam, III, 47)

Həzrət Peyğəmbərin sevdini sevmək səhabələr üçün ən böyük zövq idi. Çünki sevginin ən bariz əlaməti sevdiiylə eyniləşərək onun sevdini sevməkdir.

Sənsən köniullər sultanı

Gətirən uca Quranı

Uğrunda təndəki canı

Vərəlim ya Rəsulallah...

(Yunus Əmrə)

Həzrət Ənəs ﷺ nəql edir:

“Bir dərzi Rəsulullahı ﷺ yeməyə dəvət etdi. Mən də onunla idim. (Ev sahibi süfrəyə) arpa çörəyi, içində balqabaq olan bir şorba və qadid (qurudulmuş ət) gətirdi. Mən Həzrət Peyğəmbərin yeməyin içindəki balqabaqları seçib yediğini gördüm. O gündən bəri balqabağı sevirəm.” (Buxari, Ətimə 33, Büyi 30; Müslim, Əşribə, 144; Muvatta, Nikah, 51)

Rəsulullah ﷺ vəfat etdiyi zaman səhabələr sanki hüznündən yanib əriyən şamlara dönmüşdülər. O gün Allah Rəsulunun ayrılığı ilə könüllər bir anda həsrət yanğınyla qovrulmuş, əshabi-kiram çox pərişan olmuşdu. Həzrət Ömər ﷺ bir anda özünü itirmiş, Həzrət Əbu Bəkr ﷺ insanlara təskinlik verənə qədər min bir çətinlik çəkmişdi. Çünki Onun ayrılığına bir gün belə dözə bilməyən aşıq könüllər artıq bu fani dünyada Onu bir daha görə bilməyəcəkdi. Məhz bu hicrana dözə bilməyən **Abdullah bin Zeyd** ﷺ qəmli bir könüllə əllərini ilahi dərgaha açaraq:

“Ya Rəbb! Artıq gözlərimi kor et! Mən hər şeydən çox sevdiyim Peyğəmbərimdən sonra dünyada başqa bir şey görmək istəmirəm!..” deyərək səmimi gözyaşları içində dua etdi və oradaca gözləri kor oldu. (Qurtubi, əl-Cami, V, 271)

Onlar Allah Rəsulu ilə yenidən birlikdə olacaqları və Aləmlərin Sərvərini yenidən görə biləcəkləri günlərin həsrət və xəyalı içində həyatlarını yaşadılar. Yuxularında həmişə Onunla birlikdə idilər. Gənc xidmətçisi **Ənəs bin Malik** ﷺ Peyğəmbərimiz ﷺ vəfat etdikdə on

*“Sizə özünüzdən
bir peyğəmbər
gəldi ki,
sizin əziyyətdə
(məşəqqətdə)
düşməyiniz ona
ağır gəlir, o
sizdən (sizin iman
gətirməyinizdən)
ötrü təşnədir,
möminlərlə
şəfqətli,
mərhəmətlidir!”*

(ət-Tövbə, 128)

Hüdeybiyyə anlaşmasında məkkəlilərin elçisi olaraq gələn Urvə bin Məsud gözünün ucuyla əshabi-kirama baxırdı. Məkkəlilərin yanına qayıdanda gördüklərini belə xəbər verdi:

“- Ey qövüm, yaxşı dinləyin! And olsun ki, mən bir çox kralın hüzuruna elçi getmişəm. Kisranın, Qeysərin, Nəcaşinin yanınd olmuşam. Amma müsəlmanların Məhəmmədə qarşı olan yüksək bağlılıq və hörmətini heç bir millətdə görməmişəm... Bir şey əmr etsə, o işi görmək üçün hamısı birdən hərəkətə keçirlər. Dəstəmaz alsa, dəstəmaz suyundan əldə etmək üçün bir-birləriylə yarışirlar. Bir şey danışsa, dərhal səslərini kəsirlər. Ona olan təzimlərindən üzünə diqqətlə baxmırlar, başlarını önlərinə əyirlər. Başından bir tel düşsə dərhal onu götürüb saxlayırlar. Bu adam sizə məqbul bir təklif edir, onu qəbul edin!” (Bax. Buxari, Şurut, 15; Əhməd, IV, 323-324)

Eyni həqiqəti bir çox qeyri-müsəlman elm xadimi də etiraf etmək məcburiyyətində qalmışdır. Bunlardan biri olan Qərb yazıçısı Tomas Karlayl belə deyir:

“Başında tac olan heç bir imperator, öz əliylə yamadığı əbasını geyən Həzrət Məhəmməd qədər hörmət görməmişdir.”

doqquz-iyirmi yaşlarında idi. Peyğəmbərimizin duasıyla malının, övladının və ömrünün bərəkətini gördü. Yüz ilə yaxın yaşadı. Bu mübarək səhabə:

“Yuxumda Sevimli Peyğəmbərimi görmədiyim heç bir gecə yoxdur.” deyib ağlayardı. (İbn Sad, VII, 20)

Sonrakı Nəsillərin Məhəbbəti

Rəsul-Əkrəmə ﷺ bəslənən bu coşqun məhəbbət heç azalmadan günümüzə qədər gəlib çatmışdır. Rəsulullah ﷺ buna işarə edərək belə buyurmuşdur:

“Ümmətim içində mənə ən çox sevənlərin bir qismi məndən sonra gələnlər arasından çıxacaq. Onlar mənə görə bilmək üçün mallarını və ailələrini fəda etməyə can atarlar.” (Müslim, Cənnət, 12; Hakim, IV, 95)

İstanbul-Hicaz dəmiryolunun inşaatı Mədinəyə yaxınlaşdıqda **II. Əbdülhəmid Xan** belə əmr etmişdi:

“Mümkün olan bütün alətlərin üzərinə keçə sarıyın ki, çox səs-küy olmasın, Əhli-Beytin və burada yatanların ruhlarını narahat etməməyə çalışın!”

Bu əmrə görə Mədinəyə bir neçə kilometr qalmış qatar relslərinə keçə döşənmişdir. Rövzeyi-Mütəhhərənin ehtişamına xələl gətirməmək üçün qatarlar sürəti azaldaraq şəhərə çox sakit girmişdi.

Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur:

“Həyatım sizin üçün xeyirlidir. Mənimlə söhbət edərsiniz və sizə (ilahi vəhy və hökmlər) bildirilir. Vəfatım da sizin üçün xeyirlidir. Əməlləriniz mənə ərz olunar. Gözəl əməlinizi gördükdə Allaha həmd edəmə, pis bir şey gördükdə də sizin üçün istiğfar edəmə.”

(Heysəni, IX, 24)

ALLAH və RƏSULUNUN ƏMRLƏRİNƏ İTAƏT

Osmanlı Qatar Stansiyası, Mədinəyi-Münəvvərə

Allah və Rəsulunun məhəbbətini həyatının mərkəzinə yerləşdirən bir gənc üçün yeganə yol həyatı Allah və Rəsulunun əmrləri istiqamətində yaşamaqdır.

*Dünyada yaşayan
müsəlmanların
Hərəməynə asanlıqla
gedib-gəlmələrini
təmin etmək üçün
Hicaz Dəmiryol
Xəttini saldıran II
Əbdülhəmid Xan
bu xəttin süneyi-
sənniyyəyə uyğun
olması üçün Həzrət
Peyğəmbərin
səfərlərində istirahət
etdiyi yerlərə
stansiyalar tikilməsini
əmr etmiş, beləliklə
dəmiryollarını da
məhəbbət axışı
içində Mədinəyə
çatdırmışdır.*

Bu həqiqəti heç unutmamaq lazımdır ki, insanı yaradan Allah-Təaladır. Bu səbəblə qulunun xoşbəxt həyat yaşamasını təmin edəcək ən gözəl yolu da ancaq O göstərə bilər. Bir cihazın xarab olmadan məhsuldar bir şəkildə işləyə bilməsi onu düzəldən adamın verdiyi təlimata uyğun işlətməyə bağlı olduğu kimi, insan üçün də vəziyyət eynidir. Əgər rahat və dinc bir həyat yaşamaq istəyirsə, Allahın qoyduğu qaydalara riayət etməlidir.

Allah və Rəsuluna itaət üzrə yaşayan bir insan həm dünyanın, həm də axirətin ən məsud insanıdır. Dünyəvi və uxrəvi çox böyük qazanclar əldə edə.

Əshabi-kiramdan **Səvban** bir gün Allah Rəsulunun yanına gələrək:

“- Ey Allahın Rəsulu, Siz mənə özümdən, ailəmdən və uşaqlarımdan daha sevimlisiniz. Mən evdəyənkən Sizi xatırladıqda dözə bilmirəm, dərhal gəlib mübarək üzünü baxıram. Mənim və Sizin bir gün öləcəyimizi xatırladıqda isə tərifim imkansız bir hüznə qərqlənirəm. Bilirəm ki, Siz cənnətə girdiyinizdə digər peyğəmbərlərlə

Çanaqqala hərbinin ən ağır günləri idi. Düşmən əsgərləri əllərindəki ən müasir silah və texnika ilə hücumə keçmişdi. Osmanlı dövləti o zaman Almaniya ilə mütəfəq idi. Alman zabitlərindən Liman von Sanders o günlərə aid bir xatirəsini belə izah edir:

Düşmən hücumunun ən dəhşətli anında, olduğumuz yerdən təxminən on beş metr uzaqlığından qorxunc bir səs gəldi. Səslə birlikdə bir türk əsgəri sipərdən atıldı, düşməinə doğru qaçmağa başladı. Həm qaçır, həm də qollarını sağa sola yelləyərək fəryad edirdi. Yanımdakı tərcüməçidən soruşdum:

“- Bu qaçan əsgər nə deyir?”

“- Yetiş, ya Məhəmməd, Kitabın əldən gedir! -deyə fəryad edir” dedi.

Belə bir mənzərəni tarix görməmişdi. Onu görəndə digər əsgərlər də sipərlərindən atıldılar və o anda çox ağır bir döyüş başladı. Qısa bir müddət sonra, quruya çıxan ingilis əsgərlərindən sadəcə yerdə yatan cəsədlər qalmışdı.¹

1. Tahsin Yıldırım - Mehmet Kuzu, Osmanlının Peygamber Aşkı, İstanbul 2007, s. 126.

birlikdə yüksək mərtəbədə olacaqsınız. Mən isə cənnətə girsəm belə, Sizi orada görə bilməyəcəyəm. Bu da məni çox qorxudur.” -dedi.

Allah Rəsulu ﷺ ona hər hansı bir cavab vermədi. Bir müddət sonra Cəbrayıl ﷺ gəlib:

“Allaha və Peyğəmbərə itaət edənlər Allahın nemətlər verdiyi nəbilər, siddiqlər, şəhidlər və salehlərlə bir yerdə olacaqlar. Onlar necə də gözəl yoldaşlardır!” (ən-Nisa, 69) ayeyi-kəriməsini vəhy etdi. (Vahidi, s. 170)

Bundan daha böyük bir mükafat düşünülə bilərməmi?!

Rəsulullah ﷺ belə xəbər verir:

“Rəbbiniz buyurur ki: «Əgər qullarım Mənə layiqincə itaət etsələr, Mən onlara yağışı (da) gecə yağdıraram, gündüz də üzərlərinə Günəşi doğduraram. Həmçinin onlara göy gurultusunun səsinə də eşitdirmərəm!»... ” (Əhməd, II, 359; Hakim, IV, 285/7657)

Yəni insan ciddi bir din şüuru ilə Rəbbinə yönələr, iklas və səmimiyyətlə qulluq edərsə, hər işdə ilahi yardıma məzhər olar. Allah-Təala bütün varlıqları onun əmrinə verər.

Allah və Rəsuluna itaətin ən gözəl nümunələrini əshabi-kiram sərgiləmişdir. **Abdullah bin Rəvahanın** xanımı belə nəql edir:

“Rəsulullah ﷺ xütbəyə çıxmışdı. Bu əsnada məscidə tərəf gəl-məkdə olan Abdullah ﷺ uzaqdan

*Müjdəçim, Qurtarıcım, Əfəndim, Peyğəmbərim;
Sənə uymayan ölçü həyat olsa təpərəm!..*

Nəcib Fəzil

Allah Rəsulunun; “Oturun!” buyurduğunu eşitdi. Hələ məscidə çatmamış olmasına baxmayaraq, dərhal olduğu yerə oturdu. Bunu səhabələr daha sonra Peyğəmbərimizə bildirdikdə Abdullah:

“- Allah-Təala sənin Allaha və Rəsuluna itaət eşqini artırır!” buyurdu.” (Əli əl-Müttəqi, Kənzul-Ummal, XIII, 450/37171; Heysəmi, IX, 316)

Həzrət Aişə anamızın bildirdiyinə görə xanımlara təsəttürü əmr edən ayələr³⁶ nazil olduqda xanım səhabələr evlərinə getməyi belə gözləmədən dərhal oradaca paltarlarının artıq qalan hissələrini kəsərək başlarını və yaxalarını əmrə uyğun şəkildə örtmüşdülər. (Buxari, Təfsir, 24/12; Əbu Davud, Libas, 31-33/4102)

Peyğəmbərimizə itaət barəsində tənbellik etmək insanı böyük zərərlərə uğradar. Bir dəfə Rəsulullah ﷺ bəzi səhabələrini sübh tezdən səfərə göndərmişdi. İçlərindən biri gecikdi və ailəsinə:

“- Allah Rəsulu ilə birlikdə günorta namazını qılım, sonra ona salam verib vidalaşmaq üçün gecikirəm. Qoy mənə dua etsin və o dua mənim üçün qiyamət günündə şafaətçi olsun!” -dedi.

Həmin səhabə Nəbiyyi-Əkrəmlə birlikdə namaz qıldıqdan sonra ona salam verdi. Rəsulullah ﷺ:

“- Yoldaşlarının səni nə qədər keçdiyini bilirsənmi?” dedi. Səhabə:

*Ey iman gətirənlər!
Peyğəmbər sizi,
sizləri dirildəcək bir
şeyə (imana, haqqa)
dəvət etdiyi zaman
Allahın və Onun
Peyğəmbərinin
dəvətini qəbul
edin. Bilin ki,
Allah insanla
onun qəlbi arasına
girər (insanın
bütün varlığına
hakim olar; Allah
ürəklərdən keçən
hər şeyi bilir, bütün
ürəklərin ixtiyarı
da Onun əlindədir)
və siz axırda Onun
hüzuruna cəm
ediləcəksiniz!*

(əl-Ənful, 24)

36. ən-Nur, 30-31.

“- Bəli, səhər tezdən getdikləri məsafə qədər məni keçdilər.” -dedi. Bunun üzərinə Rəsulullah ﷺ:

“- *Nəfsimi əlində tutana and içirəm ki, onlar fəzilətdə səni şərq və qərb arasındakı ən uzaq məsafə qədər keçdilər.*” -buyurdu. (Əhməd, III, 438)

Başqa bir rəvayətə görə Peyğəmbərimiz həmin adama bunları da söyləmişdir:

“- *Yer üzündəkilərin hamısını sədəqə də versən, onların erkən çıxışlarındakı fəziləti əldə edə bilməzsən.*” -buyurdu. (Tirmizi, Cümə, 28/527; Əhməd, I, 256; Beyhəqi, III, 187)

Rəsulullah xidmət edən gənc səhabə **Əbu Rafi** ﷺ belə nəql edir:

Xəndək döyüşünün olduğu günlərdə Rəsulullah ﷺ üçün bir qoyun qı-zardıb gətirmişdilər. Allah Rəsulu ﷺ qoyunun kürək hissəsini sevərdi. Bu səbəblə mənə:

“- *Əbu Rafi, kürək hissəsindən ver!*” -buyurdu. Mən də verdim.

Safiyyə binti Şeybədən rəvayət edildiyinə görə təsəttürlə əlaqəli ayeyi-kərimələr nazil olduqda, kişilər evlərinə dönüb xanımlarına, qızlarına, bacılarına və bütün qohumlarına bu ayələri oxudular. Bunun üzərinə bütün qadınlar ən qiymətli paltarlarını belə fəda edərək bunlardan örtük düzəltdilər və başdan-ayağa örtündülər. Beləcə, Allah-Təalanın endirmiş olduğu hökmləri dərhal təsdiq etdiklərini və onlara könüldən inandıqlarını göstərdilər. Səhər namazında, Allah Rəsulunun arxasında təpədən-dırnağa qədər örtünmüş olaraq səfə durdular. (İbn Kəsir, Təfsir, [Nur, 31])

“- Əbu Rafi, kürək hissəsindən ver!” -deyə yenə istədi. Bu səfər qoyunun ikinci kürəyini verdim. Rəsulullah bu ətləri səhabələrinə verirdi. Üçüncü dəfə:

“- Əbu Rafi, kürək hissəsindən ver!” buyurduqda mən:

“- Ya Rəsulallah! Bir qoyunun iki kürəyi olmurmu?” -dedim. Bunun üzərinə Rəsulullah ﷺ:

“- Səsini çıxarmasaydın, mən kürək sümüyü istədikcə qazandan çıxarıb verməyə davam edərdin!” -buyurdu. (Bax. Əhməd, VI, 8; Darimi, Müqəddimə, 7/45; Heysəmi, VIII, 311)

Buradan aydın olduğuna görə Allah və Rəsulunun əmrlərini hər zaman tam bir təslimiyyətlə eynilə yerinə yetirmək lazımdır. Bu xü-

*Gül açmaz, çağılayan axmaz, ilahi nurun olmazsa;
Sönər aləm, nəfəs qalmaz, fəlak mənzurun olmazsa;
Fıraq ağlar, vüsəl ağlar, əzəl məsrurun olmazsa;
Camalınla fərahnak et ki, yandım ya Rəsulallah!*

...

*Nə dövlətdir yumub eşqinlə göz rahında can vermək,
Nəsib olmazmı sultanım Həramgahında can vermək,
Sönərkən gözlərim asan olur ahında can vermək,
Camalınla fərahnak et ki, yandım ya Rəsulallah!*

Yaman Dədə

*“Ey iman gətirənlər!
(Sözləriniz, iş və hərəkətlərinizdə)
Allahdan və Peyğəmbərindən
önə keçməyin.
Allahdan qorxun.
Həqiqətən,
Allah (hər şeyi)
eşidəndir, (hər şeyi)
biləndir!”*

(əl-Hucurat, 1)

*Ağlı Həzrət
Mustafanın
hüzurunda qurban
et!*

(Həzrət Mövlana)

susdakı əsas prinsipi **Nəcib Fazil** qısaca olaraq belə ifadə edir:

*Gözüüm, ağlım, fikirim
var demə, hamısını öldür!*

*Sənə çöl kimi gələn, o
göl deyirsə göldür!*

Ən qiymətli sərmayə olan vaxtlarını Haqqa itaət və ibadətdən uzaq keçirən insanların axirətdə böyük bir peşmanlıq keçirəcəyi şübhəsizdir. **Həzrət Ömər** رضي الله عنه

Peyğəmbərimizin vəfatından sonra gözyaşları içində söylədiyi mərsiyəsində bunu belə ifadə edir:

“...Anam-atam Sənə fəda olsun, ya Rəsulallah! Allah qatında o qədər ülvî bir mövqeyə sahibsən ki, cəhənnəmlilər alov içində əzab görərkən, dünya həyatındaykən Sənə itaət etmiş olmağı o qədər çox arzu edəcəklər ki, dəhşətli bir fəryad ilə:

“Kaş ki, Allaha itaət etsəydik, Peyğəmbərə də itaət etsəydik! -deyəcəklər.” (əl-Əhzab, 66)” (Qəzali, Əhya, I, 410-411)

AXİRƏTİ DÜNYADAN ÜSTÜN TUTMAQ

Hec şübhəsiz ki insan, axirət səfərinə çıxmış fani bir yolçudur. Bunu inkar etmək gözlərini yumub “Günəş yoxdu!” demək qədər ağla və məntiqə ziddir. Elə isə həyatı bu həqiqət istiqamətində tənzimləmək, məntiqli və vicdanlı bir zərurətdir.

Müsəlman dünya həyatı üçün lazımlı işləri görməklə yanaşı, əbədi olan axirət həyatına tədarük görməyin lazım olduğunu da heç vaxt unutmamalıdır. Çünki dünya həyatı sırf fani ləzzətləri dadmaq və eqoist arzuları təmin üçün lütf edilməmişdir. Əksinə axirət azuqəsi yığmaq, saleh əməllər və xeyirli işlərlə sədəqeyi-cariyələr əldə etmək üçün bəxş edilmiş bir möhlətdir. Necə ki, Haqq dostları:

“Əbədi bir səadət üçün nə qədər zəhmət çəkirsənsə çək, sonunda zəhmət gedər səadət qalar. Əgər fani ləzzətlər üçün günah işləyirsənsə, nəhayət ləzzət gedər və sənə peşmanlıq, cəza və izzirab qalar.” demişlər.

Axirəti seçmək dünya işlərinə laqeyd qalmaq demək deyil. Bu, daha çox ürəkdəki niyyə-

İbn Mina nəql edir:

Əynimə nazik bir paltar geyib qəbiristanlığa getmişdim. Hava qəflətən soyudu, dərhal bir qəbrin küncünə sığındım. Orada iki rükət namaz qılıb qəbrin üstündə böyrü üstə yatdım. Allaha and olsun ki, oyaq olduğum halda qəbirdən belə bir səs eşitdim:

“- Qəbrimin üstündən qalx! Siz əməl işləyə bilərsiniz, lakin qəbirlərin əhvalını bilmirsiniz. Biz dünya həyatını bitirib qəbir həyatına başladıq, hər şeyin həqiqətini görüb anladıq. Dünyada saleh əməllər işləməyin nə qədər qiymətli bir şey olduğunu çox yaxşı dərk etdik. Ancaq artıq saleh əməl işləmək imkanımız qalmadı. Vallah sənin qıldığın bu iki rükət namazı qıla bilsəm, mənim üçün dünya və içindəkilərdən daha sevimli və qiymətli olardı.” (Beyhəli, Dəlail, VII, 40-41)

*Həzrət Mövlana
-quddisə sirruh-
buyurur:*

*“Kim bir işin başında
ikən sonunu görsə
daha məsud və
bəxtiyar olar. Belə
kəslər işə daha ciddi
sarılar, daha çox əkin
əkər və nəticədə daha
çox bar toplayarlar.
Çünki bilirlər ki, bu
əkin dünyası məşərə
hazırlanmaq, axirət
isə dünyada əkdiyini
yığmaq üçün
yaradılmışdır.”*

ti və könüldəki məqsədi düzəltmək deməkdir. Necə ki, bir insan həyatını Allahın razı olacağı şəkildə tənzimləyib halal ruzi qazanma və saleh əməllər işləmək niyyətiylə çalışdıqda, atdığı hər addım, etdiyi hər iş, ibadət yerinə keçər.

Həzrət Ömər belə nəql edir:

“Bir gün Peyğəmbərimizin hüzuruna çıxmışdım. Gördüm ki, bir həsirin üstündə yatıb. Bədəninə həsirin izləri düşmüşdü. Altına sərəcəyi bir döşəyi də yox idi. Xurma lifiylə doldurulmuş dəridən yastığı vardı...”

Rəsulullahın təbəssüm etdiyini görüb dərhal yanında oturdum və otağına göz gəzdirdim. And olsun ki, içəridə aşılanaq üç dəridən başqa qiymətli heç bir əşya yox idi. Dözə bilməyib:

“- Ya Rəsulallah! Allaha dua edin, ümmətinizə bolluq versin! Çünki Allaha ibadət etmədikləri halda farslara və romalılara bolluq verilib, onlara bir çox dünya malı lütf edilmişdir.” -dedim.

Rəsulullah söykəndiyi yerdən doğruldu və:

“- Sən (axirətlə əlaqədar ilahi vədlər xüsusunda) şübhə edirsən, ey Xəttab oğlu?! Onlar nəsibləri dünya həyatında verilən insanlardır.” -buyurdu.

Bunun üzərinə mən də:

“- Ya Rəsulallah, mənim üçün istiğfar et.” -dedim.”
(Buxari, Məzalim, 25)

Yenə bir gün Allah Rəsulu ﷺ bu barədə belə buyurmuşdur:

“Dünya mənim nəyimə gərək! Mənimlə dünyanın həlli, bir yaz günü səfər edib, bir ağacın altında kölgələnən, sonra da qalxıb yohuna davam edən kimsəyə bənzəyir.”

(Tirmizi, Zöhd, 44/2377; İbn Macə, Zöhd, 3; Əhməd, I, 301)

Bir çox insan dünyadakı mövqeyinə və etibarına həddindən artıq hərislik edər və bunları qorumaq üçün axirətini fövtə verir. Halbuki bir müsəlman axirəti üçün dünyanın hər cür çətinliyinə dözməli, ancaq dünyası üçün axirətdə çətinlik çəkməyi heç bir zaman gözə almamalıdır.

Rəsulullah ﷺ vəfatından əvvəl möminlərə etdiyi son vəsiyyətlərində bu xüsusa belə diqqət çəkmişdir:

“Ey insanlar! Kimin üzərində bir haqq varsa, onu dərhal ödəsin, dünyada rəzil və rüsvay olmaqdan qorxmasın! Yaxşı bilin ki, dünya rəzilliyi, axirət rəzilliyinin yanında çox yüngül qalar.” (Bax. İbn Sad, II, 255; Təbəri, Tarix, III, 191)

Allah Rəsulunun bu sözünü eşidən insanlardan bəziləri əvvəldən etmiş olduqları bir sıra haqsızlıq və səhvləri etiraf edərək Peyğəmbərdən dua və istiğfar istəməyə başladılar. Bir adam ayağa qalxıb:

“Onu (qiyaməti) gördükləri gün (dünyada və ya qəbir evində) yalnız bir axşam, yaxud bir səhər qaldıqlarını sanacaqlar!”

(ən-Nəziat, 46)

Abdullah bin Məsud
ﷺ dostlarına belə
deyərdi:

“- Siz səhabələrdən
daha çox namaz
qılır və daha çox səy
göstərirsiniz. Lakin
onlar sizdən daha
fəzilətli idilər.”

“- Nə ilə bizdən daha
fəzilətli oldular?” deyə
soruşanlara:

“- Onlar dünyaya
qarşı sizdən daha
zahid, axirətə qarşı da
sizdən daha rəğbətli
idilər.” deyə cavab
verərdi. (İbnul-Cövzi,
Sifətus-Safvə, I, 420)

“- Allaha and olsun ki, ya Rəsulallah, mən çox
yalançıyam, həm də münafiqəm. Mənim işləmədi-
yim heç bir pislik yoxdur.” dedi. Həzrət Ömər رضي الله عنه
ona:

“- Özünü rüsvay etdin!” -dedi. Rəsulullah ﷺ:

“- *Ey Ömər! Dünya rüsvaylığı axirət rüsvaylı-
ğından çox yüngüldür!*” -buyurdu. Daha sonra da
həmin adam üçün:

“*Ey Allahım! Ona dürüstlük və iman kamil-
liyi nəşib et! Onun pis əməllərini xeyrə döndər!*”
deyə dua etdi. (Təbəri, Tarix, III, 190)

Dünya malına və sahib olduğu mövqeyinə al-
danaraq axirəti arxa plana atmağın nə qədər böyük
bir təhlükə olduğunu göstərən bu misal da çox ib-
rətlidir:

Əməvilər dövründə İslam ordusu İstanbulun
fəthiylə bağlı Nəbəvi müjdə və iltifata nail olmaq
ümidiylə yola çıxmışdı. Orduda **Əbu Əyyub əl-
Ənsari** رضي الله عنه da vardı. Rumlar şəhərin surlarını ar-
xalarına alıb döyüşərkən, ənsardan bir nəfər atı-
nı Bizans ordusunun ortasına qədər sürdü. Bunu

görən möminlər: “**Öz
əllərinizlə özünüzü təh-
lükəyə atmayın!**” ayəsi-
nə əsaslanaraq heyrətlə:

“- Lə iləhə illəllah!
Buna baxın! Göz görə-
görə özünü təhlükəyə
atır!” deyə o səhabəni

tənqid etdilər. Bu mənzərə qarşısında Əbu Əyyub əl-Ənsari ﷺ belə dedi:

“- Ey möminlər! (Səhv başa düşməyin!) Bu ayə biz ənsar haqqında nazil oldu. Allah Peyğəmbərinə yardım edib dinini qalib etdiyi zaman biz “Artıq mal-larımızın başında dayanıb onların artımı ilə məşğul olaq.” demişdik. Bunun üzərinə Allah-Təala Rəsuluna:

“(Malınızı) **Allah yolunda xərcləyin. Öz əlinizlə özünü təhlükəyə atmayın, yaxşılıq edin! Allah yaxşılıq (ehsan) edənləri sevir.**”³⁷ Ayəsini vəhy etdi. Bu ayədəki “öz əliylə özünü təhlükəyə atmaq”dan məqsəd bağ-bağça kimi dünya malıyla məşğuliyyətə dalıb Allah yolunda çalışmaqdan uzaqlaşmağımız idi.” (Bax. Əbu Davud, Cihad, 22/2512; Tirmizi, Təfsir, 2/2972)

Osmanlı tarixinin talehsiz şahzadələrindən **Cem Sultan** apardığı taxt mübarizəsi nəticəsində Rodos cəngavərlərinə əsir düşmüş, onlar da şahzadəni papaya satmışdılar. Papa VIII İnno Kent xristian olarsa, Osmanlı taxtına sahib ola bilməsi üçün ona kömək edəcəklərini vəd etdi. Bu təklif Cem Sultana çox ağır gəldi. Kədərli tövrlə:

“-*Osmanlı səltənəti bir tərəfə dursun, bütün dünyanı versəniz dinimi dəyişdirmərəm!..*” dedi.

“Əgər dünyanın Allah qatında ağcaqanadın qanadı qədər qiymətli olsaydı, Allah heç bir kafirə dünyadan bir udum su verməzdi.”

(Tirmizi, Zöhd, 13)

“Bütün zövqləri kökündən yox edən ölümü tez-tez xatırlayın.”

(Tirmizi, Qiyamət, 26)

37. Bəqərə, 195.

*Rəsulullah ﷺ belə
buyurmuşdur:*

*“Kimin arzusu axirət
olarsa, Allah onun
ürəyinə zənginliyini
qoyar və işlərini
asanlaşdırar, artıq
dünya ona boyun əyərək
arxasınca gələr. Kimin
də hədəfi dünya olarsa,
Allah iki gözünün
arasına kasıblığını
qoyar, işlərini də pərən-
pərən edir. Nəticədə
dünyadan da əlinə,
özünə təqdir edilmiş
olandan artıq heç nə
keçməz.”*

(Tirmizi, Qiyamət, 30/2465)

Xaçlılar tərəfindən müsəlmanların əleyhinə istifadə edilmək istəndiyini anladığıda isə Rəbbinə belə yalvardı:

*“Ya Rəbb! Əgər kafirlər
müsəlmanlığa zərər vermək
üçün məni alət etmək istə-
yirlərsə, artıq bu qulumu
yaşatma! Ruhumu bir an əvvəl dərgahı izzətinə
al!..”*

Müsəlman Gəncin Abi-Həyatı:

NAMAZ

Kainatdakı bütün varlıqlar - günəş, ay, ulduzlar, çəmənliklər, ağaclar və s. daima Allahı zikr halındadır. Səmada qatar-qatar uçan quşlar, dağlar, daşlar, keyfiyyəti bizə məlum olmayan bir təsbihat ilə Haqqa qulluq edirlər. Bitkilərin ibadəti qiyam halında; heyvanların ibadəti rükü halında; cansız varlıqlarınkı isə yerə bağlı vəziyyətdə, yəni səcdə halındadır. Səma əhlinin ibadəti də belədir. Mələklərin bir qismi qiyamda, bir qismi rükuda, bir qismi səcdədə, bir qismi də təsbeh və təhlil halındadır.

Allah-Təalanın möminlərə bir merac olaraq ikram etdiyi namaz isə bütün bu ibadətləri ehtiva etməkdədir. Bu səbəbdən namaz qılan bir mömin göylərdə və yerdə olan bütün varlıqların etdiyi ibadətlərin hamısını ifa edərək hesabsız bir mükafata və dərüni təcəllilərə nail olar.

Könüllərə Sultan Olmaq

Bir gün Telemsan padşahı Sultan Yəhya saray əyanları ilə birlikdə şəhəri gəzməyə çıxmışdı. Onun və ətrafındakıların dəbdəbə və ehtişamı qarşısında gözləri qamaşan xalq Sultana hörmət üçün qorxuyla ayağa qalxıb: “Padşahım, çox yaşa!” deyərək alqışlamağa başladı. Ancaq sultanın gözüne bu izdihamdan daha çox bir az aralıda tək dayanmış, sultanın ehtişamına qarşı laqeyd, dünyadan azadə, nuru ilə ətrafını aydınladan bir adam dəydi. Yanındakılardan o nurani adamın kim olduğunu soruşdu:

“- Sultanım o, məşhur Tunisli Şeyxdir. Bir mağarada inziva halında yaşayır.” -dedilər.

Sultan atını Tunisli Şeyxin yanına sürdü və bu sualı verdi:

“- Əynimdəki bu ipəkli paltarla namaz qılmaq cazidirmi?”

Tunisli Şeyx bu suala cavab vermək istəməyib, onu sarayındakı üləmadan soruşmasını tövsiyə etsə də sultanın ısrarı ilə belə dedi:

“- Təsəvvür edin ki, bir köpək hər hansı bir heyvan leşi tapmış və ondan doyunca yeyib içi də, çölü də murdar olduğu halda, bövl edərkən üstü bulaşmasın deyə ayağını yuxarı qaldırmağa çalışır!..”

Sultan qəzəbləndi:

“- Nə demək istəyirsiniz?!” dedi. Şeyx:

“- Bunu demək istəyirəm ki, sizin mədəni və vücudunuz ən ağır haram yükləri, zülm və qul haqları ilə doludur. Belə olduğu halda siz ipək paltarla namaz qılmağın caiz olub-olmadığını soruşursunuz?!” -dedi.

Bu hikmətli sözlər Sultana çox təsir etdi. Bu təsirin bərəkətiylə dərhal əynindəki bahalı paltarları çıxartdı. Sonra belindəki qılıncı bir kənara atdı və çaşqın halda özünü seyr edənlərə:

“- Ey müsəlmanlar! Haqlarınızı halal edin və özünüzə başqa bir padşah tapın!” -deyərək Tunisli Şeyxin arxasınca getdi və onun sadıq tələbəsi oldu.

Sultan Yəhya Şeyx həzrətlərinin mənəvi tərbiyəsində o dərəcə böyük bir mövqe əldə etdi ki, insanlar Tunisli Şeyxdən dua istədikdə belə deməyə başladı:

“- Duanı Yəhyadan istəyin; çünki onun yerində mən olsaydım, onun etdiyini edə bilməzdim... Əgər sultanlar onun sahib olduğu səadət xəzinəsinin nə olduğunu bilsəydilər, onlar da Yəhya kimi hər şeylərini fəda edərdilər.”

Dünya səltənətini tərk edərək mənə sultanlığına qovuşan İbrahim bin Ədhəm həzrətləri də belə demişdir:

“İlahi məhəbbətdəki vəcd və istiğrakımız (qərq olmağımız) gözlə görülən bir şey olsaydı; krallar onu ala bilmək üçün bütün xəzinələrini də, krallıqlarını da fəda edərdilər.”

Allah-Təala varlıqlar aləmində insan bədənini səcdəyə ən uyğun şəkildə yaratmışdır. Bu səbəbdən namaz ilə insan arasında çox qüvvətli yaxınlıq vardır. Namaz Allaha vüslət dəmidir, Onunla müsahibə halıdır və ümmətə kiçik bir merac olaraq ikram edilmişdir. Qurani-Kərimdə; **“Səcdə et və yaxınlaş!”**³⁸ buyurulduğuna görə Rəbbimizin hüsuruna çıxma bilmək neməti də namazla əldə edilir.

Rəsulullah ﷺ:

“Namaz gözüümün nurudur.” buyurmuşdur. (Nəsai, İsrətun-Nisə, 10; Əhməd, III, 128, 199)

Namaz dinin dirəyi, müsəlmanlığın əlamətidir. Əcr baxımından heç bir ibadətlə müqayisə edilə bilməz.

Bəni-Uzrə qəbiləsindən üç nəfər Peyğəmbərimizin yanına gəlib müsəlman olmuşdular. **Allah Rəsulu ﷺ:**

“- Bunları kim qonaq edər?” -deyə soruşdu. **Talha ﷺ:**

“- Mən, ya Rəsulallah!” dedi.

Onlar Həzrət Talhanın yanında qalarkən Rəsulullah ﷺ əsgəri bir bölük göndərdi. O üç adamdan biri bu səfərə çıxdı və şəhid oldu. Peyğəmbərimiz ﷺ bir müddət sonra yenə bir əsgəri bölük göndərdi. Üç nəfərin ikincisi də bu bölüyə qatıldı və o da şəhid oldu. Üçüncü şəxs isə bir müddət sonra yatağında vəfat etdi. Talha ﷺ deyir ki:

*(Ya Rəsulum!)
Quranda sənə vəhy
olunanı oxu və
(vaxtı-vaxtında)
namaz qıl.
Həqiqətən, namaz
(insanı) çirkin və
pis əməllərdən
çəkindirər.
Allahı zikr etmək
(Allahın calalını və
əzəmətini həmişə,
hər yerdə yada
salmaq), şübhəsiz
ki, (savab etibarilə
bütün başqa
ibadətlərdən) daha
böyükdür. Allah
nə etdiklərinizi
(bütün yaxşı və pis
əməllərinizi) bilir!
(əl-Ənkəbut, 45)*

38. Ələq, 19.

*“Dünyada
namazın mərtəbəsi
axirətdə Allahı
görmək kimidir.
Çünki dünyada
qulların Allaha ən
yaxın olduğu an
səcdə anıdır. Ən
ülvi ləzzətlər və
mənaəvi təcəllilər
namazdadır.”*

“- Yanımda qalan bu
üç nəfəri yuxuda gördüm.
Üçü də cənnətdə idi. Ya-
tağında ölən ən öndə idi,
ikinci sırada şəhid olan,
ilk dəfə şəhid olan isə ən
sonda idi. Çaş-baş qal-
dım. Yatağında ölən ada-
mın şəhidlərdən irəlidə

olmasını heç cür qəbul edə bulmirdim. Dərhal Pey-
ğəmbərimizin yanına gedərək gördüklərimi danışdım.
Allah Rəsulu ﷺ belə buyurdu:

*“- Burada təəccüblü nə var ki?! Heç kim Allah
qatında təsbeh,³⁹ təkbir və təhlili dilindən düşürmədən
İslam üzrə ömür sürən mömindən daha fəzilətli ola
bilməz.”* (Əhməd, I, 163)

Peyğəmbərimiz ﷺ müsəlman olaraq həyat sür-
məyin qiymətini əshabına göstərmək üçün bir misal
da verdi:

*“- Yatağında ölən o adam, şəhid olan qardaşından
sonra Ramazan orucunu tutmadı mı, bir il ərzində altı
min filan rükət namaz qılmadı mı? (Elə isə təbii ki, ikisi
arasında bu qədər fərq olacaq.)”* (Əhməd, II, 333)

Bu rəvayət onu göstərir ki, namaz sadəcə möminlə
kafir arasında deyil, möminlə mömin arasında da mə-
naəvi cəhətdən böyük bir fərqlə səbəbdir.

Namazdan Məhrum Qalanlar

Namazdan uzaq olan kəslərin dünya həyatı bərə-
kətsiz olar. Simalarında ilahi gözəlliyin nuru qalmaz.
Bu kəslər saleh şəxslərin sevgisindən də məhrum

39. Təsbeh, “sübhənallah”; təkbir, “Allahu əkbər”; təhlil də “lə iləhə illəllah” deyərək Allahı zikr etməkdir.

qalarlar. “Necə yaşasanız, o cür ölərsiniz!” hədisi-şərifinə görə son nəfəsləri çox böyük bir təhlükə qarşısındadır və əziyyətlə can verərlər. Qəbirləri onları sıxar və cəhənnəm çuxurlarından bir çuxur olar. Qiyamətdə də Allahın özlərinə qəzəbləndiyini görərlər. Hesabları çox çətin olarlar və nəhayət cəhənnəmə atırlarlar.

Necə ki, bir səhər **Rəsulullah** ﷺ səhabələrinə belə buyurdu:

“Bu gecə yuxuda iki nəfər (Cəbrayıl və Mikayıl) gələrək məni oyatdılar və; «Haydı gedirik» dedilər. Mən də onlarla birlikdə getdim. Böyrü üstə yatmış bir adamın yanından keçdik. Bir nəfər də əlində böyük bir qaya ilə onun başının üstündə dayanmışdı. Qayanı yatan adamın başına vurub əzir, daş bir tərəfə diyirləndikdə də arxasınca gedir və daşı götürüb gətirirdi. O gələnə qədər yaralının başı da sağalaraq əvvəlki halına gəlirdi. Əlində daş tutan adam əvvəlcə etdiyini eynilə təkrarlayaraq yerdə yatanın başını hər dəfə əzirdi... Mələklərdən:

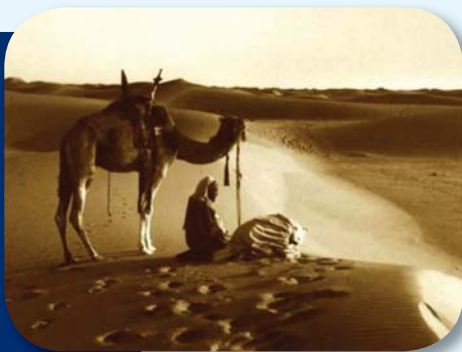
«Sübhənallah, bunların halı nədir?»» deyər soruşdum...

Belə izah etdilər: «-Bu adam, Qurani öyrəndiyi halda onu tərk edən və yataaraq fərz namazın (xüsusilə səhər namazının) vaxtını keçirən kimsədir...»” (Buxari, Təbir 48, Cənaiz 93)

Mömin bir gənc şeytanın bu yoldakı tələlərindən özünü həssaslıqla qorumalı və hər hansı bir səbəblə qılla bilmədiyi namazları qəza etməyə tələsməlidir. Çünki hədisi-şərifdə:

“Qiyamət günü qulun hesaba çəkiləcəyi ilk əməl namazdır. Əgər namazı düzgün olarsa, işi yolunda gedər və qazanlı çıxar. Namazı düzgün olmazsa zərər edər...”

(Tirmizi, Salət, 188/413)

“Kim bir namazı unut-sa, onu xatırladığı zaman dərhal qılsın; namazın bun-dan başqa kəffarəsi yox-dur.” buyurulur. (Müslim, Məsəcəd, 314)

Peyğəmbərimizin bu tövsiyəsinə riayət edilmə-di-yi təqdirdə dağ kimi yığı-lan namaz borcları nəticədə

bəndəni axirətdə zərərə sürükləyər.

Beş Vaxt Namaz

Beş vaxt namazın hər birinin özünəməxsus qi-y-məti və əhəmiyyəti var. Günün müəyyən vaxtlarına səpələnməsi də insan üçün həm ruhi, həm də bədəni cəhətdən minlərlə fayda və hikmət ehtiva edir. Bu ba-xımdan hər bir namaz xüsusi qayğı və etina ilə can-dildən əda edilməlidir.

Allah Rəsulu ﷺ beş vaxt namaz barəsində ümmə-tinə belə buyurur:

“Allah-Təala buyurdu ki: «Sənin ümmətinə beş vaxt namazı fərz etdim. Öz qatımda verilmiş bir söz var: Kim o namazları tam vaxtında qılarsa, onu mütləq cənnətə qoyacağam. Kim də o namazları qo-rumazsa, qatımda ona verilmiş heç bir söz yoxdur.»” (İbn Macə, İqamətus-Saləh, 194)

“Bir müsəlman fərz namazın vaxtı gəldikdə gö-zəl-cə dəstəmaz alar, xüshu içində rüku və səcdələrinə diqqət edərək haqqıyla namazını qılarsa, böyük günah işləmədikcə, bu namaz əvvəlki günahlarına kəffarə olar. Bu, hər zaman belədir.” (Müslim, Təharət, 7)

*Hədisi-şərifdə
buyurulur:*

*“Allah qardaşım
Abdullah bin
Rəvahaya rəhmət
etsin! Namaz vaxtı
harda girsə tez
miniyini saxlayıb
orada namazını
qılır.”*

(Heysəmi, IX, 316)

Cümə Namazı

Cümə namazı kişilərə fərz qılınmışdır. Allah-Təala belə buyurur:

“Ey iman gətirənlər! Cümə günü namaza çağırıldığınız zaman Allahı zikr etməyə tələsin və alış-verişi buraxın. Bilsəniz, bu sizin üçün nə qədər xeyirlidir!” (əl-Cumuə, 9)

Bu ayeyi-kərimədən aydın olduğuna görə cümə namazı vaxtında ticarət kimi namazdan xaric sayılan işlərlə məşğul olmaq haramdır.

Rəsulullah ﷺ cümə namazı haqqında belə buyurur:

“Bir adam gözəlcə dəstəmaz alar, cümə namazına gedər və sakitcə xütbəyə qulaq asarsa, bununla digər cümə arasındakı günahları bağışlanar və buna üç gün də əlavə edilər. Kim xütbə oxunarkən çınqıl daşlarla oynasa, əbəs işlə məşğul olmuş və cümənin fəzilətini qaçırmış olar.” (Müslim, Cümə, 27)

“Bəzi insanlar ya cümə namazlarını tərk etməkdən imtina edərlər, ya da Allah-Təala onların qəlblərini möhürləyər də qafillərdən olarlar.” (Müslim, Cümə, 40)

Namazda Xüşi

Bütün ibadətlər ülvî bir ruh həyəcanı içində ədə edilməlidir. Xüsusilə namaz xüşi ilə qılınmalıdır. Ayeyi-kərimədə belə buyurulur:

Abdullah bin Məsud belə demişdir:

“Vallahi mən nifaqı bilinən bir münafiqdən başqa namazdan geri qalanımız olduğunu görmədim. Allaha and olsun ki, xəstə bir adam iki nəfərin qoluna girərək ayaq üstə sallanmış halda ikən namaza gətirilər və onların yardımıyla səfəə durardı.”

(Müslim, Məsəcid, 256-257)

Bir döyüşdə Həzrət Əlinin ayağına ox girmişdi. Ağrının şiddətindən çıxartmaq mümkün olmadı. Namaza başladı. Salam verdikdən sonra “Nə etdiniz?” –deyə soruşdu. “Çıxardıq, ya Əli!” dedilər.

Həzrət Əlinin bədəni namazın mənəvi həzzə ilə sanki dünyadan təcrid olunmuşdu.

“Vay halına o namaz qılanların ki, Onlar öz namazlarından qafildirlər (səhlənkarlıqları üzündən namazlarını vaxtlı-vaxtında qılmazlar)” (əl-Maun, 4-5)

Həzrət Peyğəmbər ﷺ də belə buyurmuşdur:

“Kim rüku və səcdəsini tam yerinə yetirərək namazı gözəl bir şəkildə əda edərsə, namaz o adama:

«- Məni mühafizə etdiyin kimi Allah da səni mühafizə etsin!» deyər. Namaz yüksəldilər (və qəbul edilir). Hər kim rüku və səcdəsini tam yerinə yetirməyərək namazını gözəl əda etməzsə namaz ona:

«-Məni məhv etdiyin kimi Allah da səni məhv etsin!» deyər. Qıldığı namaz bir əski kimi yumurlanıb o adamın üzünə çırpılar. ” (Beyhəqi, Şuab, III, 143; Süyuti, Cami, I, 58/364)

Namazdakı xüšu halı o qədər mühümdür ki, bəndənin qurtuluşa gedən yolu bu qapıdan keçir. Çünki ayədə buyurulur:

“Möminlər həqiqətən də, nicat tapmışlar; o kəslər ki, namazlarında mütidirlər (xüšu içindədirlər).” (əl-Miminun, 1-2)

Peyğəmbərimiz də namazın xüšu ilə qilındığı təqdirdə qəbul ediləcəyini belə xəbər verir:

“Bir insan namazını bitirdikdə ona ancaq namazının onda biri, doqquzda biri, səkkizdə biri, yeddidə biri, altıda biri, beşdə bi-

ri, dördüdə biri, üçdə biri və ya yarısı yazılar.” (Əbu Davud, Salət, 123-124/796; Əhməd, IV, 321)

“Namaz qılan insana namazından ancaq qəlbinin hazır olduğu qismi yazılar.” (Süheyli, Rav-dul-Unf, II, 208)

Yəni bəndə ancaq xüsu və aramla namaz qıldığı zaman savab ala bilər.

Namaz qılarkən bütün rüknlərin haqqını vermək lazımdır. Bir dəfə **Rəsulullah** ﷺ:

“- Ən pis oğurluq edən insan namazından oğurlayan kimsədir.” buyurmuşdu. Səhabeyi-kiram:

“- Ya Rəsulallah, adam namazından necə oğurlayar ki?” -dedilər.

“- O, rükusunu və səcdəsini tam olaraq etməz. Rükü və səcdədən qalxdıqda belini tam doğrultmaz.” -buyurdu. (Əhməd, V, 310; Darimi, Salət, 78)

Bir başqa hədisdə də belə buyurdu:

“Rükü və səcdələri arasında belini düz tutmayan adamın namazına Allah-Təala baxmaz (qəbul etməz).” (Əhməd, II, 525)

Namazlarımızı istənilən səviyyədə qılmağa nə qədər diqqət etsək də buna tam olaraq nail olmaya bilərik. İnsan olduğumuz üçün zaman-zaman qüsurlar və xətlərimiz ola bilər. Ona görə də bu kimi nöqsanlarımızı tamamlamaq üçün istiqfarla Rəbbimizə yönəlməli və nafilə namazlara da əhəmiyyət

Rəsulullah ﷺ
namazda saqqalı ilə
oynayan bir adam
görmüş və:

“- Baxın, bu adamın qəlbində xüsu olsaydı, üzləri də xüsu içində olardı.” buyurmuşdu.

(Əli əl-Müttəqi, VIII, 197/22530; Əbdurrəzzaq, Müsənnəf, II, 266-267)

Peyğəmbərimiz ﷺ bir səfər əsnasında qonaqlamışdı. Səhabələrindən:

“-*Bu gecə keşiyimizi kim çəkəcək?*” deyər soruşdu.

Mühacirlərdən **Ammar bin Yasir** və ənsardan **Abbad bin Bışr** ﷺ dərhal:

“-Biz keşik çəkərik, ya Rəsulallah!” dedilər. Peyğəmbərimiz ﷺ:

“-*Vadinin ağzında gözləyin!*” buyurdu.

Abbad ﷺ Həzrət Ammardan:

“-Sən gecənin hansı bölümündə - əvvəlində, yoxsa sonunda keşik çəkmək istəyirsən?” deyər soruşdu. Ammar ﷺ:

“-Son bölümündə keşik çəkmək istəyirəm!” dedi və yatdı. Abbad da namaz qılmağa başladı. Kəhf surəsini oxuyurdu. Bu zaman bir müşrik gəldi. Ayaq üstə dayanan bir qaraltı görüb gözetçi olduğunu anladı və dərhal bir ox atdı. Ox Abbada dəydi. Mübarək səhabə oxu çıxartdı və namazına davam etdi. Düşməni ikinci və üçüncü dəfə ox atıb onu vurdu. Hər dəfə də Abbad ﷺ oxları çıxarır və namazına davam edirdi. Rükü və səcdəyə getdi. Salam verdikdən sonra yoldaşını oyadaraq:

“- Qalx! Mən yaralanmışam!” dedi.

Ammar ﷺ sıçrayıb qalxdı. Bunu görən müşrik tutulmaqdan qorxub qaçdı. Ammar ﷺ yoldaşının al qan içində olduğunu görüb:

“-Sübhənallah! Sənə ilk ox atıldığı zaman niyə məni oyatmadın?!” dedi. Abbad ﷺ bu möhtəşəm cavabı verdi:

“-Elə bir surə oxuyurdum ki, onu bitirmədən namazımı pozmaq istəmədim. Ancaq oxlar arxa arxaya gəlincə, oxumağı kəsib rükuya getdim. Allah Rəsulunun qorunmasını əmr etdiyi bu mövqeyi itirməkdən qorxmasaydım and olsun ki, surəni yarımçıq qoyub namazı kəs-məkdənsə ölməyi seçərdim.”¹

1. Bax. Əbu Davud, Təhərat, 78/198; Əhməd, III, 344; Beyhəqi, *Dəlail*, III, 459; İbn Hişam, III, 219; Vaqidi, I, 397.

verməliyik. Allah Rəsulu ﷺ belə xəbər vermişdir:

“Qiyamət günündə qulun hesaba çəkiləcəyi ilk əməl namazdır. Əgər namazı düz olarsa, hər işi yolunda gedər və qazanclı çıxar. Namazı düz deyilsə, zərərə uğrayar. Əgər fərzlərində nə isə nöqsan olarsa, Əziz və Cəlil olan Rəbbi:

«Baxın görək qulumun nafilə namazları varmı?» buyurar. Fərzlərin əskiylə nafilələrlə tamamlanar. Sonra digər əməllərindən də bu şəkildə hesaba çəkilər.» (Tirmizi, Salət, 188/413)

Namazı İlk Vaxtında Qılmaq

Namazları ilk vaxtında qılmaq diqqət ediləcək mövzulardan biridir. Namazı son vaxtına qədər gecikdirmək və könülsüz şəkildə başdansovdu, tələm-tələsik qılmaq -Allah qorusun- insanı münafıqlıya düşər edər.

Rəsulullah ﷺ namazı gecikdirməyin təhlükəli olduğuna diqqət çəkərək belə buyurmuşdur:

“Namazın ilk vaxtında Allahın razılığı, son vaxtında isə əfvi vardır.” (Tirmizi, Salət, 13/172)

Yəni namazın ilk vaxtında qılınması qulun ilahi əmrlərə itaətdə nə qədər həssas və əzmli olduğunu göstərdiyi üçün Haqqın razılığına vəsilə olar. Bunun əksinə namazı laqeydlik edib son vaxtında qılmaqsa ilahi əmrlərə itaətdəki həssas-

Həzrət Mövlana buyurur:

*Ağlını başına yığ.
Namazdan yalnız
zahirən deyil, mənən
də istifadə etməyə bax.
Yem dənləyən quş kimi
Allahın böyüklüyündən
xəbərsiz halda sadəcə
başını yerə qoyub-
qaldırma!..*

*Həzrət Peyğəmbərimizin
“Ən pis oğru
namazından
oğurlayandır” hədisinə
diqqət et!*

“Münafıqlər Allahı aldatmağa çalışırlar. Halbuki əslində (Allah) onları aldadır. Onlar namaza durduqları zaman (yerlərindən) tənbəlliklə (kөнүlsüz) qalxar, özlərini (yalandan) xalqa göstərər və Allahı olduğca az yad edirlər.”

(ən-Nisa, 142)

lıq nöqsanlığını göstərdiyindən qula hər hansı bir əcr yazılmaz, yalnız fərz borcu ödənməmiş olar.

Alə bin Əbdürrəhman həzrətləri bu hadisəni nəql edir:

Bir gün günortadan sonra **Ənəs bin Malikin** yanına getmişdik. Biz çatan kimi Ənəs رضی اللہ عنہ dərhal qalxaraq ikinci namazını qıldı. Ona namazı erkən qıldığını dedik. O da nə üçün belə etdiyini izah mahiyyətində belə dedi:

“Peyğəmbərimiz ﷺ üç dəfə: «*O münafıqlərin namazıdır!*» buyurduqdan sonra belə buyurmuşdu:

«*Onlardan biri oturur, oturur, tam günəş saralıb batmağa üz tutanda və şeytanın iki buyumuzu arasına girdikdə qalxıb quşun yem dənləməsi kimi sürətlə dörd dəfə əyilib-qalxar, namazda da Allahı çox az zikr edər.*»” (Muvatta, Qurani-Kərim, 46; Müslim, Məsacid, 195)

Əbu Zər رضی اللہ عنہ belə nəql edir:

“Rəsulullah ﷺ:

«*– Namazı gecikdirən və ya onu ruhu çıxmış ölü cəsəd halına gətirən kəslər sənə idarəçi olduqda halın necə olacaq?*» buyurdu.

Mən:

«*– Belə bir vəziyyətlə qarşılaşdıqda mən nə etməliyəm? Əmriniz nədir?*» -deyə soruşdum. Allah Rəsulu ﷺ:

«—*Namazını vaxtında qıl! Onları namaz qılarkən gör-sən təkrar qıl! Bu sənin üçün nəfilə olar.*» -buyurdu.” (Müslim, Məsacid, 238-240; Darimi, Salət, 25)

Həmçinin Peyğəmbərimizdən:

“— Əməllərin hansı daha fəzilətlidir?” -deyə soruşmuşdular.

“— *İlk vaxtında qılınan namazdır.*” buyurmuşdu. (Tirmizi, Salət, 13/170; Əbu Davud, Salət, 9/426)

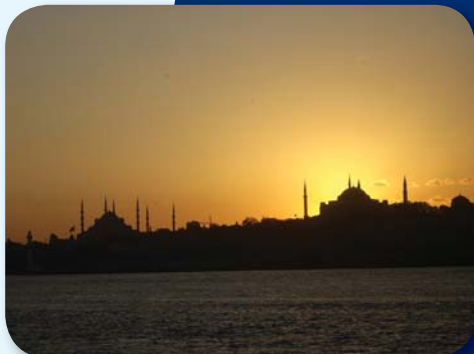
Allah Rəsulu ﷺ ümmətinə tövsiyə etdiyi bu fəzilətli əməli hər kəsdən əvvəl özü işləyərdi. Çünki O, həyatı boyunca harada və necə olur-olsun, vaxtı girdiyi an dərhal namazını qılmaqdan məmnun olardı. Həmçinin **Həzrət Aişə** (r.anhə) belə deyir:

“*Rəsulullah ﷺ namazı son vaxtına qədər iki dəfə də olsun təxir etmədən Allah-Təala Onu öz qatına aldı.*” (Tirmizi, Salət, 13/174; Əhməd, VI, 92)

Namazları Camaatla

Qılmaq

Namaz mövzusunda ən mühüm xüsuslardan biri də fərz namazların camaatla qılınmasıdır. Namazı camaatla qılmaq vacib hökmündə müəkkəd sünnədir. **Həzrət Peyğəmbər** ﷺ ömrünün son günləri xaricində camaatla namazı heç vaxt tərk etməmişdir.

“Onlar cənnətlərdədirlər; bir-birindən soruşacaqlar; **Günahkarlar** barəsində (və sonra həmin günahkarlara müraciət edib belə deyəcəklər): “Sizi Səqərə (Cəhənnəmə) salan nədir?” Onlar deyəcəklər: “Biz namaz qılanlardan deyildik; Yoxsulu da yedirtməzdik; Batılə dalanlarla birlikdə biz də dalarдық; Haqq-hesab gününü yalan sayardıq.”

(əl-Muddəssir, 40-46)

*Hədisi-Şərifdə
buyurulur:*

*“Yatsı namazını
camaatla qılan
gecənin yarısını,
sübh namazını
camaatla qılan
bütün gecəni
ibadətlə keçirmiş
sayılır.”*

(Müslim, Məsəcidi, 260)

*Allah-Təala çox
səcdə etməsi üçün
insan vücudunu
səcdəyə ən
uyğun formada
yaratmışdır.*

Namazları camaatla qılmağın dönə-dönə əmr edilməsi dinimizin ictimai tərbiyəyə verdiyi əhəmiyyəti göstərir. Çünki birlik və birlik duyğusunu gücləndirən ən mühüm saleh əməl namazları camaatla qılmaqdır. Harada camaatla namaz qılınırsa, bu o deməkdir ki, orada İslamın ruhi və ictimai cəhəti dərk edilməyə başlanmışdır.

Namazın hər rükətində oxuduğumuz; **“Yalnız Sənə ibadət edər və yalnız Səndən kömək istəyirik!”** (əl-Fatihə, 5) ayəsində Rəbbimiz bizə gündə ən az qırx dəfə cəm halında olmamızı təlqin etməkdədir.

Bu xüsusdakı hədisi-şəriflərin bir neçəsi belədir:

“Camaatla qılınan namaz, təkbaşına qılınan namazdan 27 dərəcə daha üstündür.” (Buxari, Azan, 30)

“...Camaat halında olmanızı və ayrılığa düşüb dağılmaqdan şiddətlə uzaqlaşmanızı istəyirəm. Çünki şeytan təkbaşına yaşayan kəslərlə bərabərdir. İki nəfər də olsa birlikdə yaşayanlardan daha uzaqdır. Cənnətin ortasında olmaq istəyən camaata davam etsin...” (Tirmizi, Fitnə, 7/2165)

Bir gün **Rəsulullah** ﷺ təkbaşına namaz qılan bir adam görmüşdü:

“–Bu adama, onunla birlikdə namaz qılaraq sədəqə verəcək (yaxşılıq edəcək) kimsə varmı?” buyurdu. (Əbu Davud, Salət, 55/574; Tirmizi, Salət, 164; Darimi, Salət, 98)

Digər rəvayətlərdən aydın olduğuna görə bu şəxs günorta namazı qılırdı. Rəsulullah ﷺ bir adamın ona camaat olaraq daha

çox savab qazandırmasını arzu etdi.

Allah Rəsulu ﷺ camaat məsələsində heç bir güzəştə getməmişdir. Bir gün kor səhabə **Abdullah bin Ümmü Məktum** ﷺ:

“- Ya Rəsulallah! Mədinənin zəhərli həşəratları və yırtıcı heyvanları çoxdur. (Bu heyvanların mənə zərər verməsindən qorxuram. Camaata gəlməyib evdə namaz qıla bilərəmmi?)” demişdi. Rəsulullah ﷺ:

“- *حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ (hayyā aləs-saləh) və حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ (hayyā aləl-fələh)*” *dəvətini eşidirsənmi? Eşidirsənsə məscidə gəl.*” buyurdu. (Əbu Davud, Salət, 46/553)

Yezid bin Amir ﷺ nəql edir:

“Allah Rəsulu namaz qılarkən yanına getmişdim. Oturdum və camaatla namaza qoşulmadım. Peyğəmbərimiz namazdan sonra bizə tərəf çevrildikdə, kənarda oturduğumu gördü:

«- *Ey Yezid, sən müsəlman olmadınmı?*» -buyurdu.

«- Oldum, ya Rəsulallah!» dedim.

«- *Elə isə camaatla namazda iştirak etməyinə mane olan nədir?*» buyurdu.

«- Sizin namazı qıldığınızı zənn edərək evimdə qılmışdım.» dedim. Bunun üzərinə Peyğəmbərimiz ﷺ:

«- *Əgər namaza gəlib insanları namaz qılarkən görsən, onlarla birlikdə sən də qıl! Əgər daha əvvəldən namazını qılmısansa, bu sənin üçün nəfilə olar. Evdə qıldığın da fərz yerinə keçər.*» buyurdu.” (Əbu Davud, Salət, 56/577)

Rəsulullah ﷺ *belə* buyurur:

“Bir nəfərin başqa bir adamla qıldığı namaz, təkbaşına qıldığı namazdan daha bərəkətli və savabı daha çoxdur. İki adamla qıldığı namaz da bir adamla qıldığı namazdan daha bərəkətli və üstündür. Birlikdə qılanların sayı nə qədər çox olarsa, Allah-Təalanın o qədər çox xoşuna gələr.”

(Əbu Davud, Salət, 47/554;
Nəsai, İmamə, 45/841)

*Rəvayətə görə,
qiyamət günü Allah-
Təala:*

*“- Mənim qonşularım
haradadırlar?” deyə
soruşacaq.*

Mələklər:

*“- Sənə kim qonşu
ola bilər ki, ya
Rəbb?!” deyəcəklər.*

Allah-Təala da:

*“- Məscidlərimi
abad edənlər (yəni
camaatla namaza
davam edənlər).”
buyuracaq.*

*(Əli əl-Müttəqi, VII,
578/20339)*

Allah Rəsulu ﷺ camaatla namaza davam etmə-
yənlər üçün müxtəlif xəbərdarlıqlar etmişdir. **Übey
bin Kəb** ﷺ belə nəql edir:

“Rəsulullah ﷺ bir gün bizə sübh namazını qıl-
dırdı və:

«- *Filankəs namaza gəldimi?*» deyə soruşdu.

«- Gəlmədi.» dedilər.

«- *Filankəs gəldimi?*» deyə soruşdu. Yenə:

«- Gəlmədi.» dedilər. Bunun üzərinə:

«- *Bu iki namaz (gecə və sübh) münafıqlərə ən
ağır gələn namazdır. Bunlarda nə qədər çox əcr və
savab olduğunu bilsəydiniz, diz üstə iməkləyərək də
olsa camaatla namaza gələrdiniz. Birinci səf, mə-
ləklərin səfi kimidir. Fəzilətini bilsəydiniz onun üs-
tündə yarışardınız ...*» buyurdu.” (Əbu Davud, Salət,
47/554; Nəsai, İmamət, 45)

Dinimizdə camaatla namaza göstərilən əhəmiy-
yət səbəbiylə böyük Osmanlı üləmasından **Molla
Fənarî** camaata davam etməməsi səbəbiylə İldırım
Bəyazidin məhkəmədə şahidliyini qəbul etməmişdir.
Bunun səbəbini heyrətlə soruşan Sultana da açıq bir
şəkildə:

*“- Sultanım! Sizi ca-
maatla namazda görə bil-
mirəm. Halbuki siz bu
millətin rəhbərləri olaraq
ilk səfdə olmalısınız. Yəni
sizin əməlisaleh olmanız
lazımdır... Əgər camaatla
namaza iştirak etməsəniz,
xalqa pis nümunə olarsı-
nız ki, bu da şahidliyinizin*

qəbuluna manedir...” cavabını vermişdi.

Bu hadisədən sonra, başqa bir rəvayətə görə isə Niğbolu zəfərinə şükür olaraq İldırım Bəyazid Bursadakı məşhur **Ulu Cameni** inşa etdirmiş və beş vaxt namazı camaatla qılmağa davam etmişdir.

Son Nəfəsə Qədər Namaz

Namazı tərk etməyin və ona laqeyd qalmanın heç bir bəhanəsi ola bilməz. Döyüşdə də müsəlman əsgərlər növbə ilə namazlarını camaatla qılmalıdırlar.⁴⁰

Bu səbəblə son nəfəsimizi verənə qədər namaz xüsusunda daim qəlbimizi ayıq tutmalıyıq. Necə ki, Allah Rəsulunun ömrünün son anlarını danışan **Həzrət Ənəs** belə deyir:

“- Vəfat edərkən Rəsulullahın yanında idim. Bizə üç dəfə:

«- *Namaz barəsində Allahdan qorxun!*» buyurdu və vəsiyyətinə belə davam etdi:

“- *Əmriniz altındakı insanlar haqqında Allahdan qorxun. İki zəif haqqında Allahdan qorxun: onlar dul qadın və yetimdir. Namaz barəsində Allahdan qorxun!..*»

Rəsulullah daha sonra “*Namaz, namaz...*” deyərək təkrar etməyə başladı. Pak ruhu Ən Uca Dostun dərğahına yüksələnə qədər bunu təkrar etdi. (Beyhəqi, Şuab, VII, 477)

Övliya Çələbi belə deyir:

Bəyazid Camesinin inşaatı bitdikdə bir cümə günü böyük mərasimlə ibadətə açıldı. (Padşah) Bəyazid Vəli buyurdu ki,

“Kim ömründə ikinci və yatsı namazlarının ilk sünnəsini heç tərk etməyibsə, bu mübarək vaxtda o imam olsun.”

O qədər adamın içindən bircə nəfər də olsa çıxmıyanda padşah məcbur qalaraq:

“Şükürlər olsun, biz döyüşdə də, rahatlıq zamanında da bu sünnələri tərk etmədik” dedi və imam olub namazı qıldırırdı.

40. ən-Nisa, 102.

DİN QARDAŞLIĞI

Allah-Təala Qurani-Kərimdə möminlərin qardaş olduğunu bəyan edir. Peyğəmbərimiz də bir möminin din qardaşlarıyla arasında güclü məhəbbət əlaqəsi qurmadan kamil mənada imana çata bilməyəcəyini bildirir.

Rəsulullah ﷺ din qardaşlığının əhəmiyyətini belə ifadə edir:

“Mömin qardaşıyla birlikdə çoxdur.” (Acluni, Kəşful-Xafa, №: 2800)

“Heç kim qardaşına ehtiyacsız deyil. Eynilə iki əl kimi bunların biri digərinə ehtiyac hiss etmədən əsla yaşaya bilməz.” (Deyləmi, Firdovs, III, 409/5251)

“Möminlər bir-birləriylə qarşılaşdıqlarında, bir-birini yuyan iki əl kimidirlər.” (Süyuti, Camiul-Əhadis, №: 21028; Deyləmi, Firdovs, IV, 132/6411)

Yəni mömin qardaşlar bir-birlərinə köməkçi olar, əskiklərini aradan qaldırar, səhvlərini düzəldər, yumşaq bir üslubla gözəl nəsihətlər edirlər.

Din qardaşını Allah üçün sevməyin fəziləti də belə bəyan edilir:

“Qiyamət günü Allah-Təala belə buyurar: Cəlalım haqqı üçün, mənə itaət məqsədiylə bir-birlərini sevənlər haradadır? Heç bir kölgənin olmadığı bu gün onları (ərşimin) altında kölgələndirəcək və mühafizə edəcəyəm.” (Müslim, Birr, 37)

Bizdən istənən şey maddi və mənəvi ehtiyaclarımızın Allaha ərz edildiyi bir namazdır... “Səcdə et və yaxınlaş!” (əl-Əlq, 19)–buyuran, quluyla birlikdə olmaq istəyən Allahla məxluqat arasındakı bir namaz... Bədənin qibləsi Kəbə ikən, qəlbin qibləsi də Haqq-Təala olan bir namaz...

Namazla Gələn Zəfər

Çanaqqala hərbinin davam etdiyi günlərdə bir Ramazan bayramı ərəfəsi idi. Cəbhə komandiri Vehib Paşa 9-cu diviziyanın gənc imamını çağıraraq kədərli səslə belə dedi:

“- Hafız! Sabah Ramazan bayramıdır. Əsgərlər cəm halında bayram namazı qılmaq istəyir. Nə desəm fikirlərindən yayındıra bilmədim. Cəm halında namaz qılansa, düşmənin əlinə bizi öldürmək fərsəti keçəcək. Mənasib bir dillə bunu onlara sən də izah et bəlkə fikirlərindən dönərlər!..”

İmam Paşanın yanından yenicə ayrılmışdı ki, qarşısına nurani bir adam çıxdı və:

“- Oğlum! Əsla əsgərlərə heç nə demə! Sabah olar, xeyir olar; Allah necə diləyərsə, elə olar.” dedi.

Ertəsi səhər hər kəsi heyrətə salan ilahi bir təcəlli yaşandı. Göydən topa-topa buludlar endi və qəlbi Allaha qulluq eşqiylə dolu olan mömin əsgərlərin üzərini örtüdü. Onları durbinlə müşahidə edən düşmən qüvvələri artıq dümağ buludlardan başqa bir şey görə bilmirdi. O səhər tam fərqli bir mənəvi həyəcan içində qılınan bayram namazında alınan gur təkbirlər, dalğa-dalğa səmaya yüksəlirdi.

Elə bu zaman ingilis ordusunda böyük bir qarışıqlıq və üsyan müşahidə edildi. Çünki müxtəlif ingilis müstəmləkələrindən aldadırlaraq gətirilən müsəlman əsgərlər eşitdikləri bu təkbir və tövhid səslərindən müsəlman orduya qarşı döyüşdüklerini anlamışdılar. Nə edəcəyini bilməyən zalım ingilislər onların bəzisini güllələdi, digərlərini də tezliklə cəbhədən uzaqlaşdırmaq məcburiyyətində qaldı.

Ayeyi-kərimədə belə buyrulur:

“Ey iman edənlər! Səbir və namazla Allahdan kömək istəyin!..” (əl-Bəqərə, 153)

Ənəs bin Malik
☪ belə deyir:

“Rəsulullah
☪ din
qardaşlarından
birini üç gün
görə bilməzsə,
onu soruşardı.
Uzaqdadırsa
onun üçün dua
edər, evindədirsə
ziyarət edər, xəstə
isə şəfa diləməyə
gedərdi.”

(Heysəmi, II, 295)

Bir gün Rəsulullah ☪:

“Allahın qullarından bəzi insanlar vardır ki, nəbi və şəhid deyillər. Lakin qiyamət günündə Allah qatındakı mövqelərindən ötrü nəbilər və şəhidlər onlara qibtə ilə baxacaqlar.” buyurmuşdu.

Əshabi-kiram:

“- Bunlar kimlərdir və nə kimi xeyirli əməllər işləyiblər? Bizə bildir ki, biz də onlara sevgi və yaxınlıq göstərək, ya Rəsulallah!” dedilər.

Allah Rəsulu:

“-Bunlar elə insanlardır ki, aralarında nə qohumluq, nə də ticarət və iş münasibəti vardır. Sırf Allah rizası üçün bir-birlərini sevdilər. Vallah üzləri bir mürd və özləri də mürdan bir minbər üzərindədirlər. İnsanlar qorxduğu zaman onlar qorxmazlar. İnsanlar qəmli olduğu zaman onlar kədərlənməzlər.” buyurdu və bu ayəni oxudu:

“Bilin ki, Allahın dostlarına qorxu yoxdur; onlar kədərlənməyəcəklər də.” (Yunus, 62) (Əbu Davud, Büyyü, 76/3527; Hakim, IV, 170. Bax. Tirmizi, Zöhd, 53/2390)

Din qardaşlığının ən gözəl nümunələri Peyğəmbərimizin Məkkədən Mədinəyə hicrətiylə yaşanmışdır. Mədinəyə təşrifinin ilk günlərində Allah Rəsulu ☪ bütün müsəlmanları bir-biriylə qardaş elan etmişdir. Bütün malını, mülkünü, yoldaşını və dostunu Məkkədə qoyub gələn mühacirləri ənsarın himayəsinə verən Peyğəmbərimiz beləcə dini, ictimai və si-

yasi baxımdan birlik və bərabərliyi təsis etmişdir.

Din qardaşlığı ənsar və mühacirlərin könüllərində qısa müddətdə cücərib kök salmışdı. Nəbi ﷺ **Bəhreyn** ərazisini bölmək üçün əvvəl ənsarı dəvət etdikdə onlar fədakarlıq edərək:

“– Ya Rəsulallah! Mühacir qardaşlarımıza bunun bir mislini artıqlamasıyla vermədikcə biz heç nə istəmirik!” dedilər. (Buxari, Mənaqibul-Ənsar, 8)

Cabir ﷺ nəql edir:

“Ənsar xurmalarını yığdıqda bunları ikiye ayırırdılar, bir tərəfə çox, digər tərəfə də az xurma qoyardılar. Daha sonra az olan xurmaların altına budaq və yarpaqlar qoyaraq o tərəfi çox göstərib mühacirlərə:

«- Hansını istəyirsinizsə onu götürün.» deyərdilər. Onlar da (çox görünən xurmalar ənsar qardaşlarımızın olsun deyə digərini götürərdilər) və beləcə xurmanın çoxu yenə onlara düşərdi. Ənsar da bu yolla az olan qisimi özlərinə saxlamış olardılar. Xeybərin fəthinə qədər ənsarın bu alicənablığı davam etdi.” (Hey səmi, X, 40)

Küsülü Qalmamaq

İslam qardaşlığı istər sevincli, istərsə də hüznli günlərdə qardaşların hər vaxt bir-birlərinə dəstək olmasını tələb edir. Din qardaşlarının bir-birindən küsməsi isə heç vaxt tövsiyə edilmir. Bu vəziyyət, qardaşlığa zəhər verir. **Peyğəmbər** ﷺ buyurmuşdur:

Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur:

“Hər hansı bir insan bir möminlə tanış olub qardaş olduqda ondan adını, atasının adını və kimlərdən olduğunu soruşsun! Çünki belə etmək aradakı məhəbbətin artması üçün daha əlverişlidir.”

(Tirmizi, Zəhd, 54/2392)

“Bir möminin din qardaşını üç gündən çox tərk edib ona küsülü qalması halal deyil. Üç gün keçibsə, onunla qarşılaşıb salam versin. Əgər salamını alsa, hər ikisi savabda ortaq olarlar. Əks halda salamı almayan günaha girmiş olar. Salam verən isə küsülü qalmaqdan çıxmış olar.” (Əbu Davud, Ədəb, 47/4912)

“Kim, din qardaşını bir il tərk edib küsülü qalarsa, onun qanını tökmüş kimi günaha batar.” (Əbu Davud, Ədəb, 47/4915)

Nəbiyyə-Əkrəm bu hadisəni nəql edir:

“Bir kimsə başqa bir kənddəki din qardaşını ziyarət etmək üçün yola çıxdı.

Allah-Təala onu qorumaq üçün yolunun üzərində bir mələyi vəzifələndirdi. Adam yanına gəldikdə mələk:

«- Hara gedirsən?» dedi. O şəxs:

«- Bu kənddə bir din qardaşım var, onu görməyə gedirəm.» cavabını verdi.

Mələk soruşdu:

«- O qardaşından əldə etmək istədiyən bir mənfəətinmi var?»

Adam:

«- Yox, mən onu sırf Allah rızası üçün sevirəm, məhz buna görə ziyarətinə gedirəm.» dedi.

Bunun üzərinə mələk:

«-Sən onu necə sevirənsə Allah da səni eləcə sevir. Mən bu müjdəni vermək üçün Allahın sənə göndərdiyi elçiyəm.» dedi.”

(Müslim, Birr, 38; Əhməd, II, 292)

Peyğəmbərinizin bəyanına görə bazar ertəsi və cümə axşamı günü qulların etdiyi işlər Allah-Təalaya ərz olunur. Din qardaşı ilə arasında inciklik olan adamdan başqa, Allaha şirk qoşmayan hər qulun günahları bağışlanar. Mələklərə: *“Bu iki adamın əfv olunmasını bir-biriylə barışana qədər təxirə salın!”* deyərək tapşırıq verilər. (Müslim, Biri, 35-36; Əbu Davud, Ədəb, 47)

Din qardaşlarının arasını düzəldib barışdırmaq da ən xeyirli əməllərdən biridir. **Rəsulullah ﷺ bir gün Əbu Əyyub əl-Ənsari həzrətlərinə xitab edərək:**

“- Əbu Əyyub, Allah və Rəsulumun sevib razı olduğu bir yaxşılıq sənə xəbər verim mi?” buyurmuşdu.

Əbu Əyyub ﷺ:

“- Bəli, bildirin, ya Rəsulallah!” dedi.

Peyğəmbərimiz ﷺ:

“- İnsanlar bir-birindən küsdükdə aralarını düzəldər; bir-birindən uzaqlaşdıqda da onları bir-birlərinə yaxınlaşdırarsan.” buyurdu. (Beyhəqi, Şuab, VII, 490; Heysəmi, VIII, 80)

Qardaşının Dərdinə Əlac Olmaq

Əshabi-kiramdan birinə bir qoynun başı hədiyyə edilmişdi. O da:

“- Filan qardaşım və ailəsi buna bizdən daha çox möhtacdır.” deyərək hədiyyəni o din qardaşına göndərirdi. O da eyni düşüncəylə hədiyyəni bir başqasına göndərirdi. Beləliklə hədiyyə tam yeddi ev gəzdikdən sonra yenedən ilk səhabəyə qayıtdı. Bunun üzərinə aşağıdakı ayə nazil oldu:

“Həqiqətən, möminlər (dində) qardaşdılar. Buna görə də iki qardaşınızın arasını düzəldin və Allahdan qorxun ki, bəlkə, rəhm olunasanız!”

(əl-Hucurat, 10)

“Əgər (həqiqi) möminsinizsə, Allahdan qorxun, aranızdakı münasibətləri düzəldin, Allaha və Onun Peyğəmbərinə itaət edin!” (əl-Ənfal, 1)

*Din qardaşlığı
“mən haqlıyam, sən
haqsızsan” kimi
mübahisələrin üstünə
pərdə çəkərək keçmiş*

*düşmənlikləri
unutmağı və lazım
gəldikdə nəfsindən
fədakarlıq edərək
mömin qardaşını
bağışlamağın
fəzilətinə nail olmağı
tələb edir. Çünki
küsülü qalmaq
Allahın Əmrinə
itaətsizlikdir.*

“Özləri möhtac olsalar belə, başqasını daha çox düşünərlər.” (əl-Həşr, 9) (Hakim, Müstədrək, II, 526)

Abdullah bin Abbas (r.anhumə) bir gün Rəsulullahın məscidində etikafda ikən bir nəfər yanına gələrək salam verdi və oturdu. İbn Abbas (r.anhumə):

“- Qardaşım, səni kədərli və qəmli görürəm.” dedi və söhbətləri belə davam etdi:

“- Bəli, ey Rəsulullahın əmisi oğlu, kədərliyəm! Filankəsin üzərimdə haqqı var, lakin bu qəbrin sahibi (Allah Rəsulu) haqqı üçün söyləyirəm ki, o borcumu ödəyə bilmirəm.”

“-Sənin üçün onunla görüşümmü?”

“-Sən bilərsən.”

İbn Abbas ayaqqabılarını geyinib məsciddən çıxdı. Adam ona:

“-Etikafta olduğunu unutdunmu, nə üçün məsciddən çıxdın?” deyə səsləndi. İbn Abbas (r.anhumə):

“-Xeyr! Mən, bu qəbirdə yatan və hələ aramızdan yeni ayrılmış olan Möhtərəm insandan eşitdim ki, (bunları söyləyərkən gözlərindən yaşlar axırdı):

“-Hər kim, din qardaşının bir ehtiyacını qarşılamaq üçün cəhd göstərər və o işi görərsə, bu onun üçün on il etikafda qalmaqdan daha xeyirlidir. Halbuki bir kimsə Allah rızası üçün bir gün etikafa girsə, Allah-Təala o kimsə ilə cəhənnəm arasında üç xəndək yaradar ki, hər bir xəndəyin arası, şərq ilə qərb arası qədər

ızaqdır.” (Beyhəqi, Şuab, III, 424-425. Ayrıca bax. Heysəmi, VIII, 192)

Din Qardaşına Dəstək Olmaq

Fateh Sultan Mehmet
Xan İstanbulun fəthindən sonra Bizans zamanında zindana atılan bəzi insaflı keşişlərin Osmanlı Dövləti haqqındakı fikirlərini soruşmuşdu. Onlar da ancaq bir müddət araşdırdıqdan sonra öz qənaətlərini bildirəcəklərini söylədilər.

Keşişlər özlərinə verilən fərmanla hər yerə girib çıxırdılar. Şəhərin erkən saatında bir baqqala gedərək nə isə alacaqdılar. Baqqal:

“- Əfəndim, mən sifət etdim. Siz sifət etməyən bu qonşumdan alın!” dedi.

Keşişlər bu İslam qardaşlığı mənzərəsinə heyran qaldılar... Həqiqətən mənfəətpərəstlikdən təmizlənməmiş, müsəlman qardaşını düşünən bu yetkin şəxsiyyətə qibtə etməmək mümkün deyildi.

Sözün qıssası, Allah üçün olan həqiqi dostluq fərqli bədənlərin eyni ürəklə yaşaması kimidir. Din qardaşlığının məsuliyyətini həssas və fədakarcasına bir xidmətlə ifa səyində olanların ömrü fani həyatlarından sonra da davam edər. Onlar hər zaman rəhmətlə

**Rəsulullah ﷺ belə
buyurmuşdur:**

**“İnsanlardan biri
ilə dostluq edəcək
olsaydım, Əbu
Bəkri özümə dost
seçərdim. Lakin
İslam qardaşlığı
daha üstündür.”**

(Buxari, Salət, 80)

Əbu Hüreyrə belə deyir:

“Mömin qardaşının güzgüsüdür. Onda bir ayıb gördükdə düzəldər.”
(Buxari, əl-Ədəbul-Müfrəd, № 238)

Yəni mömin qardaşında gördüyü hər şeyi səmimiyyətlə ona söyləyər. Gözəllik gördükdə təqdir edərək onu daha yaxşıya təşviq edər, pislik gördükdə də xəbərdarlıq edərək düzəltməyə çalışar.

yad edilərlər. Eynilə mühacirlər, ənsar və könül dünyalarını bir vəqf halına gətirə bilən möminlər kimi...

QUL HAQQI

Allah-Təala insanları mükərrəm olaraq və ən gözəl şəkildə yaratdığını ifadə buyurmuşdur.⁴¹ Onlara saysız-hesabsız nemətlər və bir sıra haqlar lütf etmişdir. Bu haqların mühafizəsi üçün də həyatın axışını tənzimləyən bəzi qanun və qaydalar qoymuşdur.

Müsəlman bir gənc Allaha aid bir haqqı tapdamağın böyük günah olduğunu əsla unutmamalıdır. Lakin burada əsas unudulmaması lazım gələn xüsusi budur: Uca Rəbbimiz özünə qarşı işlənən səhv və günahları bağışladığı halda, qul haqqını bunun xaricində tutmuşdur. Onu bağışlamağı haqsızlığa uğrayan adamın iradəsinə buraxmışdır. Bu səbəbdən hər hansı bir qul haqqı səbəbiylə tövbə edəcək olan adamın əvvəlcə haqqını yediyi kimsədən halallıq alması şərtidir.

Bir gün **Rəsulullah** :

“- *Yalan and ilə bir müsəlmanın haqqını alan kimsəyə Allah-Təala cənnəti haram edər və cəhənnəmi fərz qılar.*” buyurmuşdu.

41. Bax. əl-İsra, 70; ət-Tin, 4.

“- Kiçik də olsa, ya Rəsulallah?” deyə soruşdular. Allah Rəsulu ﷺ:

“- *Misvak ağacından bir budaq da olsa!*” buyurdu və bu sözünü üç dəfə təkrarladı. (Müslim, İman, 218; Mu-vatta, Əqdiyyə, 11)

Yenə bir gün Allah Rəsulu əshabından:

“- *Müflisin kim olduğunu bilirsinizmi?*” deyə so-ruşmuşdu. Onlar:

“- Bizə görə müflisləşən adam pulunu və malını itirəndir.” dedilər. Rəsulullah ﷺ belə buyurdu:

“- *Ümmətimin əsl müflisi bu adamdır: O, qiyamət günü namaz, oruc və zəkat savabıyla gələr. Lakin buna söydüyü, buna böhtan atdığı, bunun malını yediyi, bu-nun qanını tökdüyü və bunu döydüyü üçün yaxşılıqla-rının savabı başqalarına verilər. Üstündəki qul haqları bitmədən savabları bitsə, haqq sahiblərinin günahları ona yüklənər və nəticədə cəhənnəmə atılar.*” (Müslim, Birr, 59; Tirmizi, Qiyamət, 2; Əhməd, II, 303, 324, 372)

Qul haqqı yeməyin ən dəhşətlisi **faiz** ver-məkdir. Allah-Təala bu cür haqsızlıq edənlərə acı bir əzab hazırlamışdır.⁴² Fa-iz yeyənə, yedirənə, bunlar arasındakı müqaviləni yazana və şahidlik edənə Allah-Təala lənət edər.⁴³

*Allah Rəsulu ﷺ
vəfatına yaxın
ümmətinə qul
haqqı xüsusunda
xəbərdarlıq etmək
üçün özündən
misal verərək belə
buyurdu:*

*“Kimin kürəyinə
vurmuşamsa,
budur kürəyim,
gəlib vursun. Kimin
malından səhvən
istifadə etmişəmsə,
budur malım. O da
gəlib alsın!” (Əhməd,
III, 400)*

42. Bax. ən-Nisa, 161.

43. Bax. Əbu Davud, Büyü, 4/3333; Tirmizi, Büyü, 2; Əhməd, I, 393.

Həmçinin birinin malını oğurlamaq və ya icazəsiz olaraq götürmək, namus və şərəfini ləkələmək, insanları zara-fatla da olsa incitmək və ya qorxutmaq, aldatmaq, əmanətə xəyanət etmək, rüşvət alıb-vermək, bor-cunu gecikdirmək və ya ödəməmək kimi xüsus-ların hər biri qul haqqına girmək sayılır.

Rəsulu Əkrəm ﷺ vəfatından əvvəl səhabələrinə etdiyi son nəsihətlərində qul haqlarına dair belə bu-yurmuşdur:

“Nəhayət mən də bir insanam! Aranızdan bəzi-lərinin haqları mənə keçmiş ola bilər! Kimin malından bilməyərək bir şey almışamsa, budur malım, gəlib gö-türsün!”

Yaxşı bilin ki; mənim gözümdə sizin ən sevimli ola-nınız, boynumda haqqı varsa onu məndən alan və ya halal edən adamdır. Çünki beləliklə halallaşmış ola-raq, könül xoşluğu ilə Rəbbimə qovuşacağam!

Heç kim «Rəsulullahın kin və düşmənçilik bəsləməsindən qorxuram!» deyə bilməz! Bilmiş olun ki, kin və düşmənçilik bəsləmək, əsla mənim xasiyyətim deyil!”

Peyğəmbərimiz ﷺ günorta namazını qıldıqdan sonra minbərə çıxdı və bu sözlərini təkrar etdi. Bunun üzərinə bir adam ayağa qalxıb:

Hədisi-şərifdə buyurulur:

“Ey insanlar, kimin üstündə qul haqqı varsa, onu dərhal ödəsin, dünyadan rəzil olacağını düşünməsin! Yaxşı bilin ki, dünya rüsvayçılığı axirətdəkinə nisbətən çox yüngüldür.”

(İbn Əsir, əl-Kamül, II, 319)

“- Bir nəfər Sizdən nə isə vermənizi istəmişdi, siz də ona üç dirhəm verməmi əmr etmiş, mən də vermişdim.” dedi.

Allah Rəsulu ﷺ dərhal onun haqqını ödədi. (İbn Sad, II, 255; Təbəri, Tarix, III, 190)

Daha sonra belə dua etdi:

“Allahım! Mən hansı möminə ağır bir söz söyləmişəmsə, o sözümü qiyamət günündə onun üçün Sənə yaxınlıq vəsiləsi et!” (Buxari, Dəavat, 34)

Qanuni Sultan Süleyman Xan qul haqqından çox qorxardı. Süleymaniyyə Cəməsi və külliyyəsinin inşası tamamlandıqda, memarından işçisinə qədər hər kəsi toplayıb dedi:

“- Ey din qardaşlarım, bu məscidi-şərif Allahın izniylə tamamlandı. Səhvən əmək haqqını ala bilməyən varsa, gəlib alsın! Ola bilər ki, həmin

Ömər bin Xəttab ﷺ belə nəql edir:

“Xeybər Qəzvəsi günü idi.

Peyğəmbərimizin səhabələrindən bir qrup gəlib:

«- Filankəs şəhid olub, filankəs də şəhiddir!» dedi. Sonra bir adamın yanından keçərkən:

«- Filankəs də şəhid olub!» dedilər. Rəsulullah ﷺ:

«- Xeyr! Mən onu qənimət mallarından haqsız yerə götürdüyü bir paltarla cəhənnəmdə gördüm.» buyurdu.» (Müslim, İman, 182)

Buna görə, ən yüksək məqamlardan sayılan şəhidlik belə, adamın bir çox günahına kəffarə olduğu halda, insanların malına xəyanəti və qul haqqının günahını ortadan qaldırmamaqdadır.

adam burada deyil. Burdakılardan xahişim odur ki, onlara xəbər versinlər! Onlar da gəlib bizdən haqlarını alsınlar!”

Yazılı mənbələrin tədqiqindən aydın olduğuna görə, inşaatın ən çətin zamanlarında hətta heyvanlar üçün bir proqram qoyulmuş; istifadə olunan at, eşşək və qatırların istirahət etmə və otlaqda otlama saatlarına diqqət yetirilmiş, heç bir

Səhabədən Cərir bin Abdullah ﷺ bir at almaq istəyirdi. Bəyəndiyi bir at üçün satıcı beş yüz dirhəm təklif etdi. Cərir ﷺ bu ata

altı yüz dirhəm verə biləcəyini, hətta səkkiz yüz dirhəmə qədər qiyməti qaldıra biləcəyini ifadə etdi. Çünki atın dəyəri yüksək idi, satıcı isə bundan xəbərsizdi. Ondan:

“- Atı beş yüz dirhəmə ala biləcəyin halda nə üçün səkkiz yüz dirhəm verdin?” deyər soruşduqda bu möhtəşəm cavabı verdi:

“- Biz alverdə hiylə etməyəcəyimizə dair Allahın Rəsuluna söz verdik.” Budur İslam əxlaqının ticarət həyatına əks edən “qul haqqı” həssaslığı... Haqq-hüquq düşünmədən; “Müştəridən nə qopara bilsəm kardır.” -düşüncəsi müsəlmana yaraşmaz.

1. İbn Həzm, əl-Muhalлә, Mısır 1389, IX, s. 454 vd.

məxluqatın haqqına təcavüz edilməməsinə səy göstərilmişdir. Qanununin bu diqqəti bəlkə də Süleymaniyyə Cəməsinin sirli və bənzərsiz ruhaniyyətinin təməl səbəblərindən biridir.

Xülasə, müsəlman bir gənc hesab gününü düşünərək qul haqqına riayət etməlidir.

Rəsulullah ﷺ necə də gözəl buyurmuşdur:

“Həqiqi müsəlman dilindən və əlindən müsəlmanların zərər görmədiyini kimsədir...” (Buxari, İman, 4-5)

Qiyamət günü buynuzsuz qoyun belə, özünə zərər verən buynuzlu qoyundan haqqını alacaq və heç kimin heç kimdə haqqı qalmayacaq.⁴⁴ Elə isə insan bilərək və ya bilməyərək bir qul haqqına girmişsə vaxt itirmədən və nəyin bahasına olursa olsun aldığı geri qaytarıb halalaşmalıdır. Sonra da tövbəyə sarılmalıdır.

Ata-Ana Haqqı

Qul haqları içində ən mühüm olanı ata-ana haqqıdır. Allah və Rəsuluna itaətdən sonra ata-anaya itaət gəlir. Çünki ata-anamız dünyaya gəlməmişin səbəbkarı və vəlinətimizdir. Maddi və mənəvi həyatımızı inşa edən müstəsna şəxsiyyət memar-

44. Müslim, Birr, 60; Tirmizi, Qiyamət, 2; Əhməd, II, 235, 323, 372, 411.

*Ən gözəl model olsun deyə son dinin,
Budur öz şəkli xəyal etdiyi memarının...*

...

*Daşımız xərcini qaziləri, sərdarıyla,
Daşı yenmiş neçə min işçi, memarıyla...
Hür və əngin vətənin həm gecə, həm gündüzünə,
Uxraevi bir qapı açmış buradan gökyüzünə...
Ta ki, keçsin əzəli rəhmətə ruh orduları...
Bir nəfərdir bu zəfər məbədinin memarı...*

(Yəhya Kamal Bəyatlı)

Əbdürrəhman
Cami -quddisə
sirruh- deyir ki:

“Mən anamı
necə sevməyim
ki, o məni bir
müddət cismində,
uzun bir zaman
qucağında, ölənə
qədər də ürəyinin
şəfqət guşəsində
daşımışdır. Ona
hörmətsizlik
etməkdən daha
pis bir şey ola
bilərmimi?!”

larımızdır. Bu səbəbdən onların üzərimizdəki haqları saymaqla qurtarmayacaq qədər çoxdur.

Abdullah bin Məsud ﷺ belə demişdir:

“**Rəsulullahdan** ﷺ soruşdum:

«- Allahın ən çox bəyəndiyi əməl hansıdır?»

«- *Vaxtında qılınan namazdır.*» -buyurdu.

«- Sonra hansı ibadət gəlir?» -dedim.

«- *Ana və ataya yaxşılıq və itaət etmək.*» -buyurdu.

«- Daha sonra hansı gəlir?» -deyə soruşdum.

«- *Allah yolunda cihad etmək.*» -buyurdu.” (Buxari, Məvaqit 5, Cihad 1; Müslim, İman 137-139)

Allah-Təala öz razılığını ata-ananın razılığına bağlamışdır. Bu həqiqəti Rəsulullah ﷺ belə xəbər verir:

“*Allah-Təalanın razılığı ana və atanı razı salaraq əldə edilir. Allah-Təalanın qəzəbi də ana və atanı qəzəbləndirmək surətiylə cəlb edilir.*” (Tirmizi, Birr, 3/1899)

Rəsulullahın bu duası bir mömin üçün necə də böyük bir bərəkət vəsiləsidir:

“*Ana-atasına yaxşılıq edən nə xoşbəxtdir! Allah-Təala onun ömrünü uzun etsin!*” (Heysəmi, VIII, 137)

Həyatın fırtınalarında bizə bir toz qonmasın deyə bütün varlığını səfərbər etmiş olan ana və atamızın haqqını ödəyə bilməmiş mümkündürmü? Hə-

disi-şərifdə bu həqiqətə belə bir təşbehlə diqqət çəkilməkdədir:

“Heç bir övlad atasının haqqını ödəyə bilməz. Əgər onu kölə olaraq tapar və satın alıb azad edərsə, atalıq haqqını (ancaq o zaman) ödəyə bilmiş olar.” (Müslim, İtq, 25; Əbu Davud, Ədəb, 119-120; Tirmizi, Birr, 8/1906)

Mövlana həzrətləri də bu xüsusda belə buyurur:

“Ana haqqına diqqət yetir! Onu başında tac et! Çünki analar doğum sancısı çəkməsəydilər, uşaqlar dünyaya gəlməyə yol tapa bilməzdilər.”

Bu səbəblə müsəlman bir gənc Allah və Rəsuluna itaətdən sonra ata-anasına qarşı hörmət, itaət və gərəkli xidmətlərlə mükəlləfdir. Əgər uzaq bir yerdə yaşayırsa, ata-anasını ziyarət edib könüllərini almalı, dualarını istəməlidir. Onlara xidmət etmək, gözəl söz söyləyib qulluq etmək övladların ən böyük vəfa borcudur. Xüsusilə yaşlılıq dövrlərində buna çox diqqət etmək lazımdır. Uca Rəbbimiz onlara qarşı ən kiçik bir narazılıq göstərməyə belə icazə verməmişdir.

Ata-anaya xidmət göstərmək çox fəzilətli bir əməldir. Bu fürsəti qiymətləndirə bilməyən kəslər böyük bir itki içindədirlər. Necə ki, **Allah Rəsulu** ﷺ mühüm bir xəbərdarlıq mahiyyətində belə buyurmuşdur:

“Ana və atasına və ya onlardan yalnız birinə yaşlılıq günlərində yetişib cənnətə girə bilməyən kimsə

*Allah dostu
Bəhaəddin
Nəqşbənd
həzrətləri:*

*“Mənim qəbrimi
ziyərət etmək
istəyən əvvəlcə
anamın qəbrini
ziyərət etsin”
demiş və bununla
aldığı mənəvi
tərbiyənin ilk
memarına işarə
etmişdir.*

*“Rəbbin yalnız
Ona ibadət etməyi
və valideynlərə
yaxşılıq etməyi
(onlara yaxşı baxıb
gözəl davranmağı)
buyurmuşdur.
Əgər onların biri
və ya hər ikisi
sənin yanında
(yaşayıb) qocalığın
ən düşkün çağına
yetərsə, onlara:
“Uf!” belə demə,
üstlərinə qışqırıb
acı söz söyləmə.
Onlarla xoş
danış!”*

(əl-İsra, 23)

pərişan olsun, pərişan olsun, pərişan olsun!” (Müslim, Birr, 9, 10)

Ata-ana qeyri-müslman da olsa, Allah-Təala onlarla yaxşı dolanmağı, istəklərini yerinə yetirib könüllərini xoş etməyi əmr edir. Ancaq Allaha üsyan sayılacaq xüsuslar bundan müstəsna⁴⁵.

Həzrət Əbu Bəkrin qızı **Əsma** (r.anhə) belə nəql edir:

“İslamı qəbul etməmiş olan anam, ziyarətimə gəlmişdi. Peyğəmbərimizin fikrini öyrənmək üçün:

«- Anam mənimçün darıxıb yanıma gəlib. Onunla yaxşı rəftar edimmi?» -deyə soruşdum. **Rəsulullah** ﷺ:

«- *Bəli, ananla yaxşı rəftar et!*» buyurdu.” (Buxari, Hədiyyə 29, Ədəb 7-8; Müslim, Zəkat, 50)

Bunu unutmamaq lazımdır ki, adam ata-anasıyla necə rəftar etsə, övladlarından da eyni rəftarı görər. **Peyğəmbərimiz** ﷺ:

“...*Atalarınıza yaxşılıq edin ki, uşaqlarınız da sizə yaxşılıq etsinlər...*” buyurmuşdur. (Hakim, IV, 170/7258)

Ata-anasına qarşı pislik edən və onları incidəcək şəkildə davranan gənclərin yaşlandıqda öz övladları tərəfindən eyni rəftara məruz qaldığı, ən çox rast gəlinən bir ibrət mənzərəsidir.

Xülasə, cənnətin yolu ata-ananın razılığından keçir. Allah-Təala cənnəti əməlisaleh anaların ayaqları altına sərmiş, atanı da cənnətin əsas qapısı etmişdir. Artıq istəyən onları razı salsın, istəyən də incidib könüllərinə dəysin!..

Ailə Haqqı

Atanın, ananın və uşaqların bir-birləri üzərində haqları vardır. **Ata** xanımını və uşaqlarını ən gözəl şəkildə tərbiyə edib ehtiyaclarını halalından təmin edərək onları axirətə hazırlamalıdır.

Ana ərinə qarşı vəzi-fələrinə həssas davranmalı, evinə və uşaqlarına sahib çıxmalıdır. “**Yuvanı quran dişi quşdur.**” zərbi-məsəlinin gərəyincə qənaətkar olmalı, israfdan qaçınmalı və hər xüsusda fərasətlə hərəkət etməlidir.

Ata-ana uşaqlarına qarşı ədalətli davranmalı, ayrı-seçkilik etməməlidir. Onların ən mühüm vəzifəsi ailə fərdlərinə İslami tərbiyə vermək və onların əbədi səadəti qazanmaları üçün çalışmaqdır. Bunun üçün də ilk növbədə zəruri olan dini bilikləri öyrətməlidirlər. Daha sonra seçəcəkləri münasib bir peşəylə əlaqəli bilik və təcrübə əldə etmələrinə kömək etməlidirlər.

Rəsulullahdan ﷺ:

“-Ey Allahın Rəsulu! Bizim uşaqlar üzərində haqqımız olduğu kimi onların da bizim üzərimizdə haqları varmı?” deyə soruşulduqda belə buyurmuşdur:

“-Uşağın, atası üzərindəki haqqı; atasının ona yazı yazmağı, üzməyi, atıcılığı öyrətməsi və ona halaldan başqa ruzi yedirməməsidir.” (Beyhəqi, Şuab, VI, 401; Əli əl-Müttəqi, XVI, 443)

Həzrət Aişə belə nəql edir:

“Rəsulullahın yanına bir nəfər gəlmişdi. Yanında da yaşlı bir adam vardı. Allah Rəsulu ﷺ:

«- Ey filankəs! Yanındakı kimdir?» deyə soruşdu. O adam:

«- Atamdır.» cavabını verdi. Bunun üzərinə Aləmlərin Fəxri bu xəbərdarlığı etdi:

«- Ondan qabaqda getmə, ondan əvvəl oturma, onu adıyla çağırma və ona söydürmə!»

(Heysəmi, VIII, 137)

*“Ey iman gətirənlər!
Özünü və əhli-
əyalınızı elə bir
oddan qoruyun
ki, onun yanacağı
insanlar və
daşlar...”*

(ət-Təhrim, 6)

Bu mövzuda başqa hədislər də var:

“Uşağın ata üzərindəki haqqı ona gözəl bir ad qoyması, zamanı gəldikdə evləndirməsi və ona yazı yazmağı öyrətməsidir.” (Əli əl-Müttəqi, XVI, 417)

“...Həyatda hörmətə layiq bir yer qazandırması və ona gözəl tərbiyə verməsidir.” (Beyhəqi, Şuab, VI, 401-402)

Dini və uxrəvi haqlardan sonra dünyəvi ehtiyaclar gəlir.

Müaviyə bin Haydə ﷺ belə nəql edir:

“-Ya Rəsulallah! Qadınlarımızın bizim üzərimizdəki haqqı nədir?” deyə soruşdum. Allah Rəsulu belə buyurdu:

“-Yediyiniz kimi yedirmək, geydiyiniz səviyyədə geydirmək, üzlərinə vurmamaq, etdikləri işin və özlərinin (sima və ədəb baxımından) çirkin olduğunu söyləməmək, onlara bəddua və təhqir etməmək...” (Əbu Davud, Nikah, 40-41/2142; İbn Məcə, Nikah, 3)

Yenə Allah Rəsulu ﷺ

ailənin ruzisini təmin üçün görülən işin ibadət və infaq yerinə keçəcəyini bəyan etmişdir.⁴⁶

Ailə fərdləri fitrətlərinə və vəziyyətlərinə görə vəzifə bölgüsündə iştirak etməlidirlər. Rəsulullah ﷺ ailə içində işləri bölərkən qızı **Həzrət Fatiməyə** ev işlərini,

46. Bax. Buxari, İman, 41; Müslim, Zəkat, 39.

kürəkəni **Həzrət Əliyə** də çöldə görüləcək işləri tövsiyə etmişdir.⁴⁷

Evin böyüyü xanımından xəbərsiz uzaq səfərlərə çıxmamalıdır. Həmçinin xəbərsiz və kim olduğunu bilmədiyi yad adamları evə qonaq gətirməməlidir. Xanımından İslamın qoyduğu ölçülərin xaricində naməhrəmlərin qarşısına çıxmasını və onlara xidmət etməsini istəməməlidir. Ailəsini mümkün mərtəbə qadın-kişi qarışıq olan yerlərdən uzaq tutmalıdır.

Atanın başda gələn vəzifələrindən biri də ailə fərdlərinə qarşı gözəl əxlaq sahibi olması və xoş rəftar etməsidir.

Allah Rəsulu ﷺ qadının vəzifələri haqda belə buyurur:

“Əməlisaleh qadın əri üzünə baxdığı zaman onu sevindirər, ərinin məşru istəklərini yerinə yetirər və onun olmadığı yerdə həm malını, həm də namusunu mühafizə edir.” (İbn Macə, Nikah, 5)

“Əri özündən məmmun olduğu halda ölən qadın, cənnətə girər.” (Tirmizi, Rada, 10/1161; İbn Macə, Nikah, 4)

Ailə fərdləri nəfsin, şeytanın və ətrafdakı pis niyyətli kəslərin hiylə və tələlərinə qarşı oyanıq olmalı və daim Allaha sığınmalıdırlar. Çünki bunlar ən müqəddəs bir

“Hamınız çobansınız və hamınız güddüklərinizdən məsulsunuz... Kişi ailəsinin çobanıdır və sürüsündən məsuldur. Qadın ərinin evinin çobanıdır və sürüsündən məsuldur.”

(Buxari, Vəsayə, 9; Müslim, İmarə, 20)

47. Bax. Kasani, Bədaius-Sənai fi Tərtibiş-Şərai, Beyrut 1982, IV, 24.

müəssisə olan ailə yuvasını yıxmaq üçün əllərindən gələni edərlər. Ailəni yıxdıqda ümumi əxlaqı və dini yıxa biləcəklərini çox yaxşı bilərlər.

Rəsulullah ﷺ bu mühüm xüsusa belə diqqət çəkir:

“İblis taxtını dənizin üstündə qurar, oranı özünə mərkəz edir. Sonra əsgərlərini dünyanın hər tərəfinə göndərər. Ona ən yaxın və ən sevimli əsgər ən böyük fitnəni salandır. Əsgərlərindən biri gəlib:

«-Bu gün mən belə-belə etdim!» deyər. İblis:

«-Heç bir şey etməmişəm!» qarşılığını verər. Bir başqası gələr:

Havlə binti Hakim (r.anhə) gözəl geyinən qadın idi. Bir gün üst-başı dağınıq halda Həzrət Aişənin yanına gəldi. Aişə anamız:

“-Bu nə haldır?” deyər soruşdu. O da:

“-Ərim gecələri namaz qılır, gündüzləri də oruclu keçirir, mənimlə heç maraqlanmır.” dedi.

Bu zaman Rəsulullah ﷺ içəri girdi. Həzrət Aişə (r.anhə) vəziyyəti Ona xəbər verdi. Bunun üzərinə Rəsulullah ﷺ Havlə əri Osmanla görüşərək:

“-Osman, bizə ruhbanlıq əmr edilmədi. Mən sənin üçün ən gözəl bir nümunə deyiləmmi? Vallah sizin Allahdan ən çox qorxanınız və Onun əmrlərinə ən çox riayət edəniniz mənəm.” buyurdu.

(Əhməd, VI, 226; İbn Həcər, əl-İsabə, IV, 291)

«-Mən birinin yaxasından yapışdım və xanımiyla arasını vurana qədər əl çəkmədim.» deyər. Bunun üzərinə İblis onu özüinə yaxınlaşdırar, qucaqlayıb boynuna sarılar və:

«-Sən nə yaxşısan, nə gözəlsən!» deyər. (Müslim, Münafiqin, 67)

Xülasə, ailə içində hər kəs vəzifələrinə diqqət etməli və bir-birinin haqqını qorumalıdır.

Sileyi-Rəhm (Qohum Haqqı)

İnsanın qohum və yaxınlarıyla əlaqəsini davam etdirməsi, onları qoruyub mühafizə etməsi, yəni sileyi-rəhmə riayət etməsi dinimizin çox əhəmiyyət verdiyi əsaslardan biridir. Hətta birbaşa imanla əlaqəli bir hadisədir. Necə ki, **Rəsulullah** ﷺ:

«...Allaha və axirət gününə iman edən kimsə, qohumuna yaxşılıq etsin!..» buyurmuşdur. (Buxari, Ədəb, 85; Müslim, İman, 74, 75)

Allah-Təala qohumları bir-birlərinə varis etmiş, bəzi haqq və vəzifələrlə aralarındakı bağları qüvvətləndirmişdir.

Qohumluq münasibətləri Allahın **Rəhman** sifətinin bir təcəllisi olaraq mərhəmət və şəfqət təməlləri üzərində bina edilməlidir. Aşağıdakı hədisi-şərif bu barədə

*Hədisi-şərifdə
buyurulur:*

*“Evlənin,
boşanmayın!..
Çünki boşanma
səbəbiylə Ərş
tütür...”*

*(Əli əl-Müttəqi, IX,
116/27874)*

*Allah-Təala
“rəhim”
adlandırılan
qohumluq bağına
Rəhman ismindən
törəyən bir ad
vermiş və:*

*“... Ona riayət
edənə Mən də
yaxşılıq və ehsan
edərəm. Onu
kəsəni də lütf və
mərhəmətimdən
məhrum edərəm.”
–buyurmuşdur.*

*(Əbu Davud, Zəkat
45/1694)*

mühüm bir ölçünü dilə
gətirməkdədir:

*“Qohumunun etdiyi
yaxşılığa eynisiylə ca-
vab verən onları qoru-
yub himayə etmiş sayıl-
maz. Qohumu himayə
edib haqqına riayət edən
adam özüylə əlaqəni
kəsdikləri zaman belə,
onlara yaxşılıq etməyə
davam edəndir.”* (Buxari,
Ədəb, 15; Əbu Davud, Zəkat,
45; Tirmizi, Birt, 10)

Bir səhabə fəzilətli əməllərin nə olduğunu so-
ruşduqda Rəsulullah ﷺ özüylə əlaqəni kəsən qohum-
ları ilə görüşməyə davam etməyin çox qiymətli dav-
ranışlardan biri olduğunu bəyan etmişdir.⁴⁸

Allah-Təala sileyi-rəhmə riayət edən qullarını belə
mədh etməkdədir:

**“O kəslər ki, Allahın birləşdirilməsini əmr et-
diyi şeyləri birləşdirir** (qohumluq əlaqələrini qo-
ruyub saxlayır, möminlərə hörmət edir), **Rəbbindən
və** (qiyamət günü çəkiləcək) **pis haqq-hesabdan qor-
xurlar.”** (ər-Rad, 21)

Peyğəmbərimiz ﷺ yaxşılıq etmək xüsusunda
riayət ediləcək sıranı belə bəyan etmişdir:

“Xərcləməyə özündən başla! Artıq qalanı uşaqlarına xərclə. Ailəndən bir şey artıq qalsa, bunu da yaxınlarına xərclə. Bunlardan artıq qalanı da sağın-

dakı və solundakı qonşularına ver!” (Bax. Nəsai, Zəkat 60, Büyü 84; Müslim, Zəkat 41)

Qohuma edilən infaq üçün həm sədəqə, həm də qohumu himayə etmə savabı vardır. (Tirmizi, Zəkat, 26)

Sileyi-rəhmin bəzi çətinlikləri də ola bilər. Lakin ona vəd edilən mükafatlar, daha çox və daha böyükdür. Fəxri-Kainat bu mükafatların ikisini belə xəbər vermişdir:

“Ruzisinin çoxalmasını və ömrünün uzanmasını istəyən kəs qohumunu himayə etsin!” (Buxari, Ədəb 12, Büyü 13; Müslim, Birr 20, 21)

Bunun əksinə, qohumlarıyla əlaqəni kəsərək onlarla maraqlanmayan kəslərə də belə xəbərdarlıq edilmişdir:

“Allahla əhd bağladıqdan sonra onu pozanlar, Allahın birləşdirilməsini əmr etdiyi şeyləri (qohumluq əlaqələrini) qıranlar, yer üzündə fitnə-fəsad törədənlər isə lənətə düçar olacaqlar. Onları pis yurd (Cəhənnəm, o biri dünyanın pislilikləri) gözləyir.” (ə-Rad, 25)

Yenə bu mövzuda Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur:

“Axirətdə cəzasını verməklə yanaşı, dünyada Allah-Təalanın tez cəzalandırmasını ən çox haqq edən günahlar: zülm və qohuma laqeyd yanaşmaqdır.” (Əbu Davud, Ədəb, 43; Tirmizi, Qiyamə, 57; İbn Macə, Zöhd, 23)

“Qohumuyla əlaqəsini kəsən kimsə cənnətə girə bilməz.” (Buxari, Ədəb, 11; Müslim, Birr, 18, 19)

Qüdsi bir hədisdə Allah-Təala belə buyurur:

“...Qohumları və dostlarıyla əlaqəsini kəsməyənlər və Mənim üçün bir-birini ziyarət edənlər Mənim məhəbbətimə də layiqdirlər.”

(Əhməd, V, 229)

“Yer üzündə bir müsəlman Allahdan bir şey istəyərsə günah bir şey olmadığı və ya qohumları ilə əlaqəsini kəsməyi arzu etmədikcə Allah onun diləyini mütləq yerinə yetirər və ya ona verəcəyi şey qədər bir pisliliyi ondan uzaqlaşdırar.”

(Tirmizi, Dəavat, 115/3573; Əhməd III, 18)

Bu ayə və hədislər sileyi-rəhmin əhəmiyyətini açıq şəkildə ortaya qoymaqladır.

Xülasə, insanın qohumlarına əhəmiyyət verməsi, onlarla marqlanıb yardım etməsi Allahın və Peyğəmbərin üzərində çox dayandığı bir xüsusdur. Onlara edilə biləcək ən mühüm kömək isə daim haqqı və xeyri tövsiyə edərək mənəvi dünyalarını abad etməkdir. Daha sonra da maddi-mənəvi hər cür ehtiyaclarını ödəyərək, sevincli və kədərli anlarında yanlarında olmaq və zaman-zaman da ziyarətlərinə getməkdir.

Allah-Təalanın sileyi-rəhmi israrla əmr etməsində insanların bildiyi və bilmədiyi bir çox hikmətlər gizlidir. Bizim borcumuz Rəbbimizin əmrinə can-dildən itaət edərək qohumluq bağlarımızı qüvvətləndirmək və mükafatını da Ondan gözləməkdir.

İSLAMI TƏBLİĞ

İnsanları imana, haqqa və saleh əməllərə dəvət etmək, pisliliklərdən uzaqlaşmalarına vasitəçi olmaq ən xeyirli vəzifələrdəndir. Çünki bu, onları əbədi qurtuluşa çağırmaq deməkdir. Allah-Təala bu ülvəi vəzifənin dəyərini belə xəbər verir:

“(Xalqı) Allaha tə-rəf çağıran, yaxşı iş görən və: “Mən müsəlmanlardanam!” –

Məkkədə şiddətli qıtlıq və aclıq hökm sürürdü. Allah Rəsulunun əmisi Əbu Talibin maddi vəziyyəti zəif, ailə üzvləri isə xeyli çox idi. Buna görə çətinlik çəkirdi. Rəsulullah ﷺ digər əmisi Abbasın yanına gedib:

“-Əmi! Bilirsən ki, qardaşın Əbu Talibin ailə üzvləri çoxdur. Hamı qıtlıq və aclığa məruz qalıb. Gəl Əbu Talibin yanına gedək və onunla danışaq. Oğullarından birini mən yanımda saxlayım, birini də sən götür! Belə etsək, onun yükünü bir az yüngülləşdirmiş olarıq!” dedi.

Peyğəmbərimiz uşaqlıq illərində özünə qol-qanad gərən əmisinə köməkçi olaraq eyni zamanda bir vəfakarlıq da sərgiləmiş oldu.

Abbas ﷺ bu alicənab təklifi qəbul etdi və birlikdə Əbu Talibin yanına getdilər:

“-İnsanlar içinə düşdükləri bu qıtlıqdan xilas olana qədər, övladlarından ikisini yanımda saxlayaraq baxmaq surətiylə yükünü yüngülləşdirməyi arzu edirik.” dedilər. Əbu Talib:

“-Aqili yanımda saxlayım, digərlərindən hansını istəyirsiniz götürün!” dedi.

Peyğəmbərimiz ﷺ Həzrət Əlini, əmisi Abbas da Həzrət Cəfəri götürdü. Rəsulullahə peyğəmbərlik lütf edilənə qədər Həzrət Əli Onun yanında yetişdi. Cəfər də ﷺ müsəlman olana və baxıma ehtiyac duymayıncaya qədər Həzrət Abbasın yanında qaldı. (İbn Hişam, I, 264)

Allah Rəsulu ﷺ
belə buyurur:

“Bir kimsənin
sənin vasitənlə
hidayətə çatması,
sənin üçün (ən
qiymətli dünya
neməti olan)
qırmızı dəvələrə
sahib olmağından
daha xeyirlidir.”

(Buxari, Cihad, 143)

deyən kəsdən daha gözəl danışan kim ola bilər?!”

(əl-Fussilət, 33)

Allah Rəsulu ﷺ də belə buyurmuşdur:

“Doğru yola dəvət edən kimsə, ona tabe olanların savabları qədər savab qazanar. Bu, tabe olanların savabından heç nəyi azaltmaz! Pis bir yola dəvət edən kimsə də, ona tabe olanların günahları qədər günah qazanar. Bu da, tabe olanların günahlarından heç bir şey azaltmaz!..” (Müslim, Elm, 16; Əbu Davud, Sünnə, 6; Tirmizi, Elm, 15)

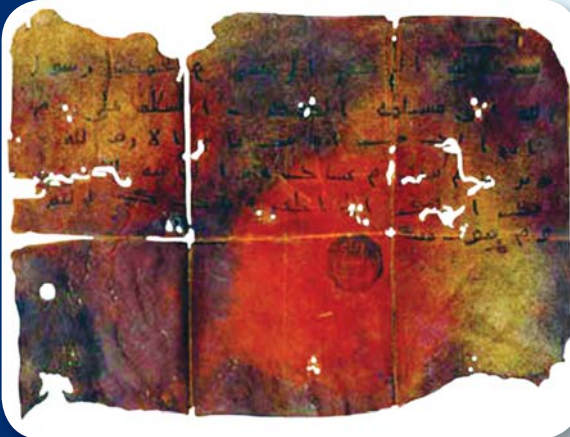
İslamı təbliğ və dini xidmətlər həm xidmət edən, həm də xidmət edilən kəslər üçün eqoist təmayüllərə qarşı sanki “qoruyucu həkimlik” kimidir. İki tərəfi də xətalardan mühafizə edər.

Rəsuli-Əkrəm ﷺ əbədi qurtuluş dəvətini insanlığa çatdırma bilmək üçün çox böyük mübarizə aparmışdır. Onun ümməti olma şərəf və bəxtiyarlığına nail olma-

ğın bir şükrü olaraq biz də eyni şəkildə səy göstərməliyik. Çünki Rəsulullah ﷺ bu vəzifəsinin ümməti tərəfindən davam etdirilməsini istəməkdədir. Necə ki, hədisi-şəriflərində belə buyurmuşdur:

“Məndən bir ayə də olsa insanlara çatdırın.” (Buxari, Ənbiya, 50)

“Bizdən bir şey eşidib, onu eynilə eşitdiyi kimi başqalarına çatdıran kimsənin üzünü Allah ağartsın! (Çünki) özünə məlumat

çatdırılan nə qədər insan vardır ki, o məlumatı, şəxsən eşidəndən daha yaxşı anlayar və tətbiq edər.”

(Tirmizi, Elm, 7)

Haqq-Təala nurunu tamamlayacağını, yəni İslamın qalib gələcəyini vəd etmişdir. Biz cəhd etsək də, etməsək də Allah vədini yerinə yetirəcək. Ağıllı bir müsəlman İslamı təbliğ üçün cəhd göstərərək bu qəti zəfərdən hissə götürməyə çalışar.

Bir zaman və ya məkanda dini həyatın zəiflədiyi, insanların səhv yollara düşdüyü görülsə, orada təbliğ fəaliyyəti imandan və fərzlərdən sonra ilk və ən əhəmiyyətli bir vəzifə olar. O zaman haqq və xeyir təbliğ edilmədən bir çox məşru işin belə kənara qoyulması lazımdır. Məsələn, bir ananın körpəsini əmizdirməsi nə qədər əziz və mübarək bir fəaliyyətdir. Lakin evinin yanmaqda olduğunu gören bir ana, uşağını əmizdirməyə davam etsə, bu etdiyi böyük bir xəta olar. Çünki yanğının qarşısının alınması, o anda uşağı əmizdirməkdən daha əhəmiyyətli və təcildir.

Təbliğ vəzifəsini layiqincə yerinə yetirən kimsənin qazancı dünyanın ən qiymətli xəzinələrindən daha üstündür. **Ənəs** belə nəql edir:

Rəsulullah bir gün belə buyurdu:

“Sizə bəzi insanlardan xəbər verimmi? Onlar nə peyğəmbər, nə də şəhiddirlər. Ancaq qiyamət günündə peyğəmbərlər və şəhidlər onların Al-

İnsanların həm bu dünyalarını, həm də əbədi aləmlərini gözəlləşdirən təbliğ xidməti iman nemətindən ötrü Haqqa şükür vəzifəmizin də ən gözəl bir təzahür şəklidir. Bir mömin üçün Allahın bu tərifi nail olmaqdan daha böyük bir lütf düşünmək mümkün deyil:

“(Xalqı) Allaha tərəf çağıran, yaxşı iş görən və: “Mən müsəlmanlardanam!” – deyən kəsdən daha gözəl danışan kim ola bilər?!”

(əl-Fussilət, 33)

Diqqətə layiqdir ki, Vida Həccində 120000 səhabə iştirak edirdi. Bu qədər səhabədən ancaq 20000-i Məkkeyi-Mükərrəmə və Mədinəyi-Münəvvərədə dəfn olunmuşdur. Digərləri isə İslamı təbliğ etmək və Allah kəlməsini ucaltmaq üçün bütün dünyaya yayılmışlar. Gədə bildikləri ən son nöqtə qəbirləri olmuşdur.

lah qatındakı mövqelərinə qiblə edərler.⁴⁹ Nurdan minbərlər üzərində oturmuşlar və hər kəs onları tanıyar.”

Əshabi-kiram:

“- Onlar kimlərdir, ya Rəsulallah?” deyə soruşdu.

Allah Rəsulu:

“-Onlar qullarını Allaha, Allahı da qullarına sevdiren kəslərdir. Yer üzündə nəsihət verərək və İslamı təbliğ edərək gəzərlər.” buyurdu.

Mən:

“-Ey Allahın Rəsulu! Allahı qullarına sevdirməyi anladıq. Yaxşı, qullarını Allaha sevdirmək necə olur?” deyə soruşdum. Buyurdu ki:

“-İnsanlara Allahın sevdiyi şeyləri əmr edərlər, sevmədiyi şeylərdən də çəkindirərlər. İnsanlar da buna itaət edincə, Allah onları sevar.” (Əli əl-Müttəqi, III, 685-686; Beyhəqi, Şuab, I, 367)

Süfyan Sevri -quddisə sirruh- belə buyurur:

“Xorasana gedib İslamı öyrətməyin sənin üçün Məkkədə mücavir olmaqdan (orada yaşamaqdan) daha faydalıdır.”

Təbliğ vəzifəsinin laqeydliyi isə bütün bir cəmiyyəti həlaka sürüyəcək qədər dəhşətli nəticələr doğurar. Bunun üçündür ki, Allah Rəsulunun bu xəbərdarlığına ciddi yanaşmaq lazımdır:

49. Bu ifadədən məqsəd təbliğlə məşğul olanların qiymətini bildirməkdir. Onların peyğəmbər və şəhidlərdən üstün olduqları demək deyil. Çünki peyğəmbər və şəhidlər də həyatlarını təbliğ uğrunda fəda etmiş kəslərdir.

Bir gün Rəsulullah ﷺ minbərə çıxaraq xütbə söylədi. Müsəlmanlardan bəzilərini xeyirlə andıqdan sonra bunları söylədi:

“Bəzilərinə nə olur ki, qonşularına məsələləri izah etmir, bilmədiklərini öyrətmir, onları anlayışlı hala gətirmirlər. Onlara mərufu (doğru və gözəl şeyləri) əmr etmir, onları münkərdən (dinin xoş görmədiklərindən) çəkindirirlər?”

Bəzi kəslərə də nə olur ki, bilmədiklərini qonşularından soruşub öyrənmir, anlayışlı olmağı istəməirlər?”

Allaha and içərəm ki, elm sahibi olanlar ya qonşularına öyrədər, onları anlayışlı hala gətirər, mərufu əmr edər, münkərdən çəkindirərlər; digər tərəfdən bilməyənlər də qonşularından soruşub öyrənər, dini məsələləri idrak etməyə çalışarlar; ya da onları mütləq dünyada cəzalandıraram.”

Rəsulullah ﷺ bu nitqindən sonra minbərdən enib evinə getdi. Bəziləri:

“-Elə sanırıq ki (yəmənlili) əşariləri nəzərdə tutdu, çünki onlar fiqhi bilirlər, qonşuları isə kobud, sərt xarakterli, su başlarında köçəri həyat yaşayan kəslərdir.” dedilər.

Əşarilər vəziyyətdən xəbərdar olunca, Allah Rəsulunun yanına gəldilər və:

“-Ya Rəsulallah! Siz bir qövmü xeyirlə, bizi isə şərle yad etmisiniz. Bizim hansı halımızı bəyənmədiniz?” deyə soruşdular.

Aləmlərin Fəxri heç nə söyləmədi, yalnız əvvəlki sözlərini təkrarladı. Əşarilər nəzərdə tutulanın özləri olub-olmadığını anlaya bilmədilər. Dəqiq öyrənmək üçün bunu bir neçə dəfə daha soruşdular. Rəsulullah ﷺ isə hər dəfə eyni sözlərini təkrarlayırdı. Bunun üzərinə əşarilər:

“-Elə isə bizə bir il möhlət verin!” dedilər. Rəsulullah ﷺ də qonşularını öyrədib onlara dini məsələləri öyrətmələri üçün onlara bir il möhlət verdi və sonra bu ayələri oxudu:

“İsrail oğullarından kafir olanlara həm Davud, həm də Məryəm oğlu İsanın dili ilə lənət oxundu. Bu onların üsyan etmələrinə və həddi aşmalarına görə idi. Onlar etdikləri pis əməldən əl çəkmirdilər (və ya onlar bir-birini etdikləri pis əməldən çəkəndirmirdilər). Onların gördükləri iş necə də pis idi!” (əl-Maidə, 78-79) (Heysəmi, I, 164; Əli əl-Müttəqi, III, 684/8457)

“Mənə həyat bəxş edən Allaha and içərəm ki, siz ya yaxşılığı əmr edər pisləkdən çəkindirərsiniz, ya da Allah öz qatından üzərinizə bir əzab göndərər və o zaman dua edərsiniz, lakin duanız qəbul edilməz.” (Tirmizi, Fitən, 9)

İnsanları haqqa və xeyrə dəvət edib pisləklərdən çəkindirməyin nə qədər mühüm bir qulluq vəzifəsi olduğunu, bu hadisə çox dəqiq bir surətdə ortaya qoymaqdadır:

Qırmızı dənizin sahilində Eylə Qəsəbəsində İsrail oğullarından bir qövəm yaşayırdı. Şənbə günü bütün işlərini buraxıb ibadət etməli olduqları halda, ilahi əmri qulaqardına vurub balıq tuturdular. Bu səbəblə onlara **Əshabi-Səbt** (Şənbə əhli) adı verilmişdi.

Burada xalq iki qrupa ayrılmışdı:

1. Qadağanlara riayət etməyən günahkar kəslər.
2. Dindar və xeyriyyəçi insanlar.

Dinə bağlı insanlar, doğru və yanlış izah edir, lakin üsyankarlara söz keçirə bilmirdilər. Nəhayət yaxşılar da öz aralarında iki qrupa ayrıldılar:

1. Qadağanlara riayət etməyənlərə nəsihət verən, lakin bir müddət sonra bezərək ümitsizliyə qapılan insanlar. Bunlar bir müddət sonra təbliğ vəzifəsini tərk etdilər.

2. Ümitsizliyə qapılmadan, bütün çətinliklərə və zəhmətlərə

Bir səhabə edam edilmək üzrəyəkən özünə üç dəqiqə zaman tanıyan zalıma təşəkkür etmiş və:

“–Demək ki, sənə haqqı təbliğ edə bilmək üçün üç dəqiqəlik vaxtım var. Ümid edirəm, hidayətə gələrsən.” demişdir.

*“Sizdən təkcə
zalımlara
toxunmayacaq
(pis əməllərin
müqabilində
hamıya üz
verə biləcək)
bəladan qorxun.
Bilin ki, Allah
(Onun əmrlərini
pozanlara) şiddətli
əzab verəndir!” (əl-
Ənfal, 25)*

dözərək, insanlara nəsihət və xəbərdarlığa davam edən möminlər.

Ayeyi-kərimədə onlardan belə bəhs olunur:

“Onlardan bir dəstə: “Allahın məhv edəcəyi və ya şiddətli əzab verəcəyi bir tayfaya nə üçün öyüd-nəsihət verirsiniz?” – dediyi zaman, (nəsihət verənlər) onlara cavab olaraq: “(İnsanları yaxşı işlərə sövq etmək, pis işlərdən çəkindirmək bizə vacib olduğundan) bu, Rəbbiniz qarşısında üzrxahlıq etmək üçündür. Bəlkə, onlar (bu öyüd-nəsihətdən nəticə çıxarıb) pis əməllərdən çəkinsinlər!” – dedilər.” (əl-Əraf, 164)

Bir müddət sonra ilahi əmrlərə uyğun gəlməyən kəslər meymuna çevrilərək cəzalandırıldılar. Bəzi təfsirçilərə görə təbliğ vəzifəsinə laqeydlik edənlər də əzaba uğradı.

Meymuna çevrilən bədbəxtlər əzabdan xilas olan qohumlarının yanında bir müddət qəmli- qəmli gəzdilər. Qohumları:

“-Biz sizə xəbərdarlıq edərək günahlardan çəkindirmədikmi?” dediklərində, yaşlı gözlərlə başlarını yelləyirdilər. Üç gün sonra meymun şəklinə girmiş olan bu üsyankarların hamısı öldü.

Allah Rəsulu belə buyurur:

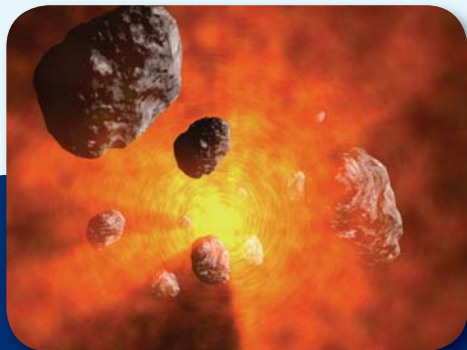
“Allah-Təala toplumun işlədiyi günahlar səbəbiylə günahsızları cəzalandırmaz. Lakin aralarında günahın

işləndiyini görər və buna əngəl olmağa gücləri çatdığı halda mane olmaz-larsa müstəsna.” (Əhməd, V, 192)

Təbliğ və haqqı tövsiyə vəzifəsində mühüm olan Allahın razılığına nail olmaq ümidiylə bu yolda əldən gəldiyincə səy göstərməkdir. Lazım olan səbəblərə baş vurulduğu halda nəticə alınmaya bilər. Belə olduqda da kədərlənib özünü əldən salmaq doğru deyil. Çünki hidayəti verəcək olan Allahdır. Qulun borcu qorxmadan, ümitsizliyə və tənbəlliyə qapılmadan təbliğə davam etmək, nəticəni Allaha buraxıb təvəkkül etməkdir.

Təbliğdə Diqqət Yetiriləcək Xüsuslar

Hər işin bir üsul və qaydası olduğu kimi təbliğdə də diqqət yetirilməsi lazım olan çox mühüm əsaslar vardır. Təbliği üsuluna uyğun etmək ən azından təbliğ qədər mühümdür. Çünki səhv bir üslubla edilən

Əbu Hüreyrə belə nəql edir:

(Əshabi-kiram arasında bu həqiqəti) eşidərdik: Qiyamət günündə bir adamın yaxasından heç tanımadığı bir nəfər yapışar.

Adam çaşar və:

“Məndən nə istəyirsən? Mən səni heç tanımıram ki!” deyər. Yaxasına yapışan adam da:

“Dünyada ikən məni səhv və çirkin işlərlə məşğul ikən görərdin, amma xəbərdarlıq etməz, məni o pisləklərdən çəkəndirməzdin.” deyərək ondan şikayətçi olar.

(Münziri, ət-Tərgib vət-Tərhib, III, 164/3506; Rudani, Cəmul-Fəvaid, V, 384)

*“(Ya Rəsulum!
Məkkə
müşrikləri) iman
gətirməyəcəklər
deyə, bəlkə, özünü
həlak edəsən?!
(Özünü həlakı
edəcəksən?)” (əş-
Şuara, 3)*

*“Ey Əli! Allahın
sənin əlinlə bir
adamı hidayətə
çatdırması sənin
üçün üstünə günəşin
doğduğu hər şeydən
daha xeyirlidir.”
(Hakim, Müstədrək, III,
690)*

təbliğdən fayda gözləmək mümkün deyil. Bu, eyni zamanda ağır bir günahı da cəlb edir. Çünki burada qaş düzəldərkən göz çıxarmaq təhlükəsi var.

Təbliğdə diqqət yetirilməsi lazım olan müəyyən xüsusiyyətlər belə sadalana bilər:

- Haqqı təbliğ və xeyrə təşviq üçün əvvəla **haqqı** və **xeyri** doğru bir şəkildə bilib yaşamaq lazımdır. Çünki cahilin etdiyi təbliğ həm üslub, həm də məzmun baxımından səhvlərlə dolu olur.

- Məqbul bir təbliğ üçün həssas bir könül və İslamın gülər üzünü əks etdirən təbəssümlü bir çöhrəyə sahib olmaq lazımdır. Nümunə bir həyat yaşamaq, rəhmət saçan bir könül diliylə danışmaq, nəzakət və zərifliyi heç bir zaman pozmamaq lazımdır. Çünki insanlar sərtlik və kobudluqdan xoşlanmazlar.

Həzrət Mövlana buyurur:

*“Bir qəbahətində görə
səni danladığı zaman atan
belə, gözündə canavar kimi
vəhşi görünər...”*

*“Bu hal, onun danlaq
və cəfasından qaynaqlanan
dərdin bir təsiridir. Yəni ata-
nın xəbərdarlığı, sənin yaxşı-
lığın üçün olduğu halda, səni
danlaması, onun könülündəki
mərhəmət və halına acımağı
sənə canavar kimi göstər-
məkdədir...”*

- İnsan hansı günahı və cinayəti işləmiş olursa olsun, təbliğ və dəvətdən məhrum buraxılmamalıdır. Bir qaya-

nın, hətta divarın içindən belə nə qədər çiçəklərin və ağacların çıxı bildiyini düşünərək, heç kimdən ümid kəsməmək lazımdır. Çünki Allahın rəhməti sonsuzdur.

Bu barədə ən gözəl nümunəmiz Allah Rəsuludur ﷺ. Çünki O;

Sevimli qızı Həzrət Zeynəbi dəvədən salaraq vəfatına səbəb olan Həbbar bin Əsvədə,

Məkkə fəthinə qədər müsəlmanlara hər cür düşmənçiliyi edən İkrimə bin Əbu Cəhlə,

Əmisi Həzrət Həmzəni şəhid edən Vəhşiyyə,

Hətta əmisinin ciyərini ehtirasla dişləyən Əbu Süfyanın xanımı Hində belə təbliğ qapısını bağlamamışdır.

Necə ki, Allah-Təala Musayı ﷺ yox etmək üçün minlərlə günahsız körpənin qatili olan və tanrılıq iddiasına düşən Firona qarşı belə, yumşaq bir dillə təbliği əmr etmişdir.

– Nəsihət verən kimsə sanki sənətkar bir təmirçi kimi olmalıdır. Təmirçiyyə əşyanın xarabı gətirilər. Əşya xarab olmasa və ya təmirə gətirilməsə, o təmirçi, peşəsini icra edə bilməz. Buna görə pozulan əşyalar təmirçinin nəzərində bir nemət kimidir. O halda günahkarları xor görmək və ya qapıdan qovmaq çox yanlışdır. Gerçək bir təbliğ əri günahkar kəsləri sanki yaralı bir quş kimi görüb onları şəfqət dolu ürəyiylə, qaçırmadan könül sarayına almalı və müalicəyə çalışmalıdır.

“(Ya Rəsulum!) Allahın mərhəməti səbəbinə sən onlarla (döyüşdən qaçıb sonra yanına qayıdanlarla) yumşaq rəftar etdin. Əgər qaba, sərt ürəkli olsaydın, əlbəttə, onlar sənin ətrafından dağılıb gedərdilər. Artıq sən onları əfv et, onlar üçün (Allahdan) bağışlanmaq dilə, işdə onlarla məsləhətləş, qəti qərara gəldikdə isə Allaha təvəkkül et! Həqiqətən Allah (Ona) təvəkkül edənləri sevər!”

(Ali-İmran, 159)

Peyğəmbərimizin gənc bir yəhudi qonşusu vardı. Bu gənc pis əxlaqlı biri deyildi. Bir gün xəstələndi. **Rəsulullah** ﷺ səhabələriylə birlikdə onu ziyarətə getdi:

“–Allahdan başqa ilah olmadığına və mənim Allahın Rəsulu olduğuma şəhidlik edərsənmi?” deyə soruşdu.

Gənc atasına baxdı. Atası sükut etdi, gənc də sükut etdi. Peyğəmbərimiz sualını ikinci, sonra üçüncü dəfə təkrar etdi. Üçüncüsündə atası:

“–Sənə təklif etdiyi sözü söylə!” dedi. Gənc şəhadət etdi. Bir müddət sonra da vəfat etdi. Yəhudilər ona sahib çıxmaq istəyincə Rəsulullah ﷺ:

“–Biz ona sizdən daha yaxınıq.” buyurdu. Daha sonra Nəbi ﷺ onu yudu, kəfənlədi, ətirlədi və namazını qıldırdı. (Əbdürrəzzaq, Müsənnəf, VI, 34-35)

Heç bir ləyaqətli həkim, xəstəsinə: “Niyə xəstə oldun?” deyə hirs-lən-məz. Onun çəkdiyi iztə-rab və əza-bı göz önün-də tutaraq, vaxt keçirmə-dən bö-yük bir şəf-qət və mərhə-mətlə müalicə-sinə çalış-ar. Bu müa-licə-ni özünə borc bilər. Məhz iman-lı bir gənc də, cəmi-yyət içində xəstə-xana otaqlarını gə-zən bir həkim-in hissi-yyatı-yla yaşa-malıdır. Bu hissi-yyat, dav-ranış-lara hakim olduq-da, yol-dan çıxmış-lar üçün xilə-se-dici kə-mər ki-mi olar.

- Təbliğci həmsöhbətinin ruhuna nüfuz edə bilmək üçün bir damar axtarıb tapmaq məcburiyyətindədir. Çünki hər insanın xarakteri fərqlidir, hər kəs eyni şeylərdən təsir-lənməyə bilər.

Bu barədə deyiləcək ən konkret söz isə Al-lah Rəsulunun bu hədisi-şərifidir:

“*Asanlaşdırın, çətinləşdirməyin! Müjdələ-yin, nifrət etdirməyin!..*” (Buxari, Elm, 11)

Təbii ki, dinə zərər verməmək və istiqamət-dən ayrılma-maq şərtiylə...

HALAL-HARAM HƏSSASLIĞI

İnsan oğlunun sahib olduğu bütün nemətlər Allahın ona olan bir lütfüdür. Bunlar günün bi-rin-də hesabı veriləcək olan əmanətlərdir. Çünki

*İnsanlara yaxşılığı
tövsiyə edib onları
pisləklərdən
uzaqlaşdırmaq surətiylə
Haqqa və həqiqətə
dəvət etmək onlara edilə
biləcək ən gözəl və ən
həyatı xidmətdir. Kitab
və Sünnəni həyatımıza
tətbiq edə bilməyimiz
üçün əvvəlcə haqqı
təbliğ və xalqa xidmət
vəzifəsinin könlümüzdə
bir sevda halına gəlməsi
zəruridir...*

insan oğlu **“boşuna yaradılmamışdır.”** Bir gün **“Allahın hüzurunda hesab verəcək.”**

Bu səbəbdən, sahib olduğumuz maddi və mənəvi nemətlərdən istifadə edərkən tamamilə sərbəst olmadığımızı düşünməliyik. Bunları Allahın rızasına müvafiq bir şəkildə işlətmək məcburiyyətindəyik. Uca Rəbbimiz bizə bu məsuliyyətimizi belə xatırladır:

“Sonra da həmin gün (Allahın dünyada sizə əta etdiyi) nemətlər barəsində mütləq sorğu-sual olunacaqsınız!” (ət-Təkasur, 8)

Yəni Allah-Təala lütf etdiyi nemətləri qazanarkən də, onlardan istifadə edərkən də riayət edilməsi lazım olan bəzi qaydalar qoymuşdur. Bunları da, “halallar və haramlar” olmaq üzrə bəyan etmişdir.

Vaxtilə Avstriyada işləyən bir qardaşımız, bir xatirəsini belə nəql etmişdir:

“Mən bir zamanlar içki və qumar düşkünü idim. Hər günüm öncəki günümdən daha pis olduğu halda, günümü keçirdiyimi sanırdım. Daha sonra Avstriyaya işləməyə getdim. Lakin orada da bu pis vərdişlərimi tərgitmədim. Mən bu haldaykən eynilə Türkiyədəki kimi ətrafımda olan və mənə bu halımdan qurtarmağa çalışan, məscid camaatından, yaxşı niyyətli və təmiz könüllü bir çox insan vardı. Lakin onlar mənə hər dəfə nəsihət etdikdə mən onlara qulaq asmaz və nalayiq sözlərlə cavab verərdim.

Bir gün yolda gedərkən birdən gözlərim qaraldı və nə olduğunu anlaya bilmədən özümü yerdə hiss etdim. Sonra

gözlərimi xəstəxanada açdım. Mədə qanaması keçirmişdim. Qonşularım məni xəstəxanaya aparmışdı. Xəstəxanaya verəcək bircə qəpik pulum olmadığı kimi, içki və qumar üzündən bir xeyli də borcum vardı. Bir müddət sonra ziyarətçilərimin gəldiyini eşidib çaşdım. “Görəsən mənim kimi yolunu azmış birinin yanına kim gələ bilər ki?” deyərək düşünərkən otağıma girənlər çaş-başlığımın bir az da artmasına səbəb oldular. Çünki məni ziyarətə gələnlər içində düşdüyüm çirkli aləmdən olan yoldaşlarım deyil, yaşadığım məhəllədəki məscid camaatının insanları idi. Mənə şəfa arzulayıb, əvvəl bir buket çiçək və ardından da ehtiyacım olacağını düşünərək gətirdikləri zərfi təqdim etdilər. Mən onların bu alicənablığı qarşısında xəcalətdən nə deyəcəyimi bilmirdim. Bu əsnada ailəmi də düşündüklərini və mən yaxşılaşana qədər ailəmin ehtiyaclarını da qarşılayacaqlarını söylədilər. Mənim onların bu yaxşılıqlarına, xoş rəftarlarına qarşı edə bildiyim yeganə şey yalnız bir təşəkkür etmək olmuşdu.

Xəstəxanadan çıxan kimi birbaşa məscid camaatının yanına yollandım. Çünki onlar mənə çətin günümdə köməkçi olmuşdular. Məscidə girdim, susuzluqdan yanan bir insanın doya-doya su içməsi kimi, mən də Rəbbimin hüzurunda tövbə edib şükür səcdələrinə qapandım. Nəfsimi islah edib gözəl bir mömin ola bilmək üçün dua etdim. «Bu insanlara bu üstünlüyü qazandıran dinimiz nə gözəlmiş.» deyərək dinimi öyrənməyə və yaşamağa başladım.”

Ömər bin
Əbdüləziz
–rəhmətullahi
əleyh- deyir ki:

*“Haramlar bir
atəşdir. Ona ancaq
(qəlbi) ölümlər
uzanar. Əgər əl
uzadanlar diri
olsaydılar, o atəşin
acısını duyurdular.”*

Allah-Təala belə buyurur:

**“Ey insanlar! Yer üzündəki qidaların tə-
miz, halal olanlarını yeyin, Şeytanın izi ilə get-
məyin! Həqiqətən, o (Şeytan) sizinlə açıq-açıqına
düşməndir.”** (əl-Bəqərə, 168)

Haramın əzabı, halalın da hesabı vardır. Halal yol-
dan qazanılmayan mallar qədər, Allahın razı olduğu
şəkildə istifadə edilməyən halal nemətlər də axirətdə
sahibi üçün ağır bir günah olacaq.

Halal və harama qarşı diqqətli olmaq insan
həyatının axışına təsir edən ən mühüm səbəblərdən bi-
ridir. Çünki halal halala səbəb olarkən, haram da digər
bir harama gətirib çıxarar.

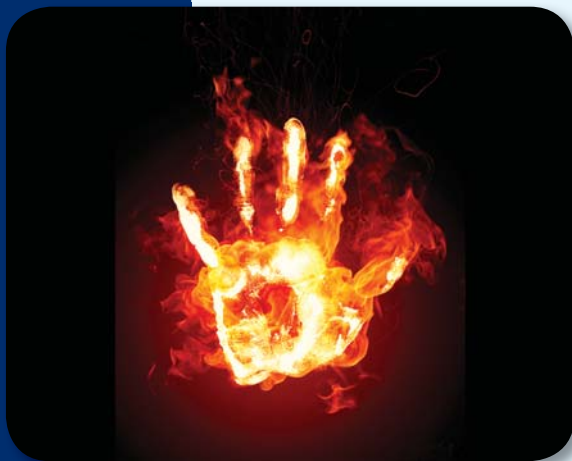
Əbu Bəkr Vərraq hazrətləri bir söhbətində:

“-Səhərlər qalxdıqda insanlara baxaram; kimin
halal, kimin haram yediyini bilərəm!” buyurmuşdu.
Tələbələri maraqla soruşdular:

“-Bunu hardan bi-
lirsiniz?”

Belə izah etti:

“-Hər kim səhər
oyanan kimi dilini
boş söz, qeybət və
söyüşlə məşğul edərsə,
bilirəm ki, bu hal, ye-
diyi haram qidadan
qaynaqlanır. Hər kim
də səhər oyandıqda di-
lini Allahın zikri, kəl-
mey-tövhid və istiğ-
farla məşğul edərsə,
onun aldığı qida halal

Ənsardan biri belə nəql edir:

“...**Rəsulullah** ﷺ bir cənazə dəfn edib qayıdarkən, bir qadının xidmətçisi gəlib onu evlərinə dəvət etdi. Peyğəmbərimiz də səhabələriylə birlikdə getməyə razılıq verdi. Yemək gətirildi, Allah Rəsulu ﷺ əlini yeməyə uzatdı, süfrədəkilər də yeməyə başladılar.

Bir də gördülər ki, Rəsulullah ﷺ loğmanı ağzında o tərəf-bu tərəfə çevirir və udmur. Daha sonra:

«—*Bu, sahibinin izni olmadan alınmış bir qoyun ətidir.*» buyurdu.

Bunun üzərinə qadına xəbər göndərildi. Qadın gəlib məsələni belə izah etdi:

«—Ya Rəsulullah! Bir qoyun almaq üçün Baqiyyə ad-am göndərdim, amma tapmadım. Qonşum qoyun almışdı, ona xəbər göndərib qoyunun pulu qarşılığında mənə verməsini istədim. Amma qonşumu da evdə tapmadıq. Məcbur qalıb xanımına xəbər göndərdim, o da qoyunu mənə verdi. »

Hadisəni dinləyən Rəsulullah ﷺ:

«—*Onu əsirlərə yedir!*» buyurdu.” (Əbu Davud, Bütyü, 3/3332; Əhməd, V, 293)

-
1. Bəzi nüsxələrdə Naqi şəklindədir. “Naqi” Mədinə yaxınlığında qoyun satılan bir yerin adıdır. Hattabi bunun doğru olduğunu deyir. Mişkatda da bu cür yazılıb.

yoldandır... Çünki halal da, haram da sahib olduqları xüsusiyyətlərə görə insanların hərəkətlərinə təsir edir...”

Yeyilən qidanın maddi təsiri ilə yanaşı bir də mənəvi təsiri vardır. Loğmanın halal, haram və ya şübhəli yollardan gəlmiş olması ruhu-

muzu təsiri altına alar.

Mövlana belə buyurur:

“Loğmalar toxum kimidir. Meyvəsi fikir, düşüncə və niyyətlərdir. Səndə ibadətə arzu, istək və iştah oyandırır feyz verən loğmalar halaldır. İbadətə qarşı tənbellik oyandıran və ürəyə qatılıq verən loğmalarsa haramdır. Sən həyatında halal loğmaları çoxalt! Şübhəli və haram loğmalardan da uzaq dur ki, ibadət və itaətin ləzzətini dadaraq xüştü halı əldə edə biləsən!”

Halal-haram mövzusunda göstəriləcək həssaslıq ibadətlərin qəbul edilib-edilməməsini də təyin edən bir keyfiyyətdir. Allah Rəsulu ﷺ haram pulla həccə gedənə səmadan bir carçının belə səsləndiyini xəbər vermişdir:

“Sənə nə lebbeyk, nə də sadeyk. Çünki sənin qazancın haram, azuqən haram, miniyin haramdır. Heç bir savab qazanmadan günahkar olaraq geri qayıt! Xoşlanmayacağın şeylə qarşılaşacağından ötrü kədlərlən!” (Heysəmi, III, 209-210)

“Bir səhər məndən ilham kəsildi. Bildim ki, vücuduma şübhəli bir neçə loğma girib. Bilik də, hikmət də, eşq də, mərhəmət də halal loğmadan doğar. Əgər bir loğmadan qəflət meydana gəlsə, bil ki, o loğma şübhəli və ya haramdır.”
(Həzrət Mövlana)

Təsəttür Həssaslığı

Yalnız yemək, içmə və ticari münasibətlərdə deyil, qılıq-qiyafət kimi indiki vaxtda son dərəcə sadə görülən xüsurlarda da halal-haram hüdudlarına diqqət yetirilməlidir.

İnsan oğlu Allah-Təalanın lütf etdiyi insanlıq heysiyyət, həya və ciddiliyini qoruya bilmək üçün örtünməyə məcburdur. Əks halda bu insani xüsusiyyətlər məhv edilmiş olar. Dinin qoymuş olduğu geyimlə əlaqədar şərtlərə diqqət yetirmədiyi təqdirdə insan şərəf və heysiyyət baxımından özündən qat-qat aşağı olan varlıqların səviyyəsinə düşə bilər. Çünki örtünmə **həya** ilə birbaşa əlaqəlidir. İnsana xas olan bir keyfiyyət olan həya isə imandan bir şöbədir.⁵⁰

Həzrət Adəmlə **عليه السلام** Həvvə anamız cənnətdə qadağan olunmuş ağaca yaxınlaşınca, paltarları əyinlərindən düşmüşdü. Onlar yanlarında heç kim olmadığı halda həya etdilər. Təlaş içində orada olan yarpaqlarla örtünməyə çalışdılar. Bu da göstərir ki, maddi olan örtünmə ilə onun mənəvi əlaqəsi olan ədəb və həya insan oğlunun fətrətində olan ən dərin

Süfyan Sevri həzrətləri:

“İnsanın dindarlığı çörəyinin halallığı nisbətindədir.”

—buyurmuşdur.

Bir gün ona:

“Namazı birinci səfə qılmağın fəzilətindən bəhs edərdinizmi?” dedilər, o da halal qidaya diqqət çəkərək:

“Qardaşım, sən çörəyini haradan qazandığına bax. Qazancın halal olduqdan sonra hansı səfə istəyirsən orda namazını qıl. Bu xüsusta sənə məcburiyyət yoxdur.”

50. Bax. Buxari, İman, 3.

Bir gecə vaxtı idi. **Həzrət Ömər** adəti üzrə Mədinə küçələrini gəzməkdə idi. Birdən dayandı. Qarışından keçməkdə olduğu evin xanımı:

“-Qızım, sabah satacağımız südə bir az su qarışdır!” deyirdi. Qızı isə:

“-Anacığım, xəlifə südə su qarışdırılmasını qadağan etmədimi?” dedi. Ana qızının sözlərinə sərt cavab verərək:

“-Qızım, gecənin bu saatında xəlifə südə su qatdığımızı hardan görəcək?!” dedi.

Ancaq qəlbi Allah sevgisi və qorxusu ilə dolu olan qız anasının südə su qatma hiyləsini yenə qəbul etmədi:

“-Anacığım! Deyək ki, xəlifə görmür, bəs Allah da görmür? Bu hiyləni insanlardan gizləmək asan, amma hər şeyi görüb bilən Kainatın Xaliqi Allahdan gizləmək mümkündürmü?!” dedi.

Rəbbani həqiqətlərlə dolu diri bir ürəyə sahib olan bu qızın, dəruni bir Allah qorxusu içində anasına verdiyi cavab Həzrət Öməri son dərəcə duyğulandırdı. Möminlərin əmiri onu sırası bir südçü qadının qızı deyil, qəlbindəki təqvası ilə müstəsna bir qismət bildi və oğluna aldı. Rəşid xəlifələrdən sayılan məşhur Ömər bin Əbdüləziz məhz bu əməlisaleh xanımın nəvəsidir.

(Bax. İbnul-Cövzi, *Sifətus-Safvə*, II, 203-204)

xüsusiyyətlərdəndir və təqva əlamətidir.

Bu səbəblə mömin bir gənc qılıq-qiyafət bəhsini əsla gözardı etməməlidir. Bu xüsusdakı ilahi əmrlərə tabe olmalı, təsəttürə riayət etməlidir. Bunu edərkən də lüks və israfdan çəkinməli, bir müsəlmana yaraşacaq şəkildə gözəl geyinməlidir.

Qadınlar; əl, üz və ayaqları xaric bütün bədənlərini, kişilər də diz qapağı ilə göbək arasını örtməlidirlər. Övrət yerlərini göstərəcək qədər incə, bədən xətlərini müəyyən edəcək qədər dar paltar geyinmək doğru deyil. Bunun xaricində hər kəs təsəttürə riayət etmək şərtiylə şəxsi və məhəlli zövqünə, mədəniyyətinə görə istədiyi şəkildə geyinə bilər.

Rəsulullah ﷺ Həzrət Aişənin bacısı Əsmanın incə bir paltar geydiyini görüb başını çevirmiş və:

“-Əsma! Yetkinliyə çatdıqdan sonra qadınların, -üzünə və əlinə işarə edərək- bu və bundan başqa bir yerinin görülməsi doğru olmaz!” buyurmuşdur. (Əbu Davud, Libas, 31/4104)

Allah Rəsulu ﷺ geyim-keçim xüsusunda qadınlarla kişilərin bir-birlərinə bənzəməsini qadağan etmişdir. Qadın kimi geyinən kişilər ilə kişi kimi geyinən qadınların ilahi rəhmətdən uzaq qalacağını bildirmişdir.⁵¹

*Qurani-Kərimdə
qadınların evdən çölə
çıxarkən üstlərinə
örtük (cilbab) örtmələri,
kişi və qadınların
gözlərini haramdan
çəkəndirmələri,
iffətlərini qorumaları
əmr edilmişdir. Yenə
qadınların, zīnət
yerlərini göstərməkdən
çəkinmələri, baş
örtüklərini sinələrinin
üstünə salaraq
bağlamaları istənməşdir.
(Bax. əl-Əhzab, 59; ən -Nur,
30-31, 60)*

51. Bax. Buxari, Libas, 61; Əbu Davud, Libas, 28.

Zina

İslam dininin həyata keçirmək istədiyi xüsurlardan biri də nəslin qorumaq və sağlam bir cəmiyyət qurmaqdır. Zəmanəmizin ən böyük məsələlərindən biri də əxlaqi təxribatdır. Nəslin və ailə həyatını məhv edən fahişəlik, insanın əxlaqını və mənəviyyatını korlayar. Eyni zamanda bir çox maddi xəstəliklərə də səbəb olar.

Bu səbəblə Adəmdən ﷺ bəri bütün peyğəmbərlər nəslin qorunması üçün nikah barəsində böyük bir ciddilik göstərmişlər. Çünki nəslin mühafizəsi, ailə müəssisəsinin möhkəmliyi ilə mümkündür. Ailə içində tərbiyə edilməyən, nikahdan kənar meydana çıxan nəsil cəmiyyət həyatının ahəngini pozar, icti-

Rəsulullah ﷺ belə buyurur:

“Cəhənnəmliklərdən hələ görmədiyim (daha sonra ortaya çıxacaq) iki qrup vardır: Bunlardan biri mal quyruqları

kimi qırmanclarla insanları döyən bir birlikdir. Digəri geyinmiş olduqları halda çılpəq görünən, başqalarını da özləri kimi geyinməyə məcbur edən və başları dəvə hürgücünə bənzəyən qadınlardır. Məhz bu qadınlar cənnətə girə bilməzlər. Hətta onun çox uzaq məsafədən hiss edilən qoxusunu da ala bilməzlər.” (Müslim, Cənnət, 52)

Buradakı “geyinmiş çılpəqlar” ifadəsiylə, yalnız bəzənmək üçün geyinən, çölə çıxarkən cazibədar və diqqət cəkici paltarlar geyinən və bədən xətləri müəyyən olacaq şəkildə dar və nazik paltarlar geyən kəslər nəzərdə tutulmuşdur.

mai nizamı təməmindən sarsı-
dar.

Merac Gecəsi **Rəsulullah** ﷺ ilə **Cəbrayıl** ﷺ əzab
içindəki bəzi insanlara rast
gəlmişdilər. Onların qarşısın-
da yaxşı bişmiş ləziz ət ye-
məkləri ilə çiy və iylənmiş
leşlər vardı. Onlar o gözəl ka-
babı qoyub murdar və iylənmiş leşi yeyirdilər.
Allah Rəsulu ﷺ heyərlə bunların kim olduğunu
soruşdu. Cəbrayıl ﷺ bu cavabı verdi:

“-Onlar ümmətindən halal xanımını qoyub,
haram olan qadın yanına gedən kişilərlə, ərini
qoyub haram kişilərin yanına gedən qadınlardır.” (Heysəmi, I, 67-68)

Zina təhlükəsindən qorunmaq üçün Al-
lahın:

“Zinaya yaxınlaşmayın!..” (əl-İsra, 32) əm-
rinə diqqətlə riayət etmək lazımdır. Bu ayədə
zina bir tərəfə, ona yaxınlaşdıracaq davranışlar
belə qadağan edilmişdir. Məsələn, harama bax-
maq bunlardan biridir.

Cərir ﷺ belə deyir:

Peyğəmbərimizdən baxılması haram olan
şeyi qəflətdən görməyin hökmünü soruşdum:

“-*Dərhal gözünü başqa tərəfə çevir!*” bu-
yurdu. (Müslim, Ədəb, 45. Ayrıca bax. Əbu Davud,
Nikah, 43; Tirmizi, Ədəb, 28)

Çünki harama baxan insan, **“göz zinası”**
işləmiş olar. Eyni şəkildə qulaqların zinası
dinləmək, dilin zinası danışmaq, əlin zinası

*“Nikahın səadətinə
pozgğunluğun
murdarlığına dəyişmək
qədər axmaqlıq və cəhalət
ola bilməz!..”*

*Böyük müfəkkir
Məhəmməd İqbal deyir ki:*

*“Ey örtüsü namusumuzun
pərdəsi olan müsəlman
qadın! Sənin üzündəki
nur iman qəndilimizin
sərməyəsidir.*

*Yaradılışdakı saflıq
Haqdan bizə rəhmətdir...
Övladımız süddən kəsilər-
kəsilməz ona kəlməyi-
tövhidə ilk öyrədən
sənsən... Ümmətin
əmanətini qoruyan
mühafiz sənsən. Həzrət
Fatimə sənin üçün
nümunədir. Gözünü və
könlünü ondan ayırma.
Ta ki, sənin də budağın bir
Hüseyn meyvəsi versin...”*

Qiyamət insanların görəcəyi ən qorxunc gündür. Çünki o gün kainat partlayacaq. Bu dəhşət verici günün şiddətindən mühafizə ediləcək yeddi sinif insandan biri də gözəl və mövqe sahibi bir qadının zina təklifini; “Mən Allahdan qorxuram!” deyərədd edən igiddir.

(Bax. Buxari, Azan 36, Zəkat 16, Rıqaq 24; Müslim, Zəkat 91)

toxunmaq, ayaqların zinası getmək, ürəyin və nəfsin zinası da düşünmək və arzu etmək surətiylə harama yönəlməkdir.⁵²

Rəsulullah ﷺ bu barədə belə buyurmuşdur:

“Harama baxmaq, İblisin zəhərli oxlarından bir oxdur.

Hər kim Allah qorxusu səbəbiylə harama baxmağı tərk etsə, Allah ona ürəyində ləzzətini hiss edəcəyi bir iman bəxş edər.” (Hakim, IV, 349/7875)

Təəssüf ki, indiki zamanədə mətbuat-nəşr vasitələriylə, xüsusilə də televiziyanın mənfəi proqramları və internetin zərərli saytları kanalıyla zina günahı insanların evlərinə qədər asanca girə bilməkdədir. Gənc nəsillərimizə qəsd etmək istəyənlər bu vasitələrdən istifadə etməkdədirlər.

Ən çirkin haramların bu qədər yayıldığı və həyatı təhlükə daşıyan günahların bu qədər asanlaşdığı bir dövrdə özümüzü qoruya bilməyin bircə yolu var: **Rəbbimizi heç bir zaman unutmamaq...**

Çünki insanın haramlara bulaşaraq günaha düşdüyü anlar Allahı unutduğu zamanlardır. Fərqində olaraq və ya olmayaraq işlənən günahlar mənəvi həssaslıq mərkəzi olan ürəyin

52. Bax. Buxari, İstizan 12, Qədər 9; Müslim, Qədər 20-21.

çirklənib paslanmasına səbəb olar. Nəticədə ürək korlaşar; yaxşı və gözəl şeylərdən həzz ala bilmədiyi kimi pis və çirkin şeylərdən də narahatlıq duymaz hala gələr, səfalətini səadət zənn edər.

Bütün Pisləklərin Anası: İçki

İslam qoyduğu əmr və qadağanlarda bu beş şeyi qorumağı hədəfləyir:

Din, ağıl, can, nəsil və mal.

Bir insanın həyatında ən mühüm yerə sahib olan bu beş əsasa zərər verəcək hər davranış, Allah tərəfindən haram elan edilmişdir.

Spirtili içkilər də insanın dininə, ağılına, canına və malına zərər verir. Həm fərdi, həm də ictimai bir çox çətinliyə səbəb olar. Bu səbəblə şiddətlə qadağan edilmişdir. Ayeyi-kərimələrdə belə buyurulur:

“Ey iman gətirənlər! Şərab da (içki də), qumar da, bütlər də, fal oxları da Şeytan əməlinəndən olan murdar bir şeydir. Bunlardan çəkinin ki, bəlkə, nicat tapasınız! Şübhəsiz ki, Şeytan içki və qumarla aranızda ədavət və kin salmaqdan və namaz qılmaqdan ayırmaq istər. Artıq bu işə son qoyacağınız mı?” (əl-Maidə, 90-91)

Bu ayələr nazil olduqda Rəsulullahın əmriylə bir səhabə Mədinə küçələrində gəzərək:

Allah Rəsulu ﷺ belə buyurmuşdur:

“Hər göz (harama baxmaqla) zina edər. Qadın ətirlənilib (kişilərin olduğu) bir məclisdən keçdiyi zaman, o da zina etmiş sayılır.”

(Tirmizi, Ədəb, 35/2786;
Əbu Davud, Tərəccül,
7/4173; Nəsai, Zinət, 35)

Abdullah bin Məsud
ﷺ belə demişdir:

“Mömin günahını
altında oturduğu və
sanki üzərinə hər an
düşmə təhlükəsi olan
bir dağ kimi görər.
Bu böyük dağın
üstünə düşəcəyindən
qorxar. Günahkar isə
günahını burnunun
qabağndan keçən
bir ağcaqanad kimi
görər.” (Buxari, Dəavat,
4; Müslim, Tövbə, 3)

“–Xəbəriniz olsun ki, içki
haram qılınmışdır!” deyə səsləndi.

Tuluqlarıdeşilib boşaldılan,
küpləri qırılıb tökülən içkilər
Mədinə küçələrində sel kimi
axdı! Əlində şərab olan müsəl-
manlar bunların hamısını yerə
tökdülər. Bir daha da içmədilər.

Daha sonra Peyğəmbərimiz
belə buyurdu:

“Şübhəsiz ki, Allah; içkiyə,
onu hazırladana, hazırlandığı
yerə, içənə, içdirənə, daşıyana,
satana, alana, əvəzini və qazan-
cını yeyənə lənət etmişdir!” (Bax. Əhməd, I, 53; II,
351; Nəsaii, Əşribə, 1-2; Hakim, II, 305/3101)

Bu hadisə Allah-Təalanın qadağanları qarşı-
sında əshabi-kiramın göstərdiyi həssaslığın nə
gözəl bir misalıdır. Heç bir etiraz və bəhanə
göstərmədən, dərhal ilahi əmrə könüldən itaət et-
miş, Allahın rızasına can atmışlar.

Allah Rəsulu ﷺ belə buyurur:

**“Sərxoşluq verən hər şey haramdır. Çoxu
sərxoşluq verən şeyin azı da haramdır.”** (İbn
Macə, Əşribə, 10; Nəsai, Əşribə, 24, 48)

“İçki hər pisliyin başıdır.” (Əhməd, V, 238)

“Allaha və axirət gününə iman edən kəs içki
olan süfrədə oturmasın!” (Tirmizi, Ədəb, 43/ 2801)

“Ümmətimdən bəzi kəslər, içkiyə başqa adlar
verərək onu içəcəklər!” (Əhməd, IV, 237)

Bu nəbəvi xəbərdarlıqları bilən müsəlman bir gəncin vəzifəsi əshabın göstərmiş olduğu həssaslığa sahib çıxmaqdır. Xüsusilə Peyğəmbərimizin; *“İçkiyə başqa adlar verərək onu içəcəklər...”* bəyanına diqqət yetirərək, fərqli adlarla satışı çıxarılan haram içkilərdən uzaq durmaqdır.

Spirit və narkotik maddə aludəçisi olan insan sağlam düşünmə və doğru qərar vermə qabiliyyətini itirir. Nəticədə ailə səadətini və ictimai həyatdakı etibarını itirərək potensial bir günahkar halına gəlir.

Qumar

İnsanın heç bir əziyyət çəkmədən, asan yolla çox qazanma ehtirasının bir nəticəsi olan qumar ən təhlükəli haramlardan biridir.

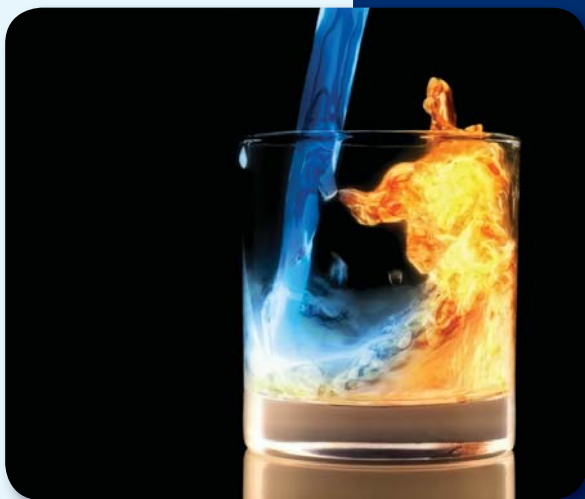
Bunu əsla unutmamaq lazımdır ki, cilovlanmayan ehtiras sahibi bini daim fəlakətə sürükləyər.

Qumar elə bir bataqlıqdır ki, bu oyunda qazanan yoxdur. Çünki haramdan heç bir zaman xeyir gəlməz. Qazanmış görünən insanlar belə pulunu aldıkları insanların və ailələrin pərişanlığına səbəb olduqları üçün böyük bir günaha batırlar.

Allah Rəsulu ﷺ belə buyurur:

“Sərxoşluq verən hər şey haramdır. Çoxu sərxoşluq verən şeyin azı da haramdır.” (İbn Macə, Əşribə, 10; Nəsai, Əşribə, 24, 48)

İslam şərə aparən bütün yolları bağlayır, pisliyə səbəb olacaq ən kiçik hərəkəti belə qadağan edir. Qumarı haram qıldığı kimi, qumar alətləri düzəltməyi də qadağan edir.

İçkinin mənəvi olduğu qədər maddi zərərləri də xeyli çoxdur. Dünya Sağlamlıq Təşkilatının otuz ölkədə apardığı araşdırma hesabatına görə:

- Cinayətlərin 85 %-i (60-70 %-i ailədaxili),
- Təcavüzlərin 50 %-i,
- Zorakılıq hallarının 50 %-i,
- Yoldaşını döyənlərin 70 %-i,
- İşə getməyənlərin 60 %-i və
- Ruhi xəstəliklərin 40-50 %-i spirtdən qaynaqlanmaqdadır.

Spirtli içki qəbul edənlərin dünyaya gətirdiyi uşaqlarda ruhi xəstəliklər yüzdə doxsandır. İçki aludəçisi bir qadının şikəst uşağa sahib olma riski 35 %-dən yüksək bir səviyyədədir. Çünki spirt ana rəhmindəki böyüməyə və doğum sonrası inkişafa mane olur; uşaqlarda zəka azlığına, boy qısalığına və davranış pozuntusuna səbəb olur.

İçki aludəçisi olan insanların uşaqları davamlı mübahisə və şiddət dolu bir ailə mühitində yaşadıkları üçün onlarda ruh düşkünlüyü və davranış pozuntularının müşahidə riski çox yüksəkdir. Bu səbəbdən belə uşaqların çoxu məktəbdə və həyatda müvəffəqiyyətsiz olurlar.¹

1. Musa Tosun, "İçki" mad., Diyanet İslam Ansiklopedisi, XXI, 463.

Allahın bəxş etdiyi maddi imkanlar ilə xeyir işləyəcəyi yerdə qumar oynayan insan həm Allaha üsyan etmiş olar, həm də özüylə birlikdə bir çox ailəni pərişan edər.

Bu gün cəmiyyətimizdə qumar az qala qanuniləşdirilmiş və ağla durğunluq verəcək qədər yayılmışdır. Bəzi qumar növləri sanki bir əyləncə və əylənmə surətində, hətta bəzən qumar olduğu belə bilinmədən icra edilməyə başlanmış, bu xəbis xəstəliyin mənəvi ağırlığı hiss edilməz olmuşdur. Halbuki **Rəsulullah** ﷺ qumardan danışmağı belə çox ağır bir cinayət olaraq görmüş və buna mane olmaq üçün belə buyurmuşdur:

“...Kim yoldaşına; «Gəl, səninlə qumar oynayaq.» desə, bu sözünə kəffarə olmaq üçün (oynayacağı qumar pulunu) kasıblara sədəqə versin!” (Buxari, Ədəb, 74)

Qumar indiki vaxtda o qədər asanlaşdırılmış və nəzarətdən çıxmışdır ki, hətta uşaqlara da bulaşmışdır. Bu vəziyyət gələcək adına çox böyük bir təhlükə ifadə etməkdədir. Çünki qumar sayəsində asan yolla qazanmağa həvəslənən uşaqlar, böyüdüklərində girəcəkləri hər işdə zəhmətsiz qazanmağın çarələrini axtararlar. Buna şərtlənən bir gənc həyata atıldıqda ticarətlə məşguldursa dərhal zəngin olmağın, siyasətə atılmışsa sürətlə məsafə qət etməyin, universitetə girmişsə ən qısa yoldan bütün nailiyyətləri əldə etməyin çarələrinə baxar. Ən pisi də bu çarələrin qanuni olub-olma-

İngiltərə hökumətinin rəsmi raportuna görə spirtli içki səbəbiylə meydana gələn münaqişə, yaralanma, xəstəxana məsrəfləri və s. kimi halların İngiltərə iqtisadiyyatına vurduğu ziyan illik 20 milyard sterlinqə (30 milyard dollar) yaxındır.¹

1. Sean COUGHAN, The Guardian, Saturday March 27 2004, “Sobering thoughts about a claim”.

Bunu unutmamaq lazımdır ki, İslam hər bir qadağanın İslami zəmində alternativini, yəni daha yaxşı və təmiz olanını göstərmişdir. Bu səbəblə bir sıra aldadıcı həvəslər ardınca düşərək son dərəcə geniş olan halal dairəsindən çıxmağa və haramlara bulaşmağa heç gərək yoxdur.

dığı yolundakı həssaslığını da itirərək müxtəlif haqsızlıq və günahlara sürüklənər. Hədəfinə çata bilmədikdə isə narahatlıq və bədbinliyə düşər.

Nəhayət, bu gün cəmiyyətimizin iman və əxlaq sahəsində yaşadığı erroziyanın ən acı/ən ağrılı nəticələrinin başında “qumar xəstəliyi” gəlməkdədir. O dərəcədə ki, qumar sanki qanuniləşdirilmək istənməkdədir. Bu da, əməl pozuntusu ilə yanaşı, imana da zərər verməkdədir.

ZAMAN ŞÜURU

Həyat Allahın hər insana bir dəfə istifadə etmək üzrə bəxş etdiyi, son dərəcə qiymətli və məhdud bir nemətdir. Buna baxmayaraq insan oğlunun ən çox aldanıb zay etdiyi nemət də “**zaman**”dır.

Zamanı ən qiymətli işlərdə istifadə etmək şərtidir. Çünki həyatda hər an edilə biləcək birdən çox iş vardır. Lakin bunların o an üçün ən əhəmiyyətli olanı önə almaq lazımdır. Digərlərini də dərəcələrinə görə sıraya qoymaq şərtidir. Bu, zamanı ən gözəl şəkildə qiymətləndirə bilmək üçün diqqət yetirilməsi lazım olan mühüm bir düsturdur.

Allah-Təala Əsr surəsində belə buyurur:

“And olsun zamana ki, İnsan (ömrünü bihudə işlərə sərf etməklə, dünyanı axirətdən üstün tutmaqla) ziyan içindədir. Yalnız iman gətirib

yaxşı əməllər edən, bir-birinə haqqı tövsiyə edən və səbri tövsiyə edən kimsələrdən başqa!” (əl-Əsr, 1-3)

Zamana and ilə başlayan bu surədə iman, saleh əməl, haqqı və səbri tövsiyə ilə qiymətləndirilməyən zamanların israf edildiyi və xüsrana səbəb olduğu bildirilməkdədir. Bununla birlikdə, zaman barəsində aldanan insanların əksəriyyətdə olduğu na da işarə edilməkdədir.

Rəsulullah ﷺ zamanın qiymətini nə gözəl ifadə edir:

“Bir adam doğulduğu gündən qocalıb vəfat etdiyi günə qədər Allahın rızasını qazanmaq uğrunda üzü üstə yerlərdə sürünsə (yəni hər cür məşəqqətə dözərək özünü ibadət və xidmətlərə verərsə), qiyamət günü bu etdiyini çox az görər (daha çox etmiş olmağı istər).” (Əhməd, IV, 185; Beyhəqi, Şuab, I, 479; Heysəmi, I, 51; X, 225, 358)

Bir mömin çox uzun bir ömrü müxtəlif ibadət, xeyir və xidmətlərlə qiymətləndirsə və bu uğurda bir çox məşəqqətlərə dözsə, böyük bir axirət sərmayəsi yığmış olar. Ancaq axirətdə həqiqəti bütün açıqlığıyla idrak edib, fərz və nafilə ibadətlərə verilən savabı və Allahın bunlara bəxş etdiyi nemətləri görüncə, ölümə oyanar, bu ibadət və saleh əməllərini çox az görər. Daha çox edə bilmədiyi üçün heyfslənər. **Məhəmməd bin Əbu Umeyrənin** rəvayətinə görə:

“Ey iman gətirənlər! Şərab da (içki də), qumar da, bütələr də, fal oxları da Şeytan əməlidən olan murdar bir şeydir. Bunlardan çəkinin ki, bəlkə, nicat tapasınız!”

(əl-Maidə, 90)

Hədsiz dərəcədə qiymətli sərmayə olan zamanı boş və əbəs işlərlə israf etmək axirət həyatını təhlükəyə atmaqdır. Bu səbəblə qəflət pərdələrini üstündən ata bilənlər üçün zaman heç nə ilə müqayisə edilməyəcək dərəcədə qiymətli bir nemətdir.

“...Əcr və savabını artırmaq üçün dünyaya təkrar qayıtmaq istər.” (Əhməd, IV, 185; Heysəmi, I, 51; X, 225)

Allah Rəsulu ﷺ qiyamət günündəki bu peşmanlıqdan belə xəbər verir:

“Cənnət xalqı başqa bir şeyə deyil, yalnız dünyada Allahı zikr etmədən keçirdikləri anlara, həsrət və peşmançılıq duyacaqlar!” (Heysəmi, X, 73-74)

İslamda boş zaman və ya boşa keçiriləcək bir tətil anlayışı yoxdur. İşləyərkən yorulan bir insanın istirahət edərkən də bir işlə məşğul olması, çalışaraq istirahət etməsi lazımdır. Allah belə tövsiyə edir:

“Bir işi bitirdikdə, dərhal başqa bir işə giriş, onunla məşğul ol! Həmişə Rəbbinə yönəl və Ona yaxınlaş!” (əl-İnşirah, 7-8)

Yəni ibadət və xeyirli işlərin biri bitdikdə dərhal digərinə keçmək lazımdır. Çünki dünya həyatı bizə axirəti qazanmaq və ilahi rizaya nail olmaq üçün verilən qısa bir möhlətdən ibarətdir. Şair bu həqiqəti nə gözəl xülasə edir:

*Saatı-vahidədir ömrü-cahan,
Saatı taətə sərfeylə həman!*

Şüurlu bir gənc “İbnul-Vaxt” olmalı, yəni yaşadığı anın qiymətini bilərək, onunla ən gözəl şəkildə axirətinə hazırlıq görməlidir. Belə edilmədiyi təqdirdə zaman boşa xərclənmiş olar. Zamanın boşa xərclənməsi isə ən böyük peşmançılıq səbəblərindəndir.

Rəsulullah ﷺ belə buyurur:

“Beş şey gəlmədən əvvəl beş şeyi qənimət bil:

1. *Qocalığından əvvəl gəncliyini,*
2. *Xəstələnmədən əvvəl səhhətini,*
3. *Kasıblığından əvvəl zənginliyini,*
4. *Məşğul zamanlarından əvvəl boş vaxtlarını və*
5. *Ölümündən əvvəl həyatını!”* (Hakim, Müstədrək,

IV, 341; Buxari, Rıqaq, 3; Tirmizi, Zöhd, 25)

Tarix boyunca alimlərimiz vaxtlarını çox yaxşı qiymətləndirmişlər. Zamanlarını Quran oxumaq, zikr, namaz, tələbə oxutmaq və elmlərini artırmaqla keçirmiş; bu sayədə çox qiymətli və həcmli əsərlər ortaya qoymuşlar.

Zamanı şüursuzca israf edərək ömrünü ziyan edənlərin axirətdəki kədərli halını izah edən bu ayeyi-kərimə nə qədər ibrətlidir:

“Onlar orada fəryad edib deyəcəklər: “Ey Rəbbimiz! Bizi buradan çıxart ki, saleh əməllər edək. O əməlləri yox ki (dünyada) edirik!” (Onlara belə deyəcəyik:) **“Məgər orada sizə öyüd-nəsihət qəbul edəcək kimsənin öyüd-nəsihət qəbul edə biləcəyi (düşünəcək kimsənin düşünəcəyi) qədər ömür vermədikmi?! Hələ sizə (siz kafirləri Allahın əzabı ilə) qorxudan peyğəmbər də gəlmişdi. Dadın (cəhənnəm**

Zamanı o qədər gözəl dəyərləndir ki, “Sabah öləcəksən!” deyilsə belə proqramında hər hansı bir dəyişiklik etmə ehtiyacı hiss etməyəsən!..

*Hər səhər ömür
təqvimindən bizə
yeni bir səhifə
açılır. Bu ömür
səhifəsini necə
dolduracağıq?
Kiramən-Katibin
mələklər bugünkü
qiyamət dosyemizə
nələr yazacaq?
Mömin bu
həqiqətləri rəqiq
bir qələblə götür-qoy
edərək zamanını ən
xeyirli əməllərə sərf
etməlidir.*

əzabını)! **Zalımların imdadına çatan olmaz!"** (əl-Fatir, 37)

Haqq dostu **Rəbi bin Heysəm**in bu halı zamanı ən faydalı işlərlə qiymətləndirmə xüsusundakı nəfs mühasibəmizin nə qədər diqqətəlayiq bir misalıdır:

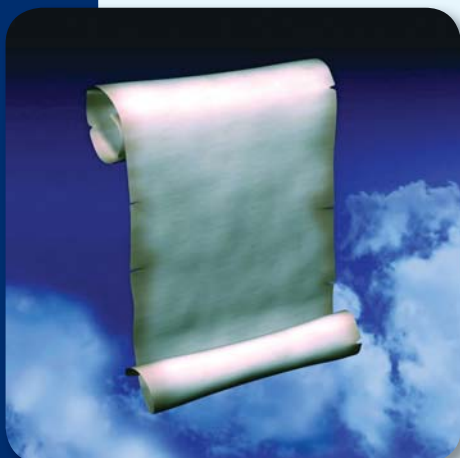
Rəbi bin Heysəm həzrətləri bağçasında bir məzar qazmışdı. Ürəyinin qatılaşdığını hiss etdiyi zamanlarda bu qəbrə girər, bir müddət orada qalardı. Gün gəlib dünyaya vida edəcəyini və məzarda istiğfar və sədəqəyə möhtac vəziyyətdə qalacağını təfəkkür edər, axirətdəki hesabını düşünərək bir mühasibə iqliminə girirdi. Daha sonra:

“Nəhayət, (müşriklərdən) birinin ölümü gəlib çatdığı zaman o belə deyər: “Ey Rəbbim! Məni geri (dünyaya) qaytar! Bəlkə, (indiyə qədər) zay etdiyim ömrüm müqabilində yaxşı bir iş görüm! deyər...” (əl-Muminun, 99-100) ayələrini oxuyardı. Məzardan çıxdıqda da öz-özünə:

“- Ey Rəbi! Bax, bu gün geri qaytarıldın. Bu istəyinin qəbul edilməyəcəyi, dünyaya geri göndərilməyəcəyin bir vaxt da gələcəkdir. İndidən tədbirini al və saleh əməllərini, Allah yolundakı səylərini və axirət hazırlıqlarını artıq.” -deyərdi.

Rəsulullah ﷺ bir gün:

“–Ölüb peşmançılıq duymayacaq heç kim yoxdur.” -buyurmuşdur. Əshabi-kiram:

“-Onun peşmanlığı nədir, ya Rəsulallah?” deyə soruşdular.

Peyğəmbərimiz ﷺ:

“Gözl bir müsəlman isə, bu halını daha çox artırmamış olduğuna; pis bir adam isə, o pisləkdən imtina etmədiyinə peşman olacaq.” buyurdu. (Tirmizi, Zöhd, 59)

Bütün nemətlərdə olduğu kimi zaman nemətindəki israfın da əsas səbəbi ölümü lazımınca idrak edə bilməməkdir. Çünki eqoizmin mayasında faniliyə üs-

İmam Qəzali həzrətləri belə buyurur:

“Oğul! Fərz et ki, bu gün öldün. Həyatında keçirdiyin qəflət anlarına nə qədər kədərlənəcəksən. “Ah, kaş ki!” deyəcəksən. Lakin əfsus!”

“Hər mömin, səhər namazını qıldıqdan sonra özünə bunu xatırlatmalıdır:

«Mənim sərmayəm ömrümdür. Ömrüm bitdikdə sərmayəm də bitər və artıq qazanma imkanım qalmaz. Bu başlayan gün, yeni bir gündür. Allah-Təala bu gün də mənə icazə verərək ikram etdi. Əgər canımı alsaydı, əlbəttə bir günlük də olsa dünyaya geri göndərilib çox saleh əməl işləməyi istəyəcəkdim. İndi fərz et ki, öldün və bir günlük dünyaya qayıtmağına icazə verildi. O halda bu gün günahlara qətiyyən yaxınlaşma! Əsla bu günün bir anını belə boşa keçirmə. Çünki hər nəfəs çox qiymətli bir nemətdir.”

*Bir insan bütün
fani nemətlərə
sahib olsa və o,
səadət içində
yüz il yaşasa, nə
fayda!.. Nəhayət
girəcəyi yer
üstündə gəzdiyimiz
qara torpağın altı
deyilmə? İnsan
ibrət almazmı
ki, hər fani
varlığın təravət
və təzəliyi zaman
dəyirmanında
durmadan
üyüdülməkdədir.*

yan vardır. Bu səbəblə insan daim özünü ölümdən uzaq görər.

Zaman Allahın qoyduğu qanunlar gərəyincə axıb gedər. Dünya həyatında hər şeyi satın almaq və ya geri götürmək az-çox mümkündür, lakin keçən zamanı əsla... Keçən zaman geri gətirilə bilməz, satın alına bilməz, borc verilə bilməz, borc alına bilməz...

Hər anı yaxşı qiymətləndirmək lazımdır. Çünki zaman heç kəs üçün dayanıb gözləməz. Keçmiş zaman bir daha geri gəlməyəcək. Gələcək zaman isə sirr və məchullarla doludur. Yalnız yaşamaqda olduğu an insana verilən ən qiymətli hədiyyədir. Fərsət əldə ikən və imkan varkən onu Allahın razı olacağı şəkildə qiymətləndirmək ən ağıllı davranışdır.

Bu gün kiçik bir qızıl parçasının belə zibilə atılmasına heç kim laqeyd qala bilməz. Lakin nə həzindir ki, milyonlarla qızıl verərək satın alına bilməyəcək zamanın israfına əksəriyyətlə laqeyd qalınmaqdadır.

Həsən Bəsri həzrətləri belə deyir:

“Elə insanlar gördüm ki, sizin dirhəm və dinarlara qarşı olan ehtirasınızdan daha çox vaxtlarını qiymətləndirməyə ehtirashı idilər.”

“Ey Adəm oğlu! Sən günlərdən, yəni zaman-dan ibarətsən. Bir gün keçdikdə sən də bir parçan getmiş deməkdir.”⁵³

İmam Şafei həzrətləri də belə demişdir:

İslama görə yetkinlik çağına çatan bir gənc dinin hökmlərindən məsul tutulmuşdur. 17-18 yaşlarına çatan bir gənc ailə qurub, ticari əqdlərdə iştirak edə bilər. O, artıq həyatın bütün yükünü daşıya biləcək yaşa gəlmişdir.

Bunun mümkün ola bilməsi üçün də İslam uşaqılıq dövrünə çox böyük əhəmiyyət verir. Uşağın təhsilinə çox erkən yaşda başlayır. Əvvəlcə ən zəruri biliklərin verilməsini əsas götürür. İnsanları boş və faydasız məlumatlardan çəkindirir.

İslam alimlərinin həyatları araşdırıldıqda qarşımıza çıxan təbəqə çox heyvətləndiricidir:

İmam Malik 17 yaşında təhsilini tamamlayıb dərslər verməyə başlamışdır.

İmam Şafei 5 yaşında Muvatta adlı hədis kitabını əzbərləmiş, 15 yaşında fətva verməyə başlamışdır.

İmam Evzaiyə fətva soruşulduqda yaşı 13 idi.

Süfyan bin Üyeynə 4 yaşında həfız olmuşdur.

İmam Buxari sibyan məktəbində ikən 15 min hədisi-şərifini əzbərləmişdir.

İbn Sina 10 yaşına gəldikdə bütün Quran və ədəbiyyat elmlərini ən mükəmməl şəkildə öyrənmişdir.¹

1. Bu məlumatların qaynağı üçün bax. Prof. Dr. İbrahim Canan, İslamda Zaman Tənzimi, İzmir 2008, 72-73.

Allah
Rəsulu
ﷺ Həzrət
İbrahimə
nazil
olan on
suhufdan
bunları
nəql edir:

“Ağıl
sahibinin
müəyyən
saatları olmalı:

- Vaxtının bir hissəsini
Rəbbinə dua və yalvarışa,
- Bir qisimini Uca Allahın
sənət və qüdrətini
təfəkkürə,
- Bir qisimini keçmişdə
işlədiklərini götür-qoy
etməyə və gələcəkdə
işləyəcəklərini
planlaşdırmağa,
- Bir qisimini də halaldan
məişətini qazanmağa
ayırmalıdır.” (Əbu Nuaym,
Hilyə, I, 167; İbn Əsir, əl-Kamil,
I, 124)

“Sufilərlə yoldaşlıq
etdim və onlardan iki mü-
hüm prinsip öyrəndim:

- *Vaxt qılınıc kimidir,
sən onu kəsməzsənsə o
səni kəsər.*

- *Nəfsini Haqqa yö-
nəltəsən nə gözəl, yoxsa o
səni batılə yönəldər.”*

Ayə və hədislərdə
bəzi zamanların digərlə-
rinə nisbətən daha fəzi-
lətli olduğu xəbər veril-

mişdir. Beləcə, insanların ömür sərmayələrini
ən məhsuldar şəkildə istifadə edə bilmələri
üçün diqqətli və oyanıq olmaları istənmişdir.

Bəzi aylar, bəzi günlər, hətta bəzi saat-
lar digərlərinə nəzərən daha fərqlidir. Az za-
manda çox qazanc əldə edib daha qazancılı
bir həyat yaşaya bilmək üçün bu qiymətli
vaxtların fürsət bilinməsi lazımdır. Üç aylar
və xüsusilə Ramazani-Şərif digər aylarla mü-
qayisədə daha qiymətlidir. Şəvval ayının ilk
altı günü Zilhiccənin ilk on günü, Məhərrəm
ayı və Aşura günü qəməri ayların 13-14-15-ci
günləri, bazar ertəsi və cümə axşamı günləri,
xüsusilə cümə günü və səhər vaxtları kimi...

Allah-Təala zaman barəsində daima oya-
nıq olaq deyər, çox qiymətli olan bəzi zamanla-
rı da gizli saxlamışdır. Min aydan daha xeyirli

olan Qədr Gecəsi, cümə günündə və hər gecədə gizli olan duaların məqbul olduğu saat bu qiymətli zaman dilimlərindəndir.

İslamın Öyrətdiyi Zaman Həssaslığı

Almaniyaya dil təhsili üçün gedən bir nəfər bunları qeyd edir:

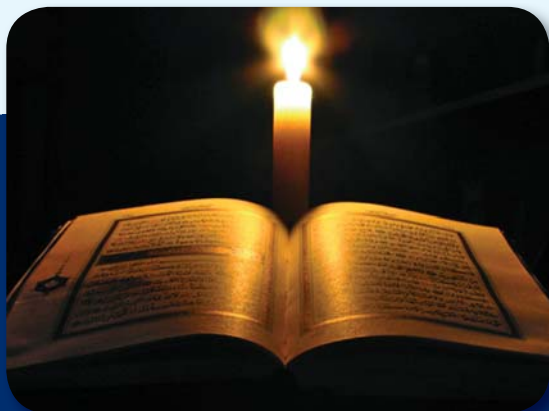
Alman dili müəllimimiz vaxt xüsusunda çox intizamlı bir insan idi. Vaxtın boşa getməsinə heç cür razı olmurdu. Kimin neçə dəqiqə gec gəldiyini qeyd edər, dərstdən sonra onları gecikdikləri müddət qədər çalışdırardı. Təbii onun bu rəftarı bizim heç xoşumuza gəlməzdi.

Bir gün 18 dəqiqə sinifdə qalıb dərslə hazırlaşma cəzası alan bir yoldaşımız hirsələnərək müəllimə qarşı çıxdı. Müəllim bu tələbəyə belə dedi:

İmam Həsən bin Ruşeyk belə deyir:

*“Təfəkkür dəryasının
kilidlərini açmaq üçün
səhər vaxtı yuxudan qalxıb
çalışmaqdan daha yaxşı bir
açar yoxdur. Çünki insan
o vaxt xarici əlaqələrdən,
dünya qayğılarından və ehtiraslardan uzaqdır. Rəbbiylə birlik zamanına
girmişdir. Bədəni dincəlmiş, özünə gəlmiş, təzələnmiş və gümrəhləşmişdir.
Nəhayət, havanın ən gözəl olduğu vaxt və gecə ilə gündüz arasındakı ən uyğun
zaman səhər vaxtıdır. Çünki səhərdə işıq qaranlığın üzərini örtməkdədir.
Axşamda isə vəziyyət bunun əksidir; qaranlıq işıqlığın üzərinə çökməkdədir.”*

(Bax: Əbu Quddə, Zamanın Qiyməti, s. 86)

“– Z a m a n d a n yaxşı istifadə etmirsiniz. Hətta bu mövzuda mənim həssas davranmağıma hirs-lənirsiniz. Amma mən doğru olanı etdiyimə və haqlı olduğuma inanıram.”

Çantasından bir qatar cədvəli çıxardı.

“–Rica edirəm, bura baxın!” dedi.

Qatarların çıxış və çatma saatları 7:17, 11:43, 15:19, 19:33 kimi rəqəmlərlə yazılmışdı. Bu qarışıq rəqəmlərin mənasız olduğunu söyləyincə, müəllim belə dedi:

“–Bu qatar cədvəli hazırlanarkən İslamın zaman anlayışından istifadə edilmişdir. Çünki biz zamanı istifadə etməyi və onu qiymətləndirməyi müsəlmanlardan öyrəndik. Sizin ibadətləriniz üçün yer mühüm deyil. Təmiz olduqdan sonra dünyanın hər yerində ibadət edə bilərsiniz. Lakin zaman çox mühümdür. Çünki hər ibadətin özünə aid bir vaxtı vardır. Hətta vaxt ibadətin şərtidir. Yəni vaxtsız ibadət etsəniz bu ibadətiniz qəbul olmaz. İbadətlərin vaxtları da bizim qatar cədvəli kimidir: 18, 17, 13, 10, 9. Üstəlik bu saatlar da davamlı dəyişir. Bu gün səhər namazını 6:21-ə qədər qıla bilərsiniz. Amma sabah 6:22-yə qədər də qıla bilərsiniz. 23 dəqiqə işləmiş olmaz. Yalnız namaz belə deyil. Orucun başlama və bitmə saatları da belədir.

*İlin hər vaxtını
böyük bir oyanıqlıq
içində keçirmək
lazımdır. Necə
ki, bu həqiqəti
bəyan edən
“Hər gördüyünü
Xızır, hər gecəni
Qədir bil” zərbi-
məsəli saleh
möminlər üçün
həyat düsturuna
çevrilmişdir.*

Yaxşı, bu niyə belədir? Bunun nə faydası var? Bu sayədə müsəlmanlar hər gün dəyişməkdə olan zamana qarşı oyanıq olarlar... Zamanın qiymətini anlar və onu yaxşı qiymətləndirmək üzrə hazırlanarlar. İbadətlərini nizamlı olaraq ifa edən bir müsəlman hər gün dəyişən dəqiqələrə uyğunlaşaraq yaşamaq məcburiyyətindədir. Məhz bizim zamana baxışımızın ilham qaynağı İslamın bu həssaslığıdır.”

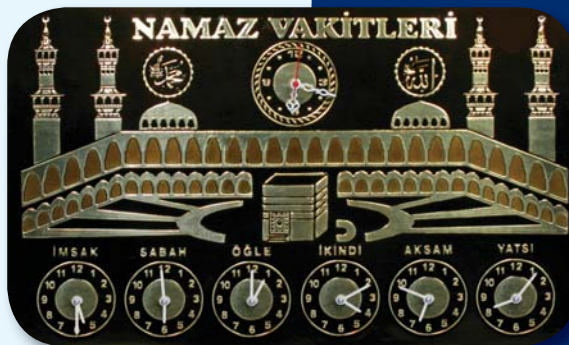
Xülasə, zamanı maksimum dərəcədə məhsuldar edə bilmək üçün əvvəlcə **“iradə”** gücündən ən yaxşı şəkildə istifadə etmək lazımdır. Çünki insandakı iradə yaradılışdan gələn bütün güclərdən daha üstündür. İradə gücünün hərəkətə keçə bilməsi üçün də bildiklərini tətbiq edə biləcək qüvvət və canlılığa sahib **“iman”**a ehtiyac vardır.

Bununla yanaşı zamanın haqqıyla qiymətləndirilməsi, köüllərə yerləşdiriləcək olan güclü bir **mərifətullah** və **məsuliyyət şüuruna** bağlıdır.

MƏSULİYYƏT ŞÜURU

İnsan yaradılmışların ən şərəflisi və dünyanın ən qiymətli zinətidir. Allah-Təala insan oğluna digər məxluqatına vermədiyi sayısız nemət və qabiliyyətlər lütf etmişdir. Buna müqabil Allah-Təala kainatı və içindəkiləri insana əmanət etmiş və bunların

*İnsan bütün varlığını
fidiyə olaraq versə,
əcəl sənədinin
vədəsini nə bir saniyə
gecikdirə, nə də
tezlaşdırə bilər.*

qənaəti xüsusunda onu məsul tutmuşdur.

İnsan sərvət, övlad, səhhət, mövqe, məqam kimi özünə əmanət edilən nemətlərin fərqində olmalı və şükrünü əda etməyə çalışmalıdır. Bu da onların Allahın rizası istiqamətində istifadə edilməsiylə mümkündür.

*Zaman Allahın
qoyduğu qanunlar
gərəyi axıb gedər.
Dünya həyatında
hər şeyi pulla
almaq və ya geri
qaytarmaq olar,
amma keçən
zamanı əsla...
Keçən zaman geri
qaytarıla bilməz,
pulla alınmaz,
borc verilməz, borc
götürülməz...*

Allah dünya imtahanının bir gərəyi olaraq hər quluna ayrı-ayrı həyat şərtləri təqdir etmişdir. Bütün insanlara eyni qabiliyyət, eyni maddi və mənəvi xüsusiyyətlər verilmiş olsaydı, balanslı bir həyat nizamından söz gedə bilməzdi. Bunun üçündür ki, insanlar bir-birini yuyan iki əl kimi bir-birinə möhtac qılınmışdır.

Bu vəziyyət möminlər üçün imani və vicdani bəzi haqq və məsuliyyətlər ortaya qoymuşdur. Allah-Təala insanlar içindəki zəif və məhrum qullarından çəkdikləri çətinliklərə səbir edib bunun əcrinə nail olmalarını istəmişdir. Güclü, varlı və qabiliyyətli qullarına da, azğınlaşmayıb şükür etmələrini və möhtac qardaşlarına köməkçi olmalarını əmr etmişdir.

Bir gəncin zaman-zaman özünə bu sualı verməsi lazım deyilmi?

“-Mən sağ-salamatam, lakin filankəs niyə şikəst və ya xəstədir? Mən imkanlıyam, lakin filankəs niyə kasıb və məhrumdur?”

Bu problemin cavabı isə məlumdur:

“-Allah-Təala onu sənə əmanət etdi və sənə ondan məsul tutdu. O halda əlindəki imkanları, bunlardan məhrum olanlarla paylaşmağa məcbursan!..”

Necə ki, **Peyğəmbərimiz** ﷺ:

“Mömin qardaşının dərdiylə dərdlənməyən bizdən deyil.” buyurmuşdur. (Hakim, IV, 352; Heysəmi, I, 87)

Həmçinin Peyğəmbərimiz ﷺ möminlərin bir-birlərinə qarşı böyük məsuliyyətlərinin olduğunu bildirmişdir. Buna görə, möminlərin bir divarın kərpicləri kimi bir-birinə hörülmüş olmaları lazımdır. Yaxud da bir bədənin üzvləri kimi birinin hiss etdiyi ağrını hamısının hiss etməsi lazımdır. Qonşusu aç ikən tox yatmaq İslam əxlaqına ziddir. Bir sözlə desək, bütün möminlər bir-birinə əmanətdir.

Allah-Təala bir quluna nə qədər güc və imkan vermişdirsə, onu bir o qədər məsul tutumuşdur. Ayeyi-kərimədə belə buyurulur:

“Allah heç kimi gücünün çatmadığından məsul tutmaz...” (əl-Bəqərə, 286)

Bu ayənin məfumu-müxalifi əsasında, bir qul gücünün çatdıqlarını ifa etməz isə, bundan da məsul olar. Yəni gücümüzün çatdığı halda etmədiyimiz yaxşılıqlardan da məsuluq deməkdir.

Bu xüsusda biz möminlər üçün çox mühüm bir məsələ ortaya çıxmaqdadır. Belə ki, malımızın zəkatını verəcəyimiz zaman bunun hesabı müəyyəndir. Lakin üzərimizdəki digər nemətlərdə

Misirdə şiddətli qutlığın hökm sürdüyü günlərdə Yusifdən عليه السلام *soruşdular:*

“-Sən dövlətin xəzinələrinə hökm edən bir idarəçisən. Niyə özünü ac qoyursan?” O isə bu cavabı verdi:

“-Qarnım tox olsa acların halını anlaya bilmərəm deyə qorxuram!”

Bir ticarət karvanı gələrək Mədinəyi-Münəvvərinin yaxınlığında düşərgə salmışdı. **Xəlifə Həzrət Ömər** ﷺ bu yad insanların hər hansı bir zərərə uğramasından narahatlıq keçirirdi. **Əbdürrəhman bin Əvf** həzrətlərinə:

“-Vaxtın varsa, gəl bu gecə bu karvanı oğrulardan qoruyaq!” dedi. İkisi karvanın ətrafında gecə boyunca gözetçilik etdilər. Bir tərəfdən də boş dayanmır, nafilə namaz qılırdılar.

Bir ara Həzrət Ömər ﷺ bir uşağın ağlama səsinə eşitdi. Səsin gəldiyi tərəfə getdi və uşağın anasına:

“-Allahdan qorx, uşağımla yaxşı rəftar et!” dedi. Sonra yerinə qayıtdı. Bu vəziyyət bir neçə dəfə təkrar oldu. Nəhayət Həzrət Ömər qəzəblənərək:

“-Təəssüflər olsun sənə, necə anasan! Axşamdan bəri uşağı niyə ağladırısan?!” dedi. Onu tanımayan ana bu cavabı verdi:

“-Ey Allahın qulu! Bu gecə mənə əziyyət verdin! Mən uşağımı süddən ayırmağa çalışıram, o da əmmək üçün müqavimət göstərir.” dedi. Ömər ﷺ:

“-Nə üçün süddən ayırmaq istəyirsən?” deyərək soruşdu. Qadın:

“-Çünki Xəlifə Ömər ancaq süddən kəsilən uşaqlara məvəcib ayırır.” dedi. Bu cavab qarşısında sanki qanı donan Həzrət Ömər ﷺ uşağın neçə aylıq olduğunu soruşub öyrəndikdən sonra:

“-Allah sənə kömək olsun, onu süddən ayırmaq üçün tələsmə!” dedi.

Səhər namazının vaxtı gəlmişdi. Həzrət Ömər mehraba keçmiş, bir tərəfdən namaz qıldırır, bir tərəfdən də ağlayırdı. Ağladığı üçün insanlar nə oxuduğunu tam olaraq anlaya bilmirdi. Salam verdikdən sonra:

“- Yazıqlar olsun Ömərə! Kim bilir nə qədər müsəlman övladına əziyyət etdi!” dedi. Sonra bir carçıya əmr etdi və: “Uşaqlarınızı süddən kəsmək üçün tələsməyin! Çünki İslam üzrə doğan hər uşağa məvəcib ayrılacaq.” deyərək elan etdirdi. Daha sonra da bu təlimatı yazdıraraq bütün İslam diyarlarına göndərdi. (İbn Sad, III, 301; İbnul-Cövzi, Mənaqib, s. 77)

bu hesab açıqca ifadə edilməmişdir. Məsul olduğumuz vəzifələri tam olaraq edib-edə bilmədiyimizi bilmədiyimiz üçün namaz, niyaz və xeyir-həsənətimizə əsla güvənə bilmərik. Çünki məsuliyyətimizin sərhədləri bəlkə o qədər genişdir ki, etdiyimiz saleh əməllər o sərhədlərin içərisində itib-batır.

Səhabədən **Abdullah bin Ümmü Məktum** ﷺ kor oldu-

İmam Əzəm həzrətlərinin qonşularından biri əyyaş bir gənc idi. Bu gənc, səhərdən axşama qədər içər, gecələri də yerində dura bilməz, qışqırıb söyüş söyərək insanları narahat edərdi.

Bir gecə gəncin səsi gəlmədi. İmam gəncin başına bir iş gəlib-gəlmədiyini ilə maraqlandı. Yoldaşları içki üzündən dava salıb həbsə atıldığını söylədilər. Əbu Hənifə həzrətləri bu vəziyyətə çox kədərlandı.

Həbsxanaya gedərək səlahiyyət sahiblərindən onu sərbəst buraxmalarını xahiş etdi. Məmurlar ancaq zəmanətlə sərbəst buraxa biləcəklərini söylədilər. İmam Əzəm həzrətləri zəmanət oldu və gənci həbsdən qurtardı.

Vəziyyəti öyrənən gənc dərhal imamın yanına qaçıb peşmanlıq göz yaşları tökdü. Artıq içkiyə tövbə etdiyini söylədi. Bundan sonra ona layiq bir qonşu və tələbə olacağına söz verdi. Böyük imam gəncə şəfqətlə baxdı və kədərli bir səslə:

“–Ey gənc, əslində səni biz zay etdik! Səninlə əlaqə saxlaya bilmədik. Sən bizə haqqını halal et!” dedi.

Hədisi-şərifdə buyurulur:

*“Qonşusu ackən tox yatan
mömin deyil” (Hakim, II, 15;
Heysəmi, VIII, 167; Buxari, Əl-
Ədəbul-Müfrəd, № 112)*

*Həzrət Əli Misir valisinə
göndərdiyi əmrnaməsində
deyir:*

*“İnsanlara canavarın
sürüyə baxdığı kimi baxma.
Qəlbində onlara qarşı
sevgi, mərhəmət və yaxşılıq
duyguları bəslə. Çünki heç
bir istisnasız bütün insanlar
ya dində qardaşın, ya da
yaradılışda tayındır.”*

ğu üçün səfərdən azad
tutulmuşdu. Buna bax-
mayaraq; “Mən də bay-
rağı daşıyaram.” deyərək
Qadisiyyə səfərinə qatıldı.

Çünki o mübarək
nəsil çox yaxşı bilirdi ki,
bir xeyri işlərkən edilən
fədakarlıqlar, onun əcrini
qat-qat artırmaqdadır. O
halda, bəzi məhrumiyyət-
lər içində olsaq belə; “Nə
edim, imkanım yoxdur!”

deyə bir kənara çəkilməməliyik. Bu yol-
dakı maneələri aşaraq məsuliyyətlərimizi
yerinə yetirməliyik.

Uşaq evlərindəki kimsəsizlərdən,
küçələrin insafına tərk edilmiş avara
uşaqlara və narkotik aludəçisi gənclərə
qədər bütün insanlar bizim qardaşımızdır.
Hələ bir çoxu yetkinlik yaşına çatmamış
yeni bahar budağı kimi olan gənclər göz
görə-görə cəmiyyətin zibilliklərinə atıl-
maqdadırlar. Tənəffüs etdikləri zəhər-
lə ciyərlərini yandırmaqda, beyinlərini
və qəlbi funksiyalarını məhv etmək-
dədirlər. Cəmiyyətə düşmən kəsilərək
pis qruplaşmaların zəruri üzvləri ha-
lına gəlməkdədirlər. Onlara din, əxlaq
və vətənpərvərlik duyğularını verə bil-
mədiyimiz üçün özümüzü vicdani olaraq
nə qədər məsul hiss edə bilirik?

FƏRASƏTLİ OLMAQ

İnsanlar içində ağıl, zəka və fərasət başda olmaq üzrə hər baxımdan ən üst dərəcədə Peyğəmbərlər gəlir. Onlar güclü yaddaş, yüksək idrak, güclü məntiq və razı salma qabiliyyətinə sahibdirlər. Bu qabiliyyət “**fətanət**” adlanır.

Bir müsəlmanın da, peyğəmbərlərdəki fətanət sifətindən pay götürüb ağıllı, ayıq və fərasət sahibi olması lazım gəlir.

Həzrət Peyğəmbər ﷺ:

“Möminin fərasətindən çəkinin! Çünki o, Allahın muruyla baxar.” buyurmuşdur. (Tirmizi, Təfsir, 15/3127)

Peyğəmbərlərin sifətlərindən bir cüz olan fərasət, incə bir zəka ilə həmsöhbətin ağıl səviyyəsinə görə davranmaqdır. Çünki bir adamı sevindirən bir davranış başqa birini kədərləndirə bilər.

Fərasətli bir müsəlman kimə, nəyi, nə vaxt, necə söyləyəcəyini və nə şəkildə davranacağını yaxşı bilir.

Həzrət Süleyman عليه السلام uşaqlığından etibarən yüksək bir anlayışa sahib, çox ağıllı biri idi. **Rəsulullah** ﷺ onunla əlaqədar belə bir hadisə nəql edir:

Həzrət Mövlana buyurur:

“Şəms mənə bir şey öyrətdi:

“Dünyada bir mömin üşüyürsə, isinməyə haqqın yoxdur.”

Mən də bilirəm ki, yer üzündə üşüyən möminlər var, mən artıq isinə bilmirəm!..”

Bir qrup müsəlmən Cəfəri-Təyyarın rəhbərliyində Həbəşistana hicrət etmişdi. Xristian olan Həbəş Nəcəsişi Qurani-Kərimlə maraqlanaraq, Cəfəri-Təyyardan bir neçə ayə oxumasını istədi. Cəfər gözəl bir fərasət nümunəsi sərgiləyərək, inkarçılara meydan oxuyan ayələrdən deyil, içində Həzrət İsa və anasından təriflə bəhs edilən Məryəm Surəsini oxudu. Qurani-Kərimi xüsusində dinləyən Nəcəsişi yaşlı gözlərlə:

“-Şübhəsiz, bu dinlədiklərim ilə Həzrət İsanın gətirdiyi həqiqətlər, eyni nur qaynağından fışqırır!” dedi və bir müddət sonra da İslam ilə şərəfləndi.

(İbn Hişam, I, 358-360)

“... Vaxtilə iki qadın və yanlarında uşaqları vardı. Yolda gedrkən bir qurd gəlib qadınlardan böyük olanın uşağını yedi. O dərhal kiçik qadına:

«-Qurd sənin uşağını apardı.» dedi.

Digər qadın:

«-Xeyr, sənin uşağını apardı!» dedi.

Nəhayət bu iki qadın, aralarında hökm etməsi üçün Davud Peyğəmbərə müraciət etdilər. Həzrət Davud uşağın böyük qadına aid olduğuna hökm etdi. Qadınlər oradan çıxıb, Davudun oğlu Həzrət Süleymanın yanına getdilər. Atasının verdiyi hökmü söylədilər. Süleyman da:

«-Mənə bir bıçaq gətirin! Uşağı bu iki qadın arasında bölüşdürüm!» dedi. Kiçik qadın dərhal atılıb:

«-Aman, elə etmə! Allah sənə rəhmət etsin! Uşaq bu qadınındır!» dedi.

Bunun üzərinə Süleyman uşağın kiçik qadına aid olduğuna hökm etdi.” (Buxari, Ənbiya, 40)

Fərasət xüsusunda gözəl bir misal da belədir:

İldırım Bəyazidi Ankarada məğlub edən Teymur Osmanlıya xərac qoymuşdu. Bir neçə il sonra Elxanilər Teymurun varisi olduqlarını iddia edərək eyni xəracı tələb etdilər. II Murad zamanında tamamilə topar-

lanıb güclənmiş olan Osmanlı Dövlətinin paşaları Sultana:

“-Padşahım! Bunlara hələ nə deyə xərac veririk? Artıq bunları başımızdan rədd edək!..” dedilər.

Sultan II Murad Xan hissiyyata qapılaraq irəli sürülən bu təklifə aşağıdakı ibrətli cavabı verdi:

“-Onlar bizim yüksəlişimizin və bu anki qüdrətimizin fərqində deyillər. Əgər indi biz istədikləri pulu verməzsək, az da olsa bir ordu yığıb üstümüizə gələrlər. Hərçənd məğlub olarlar, amma müsəlman qanı tökülər... Bu səbəbdən siz onlara istədikləri pulu hələ ki, verməyə davam edin! Çünki pul üçün müsəlman qanı tökmək istəmirəm!

Ancaq Elxanlıların elçilərinə ordumuzun ehtişamını göstərin ki, sahib olduğumuz güc və qüdrətin fərqinə varsınlar. Bir daha özlərindən üstün olan bu Dövləti Aliyyədən xərac istəmək cürətini göstərə bilməsinlər!..”

Həqiqətən də nəticə Sultan II Muradın bəyan etdiyi şəkildə təsdiqləndi.

Xülasə, fərasət və bəsirət mömin üçün lazımlı olan xüsusiyyətlərdəndir.

TƏFƏKKÜRDƏ DƏRİNLƏŞMƏK

Təfəkkürdə dərinləşmək üçün atılacaq ilk addım ətrafa ibrət nəzəriylə baxmaqdır. Çünki Qurani-Kərimdə Allahın nemətləri sayıldıqdan sonra insan-

Şah əl-Kirmanı belə deyir:

“Kim gözünü haramlardan qoruyar, nəfsini şəhvtəldən uzaq tutar, Sünneyi-Səniyyəyə tabe olar və halal loğmayla bəslənərsə, onun fərasəti heç vaxt yanılmaz!”

(Quşeyri, Risalə, Əbu Osman əl-Cəbri bəhlümü)

Həzrət Əbu Bəkr

buyurur:

*“Nə dediyini, nə
zaman dediyini və
kimə dediyini yaxşı
düşün.”*

lara dəfələrlə **“Ey idrak sahibləri”**⁵⁴ deyə xitab edilmiş, kainata ibrət nəzəriylə baxmaları istənmişdir.

Bir çox ayələrdə də **“Heç düşünməzsinizmi? Ağullarını işletməzlərmisi? İdrak etməzlərmisi?”**⁵⁵ buyurularaq insan oğlunun kainata boş bir nəzərlə deyil; bəsirətlə baxması istənmişdir.

İnsan, şəfəq vaxtı başını qaldırır, doğan günəşə baxıb üfüqdə çəkilən rəngarəng, çeşidli mənzərələri görməlidir. Usta bir rəssamın əsəri qarşısında heyran qalar. O halda, kainatın ilahi sənətkarının hər an çəkdiyi şah əsər qarşısında necə maraqsız qala bilərik?

Bir lələyə, bir bənövşəyə baxın! Bu rəngləri görəsən quru torpağın harasından aldılar? Bəs qırmızı

qərənfil? Günəşin işığında sayrışan çiçəklərin mavisi, çəhrayı və onların könlü açan təbəssümləri... Və saymaqla bitməyəcək digər gözəlliklər... Duyğu dərinliyinə sahib bir ürək üçün hər yer möcüzələr sərgisi... Bir çiçəyin təbəssümünə, arı və kəpənəyin rəqsinə, pərvanənin yanmasına, bül-bülün fəryadına, bir də dönüb özümüzdə baxaq!

Bütün bu gözəlliklər, gözəlliğin mütləq mənbəyi olan Yaradıcımızın camalından məxluqatına əks edən bir gözəllikdən ibarətdir.

54. Bax. Ali-İmran, 13; ən-Nur, 44; əl-Həşr, 2

55. Bax. əl-Ənam, 50; əl-Bəqərə, 219, 266; Muəmməd, 24; ən-Nisa, 82; Yasin, 68

Şəfəq sökülərkən ilk işıqlarıyla əşyanı işıqlandıran günəş başlayan yeni günün salamını gətirərək, sanki bizə:

“-Oyan!” deməkdə və bizi nəfsi mühasibəyə çağırmaqdadır:

“- Bax, sənə bu səhər də həyat dəftərindən yeni bir səhifə hədiyyə edildi. Qiyamətdə önünə qoyulacaq bu səhifəni necə dolduracaqsan? **«Oxu kitabını, bu gün səni hesaba çəkmək üçün nəfsin kifayətdir!»**⁵⁶ deyiləcəyi o dəhşətli gün üçün bu gün nə hazırlamağı düşünürsən?”

Axşam olub, səma əvvəlcə qırmızıya, sonra da dalğa-dalğa qaraya boyandıqda gecə hal diliylə insana deyər ki:

“- Bir günün də beləcə keçib-getdi. Ölümə bir addım da yaxınlaşdın. Artıq bihudə ah-nalə etməyə ehtiyac yoxdur. Nə qədər cəhd göstərsən göstər, keçən günü geri qaytara bilməzsən. İndi sən də ölümün qardaşı olan yuxunun qollarına özünü təslim edəcəksən. Nə etməli idin, sən nə etdin? Etdiklərini və etmədiklərini önünə qoy və düşün!.. Bəlkə bir daha səhərin işıqlarını görə bilməyəcəksən!..”

Kainata belə bir təfəkkürlə yönələ bilən ruhlar, dünyanın müvəqqəti bir imtahan məkanı olduğunu, qərar tutulacaq bir diyar olmadığını və vəfasızlığını anlayan, nəticədə həqiqi və yeganə dost olaraq Allahu taparlar.

Allah Rəsulu ﷺ
buyurur:

“Rəbbim mənə
susma halının
təfəkkür olmasını
əmr etdi, (mən
də sizə tövsiyə
edirəm.)”¹

1. İbrahim Canan, Hadis
Ansiklopedisi, XVI, 252,
hadis no: 5838.

56. əl-İsra, 14.

İlahi hikmət və ibrətlər sərgisi olan bu aləmdə təfəkkürdən uzaq bir ürəyin və ya halına! Güllərin, ağacların, qurdun-quşun hal dilindən qafil qalmaq; dənizlərdə, dağlarda, göylərdə sərgilənən nə qədər qüdrət naxışlarının bəyanından heç nə anlamamaq qəlb gözünün korluğundandır.

Həzrət Mövlana belə buyurur:

“Madam ki, dəyirman daşının hərəkətini görürsən, daha diqqətli bax və onu hərəkətə gətirən dərənin suyunu da gör! Torpağı, tozu havada gördün. Onları havaya qaldıran küləyə də bax! Fikir qazanının qaynadığını görürsən. Onu qaynadan atəşə də bəsirətlə nəzər et! Bu köşkləri, sarayları və neçə-neçə evləri bina edəninin olması məqbuldur, yoxsa olmaması? Bu gördüyün yazını yazan bir katibin olması məqbuldur, yoxsa divarları bəzəyən və səhifələri sətir- sətir dolduran yazılar katibsizdir? Ey insan! Bu aləmdə öz-özünə meydana gələn bir şey göstərə bilərsənmi? Öz-özünə cücərib boy atdığını zənn etdiyin bitkini torpağından ayır, sonra bax gör necə böyüyür?!”

Allah-Təala bütün canlılara elə xüsusiyyətlər vermişdir ki, bir-birinə bənzər qidalarla bəslənsələr də fərqli məhsullar meydana

gətirərlər. Məsələn, yaşıl bir tut yarpağını mal və ya qoyun yesə, ondan ət, süd və yun hasil olar. İpəkqurdu yesə ipək meydana gəlir. Heyvan otu ət və süd edərkən, ən son texnoloji cihazlarla təchiz edilmiş bir kimya laboratoriyasında tonlarla otdan bir qram ət və ya süd istehsal etməyə insan oğlu qadir deyildir. Arıların çiçək tozlarından hazırladığı balı emal etmək də yenə insanın gücü xaricindədir. Sadə bir ot kimi görünən müxtəlif çiçəklərin torpaqdan aldığı rənglər, qoxular və naxışlar, heç bir insanın edə bilməyəcəyi möcüzələrdir.

Rəsulullah ﷺ peyğəmbərlikdən əvvəl Nur dağındakı Hira mağarasında tez-tez tənhalığa çəkilərdi. Peyğəmbər olduqdan sonra da Ramazan ayının son on günündə etikafa girərdi. Bundan da anlayırıq ki, bir müsəlman bəzən tənha qalaraq nəfsini hesaba çəkib kainatı təfəkkürlə seyr etməlidir. Bunu etmədən tam mənasiyla kamilləşə bilməz. Xüsusilə insanlara rəhbər olacaq kəslər bu təfəkkür və götür-qoya daha çox möhtacdırlar.

Nəhayət, görənlər gözlər idrak edər ki, ilahi səltənət qarşısında bu dünya fəzada üzən milyardlarla, trilyonlarla tozdan yalnız bir dənəsidir. Dağlar, düzənliklər, okeanlar və insan da bu tozun içərisindədir. Məhz bu acizliyiylə insan qulluğu xaricində yalnız bir “heç”dən ibarətdir!..

BİRLİK və BƏRABƏRLİK

İslam dini möminləri şəxsiyyət baxımından yetkinləşdirib tərəqqi etdirməklə birlikdə, cəmiyyətin də dinclik və rifahını təmin edəcək ülv prinsiplər qoymuşdur. Fərdlərin bir-biriylə din qardaşlığı prinsipi ətrafında məhəbbətlə birləşməsinə əmr etmişdir. Hər kəsi fədakarlığa təşviq edərək cəmiyyətin bir vücud olmasını hədəfləmişdir. Bu halı yaşaya bilən cəmiyyətlər birlik və bərabərlik ruhuyla ucalaraq nümunəvi bir “fəzilətlər mədəniyyəti” formalaşdırırlar.

Cəmiyyət üçün ən böyük təhlükə ixtilaf, təfriqələr və itaətsizlik nəticəsində meydana gələn anarxiya-dır. Müsəlmanların fitnədən və ixtilaf-

*Düşünmək
lazımdır ki, həyat
nemətinin mənə
və hikməti nədir?
Dünya nə üçün
insan oğlunun
əmrinə verilmişdir?
İki qapılı bir
karvansara olan bu
dünyaya haradan
gəldik, yolçuluq
harayadır? İlahi
bir partlayış
olan qiyamətdə
sığınacaq yer
haradır?*

*Bu aləmdə hər zərrə
diri könlə sahib insanla
danışır. Bütün varlıqlar
hal diliylə bəyan
etməkdədir. Kainatda
Xaliqini tanıtmayan heç
bir zərrə yoxdur. Bütün
məxluqat özünü yoxdan
var edən Allahın qüdrət
möhrünü daşımaqdadır.
İnsanın borcu ilahi qüdrət
və əzəmət nəqşlərinin
təfəkküründə dərinləşərək
bu ilahi möhürləri ibrət
nəzəriylə görə bilməkdir.*

dan xilas olmaları üçün qardaş-
lıq duyğularına sahib olmaları
lazımdır. Bu da Qurani-Kərimə
və Rəsulullahım Sünnəsinə sıx
sarılmaqla mümkündür.

Allah-Təala belə buyurur:

**“Həqiqətən, möminlər
(dində) qardaşdırlar. Buna
görə də (aralarında bir müba-
hisə düşsə) iki qardaşınızın
arasını düzəldin və Allahdan
qorxun ki, bəlkə, rəhm oluna-
sınız!”** (əl-Hucurat, 10)

**“...Əgər (həqiqi) mö-
minsinizsə, Allahdan qorxun, aranızdakı
münasibətləri düzəldin, Allaha və Onun Pey-
ğəmbərinə itaət edin!”** (əl-Ənfal, 1)

**“Hamılıqla Allahın ipinə (dininə, Qura-
na) möhkəm sarılın və (firqələrə bölünüb bir-
birinizdən) ayrılmayın! Allahın sizə verdiyi
nemətini xatırlayın ki, siz bir-birinizə düşmən
ikən. O sizin qəlblərinizi (islām ilə) birləşdirdi
və Onun neməti sayəsində bir-birinizlə qar-
daş oldunuz. Siz oddan olan bir uçurumun
kənarında ikən O sizi oradan xilas etdi...”**
(Ali-İmran, 103)

**“Allah və Onun Peyğəmbərinə itaət
edin. Bir-birinizlə çəkişməyin, yoxsa qorxub
zəifləyər və gücdən düşərsiniz. Səbir edin,
çünki Allah səbir edənlərdir!”** (əl-Ənfal, 46)

Uca Rəbbimiz möminlərin tək bir ürək ki-
mi birlik və bərabərlik halında olmalarını əmr

etməkdədir. Bu xüsusdakı əmrlərini əvvəlki peyğəmbərlərə də vəhy etmişdir.⁵⁷

Nəfs və şeytan insanların ehtiras, həsəd və mən-fəətpərəstlik kimi pis duyğularını qabardaraq aralarını vurmağa çalışır. Bu iki əzəli düşmənin əlindəki ayrılıq silahı həm çox güclü, həm də zərərvericidir. Bu səbəbdən müsəlmanların qardaşlıq duyğularını zədələməməsi, inciklik və ayrılıqlara heç bir zaman fürsət verməməsi lazımdır.

Necə ki, **Rəsulullah** ﷺ:

“Möminin möminə qarşı vəziyyəti, bir hissəsi digər hissəsini sıx birləşdirib tutan binalar kimidir.” buyurmuş və bunu izah etmək üçün, iki əlinin barmaqlarını bir-biri arasına keçirərək birləşdirmişdir. (Buxari, Salət, 88, Məzalim 5; Müslim, Birr, 65)

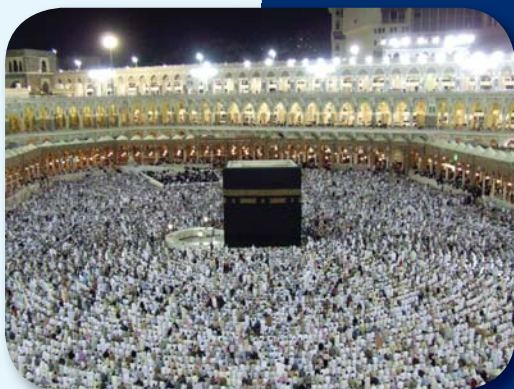
Digər hədisi-şəriflərdə də belə buyurulur:

“Sizə birlikdə olmağı, ayrılıqdan çəkinməyi tövsiyə edirəm. Çünki şeytan tək olanla birlikdə, iki adamdan isə daha uzaqdır. Cənnətin tam ortasında olmaq istəyən kimsə İslam camaatından ayrılmasın!” (Tirmizi, Fitnə, 7/2165; Əhməd, I, 26, V, 370-371)

“Möminlər bir-birlərini sevməkdə, bir-birinin halına acımaqda və qorumaqda bir bədənə bənzəyirlər. Bədənin bir üzvü xəstə olduğu zaman digər üzvlər də bu səbəblə yuxusuzluğa və qızdırmalı xəstəliyə tutulurlar.” (Buxari, Ədəb, 27; Müslim, Birr, 66)

Mövlana -quddisə sirruh- belə buyurur:

“İnsanlarla dost ol. Çünki karvan nə qədər izdihamlı olsa, yol kəsənlərin belə o qədər qırılır.”

57. Bax. əş-Şura, 13.

Allah-Təala belə buyurur:

“ (Allah tərəfindən) açıq-aydın dəlillər gəldikdən sonra, bir-birindən ayrılan və ixtilaf törədən şəxslər kimi olmayın! Onlar böyük bir əzaba düçar olacaqlar (Ali-İmran, 105)

Rəsulullah ﷺ birlik və bərabərliyə xələl gəlməməsi üçün, cəmiyyətdəki münafiqlərin kimliyindən xəbərdar olduğu halda adlarını ifşa etməmişdir. Onları ömür boyu gözəlliklə idarə etmiş və bütün çətinliklərinə dözmüşdür.

Digər tərəfdən, müsəlmanları gündə beş dəfə bir yerə toplayan namaz ilə cəmiyyət həyatımız arasında möhkəm bir əlaqə olduğu şübhəsizdir. Haqq-Təala namaz, həcc, zəkat, qurban kimi ibadətlərlə eyni zamanda müsəlmanlar arasında qəlbi birlik təsis etməkdədir. Necə ki, ayeyi-kərimədə belə buyurulur:

“Namaz qılın, zəkat verin və rüku edənlərlə birlikdə rüku edin!” (əl-Bəqərə, 43)

Digər bir ayədə də belə buyurulur:

“Şübhəsiz ki, Allah Öz yolunda möhkəm divar kimi səf çəkib döyüşənləri sevir!” (əs-Səff, 4)

Sultan I Murad Xan Rumelində cihad edərkən **Qaramanoğlu Ələddin bəy** Osmanlı torpaqlarına hücum etmişdi. Bunu öyrənən **Murad Xudavəndigar** son dərəcə kədərlənir və belə deyir:

“-Bu zalımların etdiyinə baxın! Biz bir aylıq məsafədə kafirlərlə gecə-gündüz cənq edirik, o da gəlib müsəlmanların mülkünü yağmalayır! Ey qazilər! İndi mən cihadı qoyub müsəlman qardaşlarıma necə qılinc çəkim?!”

Birlik və bərabərlik şüuruna dair ən möhtəşəm misallardan birini də, Şərqi Anadolu da bir tayfa rəisi olan **İdris Bitlisi həzrətləri** sərgiləmişdir. O, **Yavuz Sultan Səlimin** İslam birliyi hücumuna cəndildən dəstək olaraq torpaqlarını böyük bir sevgi seli halında Osmanlıya qatmışdır.

Yavuz Sultan Səlim Xan bu şəxsə son dərəcə hörmət göstərmişdir. Belə ki, ona münasib hesab etdiyi kəslərə bəylik verə bilməsi üçün boş xətti-humayunlar lütf etmişdir. Ancaq o, birlik və bərabərlik xüsusunda bir fəzilət nümunəsi də sərgiləyərək bu xətti-humayunu da padşahın icazəsi olmadan doldurmamışdır. Beləcə, ümmətin birliyini təmin edici böyük fəaliyyətlərin memarı olmuşdur.

Eyni şəkildə **Barbaros Xeyrəddin Paşa** da sahib olduğu Şimali-Afrikanı, “İslam birliyi” düşüncəsiylə Osmanlı dövlətinə hədiyyə etmişdir. Buna müqabil Qanuni də, ona dövlətin Dərya Kapitanlığını (Osmanlı dəniz donanması komandirliyini) vermişdir. Bundan sonra Aralıq dənizi qısa zamanda bir Osmanlı gölü halına gəlmiş, Hind Okeanına belə donanma göndərilərək, oradakı müsəlmanlara kömək edilmişdir.

Barbaros Xeyrəddin Paşa Cəzairdə sultanlıq edə biləcəyi halda bu

Avropalı bir elçi Macarıstan düzənliklərində cümə fasiləsi verən Osmanlı ordusunun xüşi ilə namaz kılmasını seyr edib, heyrətlər içində qalmış və belə demişdir:

“Müntəzəm səflər halında düzülən 50 min adam imamın bir səsi ilə əl bağlayır və bir bir vücut halına gəlirlər. Sonra yenə tək bir səslə 50 min adam birdən Allahın hüsurunda səcdəyə qapanır. Belə böyük bir kütlə qarşısında, pərişan xristian orduları necə dayana bilər?”¹

1. Ahmet Ersöz, Eğitimde Depremlı Yıllar, İstanbul 1993, s. 70.

*Allah Rəsulu
buyurur:*

*“Şeytan insanın
qurdudur. Eynilə
sürüdən ayrılan
qoyunu qapan
qurd kimidir.
Əsla firqələrə
bölünməyin.
Camaatdan,
toplumdan və
məscidlərdən
ayrılmayın.”*

(Əhməd, II, 400; V, 335; Hakim, I, 73/59)

haqqından imtina edərək torpaqlarını Osmanlıya qatması ümmətin birlik və bərabərliyinin təmini adına nə möhtəşəm bir iman şüuru və fəzilət tablosudur.

Məşvərət

Məşvərət bir işə başlamadan əvvəl elminə, təc-rübəsinə və əxlaqına güvənilən kəslərlə fikir mübadiləsi etməkdir.

Allah-Təala belə buyurur:

“...İşdə onlarla məsləhətləş...” (Ali-İmran, 159)

“...İşlərini öz aralarında məsləhət-məşvərətlə görürlər...” (əş-Şura, 38)

Demək ki, məşvərət müsəlmanların mühüm xüsusiyyətlərindən biridir. Necə ki, **Peyğəmbərimizin** həyatına baxdığımızda Onun hər işində məşvərət etdiyini görürük.

Əbu Hüreyrə belə deyir:

“Rəsulullahdan daha çox məşvərət edən bir adam görmədim.” (Tirmizi, Cihad, 35/1714)

Bir çox ağılın, bir ağıldan daha doğru qərar verəcəyi aşkardır. Rəsulullah bu gerçəyi belə bəyan buyurmuşdur:

“İstixarə edən ziyana düşməz, məşvərət edən peşman olmaz, qənaətcil olan kasıblaşmaz.” (Heysəmi, II, 280)

Nə qədər ağıllı da olsa, bir insanın hər şeyi bilməsi qeyri-mümkündür. O halda müsəlman bir gənc qarşı-

laşdığı məsələlərdə işin mütəxəssisi ilə məsləhətləşmədən qərar verməməlidir.

Çünki insan ağılı **“ağlı-naqis”** olaraq yad edilir. Bunun mənası: ağılın təkbaşına haqqa və xeyrə çatmağa kifayət etməyidir. Ağıllı insanların işlədiyi cinayətlər göz önünə gətirildikdə ağılın təkbaşına insanı səhv hərəkət etməkdən qoruya bilmədiyi aydın olar.

Bu əskikliyi səbəbiylə ağıl digər səlim ağıllarla dəstəklənməlidir. Çünki *“Ağıl ağıldan üstündür.”*

Xüsusilə gənclərin dünya görmüş və təcrübəli kəslərlə məşvərət etmələri zəruridir. Çünki **Həzrət Mövlananın** dediyi kimi:

“Gənclərin güzgüdə gördüklərindən daha çoxunu qocalar bir kərpic parçasında görürlər.”

Səmimi bir könüllə edilən məşvərət fikirlərinə müraciət edilən insanlara dəyər verməyi də ifadə edir. Beləcə, qarşılıqlı məhəbbət bağlarının qüvvətlənməsinə də vəsilə olar.

Digər tərəfdən, məşvərət edərkən vəziyyət olduğu kimi ortaya qoyulmalıdır. Belə edilmədiyi təqdirdə məşvərətdən səhv nəticələr çıxa bilər.

Lakin məşvərətdə mühüm bir xüsusiyyət də vardır: Əhliylə məşvərət etmək... Məşvərət etdiyimiz adam sağlam bir ağıla və doğru fikirlərə sahib, eyni zamanda işinin mütəxəssisi olmalıdır.

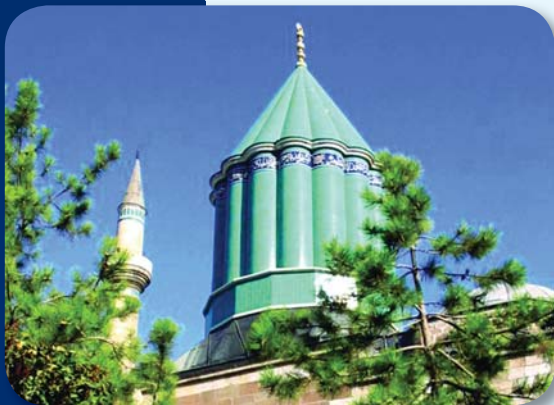
Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur:

Həsən Bəsri
həzrətləri məşvərət etməyin faydası haqqında:

“Vallah, məşvərət edən kəslər şübhəsiz önlərindəki seçimlərin ən yaxşısına istiqamətləndirilir.” demişdir.
(Buxari, əl-Ədəbul-Müfrəd, № 258)

“Məşvərət edilən adam etibarlı biri olmalıdır, (doğru olanı gizləyərək yoldaşına xəyanət etməməlidir.)” (Tirmizi, Ədəb, 57/2822)

Əshabi-kiram:

“-Ya Rəsulallah! Quranda və Sünnədə həllini tapmadığımız bir məsələylə qarşılaşdığımız zaman nə edək?” deyərək soruşduqda Allah Rəsulu ﷺ belə cavab vermişdir:

“-Onu fəqihlərdən və salehlərdən sorşun və onlarla məşvərdədən istifadə edin. O mövzuda şəxsi fikirlərinizlə əməl

etməyin!” (Heysəmi, I, 178)

Fironun məşvərət məclisi mənfəət və fəsad arxasınca qaçan kəslərdən ibarət olduğu üçün şura nəticəsində Həzrət Musa ilə mübarizə qərarı çıxmışdı.⁵⁸ Bu talehsiz qərar isə Fironun əbədi həlakına səbəb oldu.

Həzrət Əli ﷺ Misir valisi **Malik bin Haris əl-Əştərə** göndərdiyi “Əmrnamə”də buyurur ki:

“...Əsla səni çətinlik və kasıblığa düşmə ehtimalıyla qorxudub yaxşılıqdan imtina etdirmək istəyən xəsis, böyük işlərə qarşı əzmini qıracaq qorxağı və zülmə yönələrək sənə ehtirası gözəl göstərəcək hər birini məşvərət məclisinə daxil etmə! Çünki xəsislik, qorxaqlıq və ehtiras elə pis xasiyyətlərdir ki, bunları ancaq Allah haqqında bəslənən sui-zənn birləşdirir...”

Mövlana həzrətləri belə buyurur:

“Hər şeyi anlayan, idrak edən ağıl belə, dostlarından ayrıldığında yayı qırılmış oxçu kimi çaş-baş qalar.”

58. Bax. əş-Şüəra, 35-37.

Bu səbəbdən, məşvərət edilən kəslər də, son dərəcə diqqətli davranmalıdırlar. Allah Rəsulu ﷺ belə buyurur:

“Kiminlə müsəlman qardaşı bir məsələdə məsləhətləşər, onunla müşavirə edər, o da qardaşına səhv yol göstərsə, ona xəyanət etmiş olar.” (Buxari, əl-Ədəbul-Müfrəd, №: 259)

Xülasə, məşvərət mühüm bir İslami əsas və gözəl bir sünnədir. Elə isə həm dini, həm də dünyəvi işlərdə dünya görüşlü insanlarla məşvərət edərək hərəkət etmək ən doğru yoldur.

Həzrət Ömər in Məşvərəti

Həzrət Ömər ﷺ cəmiyyətlə bağlı məsələlərdə qərar verəcəyi zaman müsəlmanlarla məşvərət edərdi. Gənc-yaşlı bütün alimlər Həzrət Ömər in məşvərət məclisində olardı. (Buxari, Təfsir 7/5, 110/4, Etisam 2)

O, əvvəl məsələni müsəlmanlardan tapa bildiyi insanlarla görüşər, ardınca da qüreyşlilərin fikrini soruşardı. Sonda da səhabələrin fikirlərini alar, beləcə, ən məqsəduyğun qərarı verərdi.

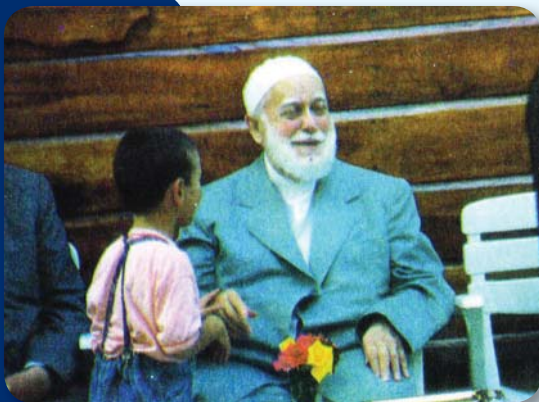
Həzrət Ömər çətin bir məsələylə qarşılaşdıqda uşaqlarla və gənclərlə də məşvərət edərdi. Beləcə, onların ağıllarından istifadə edərdi. (Beyhəqi, əs-Sünnul-Kübra, X, 113)

Ömər bin Əbdüləziz xəlifə seçildiyində, ilk növbə-

Hədisi-şərifdə buyurulur:

“İstixarə edən ziyanə düşməz, məşvərət edən peşman olmaz, qənaətcil olan kasıblaşmaz.”
(Heysəmi, II, 280)

*“Gənclərin
güzgüdə
gördüklərindən
daha çoxunu
qocalar bir kərpic
parçasında
görərlər.”*

(Həzrət Mövlana)

də özünə daim haqqı və xeyri tövsiyə edəcək bir məşvərət heyəti qurmuşdu. Onlar da xəlifəyə xəbərdarlıq və nəsihətləriylə yardım edər-dilər. (Bax. Beyhəqi, Kübra, X, 110)

ƏDƏB

Ədəb İslam nəzərində o qədər əhəmiyyətlidir ki, onu qısaca təsvir etmək üçün “İslam ədəbdən ibarətdir.” deyilə bilər. Çünki İslami əmrlərin hamısı eyni zamanda ədəbin tələbləridir. Qadağan edilənlər isə ədəbə müxalif olan şeylərdir.

Möminin ədəb və əxlaqının gözəl olması imanının da son dərəcə qüvvətli olduğunun bir göstəricisidir.⁵⁹ Yəni ədəb eyni zamanda kamil imanın güzgüsüdür.

Ədəb gözəl əxlaqın zirvəsidir. Allahın bir kimsəyə verdiyi ən xeyirli və ən qiymətli nemət gözəl əxlaqdır.⁶⁰ Qiyamət günü mizanda ən ağır gələcək savab yenə gözəl əxlaqdır.⁶¹ Allah və Rəsulunun ən çox sevdiyi və cənnətdə Peygəmbərimizə ən yaxın olacaq kimsələr, əxlaqı gözəl olan ədəbli kimsələrdir.⁶² Elə isə gözəl əxlaq əbədi səadətə çatmaları üçün insanlara bəxş edilən bir növ cənnət vizasıdır.⁶³

Ədəb heyvani xüsusiyyətlərdən xilas olub insani üstünlüklərlə zینətlənməkdir. Ədəb hər işin üsuludur.

59. Bax. Əbu Davud. Sünnə, 15/4682.

60. Bax. İbn Macə, Tibb, 1.

61. Bax. Əbu Davud, Ədəb, 7/4799.

62. Bax. Tirmizi, Birr, 71/2018.

63. Bax. Tirmizi, Birr, 62/2004.

Ədəb nöqsanlığı ilə gerçək insanlıq səviyyəsinə çatmaq, mümkün deyil. Çünki insan bədəniylə deyil, yüksək ruhi xüsusiyyətləriylə insandır. Buna görə **Həzrət Əli:**

*“İnsanın ədəbi, zəhəbindən (qızılından) daha xeyirlidir.”*⁶⁴ buyurmuşdur.

Ədəb şeytanın düşmənidir. Bu səbəblə övladına ədəb öyrətməyən ata-ana şeytana bir dost qazandırmış olar. Ədəbli insan maddi və mənəvi hər cür bələdan və şeytanın şərindən mühafizə olar. Şair nə gözəl söyləyir:

*Ədəb bir tac imiş nuri Xudadan,
Gey o tacı, əmin ol hər bələdan...*

Bunun üçündür ki, əsrlər uzunluq təkəyə və dərgahların divarlarını bəzəyən xəbərdarlıq lövhələrindən biri də “أَدَبٌ يَا هُوَ: Ədəb ya Hu!..” olmuşdur.

Süfyan Sevri buyurur:

“Gözəl ədəb Allah-Təalanın qəzəbini söndürür.”

Əxlaqın ən mükəmməli və ədəbin ən üstünü, dində ədəb, yəni Allah-Təalaya qarşı göstərilən ədəbdir ki, təsəvvüfün ən mühüm məqsədi də budur.

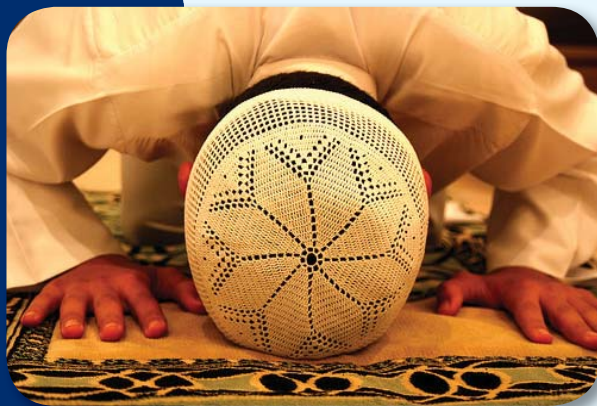
Allaha qarşı ədəbdən sonra Onun Rəsuluna göstəriləcək ədəb gəlir. Bu ədəblənmə ustada, ata-anaya, möminlərə və silsilə halında bütün məxluqata uzanar.

İbn Abbas belə buyurur:

“Bütün ədəblərin başı həm rahatlıqda, həm də darlıqda Allahın əmrlərinə riayət etmək və qadağanlarından uzaq durmaqdır.”

64. Doç. Dr. Abdülaziz Hatip, *Hiz. Ali'den Hikmet Parıltıları*, İstanbul 2006, s. 22.

Əcdadımız sərgilədiyi ədəb, iffət və namus ilə bütün dünyanın heyranlığını qazanmışdır. Necə ki, son dərəcə fanatik bir protestant keşişi olan **Salomon Schweigger**, əcdadımızın ədəb halına dair bir müşahidəsini *Səyahətnaməsində* belə ifadə etmişdir:

*Allah dostları
demişlər ki:*

*“İbadət insanı
cənnətə aparar,
ibadətdə ədəb və
təzim isə Allaha
aparar, Haqqa
yaxınlaşdırar.”*

“Bunlar hamamda da bir örtü ilə örtünürlər. Nə qədər ədəbli insanlardır. Ədəb və namusu bu barbarlardan öyrənməliyik.” (İlber Ortaylı, *Osmanlı Yenidən Kəşf Etmək*, s. 88)

Müsəlman bir gənc danışmasında, hərəkətlərində, hər cür insani münasibətlərində Peyğəmbərimizin ədəbiylə ədəblənməlidir. **Ənəs bin Malik** رضي الله عنه **Allah Rəsulunun** ədəb və əxlaqını belə izah edir:

“Nəbiyyi-Əkrəm ﷺ əsla təhqir etməz, mübarək ağzından kobud bir söz çıxmaz və lənət etməzdi. Birimizi danışacaq olduqunda yalnız:

«-Allah yaxşılığını versin, ona nə olur ki!..» deyərdi.” (Buxari, *Ədəb*, 38, 44)

Həzrət Əli رضي الله عنه belə buyurur:

“Alçaqca deyilən bir sözə cavab verim demə! Çünki o sözün sahibində onun kimi daha çox nəlayiq sözlər var. Sənə yenə onlarla cavab verər.”

Mömin bir gənc Quran diliylə danışmalıdır. Kəbud və sərt ifadələrdən qaçınmalıdır. Çünki sərt və kəbud ifadələr, həmsöhbəti özünə yaxınlaşdırmaqdan əksinə uzaqlaşdırar, fayda verəcək yerdə qarşı cəbhələr açar. Quran diliylə danışmağa dair bir neçə misal belədir:

قَوْلًا لِّئِنَّا Zalıma qarşı yumşaq söz,

قَوْلًا مِّسْرًا Yoxsula qarşı asanlaşdırıcı, sevindirici söz,

قَوْلًا كَرِيمًا Ana-ataya qarşı yaxşılıq dolu və gözəl söz,

قَوْلًا سَدِيدًا Bütün insanlara qarşı doğru və dürüst söz,

قَوْلًا مَعْرُوفًا Yetimlərə və möhtaclara qarşı könül alıcı söz,

قَوْلًا بَلِيغًا İnsanlara doğru və səhvləri izah edərkən açıq, axıcı və hikmətli söz söyləmək...

Allah-Təala belə buyurur:

“İnsanlara gözəl söz söyləyin!” (əl-Bəqərə, 83)

“Qullarıma söylə, sözün ən gözəlini söyləsinlər!” (əl-İsra, 53)

*Ağlum qəlbimdən
“İman nədir?” deyə
soruşdu. Qəlbim
ağlımın qulağına
əylərək “İman
ədəbdən ibarətdir.”*

(Həzrət Mövlama)

Ədəbi tərək etmək insanı heyvandan da alçaq səviyyəyə salan və nəhayət həlaka sürükləyən böyük bir qəflətdir. Çünki ədəbsizlik dibsiz bir quyu kimidir ki, sonuna çatmaq olmaz. İnsan getdikcə daha dərinlərə doğru batır. Nəfsinin bir istəyini təmin etdikdə, daha irəli və daha pis bir istək ortaya çıxar. Bu minval üzrə insan nəfsinin arxasınca qaçarkən həlak olub gedər. Çünki **Rəsulullahın** bildirdiyinə görə:

“Allah-Təala, çirkin hərəkətlər edən, çirkin sözlər söyləyən kimsəyə nifrət edir.” (Tirmizi, Birr, 62/2002)

Yusif Xas Hacib belə deyir:

“İnsanlara kobud söz demə! Kobud söz yanan bir atəşdir. Onu ağzından çıxardığında, əvvəlcə özün yanarsan.”

Sözün özü, qızıl və gümüşün zənginliyi gedər, lakin ədəbin zənginliyi daim baqi qalar. Bu səbəbdən müsəlman bir gənc hər şeydən əvvəl ədəb qaydalarını öyrənməli, bunlara əhəmiyyət verməli və başqalarına da şəxsən yaşayaraq nümunə olmalıdır.

GƏNCLİK ENERJISİNDƏN DOĞ- RU YERDƏ İSTİFADƏ ETMƏK

Rəbbimizin qullarına lütf etdiyi bütün imkan və nemətlər Onun rəhmət, mərhəmət və sevgisinin aşkar bir nişanəsidir. Bu ilahi ikramlar heç bir əvəz ödəmədən və ya çalışıb

layiq olmadan qullara lütf edilmişdir. Lakin bu vəziyyət nemətlərin heç bir şərtə tabe tutulmadan, istəniləyi kimi istifadə edilə biləcəyi mənasını verməz. Onları Allahın qoyduğu qanunlar daxilində qiymətləndirməliyik.

İnsan oğluna sayılı günlər halında lütf edilən ən qiymətli nemət isə gənclikdir. Ağıllı bir insan bu qiymətli və məhdud imkanı ən gözəl şəkildə və dolu keçirməyin yollarını axtarar.

Gəncliyin qiyməti qocalıqda bilinər. Təcrübə sahibi bütün qocaların ittifaqla söylədiyi həqiqət budur:

“Əsla gəncliyinizə aldanmayın! Çünki çox tez keçər.”

İmam Rəbbani həzrətləri nə gözəl söyləyir:

“Vaxtların ən şərəflisi olan gənclik çağını, ən fəzilətli əməllər üçün xərcləmək lazımdır.”

Mövlana Xəlid Bağdadi tələbələrindən birinə yazdığı məktubunda deyir ki:

“Hər kəs əlindən gəldiyi qədər Rəbbinə yönəlsin!.. Sevdiklərimiz haqqında tələbimiz sabah Haqqın divanında üzlərini ağ edəcək saleh əməllərlə məşğul olmalıdır. Üzləri saraldan o dəhşətli gündən Allah qorusun! Bilin ki, saleh əməl də, pis əməl də onları edən özünədir.”

Axirət gününə iman edən bir müsəlman əməl dəftərini xeyirlərlə doldura bilmək üçün həyat sərmayəsini ən məhsuldar şəkildə istifadə etməlidir. Qarşısına çıxan hər cür xeyir imkanını Allahın lütf etdiyi tapılmaz bir fürsət bilməlidir. İnsanların dinə və xeyirli işlərə iltifatına baxaraq aldanmamalıdır. Bununla

*Mövlana həzrətləri
belə buyurur:*

*“İblisin ilahi
qapıdan qovulması
Haqqın qarşısında
ədəbsizcə
danışmasındakı
cürətidəndir.”*

*“Əgər şeytanın
başını əzmək
istəyirsənsə,
gözünü aç və
gör; şeytanı qəhr
edən, ədəbdir.
İnsan oğlunda
ədəb olmazsa, o
həqiqətdə insan
deyil. Çünki
insan ilə heyvan
arasındakı fərq
ədəbdir.”*

Həzrət Ömər

buyurur:

“Dörd şey əsla geri gəlməz:

1. Deyilən söz.

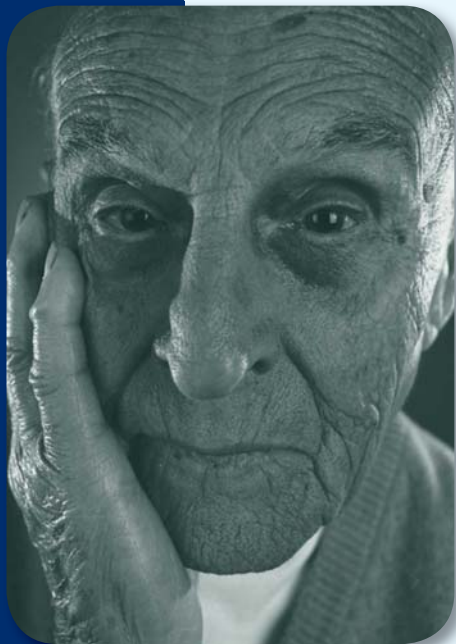
2. Atılan ox.

3. Keçən həyat.

4. Əldən verilən fürsət”.

“Gəncliyini əylənməklə keçirən, qocalığını ağlamaqla keçirər.”

(A. Fuad Başgil)

birlikdə qürur və təkəbbürdən də şiddətlə çəkinməlidir. Çünki nəfs və iblis daim; “Sən nə çox xeyir işlədin, kaş ki, hər kəs sənin kimi olaydı!” deyər pıçıldayar.

Haqq-Təala belə buyurur:

“Bir işi bitirincə dərhal (başqa) bir işə başla və yalnız Rəbbinə yönəl!” (əl-İnşirah, 7-8)

Bir kimsə bəhanəsiz olaraq xeyir işlərdən uzaq qalmağa davam etsə, cənnətə girsə belə çox az xeyrə sahib olacağından, aşağı mərtəbələrdə iştirak edər.⁶⁵ Halbuki insan oğlu qiyamət günü ən kiçik bir xeyrə belə möhtac olacaq.

Rəsulullah belə buyurmuşdur:

“Qiyamət günü insanlar səf-səf dururlar. Bu zaman cəhənnəm əhlindən bir adam cənnət əhlindən birinə rast gələr və:

«-Ey filankəs! Xatırladınmı sən su istəmişdin, mən sənə bir içimlik su vermişdim?» deyər. Mömin də o kimsəyə şəfaət edər.

(Cəhənnəmlik olan bir başqa) kimsə, cənnətlik olan birinin yanına gedər və ona:

«-Xatırlayırsanmı, sənə bir gün dəstəmaz suyu vermişdim?» deyər (şəfaət istər. O da xatırlayar) və ona şəfaət edər.

Yenə cəhənnəmlik olanlardan biri cənnətlik birinə:

65. Bax. Əbu Davud, Səlat, 232/1108. Qarşılaşdır: Müslim, Səlat, 130; Əbu Davud, Səlat, 97/680.

«-Ey filankəs! Məni filan-filan işə göndərdiyin günü xatırlayırsanmı? Mən də o gün sənin üçün getmişdim.» deyər. Cənnətlik olan kimsə də ona şəfaət edər. » (İbn Macə, Ədəb, 8)

Təbii ki, Allah-Təala iradə buyurar və icazə verərsə, möminlərin şəfaəti fayda verər.

Axirət həyatında hansı əməlimizin qurtuluşumuza vəsilə olacağını bilmərik. Bu səbəblə böyük-küçük demədən hər gözəl əməldən yapışmalı, zamanı yaxşı qiymətləndirməli və dünyadaykən bir az yorulmalıyıq. Necə ki **E. M. Gray** müvəffəqiyyətli insanların ortaq xüsusiyyətlərini araşdırmış və yazdığı məqalədə belə demişdir:

“Müvəffəqiyyətli kəslər müvəffəqiyyətsiz olanların etməyi sevmədiyi şeyləri vərdiş halına gətirmişlər. ***Həyatda müvəffəqiyyətli olmaq böyük ölçüdə vaxtın yaxşı planlanmasına və istifadə edilməsinə bağlıdır.***” (Özcan Xıdır, *Vaxt Disiplini*, s. 78)

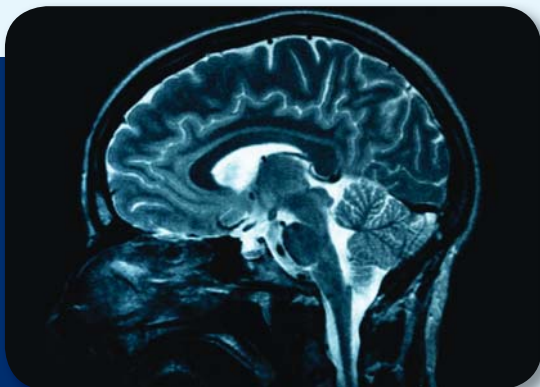
Unutmamaq lazımdır ki, böyük nailiyyətlər həmişə nəfsə ağır gələn səylərin ardında gizlidir. Necə ki, səhabeyi-kiramdan **Əbdürrəhman bin Əvf** ﷺ deyir ki:

“İslam nəfsə xoş gəlməyən çətin əmrlər gətirmişdir. Biz xeyirlərin ən xeyirlisini, nəfslərin xoşlanmadığı bu çətin əmrlərdə tapdıq. Məsələn, Rəsulullah ilə Məkkədən çıxıb hicrət etmişdik. Nəfsimizə çətin gələn bu hicrətimizlə bizə üstünlük və zəfər bəxş olundu. Yenə Allah-Təalanın Qurani-Kərimdə:

Həzrət Əbu Bəkr
buyurmuşdur:

“Dünya
möminlərin
bazarı, gecə
ilə gündüz
sərmayələri,
gözəl əməllər
ticarət mallarıdır.
Qazancları cənnət,
zərərləri isə
cəhənnəmdir.”

«Rəbbin səni bu minvalla haqq-ədalət uğrunda (Bədrə getmək üçün) evindən çıxartdı. Halbuki (bu,) möminlərdən bir dəstənin xoşuna gəlmirdi. Haqq bəlli olduqdan sonra belə onun barəsində səninlə mübahisə edirdilər, sanki gözləri baxa-baxa

ölümə sürüklənirdilər. » (əl-Ənfal, 5-6) buyuraraq təsvir etdiyi hal üzrə, Allah Rəsuluyla birlikdə Bədrə çıxmışdıq. Allah-Təala burada da bizlər üçün üstünlük və zəfər lütf etmişdi.

Nəhayət biz ən böyük xeyirlərə həmişə nəfsimizə çətin gələn əmrlər sayəsində nail olmuşuq.” (Heysəmi, VII, 26-27)

Mərhum atam **Musa Topbaş** -rəhmətulla-hi əleyh- belə buyurardı:

“Bəndəniz, gəncliyimdə saleh insanlarla birlikdə olmağı çox sevərdim. Hər gün mütləq gedib bir az hüzurlarında olardım. Onlar da mənim səmimiyyətimi bildikləri üçün xoş qarşılayardılar. Ən çox **Almalılı Həmdi Əfəndinin** yanına getdim. O zamanlar 13-15 yaşlarındadır. Ona zamanın əllaməsi deyirdilər. Buna baxmayaraq son dərəcə təvazökar idi. Çox ziyarətçisi olardı...

23-25 yaşlarımda ikən iki ilə yaxın **Mustafa Asım Yörük Əfəndinin** söhbətlərinə davam etdim. Bu şəxs də təvazökarlıqda öndə gedənlərdən idi. Hafizi Quran olduğunu vəfatından bir neçə gün əvvəl öyrəndim.

Alim və şair Abbas bin Həsən belə demişdir:

“Bilmiş ol ki, zəhnin hər şeylə məşğul ola bilməz. Elə isə mühüm olanları ayır! Ayrıca hər kəslə maraqlana bilməzsən, maraq və yönəlişini həqiqət əhli insanlara yönəlt! Həmçinin cəmərdliyin də hər kəsə kifayət etməz. Onu da fəzilət sahibi insanlara saxla! Davamlı cəhd göstərsən də, gecə ilə gündüz sənə ehtiyaclarını qarşılamaya çatmaz. Bu səbəblə edəcəyin və tərək etməli olduğun işləri bir-birindən yaxşı ayır!..”

(Əbu Quddə, Zamanın Qiyməti, s. 88-89)

1945-1955-ci illər arasında özünə böyük bir hörmət bəslədiyim Muhaddis **Bəkir Haqqı Yenər Əfəndini** tez-tez ziyarət edər, onun sözlərindən böyük bir feyz və həzz alardım. O illərdə Şahzadəbaşı Məscidində vəz edərdi. Elə buna görə də məscid ağzına kimi dolardı.

İyirminci əsrin işıq saçan mərkəzlərindən biri də heç şübhə yox ki, Məsnəvi şarihi **Tahirul-Mövləvi Əfəndi** idi ... Fərsət düşdükcə o yüksək səviyyəli, əxlaq sahibi şəxsi ziyarət edər, əxlaqi, tarixi və ədəbi söhbətlərindən nəsibimi alardım.

Əli Yekta Əfəndi, Ömər Nəsuhi Əfəndi və Əli Fuad Başgil kimi çox qiymətli alim, fəzil və kamil kəslərin də fərsət tapdıqca ziyarətlərinə gedərdim. Hər halda bu şəxslərdən də istifadə etdim.”⁶⁶

Əgər nəsillər sahib olduqları gənclik enerjisini nəfsani arzu və istəklərini təmin yolunda israf etsələr, Allah-Təalanın lütf və rəhmətindən məhrum qalarlar. Belə bir bədbəxtliyə düşən nəsillərin hər baxımdan geri qalacağına heç şübhə yoxdur.

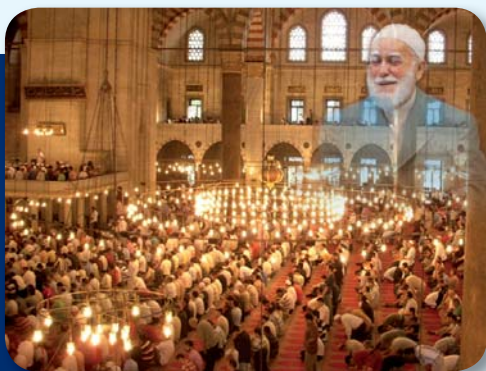
Dünyanın Bir Günü Axirətin Min İlindən Daha Xeyirlidir

Dünya qazanma yeri, axirət isə əvəzini alma yeridir. Axirətdə qazanmaq və ya itirmək yoxdur. Bu səbəblə dünyadakı zamanın dəyəri çox böyükdür.

“Gəncliyin
əyləncə zamanı
olduğunu zənn
edənlər ziyanə
uğrayanlardır.
Gənclik çağı
insana əbədi
olaraq lazım
olacaq möhkəm
etiqad və gözəl
vərdişlərin
qazanılacağı
ən məhsuldar
vaxtdır.”

66. Bax. *Allah Dostunun Dünyasından* (Erkam Yayınları) s. 13-14, 36-37, 195-196, 60; *Altınoluk*, sayı: 162, s. 12, Ağustos-1999; Sadıq Dana, *İslam Kahramanları*, III, 170; *Altınoluk Sohbetleri*, V, 136-140.

*“Ata-ananın
övladlarını
cəhənnəm
odundan qoruması
dünya atəşindən
qorumasından
daha mühümdür.
Cəhənnəmdən
qorumaq da imanı,
fərzləri, haramları
öyrətməklə, ibadətə
alısdırmaqla və
dinsiz, əxlaqsız
yoldaşlardan
qorumaqla
mümkündür. Bütün
pisliklərin başı pis
yoldaşdır.”*

*(Musa Əfəndi –quddisə
sirrüh-)*

Cüneyd Bağdadi həzrətləri belə buyurur:

“Dünyanın bir günü axirətin min ilindən daha xeyirlidir. Çünki qazanc və itirmə bu dünyaya aiddir. Axirətdə artıq qurtuluşa qovuşduracaq bir şey etmə imkanı yoxdur.”

Rəvayət olunur ki, **İlyas** عليه السلام ölüm mələyini görüncə dəhşətlə ürpərmişdi. Əzrail عليه السلام bunun səbəbini marqlanaraq:

“–Ey Allahın Peyğəmbəri! Ölümdənmi qorxdun?” deyə soruşdu.

İlyas عليه السلام cavab olaraq belə dedi:

“–Xeyr! Ölümdən qorxduğum üçün deyil, dünya həyatına vida edəcəyim üçün bu haldayam... Dün-yada Rəbbimə qulluq etməyə, yaxşılıqları əmr edib pisliklərdən uzaqlaşmağa çağırmağa cəhd göstərir, vaxtımı ibadət və saleh əməllərlə keçirirdim. Gözəl əxlaq üzrə yaşamağa çalışırdım. Bu hal mənim fərəh qaynağım olur, könlüm mənəvi feyzlərlə dolurdu. Öldüyümdə bu qazanc və ləzzətlərdən məhrum qalacağım və qiyamətə qədər məzarda girov olacağım üçün kədərlənirəm!”

Xeyirdə Tələsmək

Xeyir işlərdə tələsmək kamil bir mömin olmağın əlamətidir. **Mövlana həzrətləri** nə gözəl buyurur:

“İbadətlərin qəbul ediliş əlamətləri, o ibadətlərdən sonra dərhal başqa ibadətlərə girişmək, bir-birinin ardınca xeyrlərə tələsməkdir.”

Bir xeyrin şərafı gecikdirilmədən edilməsindədir. Bu barədə verəcəyimiz misal nə qədər ibrətlidir:

Rəsulullah ﷺ Bədirə səhabələrini cihada təşviq etmiş və onlara cənnəti vəd etmişdi. Düşmən yaxınlaşdıqda da:

“-*Haydı, genişliyi səmavat və ərz qədər olan cənnət üçün qalxın!*” buyurmuşdu. Bunun üzərinə **Ümeyr bin Hümam** ﷺ atılaraq:

“-Ey Allahın Rəsulu! «Genişliyi səmavat və ərz qədər olan cənnət» mi buyurdunuz?” dedi. Rəsulullah:

“-*Bəli!*” buyurunca da:

“-Nə yaxşı, nə əla!” dedi. Peyğəmbərimiz ﷺ soruşdu:

“-*Nə üçün elə söylədin?*”

Ümeyr ﷺ:

“-Vallah ya Rəsulallah, başqa bir şey üçün deyil, yalnız cənnət əhlindən olmaq üçün belə söylədim.” dedi.

Bunun üzərinə Allah Rəsulu ona:

“-*Sən cənnət əhlindənsən!*” müjdəsini verdi.

Ümeyr cihada güc əldə edərək girmək üçün torbasından bir neçə xurma çıxarıb yeməyə başladı. Ancaq gecikməyə daha çox səbir edə bilməyərək:

“-Bu xurmaları yeyənə qədər yaşayacaq olsam, bu, həqiqətən uzun bir həyat olacaq. Xurma-

Rəsulullah ﷺ
buyurur:

“*Axirətin aynında dünyanın vəziyyəti sizdən birinin barmağını dənizə salıb çıxarması kimidir. Barmağı (dənizdən) nə çıxara bilərsə (axirətin yanında) dünya odur.*”

(Hakim, Müstədrək, 4/319)

lar bitənə qədər burada otursam, dünyaya qarşı çox ehtiras göstərmiş ola-ram!” dedi və əlindəki xurmaları ataraq qılıncını çəkib düşmənlə döyüldü. Nəhayət şəhidlik mərtəbəsinə nail oldu. (Bax. Buxari, Məğazi, 17; Müslim, İmaret, 145; Muvatta, Cihad 42)

Əməl dəftərini xeyirli əməllərlə doldurub cənnətdə yüksək bir mövqeyə

nail olmaq istəyən mömin tələsməli və vaxtını yaxşı qiymətləndirməlidir. İmkanı nisbətində gücünün çatdığı hər xeyri işləməyə cəhd göstərməlidir. Ancaq xeyirdə yarışarkən saleh əməlləri tələsiyə salıb onları qüsurlu və

*Bir dərviş Həsən Bəsri
həzrətlərindən bir şey
istəmişdi. O da dərhal ayağa*

qalxıb köynəyini çıxardıb dərvişə verdi.

“-Əfəndim evə gedib oradan nə isə versəydiniz olmazdımı?!” dedilər.

Həzrət bu cavabı verdi:

“-Bir dəfə ehtiyac sahibi biri məscidə gəlib; «Qarnım acdır!» demişdi. Biz qəflət edib dərhal yemək gətirmədik. Səhər namazına gəldiyimizdə bir də baxdıq ki, zavallı ölüb. Kəfənləyib dəfn etdik. Ertəsi gün həmin adamı sarıdığımız kəfən mehrabda gözümüzün önünə gəldi və üzərində; «Kəfəninizi alın, Allah qəbul etmədi!» yazıldığını gördük. Məhz həmin gün:

«Bundan sonra bir ehtiyac sahibini gördüyümdə onu gözəltməyəcəyəm, dərhal ehtiyacını ödəyəcəyəm.» deyər and içdim.”¹

1. Bax. Darrı Mustafa Efendi, *Yüz Hadis Yüz Hikaye*, İstanbul 2001, s. 157.

nöqsanlı etmək də doğru deyil. Çünki Allah edilən hər işin düz və möhkəm olmasını sevər. Necə ki, məşhur alim **Əliyyul-Qari** bu xüsusda belə şərh edər:

“Allahın əmrlərinə yönəlmə barəsində tələsməklə onları yerinə yetirərkən tələsmək arasında böyük fərq var. Bunlardan birincisi gözəl və mədh edilmiş, ikincisi isə pislənmişdir.”

Ölənədək Çalışmaq

Mömin son dayanacağı cənnət olana qədər heç bir xeyirdən doymaz. Ayeyi-kərimədə buyurulur:

“Sənə yəqin (ölüm) gələnə qədər Rəbbinə ibadət et!” (əl-Hicr, 99)

Bu şüurla yaşayan möminlər üçün ömrün hər anı Allah yolunda xidmət və səy vaxtıdır. Verəcəyimiz misal bu həqiqəti nə gözəl izah etməkdədir:

Dövründəki saysız səfər və fəthətin çoxunda şəxsən komandirlik edən **Qanuni Sultan Süleyman** son səfəri olan Zigetvara çıxacağı zaman **Sədrəzəm Sokullu** belə dedi:

“-Sultanım ümmətə saysız zəfərlər hədiyyə etdiniz! Yoruldunuz! Ömrünüzü aləmi İslama vəqf etdiniz! Bu səfərin məşəqqətinə bu yaşda dözməyiniz müşküldür. Bu səbəblə siz İstanbulda qalın. Mən, vəzirlər və paşalar səfərdə iştirak edərək. Gözünüz arxada qalmasın!..”

*“Ölüm mələyi qafil
zənginin canını
almaqla onu
yuxudan oyandırır.
O adam əslində
sahib olmadığı
mal üçün dünyada
çəkdiyi əziyyətlərə
peşman alar. Lakin
iş-işdən keçmiş,
hər şey bitmişdir.”*

(Həzrət Mövlana)

*Hədisi-şərifdə
buyurulur:*

*“Mömin sonda
gedəcəyi yer cənnət
olana qədər eşitdiyi
hər hansı bir
xeyirli işdən əsla
doymaz.”*

(Tirmizi, elm, 19/2686)

Ulu Xaqan Qanuni, Sokulluya bu cavabı verdi:

“-Yaxşı dinlə Sokullu! Bu vəsiyyətimi məndən sonra gələcək nəsə də ötür! Bir padşah daim əsgərləri ilə birlikdə səfərə çıxmalıdır. Əsgər padşahını yanında gördükdə

şücaəti artır! Düşmən isə padşah səfərdə iştirak etdiyi üçün qarşısındakı ordunu daha güclü görər. Mənəvi cəsarəti pozular, əzmi qırılar. Döyüşü qazandıran əsl səbəb, mənəvi qüvvətdir! Bizim uşaq yaşıımızdan bəri dövlət idarəsində saysız təcrübəmiz var. Səfərlərdə bu təcrübəyə ehtiyac hiss edilə bilər. Anlar, dəqiqələr çox vaxt qədərin axışını təyin edir. Bu səbəblə, yaşlı olmağa baxmayaraq səfərdə iştirak edəcəyəm!.. ***Sarayda qalıb başım yastıqda ölsəm, sabah məhşər günündə fateh babalarımın hüzuruna necə çıxa bilərəm?!***”

Qanuni yaşının xeyli irəliləməsinə baxmayaraq, bu düşüncələrlə ordusunun başında səfərə çıxdı. Səfər əsnasında bir ara top arabaları bataqlığa batdı. Heyvanların fiziki gücü, topları bataqlıqdan çıxarmağa kifayət etmədi. Ordu irəliləmişdi; o ətrafda az sayda əsgər və paşalar vardı. Sultan əmr verdi:

“-Bütün yüksək rütbəli arkan bataqlığa girsin, top arabalarına çiyin versin!..”

Bütün paşalar bataqlığa girdi. Top arabaları o mənəvi həyəcan ilə bataqlıqdan çıxarıldı...

Möhtəşəm Süleyman bu səfər əsnasında vəfat edərək şəhidlik şərəfinə nail oldu.

Tarixə Nəqş Olan Fəzilətli Ölümlər

Hədisi şərifdə buyurulur:

“Necə yaşasanız elə ölərsiniz, necə ölsəniz elə dirilərsiniz!..” (Münavi, Feyzul-Qadir, V, 663)

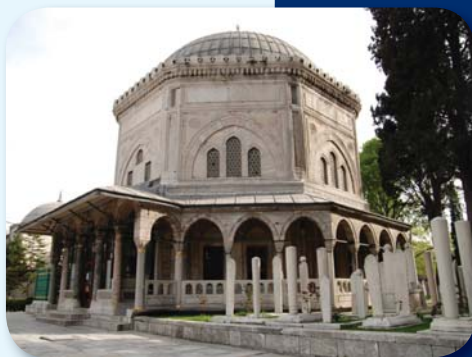
Həyatlarını bu şüurla qiymətləndirə bilən örnək möminlərin tarixə nəqş olmuş ibrət və hikmət dolu vəfatlarından bir neçə misal:

İslam tarixinə saysız zəfərlər hədiyyə edən, Muta günü əlində doqquz qılınc parçalanan,⁶⁷ üç min nəfərlik İslam ordusuyla yüz min nəfərlik düşmənin gözünü qorxudan, Yərmukda dastanlar yazan, Suriya fatehi, nəbəvi ifadəylə “Allahın qılıncı” olan **Xalid bin Vəlid** ﷺ hicri 21-ci ildə Xumusda xəstələnmişdi. Yanında silahdaşları vardı. Vəfat edəcəyi sırada qılıncını istədi. Qəbzəsindən tutaraq şəfqətlə oxşadı. Sonra:

“-Əlimdə neçə-neçə qılınc parçalandı. Bu ölümü mü görəcək olan son qılıncımdır. Məni ən çox üzən; həyatı həmişə döyüş meydanlarında keçib yataq üzü görməmiş olan bu Xalidin yataqda ölməsidir. Rəsulullahın heç bir səhabələri rahat yatağında ölmədi; ya hərbi meydanlarında və ya uzaq diyarlarda dini yayarkən qürbətdə şəhid oldu.

Ah Xalid! Şəhid ola bilməyən Xalid! Hərbi mənim ətimi çeynəyə bilmədi. Şəhidlik mərtəbəsi xaric, əldə etmədiyim mövqe qalmadı. Bədənimdə bir qarış yer yoxdur ki, ya qılınc və ya bir mizraq yarısı olmasın. Ömrü boyunca İslamı yaymaq üçün döyüşlərdə at

Bu dünyadan gedənlər istər kölə, istər şah kimi getsinlər, oradakı bütün sərmayələri nə aparmışlarsa odur. Ora sapla samanın ayrıldığı, neçə-neçə məhrumların xəzinələr qovuşub, neçə-neçə qafil zənginlərin də əbədiyyət fəqiri və məhşər dilənçisi olduğu yerdir. Orada yalnız Haqq sadiq qulların sədaqətlərinin və səlim qəlblərinin faydası var.

67. Bax. Buxari, Məğazi, 44.

*Hədisi şərifdə
buyurulur:*

*“Allah-Təaladan
bütün qəlbiylə
şəhidlik istəyən kəs
yatağında da ölsə
Allah ona şəhidlik
mərtəbəsi ehsan
edər.”*

*(Müslim, İmarə, 157;
Nəsai, Cihad, 36)*

çapan kimsənin sonu belə yataq
üzərindəmi olacaq?!

Ölümümü hər b meydanla-
rında, atımın üzərində, düşməne
Allah üçün qılınc çalarkən şəhid
olaraq gözləyirdim.” dedi...

Sonra:

“-Vəsiyyətimi deyirəm, mə-
ni ayağa qaldırın.” dedikdə ayağa

qaldırdılar.

“-Məni buraxın, indiyə qədər daşdığım qılıncım
artıq məni saxlasın.” deyərək qılıncına söykəndi.

“-Ölümü döyüşdə olduğu kimi ayaq üstə qarşı-
layacağam. Öldüyüm zaman atımı, müharibələrdə
təhlükələrə dala bilən bir igidə verin. Atım və qılıncım-
dan başqa bir şeyə sahib olmadan öləcəyəm. Məzarımı
bu qılıncımla qazın. Qəhrəmanlar qılınc cingiltisindən
zövq alarlar.” buyurdu və yatağına düşüb kəlmeyi-
şəhadət gətirərək ruhunu təslim etdi.⁶⁸

Xalid bin Vəlidin oğlu Əbdürrəhmanın komandan-
lığında ordusu **Allah Rəsulunun**:

*“Şübhəsiz ki, İstanbul fəth olunacaqdır. Onu fəth
edən komandır nə gözəl komandır, onu fəth edən əsgər
nə gözəl əsgərdir.”⁶⁹* müjdə və iltifatına nail olmaq
ümidiylə yürüşə çıxmışdı.

Allah Rəsulunu altı ay qədər evində qonaq edən,
Onunla birlikdə bütün döyüşlərdə iştirak edən, həyatı
boyunca Allah yolundakı heç bir xidmətdən geri qal-

68. Bax. Sadık Dana, *İslam Qəhrəmanları*, c. 1, s. 68-69, Ərkam Yayın-
ları, İstanbul, 1990.

69. Əhməd, IV, 335; Hakim, IV, 468/8300.

mayan **Əbu Əyyub əl-Ənsari** də ﷺ yaşının çoxluğuna baxmayaraq or-
duda idi. Çünki bu seçilmiş səhabə
heç bir zaman əməllərini kifayət
görməyəcək qədər yüksək bir qulluq
məsuliyyətinə sahib idi. Səksən ya-
şında olmasına baxmayaraq, böyük
bir iman həyəcanıyla, həm də ikinci
dəfə Konstantiniyyə səfərinə qatıldı.
Bu məşəqqətli səfərdə xəstələndi.
Vəfatı yaxınlaşınca da əsgər yoldaş-
larına belə dedi:

“-Əgər ölsəm mənə özünüzlə götürün və Rum torpaqlarına doğru gedə bildiyiniz ən son nöqtəyə aparın. Düşmənlə qarşılaşıb artıq irəliləyə bilməz vəziyyətə gəldiyinizdə mənə oraya, ayaqlarınızın altına dəfn edin!..” (Bax. Əhməd, V, 419, 416)

Nəhayət Əyyub Sultan bu səfərdə vəfat edib şəhid olaraq gələcək fəthin ilk əsgərlərindən ol-
ma bəxtiyarlığına nail oldu. Vəsiyyəti üzərinə
də surların yaxınlığında, bu gün öz adıyla xatır-
lanan Əyyub səmtinə dəfn edildi. Beləcə həyatı
boyunca Allah yolunda xidmətə can atdığı kimi,
vəfatından sonra da qəbriylə arxasından gələcək
olan İslam əsgərlərinə daha irəliyə gedə bilmələri
üçün hədəf göstərərək xidmətinə davam etdi.

Allah yolunda xidmətə əzm etmək üçün iman
həyəcanının son nəfəsə qədər canlı qalması zəruri-
ridir. Bunun üçün qəlbin daim Allahla birgə ol-
ması lazımdır. Əsri-səadətdən sonra İslamın ən
şanlı dövrünü təşkil edən əcdadımız Osmanlının
yüksəliş mərhələsində padşahından əsgərinə qə-
dər bütün cəmiyyətdə bu ruh həyəcanı yüksək sə-

*Fateh Sultan Mehmed
xanın səfərlər və
zəfərlərlə dolu ömrü,
yenə bir səfər əsnasında
sona çatdı. Üç yüz
minlik bir orduyla
yola çıxmışdı. Heç
kim haraya getdiyini
bilmirdi. Ancaq yolun
başında ikən zəhərləndi
və Gəbzədə vəfat etdi.
Həzrət Peyğəmbərin
müjdəsindən əlavə
şəhadət mərtəbəsinə də
qovuşdu.*

viyyədə yaşanmaqda idi. Cəngavər padşah Yavuzun halı bu həqiqətin aşkar bir misalıdır.

Yavuz Sultan Səlim Misir səfərindən qayıtdıqdan sonra 1520-ci ildə yeni bir səfərə hazırlanmaq üçün Ədirnə istiqamətində yola çıxar. Atasının vəfat etdiyi Uğraş kəndinə gəlir. Orada, kürəyinə çıxan bir çibanı, xəbərdarlıqlara baxmayaraq qoparıb qanadır.

Bu hadisəni Yavuzun nədimi olan Həsən Can belə danışır:

«Kürəyində şirpəncə adı verilən bir çiban çıxmışdı. Çiban qısa zamanda böyüdü, bir dəlik halına gəldi. Yaranın içindən Yavuzun ciyərini görürdük. Çox iztirab çəkirdi. Yaralı bir aslan kimi idi. Acizliyi heç cür həzm edə bilmirdi. Cəngavərlərinə təlim keçməyə davam edirdi. Yanına yaxınlaşdım. Mənə öz halını nəzərdə tutaraq:

«-Həsən Can, bu nə haldır?» dedi.

Mən də artıq fani səfərin sonuna gəlmiş, baqi həyatın başına çatmış olduğumu sezdiyim üçün ürəyimi yaxan ayrılıq hüznüylə:

«-Padşahım, artıq Allah-Təala ilə birgə olmaq zamanınız gəldi hər halda!» dedim. Böyük Sultan çevrildi, heyrətlə üzümə baxdı:

«-Həsən, Həsən! Sən mənə bu ana qədər kiminlə birlikdə zənn edirdin?! Allahla yaxınlığımda yoxsa bir qüsurlu müşahidə etdin?!» dedi.

Bu sözlər qarşısında xəcalətlə:

*Ey şəhid oğlu şəhid! İstəmə məndən məqbər;
Sənə ağuşunu açmış duruyor Peyğəmbər!..*

(Mehmed Akif Ersoy)

«-Haşa Sultanım! Elə demək istəmədim. Yalnız içində olduğunuz zamanın digərlərindən fərqli olduğunu bəyan üçün söylədim.» dedim.

Böyük Sultan artıq tam fərqli aləmlərə dalmış vəziyyətdə mənə son xitabı olaraq:

«-Həsən! Sureyi-Yasini oxu!» dedi.

Nəmli gözlərlə oxumağa başladım. «Salam» ayəsinə gəldiyim zaman əziz ruhunu Rəbbinə təslim etdi.”

Ölümü bir xüsrən olmaqdan qurtarıb zəfərə çevirə bilmək, onu matəm deyil, bir “Şəbi arus” halına gətirmək, ölümə hazırlanıb ölməyi bilənlərin karıdır. Bu istiqamətdə yaşanmış feyizli bir həyatın ardından Rəbbinə qovuşan bəxtiyarlardan, şanlı tariximizə bənzərsiz bir xatirə hədiyyə etmiş nümunə bir şəxsiyyət də **Zabit Müzəffər** adlı mehmetcikdir.

Çanaqqala hərbində göstərdiyi müstəsna səylərlə böyük faydası toxunan, sinəsi imanla dolu olan bu gənc Çanaqqala hərbindən sonra da dayanmamış, vətən müdafiəsi üçün bu dəfə şərq cəbhəsinə getmişdi. Qanlı döyüşdə ağır şəkildə yaralandı. Ardından gələcək nəsllə, ikinci və ülvî bir xatirə daha buraxaraq şəhadət şərbətini içdi. Belə ki:

Atəş xəttində vuruşan və vəzifəsi başında şəhid olan Zabit Müzəffər Bəy, son nəfəsində artıq səsinin çıxmadığı və gözlərinin bir şey izah edə bilmədiyi dəqiqədə cibindən bir zərf çıxardı; sonra yerdən bir çöp

*Cəngavər Sultan
Yavuzu qorxunc
Sina səhrasında
bir aslan, Misirə
girdiyi zaman
mütəvazi, gözü
yaşlı, şükür
edən bir mömin,
Üsküdar da
özünü nəfs
hesabına çəkərək
istiqamətləndirən
bir dərviş olaraq
görürük.*

götürərək yarasından axan qanlara batırıb yazmağa başladı:

“-Əsgər! Qiblə hansı tərəfdədir?!”

Ətrafındakılar ruhunu beytullaha yönələrək Allaha təslim etmək istəyən Müzəffər Bəyi qibləyə çevirərək onun bu son arzusunu yerinə yetirdilər. Üzü

vüslət sevinciylə gülən zabit əziz ruhunu Rəbbinə təslim etdi.

Bir bəndə ömrü boyunca hansı peşə ilə məşğul olursa olsun, qiblə istiqamətindən ayrılmamışsa, son dəmində də Allah ona bir vəsilə ilə qibləni tapmağı nəsim edər. İş həyatında, ailə yuvasında, bəşəri münasibətlərində, qulluq məsuliyyətlərində, Quran və Sünnə istiqamətində yaşayıb kəlməyi-tövhid çərçivəsində qibləni tapmış olanlar ümumiyyətlə son nəfəslərində də qiblə yönünə daxil olarlar.

Böyük İdeallara Sahib Olmaq

Bir müsəlman daim böyük ideallara sahib olmalı və onları reallaşdırmaq üçün çalışmalıdır. Hədəfinə çatma bilməsə də Allah-Təalanın ona əməklərinin mükafatını mütləq lütf edəcəyini bilməlidir.

Həzrət Osman ﷺ komandirlərinə Cəbəlütariqi keçərək Əndəlüsə girmə əmrini vermişdi. Çünki o, İstanbulu qərb tərəfdən sıxışdırıb fəthi asanlaşdırmağı düşünürdü. Necə ki, Əndəlüs səfərinə qatılanlara bu məktubu yazmışdı:

“İstanbul ancaq Əndəlüs tərəfindən fəth edilə bilər. Əgər Əndəlüsü fəth etsəniz, axır zamanda İstanbu-

*Ölümü yox
olmaqdan çıxarib
zəfərə çevirə
bilmək, onu matəm
deyil, şəbi-arus/toy
gecəsi halına gətirə
bilmək ölümdən
sonra arzu edilən
ünvana hazırlanmış
önlərin işidir...*

*lu fəth edənlərin əcrinə siz də ortaqlarsınız. Vəs-saləm.*⁷⁰

Beləcə, Həzrət Osman zamanında Şimali Afrikadakı fəthlər tamamlanmış, İslamın qarşısındakı ən böyük güc olan Bizans qərbdən sıxışdırılmağa başlanmışdı.

Tabiundan **Uqbə bin Nafi**

Əməvilər zamanında Afrikaya göndərilmişdi. Uqbə Qay-ravan bölgəsini zəbt etdi. Züheyr bin Qaysı oraya idarəçi təyin etdi və ona:

“Mən nəfsimi Allaha satdım. Bu səbəblə Onu inkar edənlərlə cihad etməyə sonsuza qədər davam edəcəyəm!” dedi və özündən sonra edilməsini istədiyi şeyləri vəsiyyəət etdi.

Uqbə ﷺ fütuhata davam edərkən qarşısına dəniz əngəli çıxdı. Atını dənizə sürüb:

“Ya Rəbbi! Bu böyük dəniz olmasaydı Sənin yolunda cihad edərək önümdəki diyarlarda irəliləməyə davam edərdim!” dedi. (Bax. İbnul-Əsir, əl-Kamil fit-Tarix, IV, 105-106).

Osmanlı tarixinin bənzərsiz sultanlarından biri olan **Sultan Səlim Xan**, 10 Sentyabr 1517-ci ildə Qahirədən İstanbula qayıdarkən, tarixə keçən bu sözüylə, kamil bir mömindəki idealar və hədəflərin geniş üfününü göstərdi:

“Könül istər ki, Afrikanın şimalından Əndəlüsə çıxım və sonra Balkanlar üzərindən təkrar İstanbula qayıdım!”

*“Ölməyə dəyər
bir məqsədi
olmayan
insanın,
yaşamağa
dəyər məqsədi
də olmaz.”*

70. İbn Kəsir, *əl-Bidəyə*, VII, 144; İbnul-Əsir, *əl-Kamil*, III, 93; Məhəmməd Həmidullah, “Fəthul-Əndəlus (İspaniya) fi Xilafəti Seyyidinə Osman sənə 27 ləl-Hicrə”, İ.Ü. Ed. Fak. İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, İstanbul 1978, VII, 221-225.

*“Ən böyük
müvəffəqiyyətlər
böyük və müsbət
xəyallar qura bilən
kəslər tərəfindən
aldə edilmişdir.”*

Misir səfərindən sonra Hindistan və Uzaq şərq müsəlmanlarıyla da maraqlanmağa başlayan Yavuz sədrəzəm **Piri Məhməd Paşanı** yanına çağırmış və sonradan açılmış olan Süveyş Kanalının olduğu yerə işarətlə:

“-Buradan Aralıq dənizini Qırmızı dənizə bağlayar və deryadan Hindis-

tana gedərəm!” demişdir.

Bu sözüylə portuqaliyalıların Hindistandakı müsəlmanlara etdiyi zülmə mane olmaq niyyətini sərgiləyən Yavuz bu yolda müxtəlif hazırlıqlar da etmişdi. Hətta Piri Paşa tərəfindən fəth üçün lazımlı olan toplar da tökdürülmüşdü.

Cahangir Padşah bir gün yer üzünün genişliyi ilə maraqlanmışdı. Ona bir dünya xəritəsi gətirdilər. Heyrətlə və kiçik hesab edərək baxdı:

“-Bir hökmdar üçün nə isə! Amma iki hökmdar üçün azdır!” deyərək, xəritəni atının ayaqları altına atdı və atını həyəcanla şahə qaldırdı.

Burada onu da ifadə edək ki, fəthlər torpaqları qanla sulamaq üçün edilsə, bu bir cinayət olar. Qılinc təkbaşına bir dəmir parçasıdır. Ülvi bir məqsəd üçün istifadə edilməyən bir qılıncla fəth olmaz. Qılinc ancaq zülmü ortadan qaldırmaq və hidayətlərin yolunu açmaq üçün istifadə edilir. Gerçək fəth ürəklərin fəthidir.

Xidmət

Gənclik enerjisinin istifadə edilə biləcəyi ən gözəl sahələrdən biri də Allah rizası üçün ediləcək xidmətlərdir. Xidmət Allahın bizləri məsul etdiyi ictimai qulluq vəzifəmizdir. Möminin həyatı bütün yaradılmışlara xidmət sayəsində bərəkət, mənə dərinliyi və ülvyyəti qazanar. Həqiqi səadət Allah üçün başqalarına xidmət etməklə qazanılır.

Allah biz qullarına saysız nemətlər bəxş etmişdir. Bu nemətlərlə məxluqatına xidmət etməmizi arzu etməkdədir. Özlərinə lütf edilən nemət və imkanlara baxmayaraq, yalnız öz rahatlığını düşünərək xidmətə can atmayanlar, meyvəsiz bir ağaca bənzəyərlər.

Allah-Təala xidmətə böyük bir sirr lütf etmişdir. Allaha ibadət etmək üçün yaradılan insana xidmət bir növ Allaha ibadət mövqeyindədir.

Allah-Təala dininə xidmət edən və qullarının çətinliklərinə çarə olmağa çalışan kəslərin şəxsi çətinliklərinə zəmin olar. Bütün məşğuliyyəti öz dərdindən ibarət olanları isə dərdləriylə baş-başa qoyar.

Allah yolunda edilməsi lazım olan bir xidmətdən geri qalmaq, insanın mənən həlakına da səbəb ola bilər. Necə ki, **Əbu Heysəmə** Təbuk səfərinin çətinliyi səbəbiylə başlanğıcda Mədinədə qalmış, yola çıxan İslam ordusuna qoşulmamışdı.

*Asara sorarsan, mənə söylər sənə kimdi?
Bir başqa dənizdim, kürənin rübü mənimdi!..*

...

*Asar əlimin çəkdiyi məcradan axardı,
Üç qitədə məğrur atımın izləri vardı...*

...

*Dünya bilir iclalımı, mən böylə deyildim!
Mən altı əsrdən bəri bir dəfə əyildim!..*

(Mithat Cəmal Kuntay)

*Şeyx Sədi xidməti
nemət bilməyi nə
gözəl ifadə edir:*

*“Səni xeyir iş
görməyə nail
etdiyi üçün Allaha
şükür et. Çünki
Allah səni lütf
və ehsanıyla boş
qoymadı. Padşaha
xidmət edən
ona minnət edə
bilməz. Əksinə
səni işlətdiyi
üçün sən ona
minnətdar ol!”*

Bir gün bağçasındakı çardaqda ailəsi ona süfrə hazırlamışdı. Əbu Heysəmə bu mənzərəni görüb bir an Allah Rəsulu və səhabələrinin nə halda olduğunu düşündü. Qəlbi sızladı və öz-özünə:

“-Onlar bu istidə Allah yolunda çətinliklərə dözərkən, bu mənim etdiyim nə qədər doğrudur?!” dedi.

Bu peşmançılıqla süfrəyə əlini də uzatmadan dərhal yola düşdü, Təbukda İslam ordusuna çatdı.

Əbu Heysəmənin gəldiyini görən Allah Rəsulu onun bu davranışından məmnun oldu və:

“-Ya Əba Heysəmə! Az qalsın həlak olacaqdın!..” buyurdu. Onun əfvi üçün Allaha dua etdi. (İbn Hişam, IV, 174; Vəqidi, III, 998)

Allah yolunda çalışmaq hər kəsin imkan və qabiliyyətinə görə dəyişə bilər. Hər kəs eyni şeydən məsul deyil. Kimi malıyla, kimi canıyla, kimi elmiylə, kimi danışmasıyla, kimi də bədən gücülə əlindən gəldiyi qədər Allah yolunda çalışmalıdır.

Fateh Sultan Mehmedin həyatı xidmət barəsində gənclərin nümunə götürə biləcəyi ən gözəl örnəklərdən biridir. Uşaqlığından etibarən ağılı və ruhu daim fəth planlarıyla yoğrulmuş böyük sultan min bir əziyyət və məşəqqətlə dolu 53 günlük möhtəşəm bir mühasirənin ardından İstanbulu fəth etmişdir.

Fəthdən sonra böyük bir resmi parad tərtib edilmiş, Okmeydanında ox atışı müsabiqələri keçiril-

mişdir. Bu mərasim üç gün davam etdi. Fateh əsgərlərinə verdiyi ziyafətdə **Rəsulullahın** ﷺ: *“Bir qövmün rəhbəri, onlara xidmət edəndir.”*⁷¹ hədisi-şərifini oxuyaraq şəxsən özü xidmət etdi. Sonra bir çox hədiyyə payladı. O gün **Ağşəmsəddin həzrətləri** ayağa qalxaraq belə xitab etdi:

“–Ey qəhrəman İslam əsgərləri! Yaxşı bilin ki, Allah Rəsulunun bu hədisi-şərifini sizin haqqınızda varid olmuşdur:

«Konstantiniyyə əlbəttə fəth olunacaq; onu fəth edən komandır nə gözəl komandır, onu fəth edən əsgər nə gözəl əsgərdir!» (Əhməd, IV, 335; Hakim, IV, 468/8300)

Əldə etdiyiniz qənimətləri israf etməyin, xeyrə və yaxşı yerlərə sərf edin! Bu məmləkət

71. Beyhəqi, *Şuab*, I, 334; VI, 334; Deyləmi, *Müsnəd*, II, 324;

Məscidi-Nəbəvi tikilərkən hər kəs kərpicləri bir-bir daşıyır, Ammar bin Yasir ﷺ *isə biri özünü, digəri də Peyğəmbərimiz üçün olmaq üzrə iki-iki daşıyırdı. Allah Rəsulu (s.ə.s) onu görəncə, üzərindəki tozları silkələyərək:*

“–Ey Ammar! Sən kərpicləri nə üçün yoldaşların kimi bir-bir daşıyırsan?” deyər soruşdu. O da:

“–Allahdan, bunun əcrini gözləyirəm!” dedi. Bunun üzərinə, Peyğəmbərimiz onun kürəyini sıvazladı və:

“–Ey Süməyyənin oğlu! Digər insanlar üçün bir əcr var, sənin üçün isə iki əcr!” buyurdu.

(Əhməd, III, 91; İbn Kəsir, əl-Bidayə, III, 256)

*Həzrət
Peyğəmbər
buyurur:*

*“Bir qövmün
rəhbəri onlara
xidmət edəndir.”
(Beyhəqi, Şuab, I,
334)*

*Xidmət
mərhəmətin
təzahürüdür.
İmanın ən
böyük meyvəsi
olan mərhəmət
isə əldə olanı
məhrumlarla
paylaşmağı
və onların
ehtiyaclarını
ödəməyə
çalışmağı zəruri
edir.*

xalqına infaq edin! Sultanınızın
sözlərini dinləyib ona itaət edin!”

Sonra Sultan Fatehə dönərək:

**“-Hökmdarım! Osmanlıla-
rın göz bəbəyi oldun! Allah yo-
lunda həmişə belə mücahid ola-
raq yaşa!”** deyərək yüksək səslə
təkbir gətirdi.⁷²

Bu böyük zəfər Fatehi heç bir zaman tənbelliyə
sürükləmədi. İstanbulda 18 gün qalıb şəhərdəki asayışı
təmin etdikdən sonra bir başqa fəth xəyalını gerçəkləş-
dirmək üçün təkrar səfərə çıxdı.

Fateh Sultan Mehmed 32 illik padşahlıq müddə-
tində İstanbulda ancaq bir neçə ay qalmış, geri qalan
ömürünü səfərdən-səfərə getməklə keçirmişdir. Nəti-
cədə təxminən 200 qala, 14 dövlət və 2 imperatorluq
fəth etmişdir.

Bu hadisə də onun Allah yolundakı səy və əzminin
təməlinə yatan ruh həyəcanını nə gözəl əks etdirmək-
dədir:

Sultan Fateh **Trabzon Rum İmperatorluğu** üzə-
rinə səfərə çıxmışdı. Şəhərə arxadan girmək üçün dağ-
lıq və meşəlik bir ərazidən keçilirdi. Bəzən baltaçılar
öndən yol açırdılar. Yolun pis bir yerində Fatehin atı
büdrədi. Fateh bir qayadan yapışmağa çalışarkən əlləri
qanadı. Bu halı müşahidə edən yanındakı Uzun Hə-
sənin anası **Sara Xatın**, tam fürsət yetişdiyini düşü-
nərək:

72. Mustafa Runyun - Osman Keskioglu, *Fatih Devrinde İlim ve O de-
virde Yetişen İlim Adamları*, s. 18-19.

“-Oğul! Xan oğlu xansan! Uca bir hökmdarsan! Trabzon kimi kiçik bir qala üçün bu qədər məşəqqətə məruz qalmağın rəvadır mı?” dedi.

Uzun Həsən Trabzon Rum İmperatorluğu ilə qohumluq qurmuş və buna görə anasını, bu səfərdən imtina etməsi üçün Fatehin yanına göndərmişdi. Fateh əlləri sıyrıqlarla dolu olduğu halda ona bu möhtəşəm cavabı verdi:

“-Ey ana! Bilməzsənmi ki, əlimizdə tutduğumuz İslamın qılınıcıdır. Sən zənn etmə ki, çəkdiyimiz bu qədər zəhmət quru bir torpaq üçündür. Bilmiş ol ki, bütün səyimiz Allahın dininə xidmətdir. İnsanları hidayətə qovuşdurmaqdır. Sabah Allahın hüsuruna çıxdığımızda üzümünün qara olmaması üçündür. Əlimizdə İslamı təbliğ imkanları varkən, bəzi zəhmətlərə dözməyib rahatlığı seçsək, bizə qazi deyilməsi rəva olarmı? Əhli-küfrə İslamı çatdırmasaq, onların azgınlıqlarına mane olmasaq, hüzüri-ilahiyyə hansı üzlə çıxarıq?!”⁷³

Xidmət Yarışı

Rəsulullah ﷺ Bədrə gedərkən Mədinəyə bir mil məsafədəki Buyutus-Suqyada mücahidləri saxladı. Yaşı kiçik olanları geri qaytardı. **Sad bin Əbi Vaqqas** ؓ belə rəvayət edir:

“Allah Rəsulu ﷺ yaşı kiçik olanları geri qaytarmadan az əvvəl qardaşım Ümeyri gizlənməyə çalışarkən gördüm:

«-Nə olub, qardaşım?» deyə soruşdum.

*Allah yolunda
cihaddan
məqsəd
sadəcə qılinc
hərbi deyil.
Qılinc zülmü
qaldırmaq,
haqqı bərqərar
etmək kimi
zərurət
hallarında
istifadə olunan
bir dəmir
parçasıdır. Əsl
fəth qəlblərin
fəthidir.*

73. Bax. Kınalızadə Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlakı*, haz. Ahmed Kahraman, ts., 191-192; Mustafa Nuri Paşa, *Netaicü'l-Vukuat*, I-II, 45.

«-Allah Rəsulu məni kiçik görər də geri qaytarar deyə qorxuram! Halbuki mən Allah üçün mücadələ etməyi çox istəyirəm. Allahın mənə şəhidlik nəsib etməsini ümid edirəm!» dedi. Həqiqətən də qardaşımı Rəsulullahə göstərdikləri zaman onun hələ kiçik olduğunu görüb:

«**Sən geri qayıt!**» buyurdu. Ümeyr ağlamağa başladı. Bunun üzərinə Rəsulullah ﷺ ona icazə verdi. Ümeyr kiçik olduğu üçün qılıncını mən bağladım. Bədirdə şəhid olarkən 16 yaşı vardı.” (Vəqidi, I, 21; İbn Sad, III, 149-150).

Rəsuli-Əkrəm Uhud Hərbinə çıxarkən, yenə bir yerdə dayanmış ordusunu təftiş edirdi. Döyüşdə iştirak edə biləcək yaşıdakı gənclərə icazə verir, kiçikləri isə geri qaytarırdı. **Səmurə bin Cundəb** ilə **Rafi bin Hadic** də geri çevrilənlər arasında idi. Züheyr bin Rafi:

“-Ya Rəsulallah! Rafi çox yaxşı ox atır!” deyərək onun orduya qatılmasını istədi. **Rafi** ﷺ hadisənin davamını belə danışır:

“Ayaqlarımda məstlərim vardı. Barmaqlarımın ucuna basaraq uzun görünməyə çalışırdım. Rəsulullah ﷺ mənim orduya qatılmama icazə verdi. **Səmurə** ﷺ mənə icazə verildiyini eşidincə, ögey atası Murey bin Sinana:

Avni ləqəbiylə şeirlər yazan Fateh Sultan Mehmedin bu beytləri onun könül dünyasını nə gözəl əks etdirir:

İmtisali cahidu fillah oluptur niyyetim,

Dîn-i islamın mücerred gayretidir, gayretim.

Niyyətim “Allah yolunda cihad edin” əmrinə riayət etməkdir.

Qeyrətim də İslam dininin xalis və ülvî qeyrətidir.

Enbiya-u Evliya’ya istinadım var benim,

Lutfu Hakk’tandır heman ümidi fethu ve nusratım.

Mənim Peyğəmbərlərə və Allah dostlarına bağlılığım var. Fəth və zəfər ümidim də daim Allahın lütfündəndir.

امثال جاهدوا في الله اولوب رضى

«-Atacan! Rəsulullah ﷺ Rafiyə icazə verdi. Məni isə geri qaytar-
dı. Halbuki mən güləşdə onu yıxı-
ram.» dedi. Murey ﷺ vəziyyəti
Peyğəmbərimizə ifadə etdi. Allah
Rəsulu ﷺ bizə:

«-Haydı güləşin görək!» dedi.

Güləşdik, nəticədə Səmurə məni
yıxdı. Bunun üzərinə Rəsulullah ﷺ
ona da icazə verdi.” (Təbəri, Tarix, II, 505-506; Vaqidi, I, 216)

Ənsardan Selimə oğullarının rəisi **Amr bin Cemuh**
ﷺ total bir səhabə idi. Dörd oğlu vardı, Allah Rəsulu
ilə birlikdə döyüşlərdə iştirak edirdilər. Rəsulullah Uhud
döyüşünə gedəcəyi zaman Amr da onlara qoşulmaq
istədi. Oğulları:

“-Sən üzrlüsən, cihad ilə mükəlləf deyilsən. Biz
sənin yerinə də cihad edərək!” dedilər. Amr ﷺ:

“-Siz onsuz da Bədir günü mənim cənnətə girməyimə
mane oldunuz. Vallah, mən bu gün sağ qalsam da, şübhə
siz bir gün şəhid olub cənnətə girəcəyəm!” dedi. Sonra
da xanımına:

“-Hər kəs şəhid olub cənnətə gedərkən mən sizin ya-
nınızda oturub dayanacağam mı?” dedi. Dərhal qalxanını
götürüb:

“-Allahım! Məni ailəmin üstünə geri qaytarma!”
deyə dua etdikdən sonra Allah Rəsulunun yanına getdi.
Peyğəmbərimizə:

“-Oğullarım məni Mədinədə saxlamaq istəyirlər. Mə-
ni Səninlə birlikdə döyüşə çıxmaqdan daşındırmağa çalı-
şırlar. Vallah, mən bu total halımla cənnətə ayaq basmağı
arzu edirəm.” dedi. Allah Rəsulu ﷺ:

“-Allah-Təala səni üzrlü saymışdır. Sənə cihad fərz
deyil.” buyurdu. Amr ﷺ:

*“Biz bu yoldakı
məsafələri
sadəcə təsəvvüf
kitablarını
oxuyaraq deyil,
oxuduqlarımızı
imkan nisbətində
tətbiq etmək və
xalqa xidmətlə
qət etdik. Hər
kəsi bir yolla
aparırlar, bizi də
xidmət yolundan
apardılar.”*

*(Übeydullah Əhrar
həzrətləri)*

*Xidmət əhli bir
mömin qayğıkeş
insandır. Öz
qurtuluş bəratını
ala bilməyin
başqalarının
da qurtuluş
bəratına vəsilə
olmaqdan
keçdiyini bilən
insandır. Sırf
şəxsi mənfəətini
düşünən,
qaba, eqoist
və xəsis bir
insan modelini
Rəbbimiz rədd
edir.*

“-Ya Rəsulallah! Siz mənim Allah yolunda ölənə qədər döyüşərək şəhid olmağımı və bu topal ayağımla cənnətdə getməyimi uyğun hesab etməzsinizmi?” dedi. Nəbiyyi-Əkrəm ﷺ:

“-Bəli, uyğun hesab edərəm.” buyurdu. Oğullarına da:

“-Artıq atanızı cihaddan daşındırmağa çalışmayın. Ümid edilir ki, Allah ona şəhidlik nəsisb edər.” buyurdu.

Amr ﷺ qibləyə dönüb:

“-Allahım! Mənə şəhidlik nəsisb et! Məni məhrum və məyus olaraq ev xalqımın yanına qaytarmalı!” deyərək dua etdi və cihadı qatıldı. Şəhidlik həyəcanıyla dolu bu səhabə nəticədə bir oğlu ilə birlikdə şəhid oldu. Allah Rəsulu onun haqqında:

“-Varlığım qüdrət əlində olan Allaha and içərəm ki, Amrın cənnətdə axsayaraq getdiyini gördüm!” buyurdu. (Vaqidi, I, 264-265; İbn Əsir, Üsdül-Ğabə, IV, 208)

Möminin borcu etdiyi xidmətləri kifayət görməyib, başqa nələr edə bilərəm düşüncəsiylə, davamlı bir xidmət axtarışı içində olmaqdır. Bunun ən canlı misallarından biri də Osmanlı yeniçəriləridir. Gəncliklərində döyüş meydanlarında qılınca oynadan yeniçərilər saqqallarına dən düşüb döyüşəcək halları qalmadıqda, özlərinə başqa bir xidmət tapardılar. Kürəklərində meşin bir su tuluğu və əllərində qalaylı bir tasla küçə-küçə gəzərdilər. Kərbəlada bir qurtum suya həsrət qoyularaq şəhid edilən **Həzrət Hüseyn** ﷺ üçün su paylayıb savab qazanmağa çalışdılar. “Həsəneynin (Həzrət Həsən və Hüseynin) ruhu üçün” deyərək insanlara su paylayardılar.⁷⁴

Xidmətin Qızıl Qaydaları

1. Heç bir xidməti kiçik görməmək lazımdır. Çünkü xidmət edə bilmək böyük bir nemətdir və əhəmiyyətsiz kimi görünən bir xidmət Allah qatında çox qiymətli ola bilər. Bu səbəblə Allahın rızasına nail ola bilmək üçün hər cür xidmətə can atmaq lazımdır.

2. Xidmət etmə fürsəti Rəbbimizin bir lütfüdür, lakin bu lütf hər kəsə nəsim olmaz. Çoxları vardır ki, bir çox xüsusda xidmət qabiliyyətləri olduğu halda, zaman və məkan uyğun olmadığından xidmətdən nəsiləri yoxdur. Xidmət edənlər bu nemətə nail olduqları üçün Allaha çox şükür etməli və yenə bu nemətə vəsilə olduqları üçün xidmət edilənlərə təşəkkür ədasında olmalıdırlar. Çünki onların sayəsində Allahın rızasına nail olmaqdadırlar.

3. Xidmət insanı qarşılaşdığı təhlükə və çətinliklər səbəbiylə qorxmamalı, əksinə daha da güc tapmalıdır. Çünki bir xidmətin səviyyəsi, dözülmə zəhmətlər və fədakarlıqlar nisbətindədir. Xidmət gəlib-keçici bir sevda deyil. Son nəfəsə qədər eşq və vəcd ilə ifa edilməsi lazım olan uca bir vəzifədir. Beləliklə xidmət əhlinin azuqəsi səbir, dayağı Uca Mövla olmalıdır.

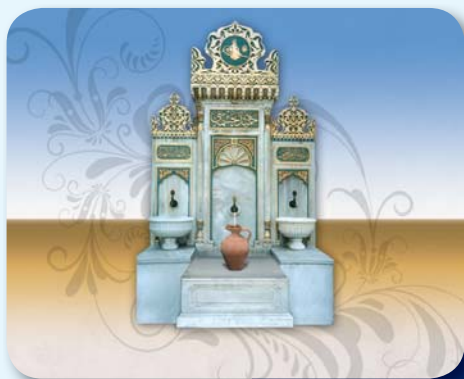
4. Xidmət edən bir mömin iki şeyi qətiyyənlə unutmamalıdır:

a. Allah-Təala,

b. Ölüm, yəni fanilik,

İki şeyi də unutmalıdır:

a. Qürura qapılmamaq üçün etdiyi xeyirləri unutmalı,

*Günəş üçün
isitməmək
mümkün olmadığı
kimi, ali ruhlar
üçün də insanların
həlinə acımamaq,
xidmətdən boyun
qaçıрмаq, çilə
və izzətlər
qarşısında
duyğusuz qalmaq
və ətrafına gözəllik
saçmamaq da
imkansızdır.*

b. Kiminləsə arasında soyuqluq olmaması üçün özünə qarşı işlənən səhvləri unutmaldır. Yəni bağışlaya-bağışlaya ilahi əfvə layiq hala gəlməyə çalışmalıdır.

Dünyaya Aldanmamaq

Həzrət Mövlana dünya mənfəətlərinə aldanaraq ömrünü iflasa sürükləyənlər haqqında belə buyurur:

“İnsana nə olur ki, qızılın, dünya malının köləsi olur? Haqq yolunda xərclənməyənlər nədir? Nəyi ifadə edir? Dünya malının əsiri olaraq onun qapısında ilan kimi qvrılıb yer-

Məhəmməd İqbal həyatın mübarizələrdən ibarət olduğunu nəfis bir misalla necə də gözəl izah edir.

“Bir ceyran başqa bir ceyranla dərdləşirdi.

-Bundan sonra Kəbədə, Hərəmdə yaşayacağam. Orada otlayacaq, orada yatacaq və yaşayacağam. Buradakı ovalıqlarda ovçular pusqu qurmuşlar, gecə-gündüz biz ahuların içində dolaşırlar. Artıq ovçu əlindən aman tapmaq istəyirəm. Ürəyim bir az sakitləşsin!..”

Dostu isə buna öz münasibətini belə bildirdi:

-Ey ağıllı dostum, yaşamaq istəyirsənsə təhlükə içində yaşa, özünü dağa-daşa vur. Tərkibi saf qılıncdan da kəskin ol. Təhlükə qüdrəti imtahana çəkər. Cism və canın nələrə qadir olduğunu bizə o bildirir.”

lərdə sürünmək zilləti insanı göylərə (yəni axirətə) əli-boş göndərən bir səfalət səbəbi deyil də nədir?! ”

Elələri var ki, ömür kamanında olan qızıl dəyə-rindəki zaman oxlarını belə boş yerə atmışdır. Eynilə uşaqların oyuncaqlara aldanıb vaxt keçirməsi kimi... Bu səbəbdən əsli buraxıb xəyalın arxasınca qaçmaq; ömrü zay edib əliboş və ürəyi qaranlıq qalmaqdan başqa bir şey deyil.

Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur:

“Kimin arzusu axirət olsa, Allah onun ürəyinə zənginliyindən qoyar və işlərini asanlaşdırar, artıq dünyaya xor baxmağa başlar. Kimin də hədəfi dün-ya olsa, Allah onun iki gözünün arasına kasıblığını qoyar, işlərini də darmadağınq edər. Nəticə olaraq, dünyadan da əlinə, özünə təqdir edilmiş olandan artıq keçməz.” (Tirmizi, Qiyamət, 30/2465)

Həyatı Formalaşdıran Seçimlər

Yoldaş Seçimi və Məhəbbət

Hal saridir, yəni insandan insana keçicidir. Adam xeyirli bir insanla yoldaş olsa xeyrə yönələr, pis biriylə birlikdə olsa pis təsirə məruz qalar. Bu hal insan psixologiyasının ən təməl qanunlarından biridir. Böyüklər bunu: **“Üzüm üzümə baxa-baxa qaralar.”** deyərək dilə gətirmişlər.

İnsan kimi sevər və kiminlə birlikdə olarsa, onun halı ilə həmhal olar. Çünki insan oğlunun şəxsiyyət və xarakteri digər insanlarınkına bənzəməyə və

Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur:

“Dünya və onun içində olan şeylər dəyərsizdir.

Yalnız Allahı zikr etmək və Ona yaxınlaşdıran şeylərlə, elm öyrədən alim və öyrənmək istəyən tələbə bundan müstəsnaıdır.”

(Tirmizi, Zöhd, 14)

*“Məzardakıların
peşman olduğu
şeylər üçün
dünyadakılar bir-
birini yeyirlər!”*

*Məzar daşlarının
dilini anlaya
bilmək qəlbın ən
gözəl hünəridir.*

onları təqlid etməyə me-
yillidir. Bu səbəbdən insan
fərqlində olaraq və ya ol-
madan, məhəbbət bəslədiyi
və ünsiyyət etdiyi başqa
birinin xüsusiyyətlərini
götürür. Bu xüsüs əsasən
də şəxsiyyət və xarakterin
yetkinləşdiyi gənclik döv-
ründə daha çox əhəmiyyət

daşıyır.

Bundan ötrüdür ki, allah-Təala Qurani-Kərimdə:

“...Sadiqlərlə birlikdə olun!” (ət-Tövbə, 119) bu-
yurmaqdadır.

Həqiqətən insan məhəbbət bəslədiyi adamlarla hiss,
fikir, həyat tərzı və təmayüllərində müştərəklik qaza-
nar. Bu səbəbdən salehlərlə birlik müsbət istiqamətdə
tərəqqiyə vəsilə olar.

Bu vəziyyətdə təbii ki, qafil və fasiqlərlə birlikdə
olmaqdan şiddətlə çəkinmək də əhəmiyyət kəsb edir.
«*Kor ilə yatan çəp qalxar.*» sözü, bu həqiqəti nə gözəl
ifadə edir.

Bu xüsusu izah mahiyyətində **Peyğəmbərimiz** ﷺ
aşağıdakı misalı verir:

*“Yaxşı və pis yoldaşın halı, gözəl ətir satanla kö-
rük çəkən dəmirçinin halına bənzəyər. Müşk satan
adam ya sənə gözəl ətrindən bir miqdar ikram edər və
ya sən ondan pulla alarsan. (Yaxud yanında olduğun
müddətdə) gözəl ətir iyləmiş olarsan. Körük çəkən kim-
sə isə ya paltarını yandırar və ya körüyün pis qoxusun-
dan narahat olarsan.”* (Buxari, Zəbail, 31)

Şeyx Sədii Şirazi Qurani-Kərimdəki Əshabi-Kəhf
həkayəsini misal göstərdikdən sonra belə deyir:

“Bir köpək salehlərə gözətçilik etdiyi üçün sadıqlaşdı və Qurani bir ifadə qazandı. Həzrət Nuh عليه السلام və Həzrət Lutun عليه السلام xanımları isə fasiqlərlə birlikdə ol-duqları üçün küfrə düşüb cəhənnəm yolçusu oldular.”

Həzrət Mövlana da belə buyurur:

“Allaha and içirəm ki, pis ilan pis dostdan yaxşıdır! Pis ilan insanın canını alar. Lakin pis dost, insanı əbədi atəşə məhkum edər, yandırır-yaxar! İnsan danışmasa da pis yoldaşının xasiyyətini götürər! Könül gizlicə onun əxlaqını mənimsəyər, pis əxlaqını özünə əxlaq edər! Düzgünlükdən nəsibi olmayan, sərmayəsiz yoldaş, sənin sərmayəni də götürüb gedər!”

İmam Rəbbani həzrətləri pislərə qarşı bəslənən məhəbbət və onlarla yoldaşlığın zərəri haqda belə bir misal verir:

“Qumarbazlarla oturub-duran adam bəlkə qumar oynamaz. Beləcə özünü çirklənməmiş zənn edə bilər. Lakin qumarbazlarla birlikdə olduğu müddətcə onlardan mənfi təsir alaraq qumar oynamağı zamanla xoş görməyə başlayar. Bu isə mənəvi bir tənəzzüldür.”

Bu səbəblə bir müsəlman xeyirli kəslərlə yoldaş olmalı və özü də yaxşı yoldaşlıq sərgiləməlidir. **Rəsulullah ﷺ** belə buyurmuşdur:

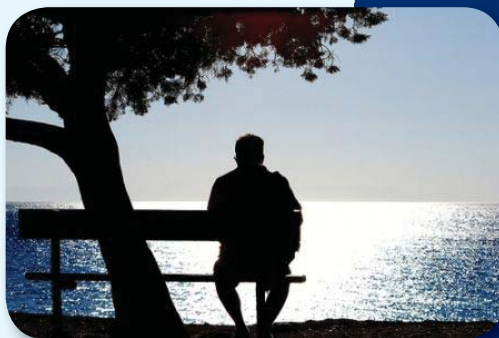
لَا تَصَاحِبْ إِلَّا مُؤْمِنًا وَلَا
يَأْكُلُ طَعَامَكَ إِلَّا تَقِيًّا

“Yalnız mömin ilə yoldaşlıq et, onunla bir-

Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur:

“Təklük pis yoldaşdan daha xeyirlidir; saleh bir yoldaş isə təklükdən daha yaxşıdır...”

(Hakim, III, 343;
Beyhəqi, Şuab,
256/4993)

*Yaxşı insanları
sevmək, pis
insanlara nifrət
etmək, adamı
mənən abad edər.
Bunun əksinə
sevilməyə layiq
olmayan insanlara
məhəbbət
bəsləyib, müsbət
insanlara nifrət
etmək də adamı
bədbəxt edər. Bu
səbəblə insan
kimlərə məhəbbət
bəslədiyinə və
kimlərdən nifrət
etdiyinə son dərəcə
diqqət yetirməlidir.*

likdə ol! Yeməyini də ancaq təqva sahibləri yesin!”
(Əbu Davud, Ədəb, 16; Tirmizi, Zöhd, 56/2395)

“Allah-Təalaya görə yoldaşların ən xeyirlisi, yoldaşına faydalı olandır...” (Tirmizi, Birt, 28)

Digər bir xüsüs də budur: İnsan elm, ədəb və ağıl kimi maddi-mənəvi xüsuslarda öz tayı ilə yoldaş olsa rahatlıq tapar. **Həzrət Mövlana** belə buyurur:

“Quş ancaq öz cinsiylə uçar. Öz cinsindən olmayanlarla görüşmək, sanki məzara girmək kimidir. Hər cins öz cinsini çəkərkən, zərif bir ceyran eşşək və öküzlərin içində necə yaşaya bilər?..”

“Ah, təbiəti bizə uyğun gəlməyən dostun verdiyi iztirablardan!.. Ah, onların ürəyimizdə açdığı dərin yaralardan! Ey ulu kəslər, ey böyük insanlar; aqlımızı başınıza alın, özünüza xeyirli dostlar, uyğun yoldaşlar axtarın!”

Rəsulullah ﷺ belə buyurur:

“Elə bir zaman gələcək ki, o vaxt bu üç şeydən daha qiymətli bir şey olmayacaq: Halal pul, can-dildən yoldaşlıq ediləcək bir qardaş və özüylə əməl ediləcək bir Sünneyi-Səniyyə.”

(Heysəmi, I, 172)

Peşə Seçimi

İnsanın həyatına istiqamət verən seçimlərindən biri də peşə seçimidir. Bir müsəlman Allahın rızasına müvafiq və insanlara faydası toxunacaq bir peşə seçməlidir. Çünki bu xüsusdakı səhv bir seçim insanın əbədi səadətinə birbaşa təsir edir. Bir peşə seçərkən insanlar nəzdindəki etibarına deyil, əvvəlcə Allah qatındakı dəyər və məqbulluğuna baxmaq lazımdır. Necə ki, ruzisini halal yoldan qazanan bir işçi qeyri-qanuni işlərə rəhbərlik edən və mövqə sahibi birindən Haqq qatında müqayisə edilə bilməyəcək dərəcədə daha qiymətlidir.

Yoldaş Seçimi

Allah-Təala bütün varlıqları cüt yaratmış, təklik və birliyi yalnız özünə xas bir xüsusiyyət etmişdir. Bu səbəbdən digər bütün varlıqlar, bir-birlərinə möhtacdır.

Digər tərəfdən Allah öz məhəbbətinə hazırlayıcı bir vəsilə olaraq kişi və qadın arasına bir məhəbbət və mərhəmət hissi qoymuşdur. Bunların qanuni bir zəmində reallaşması üçün də nikah əqdi ilə ailə yuvası qurmağı əmr etmişdir. Bu baxımdan ailə yuvası həm Allah sevgisinə vazkeçilməz bir pillə, həm də nəsillərin davamı üçün ilahi bir qanundur. Yəni evlilik həm bədəni bir ehtiyacdır, həm də mənəvi inkişafın əsaslı bir zəminidir.

Evlilik sayəsində eqoist arzular idealaldırılaraq xeyirli nəsillərin yetişdirilməsinə vəsilə olunur. Allah-Təala bu xüsusla əlaqədar olaraq bizlərə bu duanı təlqin buyurur:

رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ
وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

Əshabi-kiram bir gün:

“–Yoldaşlıq edəcəyimiz insanların ən xeyirlisi kimdir?” deyə soruşduqda Rəsulullah ﷺ:

“–Gördüyünüzdə, halıyla sizə Allahı xatırladan, danışdığında elminizi artıran və etdiyi əməlləriylə sizi axirətə istiqamətləndirən adamdır.” buyurdu.

(Heysəmi, X, 226)

“Ey Rəbbimiz, bizə zövcələrimizdən və uşaqlarımızdan (sənə itaət eməklə bizi sevin-dirib) gözümüzün işığı (bəbəyi) olacaq övlad-lar ehsan buyur və bizi müttəqilərə imam (rəh-bər) et!” (əl-Furqan, 74)

Xoşbəxt bir ailə qur-maq üçün yoldaş seçər-kən

İslamın qoyduğu qaydalara həssaslıqla riayət et-mək şərtidir. Bu qaydaların əsası da budur:

Evlənəcək kəslər yoldaşlarını; sırf zahiri gözəllik və zənginlik kimi keçici və nəfsə xoş gələn səbəb-lərlə seçməməlidirlər. Yalnız əqli və eqoist arzu və həvəslərlə reallaşan bir evlilik -əksəriyyətlə- məhəb-bət və ülfət meyvəsini verməz. Çünki belə evliliklərdə insanlar ümumiyyətlə eqoist arzularının köləsi olarlar.

Bu səbəbdən evlənərkən iman və əxlaq kimi tə-məl mənəvi xüsusiyyətlərə ağırlıq verərək seçim et-mək lazımdır. Bu barədə Rəsulullah ﷺ belə buyur-muşdur:

“Qadınla dörd şeyi, yəni malı, gözəlliyi, soykökü və dindəki kamalı üçün evlənərlər. Siz dindar olanını seçin ki, xeyr görəsiniz!..” (Buxari, Nikah, VI, 123; Müs-lim, Rada, 53)

Bu hədisi-şərif eyni zamanda evlənəcək bir insanda axtarılması lazım olan xüsusu da ehtiva et-məkdədir. Çünki hər mömin üçün təqvadan sonra ən qiymətli nəşib, evləndiyi kimsənin gözəl əməl sahi-bi olmasıdır. ***Saleh kişi dinclik sarayının sarsılmaz***

“Ağıllı qadınla evlənən hər şeyə nail olmuşdur. Ağıllı qadın qiymət biçilməyən bir xəzinədir. Belə bir xəzinəyə sahib olan ona qarşı mərhəmətli olsun. Nəzakətli olsun, onu əziz tutsun...”

Ağıllı qadından məqsəd Allahu və Peyğəmbərini layiqincə tanıyan və hər xüsusta qulluq vəzifəsini ifa edən, ərinə hörmət göstərən və onun hər məşru istəyini yerinə yetirən qadındır.”

*(Musa Əfəndi
Örəhmətullahi əleyh-)*

dirəyi; əməlisaleh qadın da, səadət bağçalarının ən qiymətli bəzəyidir.

Bir də ailələr arasındakı küfəv, yəni bərabərlik mütləq diqqətə alınmalıdır. Bu bərabərlik zənginlik, ədəb və mədəniyyət birliyi kimi müxtəlif ünsürlərə baxılaraq təyin edilməlidir.

Hamımız görürük ki, evlənərkən səhv seçimlər edən gənclərimiz yersiz boşanmalarla özlərini, uşaqlarını və ailələrini pərişan etməkdədirlər. Daha dəhşətli isə nə qədər qafillər evliliyə yanaşmayıb bir çox günah və haram girdabında pərişan olmaqdadırlar.

Nikahdan kənar bərabərliklər insanın yaradılış məqsədinə zidd olduğu üçün nəticəsi də tam bir ziyan və tənəzzüldən ibarətdir. Bu vəziyyətdən həm fərd, həm ailə, həm də millət böyük zərərlər görər.

Allah-Təala qullarını bu təhlükələrdən mühafizə etmək üçün nikahdan kənar bərabərlikləri böyük günah olaraq elan etmiş və onlar üçün son dərəcə ağır cəzalar qoymuşdur.

Nəhayət nikah məsul varlıqlar olan insanlar və cinlərə məxsus bir haldır. Digər məxluqat isə bu barədə sərbəstdir. İnsanlıq şərəf və heysiyyətini qoruya bilmək üçün ifətin mühafizəsi zəruridir.

Evlilikdə cütlər arasında tarazlıq və uyğunluq çox mühümdür.

Mövlana həzrətlərinin buyurduğu kimi:

“Ayaqqabının bir tayı ayağına dar gələrsə, ikisi də işə yaramaz.”

Xobbilər

İslam anlayışına görə “boş zaman” adlanan bir məfhum yoxdur. Allah-Təala belə buyurur:

“Bir işi bitirdikdə dərhal başqa bir işə başla, onunla məşğul ol! Daima Rəbbinə yönəl, Ona yaxınlaş!” (əl-İnşirah, 7-8)

Bir insanın əsas işində yer aldığı zaman istirahət etmək üçün məşğul olduğu “xobbilər”, lazımlı və faydalı işlər olmalıdır.

Müsəlman bir gəncin Haqq qatında məşru sayılmayan bir xobbiylə məşğul olması onsuz da düşünülə bilməz. Mübah görülən və insana fayda və zərəri olmayan bir xobbiylə məşğul olmaq da vaxt israfıdır. Bu səbəbdən bir müsəlmanın xobbiləri daim məşru və faydalı işlər olmalıdır.

Unutmamaq lazımdır ki insanlar vərdişlərini özləri meydana gətirirlər. Lakin daha sonra vərdişlərinin əsiri olurlar. Məsum bir maraqla başlayan bir məşğələnin daha sonra insanın həyatını başdan-ayağa dəyişdirməsi tamamilə mümkündür.

Məsələn, istirahət etmə zamanlarını faydalı kitablar oxuyaraq qiymətləndirən bir gəncin həyatıyla, kompüter oyunları və internetin nəfsani saytları başında vaxt israf edən gəncin həyatı eyni keyfiyyətdə deyil. Faydalı işlərlə məşğul olan bir adam həm dünyasını, həm də axirətini zənginləşdirərkən, vaxt israfı olan xobbilərlə zaman öldürən adam da böyük bir iflas və peşmançılığın əşyinə sürüklənəcək.

***Nikah
Peyğəmbərlərin
yolu,
Rəsulullahın
sünnəsi, nəslin
baharı, kişi və
qadının şərəf və
ədəbi, namus
və iffətin qalası,
insan soyunun
heyvanlardan
üstünlüyüdür.***

Bu səbəblə idman, musiqi, oyun və əyləncə kimi insana cazibədar gələn xobbiilər və vərdişlər qarşısında daha həssas olmaq lazımdır.

Həzrət Mövlana, insanların vərdiş halına gətirdiyi səhv davranışlara dair belə bir misal verir:

“Şirin sözlü lakin sərt xasiyyətli bir adam yol üstünə tikanlı bir kol əkmişdi. Yoldan keçənlər ona xəbərdarlıq edərək; «Bunları çıxar at!» dedilər. Lakin o dinləmədi.

Tikanlı kol vaxt keçdikcə böyüyürdü. Camaatın ayağı tikan yarası ilə qana bulaşdı. Paltarları tikanlardan cırılır, ayaqyalın gəzən yoxsulların ayaqları qan-rəvan içində qalırdı.

Vali o adama; «Bunları çıxar!» deyərək əmr etdikdə o: «Yaxşı, bir gün sökərəm.» dedi. Bir müddət; «Sabah, o biri gün sökərəm!» deyərək vəd etdi. Bu müddət içində də tikanlar yaxşıca kök atdı.

Bir gün vali ona; «Ey vədini yerinə yetirməyən, sözüündə durmayan adam; yaxın gəl, tapşırıgımızı qullaqardına atma! İşini yerinə yetir!» dedi.

Zərərli kolu əkən adam: «Əfəndim, önümüzə xeyli günlər var, narahat olmayın, bir gün gələr sökərəm.» dedi. Vali: «Sən, sabah bu işi görürəm, deyirsən, amma bunu yaxşı bil ki, gün keçdikcə o tikanlar daha çox

İmam Şafi
həzrətləri
buyurur:

*“Sən nəfsini
haqq ilə məşğul
etməzsən, batil
səni işğal edər.”*

Keçən zamanı geri qaytarmaq mümkün deyil. Bu baxımdan saleh əməllər işləmək üçün gün bu gündür. Əlimizdəki amanətləri əsl sahibinin əmrinə təslim etmək üçün də gün bu gündür. Buna görə də “sabah edərəm deyənlər həlak oldular” buyurulmuşdur.

kök atıb güclənir. Onu sökəcək olan da yaşlanıb gücdən düşür. Tez ol, vaxtını boşa keçirmə...»

Sən də hər bir pis xasiyyətini bir tikan bil! O tikanlar dəfələrlə ayaqlarına batdı, səni yaralayıb pərişan etdi. Sən öz təbiətindən xəstələndin. Lakin səndə duyğu olmadığından, xəstəliyin səbəbini anlamırsan.

Çirkin xasiyyətinin başqalarını narahat etdiyini, yaraladığını bilmirsənsə, öz yarandan da xəbərin yoxmu? Bu vəziyyətinlə sən həm özünə, həm də başqalarına dərdsən, əzabsan!

Sən ya baltanı götür, Həzrət Əli kimi Xeybər Qalasının qapısını qopar, yaxud da bu tikani gül pöhrəsi halına gətir. Yəni gül pöhrəsi ilə peyvənd et ki, sənin tikanların gül bağçası halına gəlsin...”

Qamuni Sultan Süleyman bir çox Osmanlı padşahı kimi sənətkar ruha sahib idi. Bu halı onu şeirə istiqamətləndirmişdi. “Muhibbi” təxəllüsü ilə çox gözəl şeirləri var. Divanındakı qəzəllərin sayı üç minə yaxındır.

Rəsulullah ﷺ müsəlmanları ox atmaq, üzmək, at və dəvə yarışı kimi fəaliyyətlərə təşviq etmişdir. Xanımlara da fitrətlərinə görə toxuculuq, tikiş, naxış, ev işləri kimi fəaliyyətlərlə məşğul olmağı tövsiyə etmişdir. Görüldüyü kimi bunların hər biri bir fayda verməkdədir. Bu sayədə insanlar boş qaldıqları zamanlarda səhv işlərə düşməkdən qorunur və da-

im inkişaf edib yüksəlmələr. İslamı hər hallarıyla ən gözəl şəkildə təmsil etməyə hazırlanarlar. Ancaq buna diqqət etmək lazımdır ki, bu cür fəaliyyətlərlə məşğul olarkən istər paltar, istərsə məkan olaraq İslamın həssaslığı mühafizə edilməlidir. Təsəttürə uyğun gəlməyən paltarlarla və qadın-kişi qarışıq mühitlərdə idman edilməməlidir.

Osmanlı sultanları dövlət idarəsi xaricindəki zamanlarında müxtəlif sənətlərlə məşğul olmuşlar. Bir çoxu şeir, ədəbiyyat, xəttatlıq və musiqidə mahir idi. Məsələn **Fateh Sultan Mehmed**in bağbanlığa xüsusi bir marağı vardı. Ayrıca ox üçün barmağa taxılan üzüklər, kəmər və qılınc qınları da düzəldərdi.

Yavuz Sultan Səlimin xobbisi zərgərlik idi.

Sultan I Mahmud hilalçı və zərgər idi. Əsərlərini bazarda satdırar, pulunu sədəqə olaraq paylayardı. Bir gün vəziri:

“–Şövkətlim, millətin xəzinəsi sizindir. Nə üçün belə məşğul olub zəhmət çəkirsiniz?” dedikdə:

“–Millətin xəzinəsini millətə sərf etmək lazımdır. Saniyə (ikinci olaraq), insanın çalışıb alın təri tökərək qazandığı pulun zövqü başqadır.” cavabını verdi.⁷⁵

Sultan II Əbdülhəmidin at minmək, üzmək, atıcılıq kimi xobbiləri vardı. Bəzəmə işlərində mahir ol-

*Bir müsəlmanın
Haqq qatında
məşru
sayılmayan
bir işlə məşğul
olması düşünülmə
bilməz. Mübah
görünən və
insana fayda və
zərəri olmayan
bir xobbiylə
məşğuliyyət də
vaxt israfıdır.
Nəticə etibarilə
bir müsəlmanın
bütün məşğələləri
daima məşru
və faydalı işlər
olmalıdır.*

75. Bax. Zeki Kuşoğlu, *Dünya Sanatımız ve Kültürümüz*, İstanbul 1994, s. 26.

ması ilə yanaşı mahir dülgər idi. Zaman-zaman emalatxanasında işləyərək istirahət edərdi. Haqqında danışılan bu hadisə nə qədər gözəldir:

1897-ci ildə Türk-Yunan müharibəsi zəfərlə nəticələnmişdi. Lakin Əbdülhəmid Xanın sevincinə bir dərd mane olurdu. Sultan döyüşdə yaralananların hamısını İstanbula gətirtmiş, onları Gümüşsuyu Xəstəxanasına, Şişlidə yeni tikdirdiyi Ətfal Xəstəxanasına və Yıldız Sarayının bitişiyindəki sərgi binasına yerləşdirib müalicələrini başlatmışdı. Xəstələrin vəziyyəti ilə hər gün maraqlanırdı. Müşfiq Sultan bir gün emalatxanasına getdi və Kapitan Mehmed Əfəndiyə:

«-Haydı, Mehmed Usta! Yüz əlli dənə çəlik ağacı kəs!» deyərək səsləndi. Kapitan çaş-baş qalmışdı. Maraqla soruşdu:

Nəbiyyi-Əkrəm ﷺ Əsləm qəbiləsindən ox atma yarışı keçirən iki qrupun yanına gəlmişdi. Onlara:

“–Ey İsmayıl oğulları, ox atın! Şübhəsiz sizin atanız usta bir oxçu idi. Mən də bu yarışmada bu qrupla bərabərəm!” buyurub bir tərəfi tutdu. Allah Rəsulunun bu sözünü eşidən qarşı tərəf əllərini ox atmaqdan çəkdilər. Rəsulullah ﷺ:

“–Sizə nə oldu ki, atmırsınız?” buyurdu. Onlar da:

“–Ya Rəsulallah! Siz qarşı qrupla bərabərəkən biz o tərəfə necə ox ataq?” dedilər. Bunun üzərinə Rəsulallah:

“–Haydı atın! Mən sizin hamınızla bərabərəm!” buyurdu.

(Buxari, Ənbiya, 12)

«Fərman əfəndimizindir, lakin bu qədər çəlik ağacı nəyə gərəkdir hökmdarım?»

Xeyirli bir iş görməyin xoşbəxtliyi sanki üzündən oxunan Sultan cavab verdi:

«-Araşdırdım, əsgərlərimizin bir çoxu ayaqlarından yaralanıb. Bunlar sağalsalar da gələcəkdə çəliyə ehtiyacları olacaq. Onları xəstəxanadan buraxıb məmləkətlərinə göndərərkən hərəsinə bir çəlik hədiyyə edəcəyəm.»

Gənçlik və Təhsil

FAYDALI ELM ÖYRƏNMƏYİN FƏZİLƏTİ

Elm Özünü Bilməkdir

Bütün elmlər Allah-Təalanın məxluqlara və hədislərə qoyduğu qanunların kəşfindən ibarətdir. Elmlərin inkişafı da bu kəşflərin artırılması ilə mümkündür. Lakin bu təbii qanunları kəşf edib onlara ilişib qalmaq həqiqi mənada “**bilmək**” deyil.

Bilmək sənətdən sənətkara gedərək kainatda hökm sürən bu qanunların sahibini tanımaqdır. Onun qüdrət və əzəmətinə idrak edə bilməkdir. Bunun nəticəsi də Onun rızasını qazanmaq üçün cəhd göstərməkdir.

Bilmək ilahi ehtişam və qüdrət naxışlarından agah olub varlıqların hal-dilindən anlamaqdır. Hikmətdən agah olub kainatda sərgilənən ilahi sirlərə vaqif ola bilməkdir.

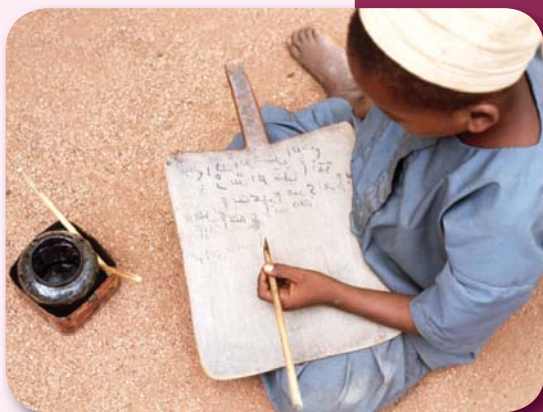
Bilmək ehtiyaca cavab verəni tapmaqdır. Ən mühüm ehtiyac isə, ayeyikəriməsə bildirildiyi kimi “**müsəlman olaraq can verə bilmək**”dir.⁷⁶

Allah Rəsulu ﷺ
belə buyurmuşdur:

“Elm öyrənmək,
hər bir müsəlmana
fərzdir.”

(İbn Macə,
Müqəddimə, 17)

Peyğəmbərimiz ﷺ
bəndəni həqiqətə
və təqvaya
aparmayan,
nəfsani
azğınlıqlardan
uzaqlaşdırmayan
faydasız elmdən
Allaha sığınmışdır.

76. Bax. Ali-İmran, 102.

*Gerçək və faydalı
elm maddi elmlərlə
mənəvi elmləri
birləşdirmək
surətiylə öyrənilə
bilər. Elmin bu iki
cəhəti iki qanad
kimidir. Heç
gördünüzmü bir
quş tək qanadla
uçsun?..*

Məhz elmi bu məqsədlə öyrənən, yəni onu “**irfan**”a çevirə bilən adam həqiqi mənasıyla “**bilən**”lərdən olar.

Yunus Əmrə həzrətlərinin bu xüsusdakı ifadələri xüsusi bir sirr və hikmət daşıyır:

*Elm elm bilməkdir, elm özün bilməkdir,
Sən özünü bilməzsən, bu necə oxumaqdır?
Oxumaqdan mənə nə, adam Haqqı bilməkdir,
Çün oxudun bilməzsən, ha bir quru əməkdir!
İyirmi doqquz heca, oxursan ucdan uca,
Sən əlif dersən hoca, mənası nə deməkdir?*

Zahiri və maddi məlumatlar insan üçün kafi deyil. Onlar həqiqi elmə ancaq bir vasitə ola bilər. Əsl və faydalı bir elm maddi elmlərlə mənəvi elmləri birləşdirmək surətiylə təhsil edilə bilər. Elmin bu iki istiqaməti iki qanad kimidir. Siz heç tək qanad ilə uçan bir quş gördünüzmü?..

Həqiqi elmi əldə etmək bir tərəfə, bir də öyrəndiklərini bayağı ehtiraslarına alət edərək insanlara zülm edənlər vardır. Bunlar əslində elmə xəyanət etmiş olarlar. Bu səbəblə elmin fayda verməsi üçün nəfsi duy-

ğuların aradan qaldırılması, ağıl və iradənin Quran və Sünnəyə tabe olunması zəruridir. Mənəvi tərbiyədən məhrum bir şəkildə öyrənilən elm insanı mənfi yollara sürükləyərək bir aldanış vasitəsinə çevrilə bilər.

Çox təəssüf ki bu gün elm təhsilində insanın daha çox zehni qabiliyyətlərinə əhəmiyyət verilir. Əxlaq,

xarakter və şəxsiyyətə kifayət qədər diqqət yetirilmir. Halbuki elmin layiqincə daşına bilməsi bu kimi qəlbi fəzilətlərə bağlıdır. Elmini irfana çevirə bilməmiş bir kimsə hüquq təhsili aldıqdan sonra haqq və ədaləti bərqərar edəcəyi yerdə zalım bir cəllada çevrilə bilər. Həmçinin tibb təhsili görmüş bir kimsə də şəfa verəcəyi yerdə insan qəssabına çevrilə bilər. Mərhəmət və məhəbbətdən məhrum bir idarəçi isə sahib olduğu elmlə əmri altındakılara zülm edən bir qəddar olar. Belə insanlar elm sayəsində bir cahilin verəcəyi zərərdən qat-qat artığını verə bilirlər.

Nəhayət elm insanın həm könül dünyasını, həm də ölümündən sonrasını işıqlandıran bir sərmayə olmalıdır.

Elm Əməl Üçündür

Elmin həqiqəti yaşanmasıyla ortaya çıxar. Bildiklərini həyata tətbiq etməyən alim **“kitab yüklü uzun-qulaq”**⁷⁷ kimi boş yerə hamballıq edər. Əgər bir elm insanı Haqqa, həqiqətə, təqvaya, saleh əməllərə sövq edirsə elmdir. Yoxsa şeytanda da elm vardı, Qarun da elm sahibi idi. Lakin elm nəfslərini qabardıb onları dəhşətli bir qürur və təkəbbürə sürükləmişdi.

Bu baxımdan elm layiqincə həzm edilib əmələ çevrilməz, əxlaqa əks olunmazsa, bütün əməklər israf

*“Nə qədər
oxuyursansa oxu,
öyrəndiklərinə
yaraşan
tərzdə hərəkət
etmədikdən sonra
cahil sayılırsan.”
(Şeyx Sədi Şirazi)*

77. Bax. Cumə, 5.

*Həzrət Mövlana
belə deyir:*

*“Əməl edilməyən
hikmətli söz
borc götürülmüş
bəzakli paltar
kimidir!..”*

olmuş sayılar. **Peyğəmbərimiz** ﷺ belə bir elmdən Allahla sığınmışdır:

“Allahım! Fayda verməyən elmdən, qorxmayan qəlbədən, doymaq bilməyən nəfisdən və qəbul edilməyən duadan Sənə sığınıram.” (Müslim, Zikr, 73; Nəsai, İstiaza, 13, 65)

İmam Qəzali həzrətləri belə buyurur:

“Ömrünün sonuna bir həftə qaldığını öyrənsən, bu qısa zamanda mütləq sənə faydalı olacaq bir elmlə məşğul olarsan. Dərhal qəlbini yoxlayar, dünyəvi ehtiras və mənfəətlərlə əlaqəni kəsərsən. Gözəl xasiyyətlərlə bəzənməyə çalışarsan. Halbuki insanın çıxdığı hər gün və gecədə ölməsi mümkün və ehtimaldır. Elə isə sənə Allahın əzəməti qarşısında duyğulandırır mə-nəviyyatını düzəldəcək elmlərlə məşğul ol!”

Salman Fərisi ﷺ Dəclə kənarında gedərkən yanındakı yoldaşı əyilib su içmişdi.

Selman ﷺ:

“- Bir daha iç!” dedi. Yoldaşı:

“- Doydum!” cavabını verdi.

Həzrət Salman:

“- Yaxşı, içdiyən suyun çaydan bir şey azaltdığını söyləyə bilərsinizmi?” deyə soruşdu. Yoldaşı:

“- Xeyr.” dedi. Bu səfər Salman ﷺ:

“- Məhz elm də belədir, tükənməz. O halda, sənə fayda verə-

cək elmi öyrən!” –deyə tövsiyə etdi. (Əbu Nuaym, Hilyə, I, 188)

Həyat Qurtaran Elm

Bir nəhv alimi (dilçi) gəmiyə minmişdi. Səfər əsnasında elmindən razı halda gəmiçi ilə söhbətə başladı. Hərdən gəmiçiyə müxtəlif suallar verirdi. Ondan “bilmirəm” cavabını aldıqca da qürurlanaraq:

“– Yazıq! Cəhalətin üzündən ömrünün yarısı boş gedib.” –deyirdi.

Təmiz qəlblə gəmiçinin bu davranışa qəlbi qırılsa da, kamillik göstərərək cavab vermədi. Bu minvala gedərkən qəflətən güclü fırtına başladı və gəmiyə dəhşətli dalğalar hücum edərək onu yırğaladı. Hamını böyük bir təlaşın bürüdüüyü o həngamədə gəmiçi dil aliminə baxıb:

“– Ey ustad, üzə bilirsən?” deyərək soruşdu.

Dilçi saralıb-solmuş vəziyyətdə kəkələyərək:

“– Xeyr, bilmirəm!..” dedi.

Bu cavabı alan gəmiçi məhzun əda ilə belə dedi:

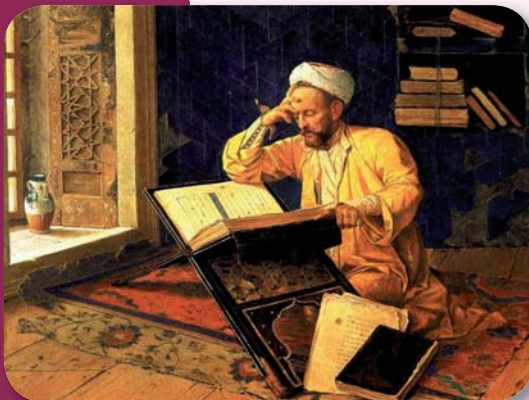
“– Nəhv bilmədiyim üçün mənim ömrümün yarısı məhv olmuşdu. İndi isə üzə bilmədiyim üçün sənin bütün ömrün məhv oldu. Çünki gəmimizin bu fırtınadan xilas olmaq imkanı yoxdur. Ey nəhv alimi! Bu dərýada nəhvdən çox üzmək elminin daha faydalı və zəruri olduğunu bilmirdinmi?..”

*Elm alimin
əzbərlədiyi deyil,
faydalandığıdır.
(İmam Şafei)*

*“Oğul, sənə
tövsiyəm budur ki;
bütün hallarında
elm, ədəb və təqva
üzrə olasan!..
Bizdən əvvəlkilərin
əsərlərini oxu,
əhli-beyt və əhli
sünnə yolundan
get! Fiqh və
hədis öyrən
və cahillərdən
var gücünlə
uzaqlaş!..”*

*(Əbdülxaliq
Gucdüvani həzrətləri)*

Bu fani vücut gəmisi ölüm girdabında çırpınarkən yaşanmayan, irfana çevrilməyən və sırf nəfsə xitab edən bilgiler fayda verməyəcəkdir.

Günah dəryasında boğulmaqdan xilas olmağın yeganə çarəsi halal-haramı bilmək və bunları həyata tətbiq etməkdir. Yalnız belə bir elm bizi iki dünya saadətinə nail edə bilər.

PEŞƏ VƏ İXTİSAS TƏHSİLİ

Allah-Təalanın heç şübhəsiz hər insana verdiyi zəka, qabiliyyət və təmayüllər bir-birindən fərqlənir. İnsanların müxtəlif qabiliyyət və xarakter sahibi olmaları nəticəsində dəyişik peşələr ortaya çıxmışdır. Cəmiyyət rifahının davamı üçün hər peşəyə və mütəxəssisinə ehtiyac vardır. Peşə seçimində diqqət yetiriləcək ilk xüsusiyyət halal-haram sərhədlərinə riayət etməkdir.

Dinimiz işləməyi, bir peşə sahibi olub halal yoldan ruzi qazanmağı ibadət olaraq qəbul etmiş və buna çox əhəmiyyət vermişdir. Bütün peyğəmbərlərin bir peşəsi vardır. **Zəkəriyyə** ﷺ dülgərlik, **Davud** ﷺ dəmirçilik, **İdris** ﷺ dərzi-lik etmişdir. **Allah Rəsulu** ﷺ də çobanlıq və ticarətlə məşğul olmuşdur.

Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur:

“Heç kim əsla öz qazancından daha xeyirli bir ruzi yeməmişdir. Allahın Peyğəmbəri Davud ﷺ *da öz əlinin əməyini yeyərdi.”*
(Buxari, Büyü 15, Ənbiya 37)

Bir gün **Peyğəmbərimizin** yanına kasıb bir nəfər gəlib yeməyə bir şey istədi. Allah Rəsulu ondan:

“- *Sənin evində heç bir əşyan yoxdurmu?*” deyər soruşdu. O şəxs:

“- Bir hissəsini üstümüzdə örtüb, bir hissəsini yerə sərdiyimiz bir çulumuz var. Bir də su qabımız var.” dedi.

Rəsuli-Əkrəm ﷺ:

“- *Onları mənə gətir!*” buyurdu.

Peyğəmbərimiz onları əlinə aldı və yanındakılardan:

“- *Bunları kim alar?*” deyər soruşdu.

Səhabələrdən biri onlara bir dirhəm verəcəyini söylədi. Rəsulullah ﷺ:

“- *Artıran yoxdurmu?*” deyər bir neçə dəfə səsləndi və iki dirhəm verən səhabəyə onları satdı. Pulu kasıb səhabəyə uzadaraq:

“- *Bunun bir dirhəmiylə ailənə yemək al. Qalan pulla da bir balta alıb mənə gətir!*” buyurdu.

Peyğəmbərimiz baltaya öz əlləriylə bir sap taxıb:

“- *Haydı, indi get bununla odun kəs və sat! On beş gün işlə; sonra yanıma gəl!*” buyurdu.

Həmin səhabə on beş gün sonra Peyğəmbərimizin yanına gəldi. On dirhəm qazanmış, bu pulla özünə və ailəsinə paltar və yemək almışdı. Rəsulullah ﷺ buna çox sevindi və belə dedi:

“- *Dilənçilik qiyamət günü üzündə bir ləkə kimi görünməkdənsə, sənin üçün bu daha xeyirli deyilmi?*” (Əbu Davud, Zəkat, 26/1641; İbn Macə, Ticarət, 25)

Bütün işləri elm və ibadət olan əshabi-suffə ehtiyaclarını qarşılayacaq qədər işləyərdilər. Gücü-qüvvəti yerində olan **Suffə əhli** dağdan odun gətirmək, su daşımaq kimi əllərindən gələn hər cür işi görərdilər. Qazandıqları pulla da infaq edər və yoldaşlarına yemək apardılar.⁷⁸ İffət və vüqarları

səbəbiylə heç kimdən heç nə istəməzdilər.

Uqbə bin Amr ﷺ belə deyir:

“Sədəqə ayəsi⁷⁹ nazil olduqda kürəyimizdə yük daşıyaraq qazancımızdan infaq etməyə başladıq...”
(Buxari, Zəkat, 10; Müslim, Zəkat, 72)

Həzrət Ömər ﷺ miskinliyi, tənbəlliyi və zamanın boş yerə xərclənməsini heç sevməzdi:

“Hər hansı birinizi nə dünya, nə də axirət işiylə məşğul olmadan, heç bir iş görməyən vəziyyətdə görmək xoşuma gəlmir.” deyərdi. (Əbu Quddə, Zamanın Qiyməti, s. 97)

“Hərəkətdə bərəkət var.” deyiblər. İnsan daim xeyirli bir işlə məşğul olmalı, boş qalaraq nəfsə və şeytana fürsət verməməlidir.

Hədisi-şərifdə buyurulur:

“Allah-Təala bəndəsini halal dalınca qaçmaqdan yorulmuş vəziyyətdə görməyi sevər.”
(Süyuti, Camius-Səğir, 1, 65)

78. Buxari, Məğazi 28, Cihad 9; İbn Sad, III, 514.

79. Sədəqə ayəsi, Tövbə Surəsinin 103-cü ayəsidir:

“(Ya Rəsulum!) **Onların mallarından sədəqə (zəkat) al. Bununla onları (günahlarından) təmizləmiş, pak etmiş olarsan. Onlardan ötrü dua et, çünki sənin duan onlar üçün bir arxayınçılıqdır (rahatlıqdır). Allah (hər şeyi) eşidəndir, biləndir.**”

Digər tərəfdən, boş-boş oturan bir insan lüzumsuz söhbətlərə dalmağa başlayar. Boş danışdıqda da həm özünə, həm də başqalarına zərər verər. Bu səbəblə **Həzrət Ömər** ﷺ oğullarına belə tövsiyə edərdi:

“Səhərə çıxdığınız zaman ətrafa dağılın (hər kəs özünə bir iş tapsın!) Bir yerdə toplanıb qalmayın! Çünki mən bir yerdə qaldığınız zaman münaqişə edərək bir-birinizdən küsəcəyinizdən və ya aranızda bir pislik çıxmasından qorxuram.” (Buxari, əl-Ədəbul-Müfrəd, № 415)

Elə isə hər bir müsəlman gənc Allahın lütf etdiyi imkanları ən yaxşı şəkildə qiymətləndirmək məcburiyyətindədir. Kimin nəyə qabiliyyəti varsa, özünü o istiqamətdə inkişaf etdirməyə cəhd göstərməlidir. Məsələn, elmə qabiliyyəti olan bir kimsə faydalı elmlərlə məşğul olmalı və o sahədə ən yüksək səviyyəyə çıxma bilmək üçün cəhd göstərməlidir. İdarəçi olmağa qabiliyyətli bir adam isə sövq və idarə elmi ilə birlikdə məsuliyyətlərini də öyrənməlidir. Digər peşə qabiliyyətləri də bunun kimidir.

Rəsulullah ﷺ buyurur:

“*İnsanların ən xeyirlisi, onlara faydalı olandır.*” (Beyhəqi, Şuab, VI, 117; İbn Həcər, Mətalib, I, 264)

Bu müjdəyə nail ola bilmək üçün müsəlman bir gənc ən faydalı və gözəl peşəni seçməlidir.

*Yenidən həyata
başlamalı olsam,
Haqqa və həqiqətə
təşnə bir müəllim,
yaxud da şəfa
verən bir həkim
olardım. Çünki hər
ikisində də insana
xidmət var.*

(Musa Topbaş
–rəhmətullahi əleyh-)

*Mövlana
-quddisə sirruh-
belə buyurur:*

*“Qurani-Kərim
peyğəmbərlərin
hal və vəsfidir.
Qurani-Kərimi
xüsu ilə
oxuyub tətbiq
etsən, özünü
peyğəmbərlər
və vəlilərlə
görüşmüş fərz
et! Peyğəmbər
hekayələrini
oxuduqca
bədən qəfəsi,
can quşuna
dar gəlməyə
başlayar!”*

Müsəlman Gəncin Həyat Rəhbəri:

QURANI-KƏRİM

Qurani-Kərimdə belə buyurulur:

“Rəhman! (Mərhəmətli olan Allah!) (Öz peyğəmbərinə) **Qurani öyrətdi. İnsanı yaratdı. Ona danışmağı** (fikrini və duyğularını bəyan etməyi) **öyrətdi.”**
(ər-Rəhman, 1-4)

Allah-Təala əvvəlcə Qurani öyrətməsindən, sonra da insanı yaratmasından bəhs etmişdir. Buradan bunu anlaya bilərik:

“Allah Qurani öyrətmək üçün insanı yaratmışdır. Bəyanı, yəni danışmağı və sözü gözəl söyləmək sənəti də Qurani anlaması üçün öyrətmişdir.”

Buna görə insanın din və elm üçün yaradıldığını və Qurana qarşı məsuliyyətinin çox böyük olduğunu idrak etməsi lazımdır. Çünki insanın izzət və şərəfi Qurani göstərdiyi istiqamətdə yaşamaqla mümkündür.

Min dörd yüz ildən bəri İslam aləmində təlif edilən, kitabxanalar dolusu kitab əslində bir kitabı, yəni Qurani-Kərimi izah üçün qələmə alınmışdır.

Qurani-Kərim Allahın mömin könüllərə ikram etdiyi doyumsuz bir ziyafətidir. Allah ilə danışmaq istəyən möminlər Onun ziyafətinə can atmalı və bu süfrədə xidmət etməlidirlər. Bu ziyafətdən istifadə edə bil-

mək üçün Qurani-Kərimə söhbət və təzimdə qüsurlaşmaq lazımdır. Onu gözəlcə öyrənib oxumaq, canlı bir Quran halında yaşaya bilmək və bilməyənlərə öyrətmək lazımdır.

Heç şübhəsiz ki, Quran möminlərə iki dünya səadətini bəxş etmək üçün endirilmişdir. Qurana sarılmayan insan qulluq şərəfinə xələl gətirmiş, insanlıq nemətinə qarşı nankorluq etmiş sayılır.

Ancaq Quranın sırf sədasına qulaq asıb, ondakı hikmətlərə vaqif ola bilməyən qafillər onun əsl bərəkətindən məhrum qalirlar. Bu səbəbdən Qurani-Kərimi təfəkkür edərək oxumaq, yəni əmr və nəhylərinin hikmətini düşünmək, qissələrindən ibrət götürmək lazımdır. **Həzrət Ömər**in bu ifadəsi nə qədər ibrətlidir:

“Bəqərə Surəsini on iki ildə tamamladım və şükür olaraq bir dəvə qurban etdim.” (Qurtubi, Təfsir, I, 40)

Çünki Həzrət Ömər Quran oxuyuşu yalnız sözlərin tələffüzündən ibarət deyildi. Bu oxuyuş Quranın hikmət və sirrinə dalaraq, hökmlərini yaşayaraq oxumaqdı. Qurandan gerçək mənada istifadə etmək də ancaq bu cür mümkündür.

Əbu Əbdürrəhman əs-Süləmi belə nəql edir:

Əbu Zər deyir:

“- Ya Rəsulallah! Mənə nəsihət verin!” -dedim.

“-Sənə təqvanı tövsiyə edirəm, çünki təqva hər işin başıdır.” buyurdu.

Mən təkrar:

“- Ya Rəsulallah! Mənə bir az da nəsihət verin!” dedim.

O: “-Quran oxumağa və Allahı zikr etməyə bax, çünki Quran yer üzündə sənin üçün bir nur, səmada da bir azuqədir.” buyurdu.

(İbn Hibban, Səhih, II, 78)

*Əshabi-kiram
üçün vəhyin nazil
olması göydən
enən və dadından
doyulmaz ilahi
bir ziyafət
süfrəsi idi. Nə
zaman bir ayə
nazil olduğu
eşitsələr tez o
ilahi süfrəyə
tələsər, böyük
həyəcanla
“Əcəba, Allahın
rizası hansı
əməldədir?”
sualının cavabını
yeni gələn
təlimatlardan
öyrənməyə
çalışardılar.*

“Allah Rəsulunun sə-
habələrindən bizə Qurani-
Kərimi təlim edən bir nə-
fər vardı. Bizə belə de-
mişdi:

*«–Biz, Peyğəmbə-
rimizdən on ayə öyrə-
nər, bu ayələrdəki məlu-
matları və əməlləri öy-
rənmədən digər on ayəyə
keçməzdik. Rəsulullah ﷺ*

bizə həm elmi, həm də əməli birlikdə öyrədərdi.»”
(Əhməd, V, 410; Heysəmi, I, 165)

Qurani-Kərimi anlamaq, qavramaq, hiss edib duya
bilmək və sirrinə vəqif ola bilmək üçün isə səlim bir
qəlbə ehtiyac var. Çünki Qurani-Kərim sirlərini ancaq
səlim qəlbə açar. Günahlarla qaralmış bir ürək Qurani-
Kərimin sirrindən heç nə anlaya bilməz.

Mövlana -quddisə sirruh- belə buyurur:

*“Qurani-Kərimin ayələrini, Həzrət Peyğəmbərin
hədisi-şəriflərini oxumazdan əvvəl özünü topla! Gül
bağçalarındakı gözəl qoxuları hiss etmərsənsə, qüsuru
bağçada deyil, könlündə və burunda axtar!..”*

Qurani-Kərimə qarşı səhlənkar davranmaq insa-
nın mənəvi həyatını qaraldan böyük bir xətdir. Bu
səbəblə həm özümüzün, həm də övladlarımızın Qur-
ani-Kərim təhsilinə laqeyd yanaşmamalıyıq. Xarici dil
öyrənmələri üçün min bir əmək verib kolleclər arasın-
da müqayisələr edərkən, Quran Kurslarını gözdə tut-
dərək -hətta xor görərək- uşaqları ilahi kəlamdan məhrum
etmək, nə həzin bir aldanışdır...

Əbu Bəkr Vərraq həzrətlərinin kiçik bir oğlu vardı. Müəllimindən Qurani-Kərim öyrənirdi. Bir gün məktəbdən rəngi saralmış halda və titrəyərək qayıtdı. Atası təəccüb etdi:

“ - Xeyirdir, oğlum! Bu nə haldır, məktəbdən niyə tez gəldin” deyərək soruşdu. Oğlu:

“– Atacan! Bu gün müəllimimiz mənə Qurandan bir ayə öyrətdi, onun mənasını düşünüb qorxumdan bu hala gəldim!” dedi.

“– Övladım, o hansı ayədir?”

Kiçik uşaq oxumağa başladı:

“Elə isə əgər küfr etmiş olsanız, uşaqları ağ saçlı qocalara döndərəcək gündən (qiyamət gününün əzabından) özünüzdü necə qoruyacaqsınız?!” (əl-Müzzəmmil, 17)

Daha sonra azyaşlı uşaq bu ayənin dəhşət və heybətindən xəstələnib yatağa düşdü, çox keçmədən də ruhunu Rəbbinə təslim etdi.

Əbu Bəkir Vərraq həzrətləri tez-tez oğlunun qəbirini ziyarət edər və ağlayaraq belə deyərdi:

“–Ey Əbu Bəkr! Oğlun Qurandan bir ayə öyrəndi və Allah qorxusundan ruhunu təslim etdi. Sən isə bu qədər zamandır Qurani-Kərim oxuyursan, hələ hüquqi-ilahidən bir uşaq qədər də qorxmursan!..”

Rəsulullah ﷺ
buyurur:

“Göndərilən
hər peyğəmbərə
insanların
imana gəlməsinə
səbəb olacaq bir
möcüzə mütləq
verilmişdir. Mənə
verilən möcüzə də
Allahın göndərdiyi
Qurani-Kərimdir.
Bu səbəblə qiyamət
günü ümmətimin
digərlərindən daha
çox olmasını ümid
edirəm.”

(Buxari, Etisam, 1)

Tarix şahiddir ki fərdlər, ailələr və millətlər, ilahi əmanət olan Qurani-Kərimə tabe olduqları nisbətdə abad olmuşlar. Qurani-Kərimə hörmət üzərinə qurulan Osmanlı Dövləti əsrlərə və qitələrə hökm etmişdir. Qurani-Kərimi qəbul etməyən birliklər belə -bugünkü Qərb aləmi kimi- yaşadıkları dünyəvi rifah və dincliyi Qurandan olduğunu bilmədən tətbiq etdikləri bəzi düsturlara borcludurlar.

Son Peyğəmbərin Ən Böyük Möcüzəsi

Qurani-Kərim müəyyən bir zamanda baş verən əməli möcüzələr kimi deyil, söz və məna baxımından möcüzə olub, insanın ağılına və könlünə xitab edər. Nə qədər ki, ağıl və elm var, Quran ayələri təfəkkür edilib aydın olacaq, ehtiva etdiyi incəliklər gündən-günə ortaya çıxacaqdır. Hər əsrdə onun möcüzəsini qəbul edən elm adamları var olacaqdır. Bu vəsilə ilə Allah Rəsulunun ümməti artmağa davam edəcək.

Necə ki, əsrlər sonra edilən elmi kəşflər Qurani-Kərimin möcüzə olmasını təkrar-təkrar ortaya qoymaqladır. İnsanın yaradılış mərhələləri, kainatın sirrəri kimi nə qədər fiziki, coğrafi, tibbi, ictimai sahələrdə aparılan araşdırmalar hər gün bu həqiqəti gözlər önünə sərməkdədir.

Məsələn, 1400 il əvvəl ulduzlarla yalnız fala baxılır və yolu təyin etmək üçün onlar əsas alınırdı. Aralarındakı məsafələr, sahib olduqları xüsusiyyətlər bilinmirdi. Lakin Al-

lah Vəqə surəsinin 75 və 76-cı ayələrində:

“Xeyr! Ulduzların yerlərinə and içərim ki, bilsəniz, həqiqətən bu, böyük bir anddır.” buyurdu.

Müasir fizika və astrofizik mütəxəssisləri, “ulduzların yerləri”ndən məqsədin, onların doğulduğu “ağ dəliklər” və ölüb yox olduğu “qara dəliklər” olduğunu ifadə edirlər.

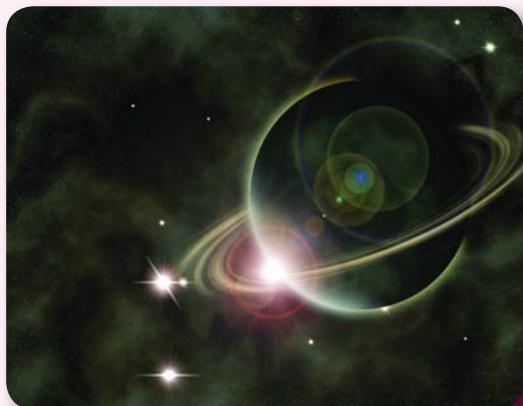
Ağ dəliklər, ağlasığmaz bir enerji mənbəyidir. Milyardlarla ulduz doğacaq qədər enerjiyə sahibdirlər. Bunlar sanki qalaktikaların toxumlarıdır.

1950-ci illərdən sonra kəşf edilən qara dəliklər isə əsrarəngiz bir ulduz qəbiristanlığıdır. Bunlar da ətraflarında olan maddi bütün varlıqları və zamanı, öz naməlumluqlarında yox edərlər.

Ayrıca, **“Ulduzlar söndürüldüyü zaman”** (əl-Mürsəlat, 8) ayəsində işarə edildiyi kimi, qara dəlik ulduz deyil, sönmüş bir ulduzun yeridir. Bu həqiqət Quranda keçən sözlərin nə qədər həssaslıqla seçildiyini göstərməkdədir.

Allah-Təala bu və bənzəri ayələrlə 21-ci əsrin insanına səmadakı ilahi əzəməti və qüdrət axışlarını göstərməkdədir. Bu gün elm səmadakı məsafələri ancaq işıq illəriylə ölçə bilir ki, bu da insan idrakını aciz qoyan bir məsələdir.

Vəqə surəsindəki ayeyi-kərimənin böyük bir andla təmas etdiyi bu mövzu əsrimizin məlumatları işığında ancaq bu qədər aydın ola bilmiş-

Ayeyi-kərimədə buyurulur:

“Biz göyü qüdrətimizlə (qüdrət əlimizlə) yaratdıq və Biz (istədiyimiz hər şeyi yaratmağa) qadirik.” (əz-Zariyat, 47)

Elm xadimləri səma cismlərinin durmadan bizim qalaktikamızdan uzaqlaşmaqda olduğunu ancaq iyirminci əsrdə kəşf edə bildilər. daha sonra bu kəşfdən yola çıxaraq kainatın genişləndiyi qənaətinə gəldilər.

*1400 ildir elmi
kəşflərlə sabitdir
ki, Qurani-
Kərim daima
öndə getməkdə,
elmsə onu şərh
və təsdiq edərək
arxasınca
gəlməkdədir.*

dir. Şübhəsiz ki, ayə hələ açıqlanacaq olan nə qədər hikmətləri ehtiva etməkdədir.

Yenə Qurani-Kərimdə dünyanın yuvarlaq olduğuna işarə edən bir çox ayeyi-kərimə vardır. Bunların birində:

“Allah, gecəni gündüzə, gündüzü də gecəyə dolayır!” (əz-Zumər, 5) buyurulmaqdadır.

Bu ayədə keçən “təkvir” (يَكْوِرُ) sözü baş kimi kürə şəklindəki bir cismin ətrafında bir şeyi, məsələn sarığı çevirərək dolamaq deməkdir.

Ay və günəşin hərəkətləriylə əlaqədar olaraq da Yasin surəsində belə buyurulur:

“Günəş də özü üçün müəyyən olunmuş yerdə seyr edir. Bu, yenilməz qüvvət sahibi olan, (hər şeyi) bilən Allahın təqdiridir (əzəli hökmüdür). Biz ay üçün mənzillər müəyyən etdik. Nəhayət, o (həmin mənzilləri başa vurduqdan sonra) dönüb xurma ağacının qurumuş əyri budağı kimi (hilal şəklində) olar.

Nə günəş aya çatır (yetişər), nə də gecə gündüzü ötə bilər. (Günəş, ay və ulduzların) hər biri (özünə məxsus) bir göydə (öz hədəqəsində, öz dairəsində) üzər.” (Yasin, 38-40)

Quran ayələrinin nazil olduğu miladi yeddinci əsrdə ay və günəşin müəyyən bir orbitdə dairəvi hərəkətlərini düşünmək belə mümkün deyildi. Bütün bunlar göstərir ki, Quran daima öndən gedir, elmsə onu izləyir.

Beləliklə **Həzrət Mövlananın** Qurani-Kərimə dair bu ifadələri hər keçən gün daha yaxşı aydınlıq tapır:

“Qurani-Kərimin zahirini bir miqdar mürəkkəblə yazmaq mümkündür. Ehtiva etdiyi bütün sirləri ifadə etmək üçünsə sahilsiz dəryalar mürəkkəb, yer üzündəki bütün ağaclar da qələm olsa yenə də kifayət etməz.”

14 əsrdən bəri, Qurani-Kərimin elmə və fənnə təzad təşkil edən bir ayəsini belə göstərmək mümkün deyil. Əksinə, hər əsrdə edilən kəşf və icadlar Quranın ucalığının daha yaxşı başa düşülməsini təmin etməkdədir. Qurani-Kərim 1400 il əvvəlki bir bədəvinin ehtiyacını qarşılayıb həyatını ən gözəl şəkildə nizama salırdı. Bugünün ən yüksək səviyyədəki elm mü-təxəssisini də əhatə edəcək məlumatları ehtiva etməklə, elm dünyasını hey-rət və dəhşətə salmaqdadır. Çünki o, qiyamətə qədər olmuş və olacaq bütün elmi kəşflərə liderlik edən ən mükəmməl məlumatlarla doludur.

SIYƏR VƏ HƏDİSİ-ŞƏRİF SAHƏSİNDƏ DƏRİNLƏŞMƏK

Məhəbbətin ilk şərti seviləni unutmamaq, söz, hərəkət, hiss və fikir baxımından ona bənzəməkdir. Yenə həyatın hər anında sevdini izləyib ondan ayrı düşməkdən və ona müxalifətdən çəkinməkdir. Peyğəmbərimizin eşqiylə dolu bir ürəyə sahib ola bilmək üçün əvvəlcə Onun sünneyi-səniyyəsini gözəlcə öyrəniib yaşamaq lazımdır.

Rəsulullah

**belə
buyurmuşdur:**

**“Nəfsim qüdrət
əlində olan
Allaha and
olsun ki, mən
sizdən birinizə
anasından,
atasından,
övladından
və bütün
insanlardan
daha sevimli
olmadıqca
həqiqi mənada
iman etmiş ola
bilməz.”**

(Buxari, İman, 8)

Əbu Zərr ؓ belə deyirdi:

“Allaha and olsun ki, Rəsulullah axirətə köçərkən bizi elə bir halda qoyub getmişdi ki, qanadlarıyla uçan bir quş haqqında belə məlumatımız vardı. Çünki aləmlərin sərvəri bizə: “Cənnətə yaxınlaşdıran, cəhənnəmdən də uzaqlaşdıran nə varsa hamısı sizə açıqlanmış, heç nə əskik qalmamışdır.”- buyurmuşdu.”

Çünki Onun həyatı bilinmədən və ürəklər Onun sevgisiylə bəzənmədən, məqbul bir İslami yaşayış mümkün deyil. Allahın sevgisini qazanmaq da Peyğəmbərimizə tam bir şəkildə tabe olmağa bağlıdır.⁸⁰ **Rəsulullah ﷺ** məhz bu səbəblə “məhəbbət” məsələsində həssaslıq göstərmişdir.

O, “Axırzaman Nəbisi” və “Peyğəmbərlərin Sonuncusu”dur. Bu səbəblə O, qiyamətə qədər gələcək bütün bəşəriyyət üçün ən gözəl nümunə şəxsiyyətdir.

Əvvəlki peyğəmbərlərin həyatlarından günümüzə, son dərəcə məhdud bəzi xatirələr gəlib çatmışdır. Halbuki Axırzaman Nəbisinin ən sadəsindən ən dolaşlıq və mükəmməlinə qədər demək olar ki, bütün hərəkət və sözləri nəql edilmişdir. Könül aləmi də ifadə edilə bildiyi nisbətdə an-bəan təqib edilmiş və tarixə bir şərəf lövhəsi halında yazılmışdır. Bu səbəblə tarixdə bütün həyatı ən incə təfərrüatına qədər öyrənilə bilən yeganə insan Rəsulullahdır. Məhz İslam əxlaqını nəzəriyyədən praktikaya yüksəldən və digər əxlaqi sistemlərdən üstün edən də budur.

Bizim borcumuz Peyğəmbərimizin sadə həyatını və hədisi-şəriflərini ən gözəl şəkildə öyrənməyə, yaşamağa və öyrətməyə çalışmaqdır.

Peyğəmbərimizin həyatı və hədisi-şəriflər Qur'anı anlamaq üçün vaz keçilməz bir qaynaqdır. Bunlar Qurani-Kərimin ilk və ən mükəmməl təfsiridir. Eyni zamanda bir müsəlmanın İslam mədəniyyətinə bələd ola bilməsi də Peyğəmbərimizin nümunəvi həyatından özünə pay götürərək yaşamasına bağlıdır.

Xülasə, müsəlman bir gənc həyatın hər mərhələsiylə əlaqədar ən gözəl, ən doğru və ən ülvî ölçüləri Siyəri-Nəbidə (Peyğəmbərin həyatında) tapa bilər. Bu həqiqəti qərbli bir mütəfəkkir belə etiraf etmişdir:

“Heç kim Həzrət Məhəmmədin həyat ölçülərindən daha irəliyə bir addım ata bilməz. Bütün müvəffəqiyyətlərinə baxmayaraq avropalıların qoymuş olduğu qanun və nizamlar, İslam mədəniyyətinə görə əskikdir. Biz Avropa millətləri mədəni imkanlarımızı baxmayaraq Həzrət Məhəmmədin son pilləyə qədər yüksəlidiyi nərdivanın hələ ilk pilləsindəyik. Şübhə yoxdur ki, heç kim bu yarışda Ondan qabağa keçə bilməyəcək. Və bu kitab (Quran) da son dərəcə əyani olduğundan əbədi olaraq təsirini itirməyəcək və digər millətləri ətrafına toplayacaq.” (Johann Wolfgang von Goethe)

*Peyğəmbərimiz ﷺ
Vida Həccində belə
buyurmuşdur:*

*“... Sizə elə bir əmanət
qoyub gedirəm ki,
ona sıx bağlandığınız
müddətdə yolunuzdan
azmazsınız. O
əmanət Allahın
Kitabı və Nəbisinin
Sünnəsidir...”*

(Hakim, 1, 171/318)

Elm və İrfan Məktəbi: ƏSHABİ-SUFFƏ

Allah Rəsulu səhabələrinin təlim və tərbiyəsinə çox böyük əhəmiyyət vermişdir. Necə ki, Məscidi-Nəbəvinin arxa tərəfinə, ətrafı açıq və üstü xurma budaqlarıyla örtülüb bir suffə (çardaq) tikdirmişdi. Uzaqdan gələn və ailəsi olmayan kasıb müsəlmanlar burada qalardılar. Onlara “Əshabi-Suffə” və ya “Əhli-Suffə” deyilərdi.⁸¹

Bəzi qaynaqlarda Suffə əhlindən olduğu deyilən yüzdən çox səhabənin adı zikr edilir. Bunların dolanışığını Rəsulullah ﷺ təmin edər və imkanlı səhabəni də onlara kömək etməyə təşviq edərdi.

81. İbni Sad, I, 255.

Allah Rəsulu ﷺ belə buyurmuşdur:

“Bir kimsə elm əldə etmək arzusuyla bir yola çıxsın, Allah o adamı cənnətin yollarından birinə sövq edər. Mələklər əməmindən məmnun olduqları üçün elm öyrənmək istəyən kimsənin üzərinə qanadlarını gərərlər. Göylərdə və yerdə olan hər şey, hətta sudakı balıqlar da alim üçün Allaha istiğfar edərlər. Alimin abidə olan üstünlüyü bütöv ayın digər ulduzlara olan üstünlüyü kimidir. Alimlər peyğəmbərlərin varisləridir. Peyğəmbərlər miras olaraq qızıl və gümüş qoyub getməzlər, onlar elmi miras qoyarlar. Kim bu mirasa sahib olarsa, böyük bir qismətə sahib olar.”

(Əbu Davud, Elm, 1/3641; Tirmizi, Elm, 19/2682)

Əshabi-Suffədən olan **Əbu Hüreyrə** ﷺ belə buyurmuşdur:

“Suffə əhli İslamın qonaqları idi. Onların nə sığınaq bir ailələri, nə malları, nə də bir kimsələri vardı. Bir sədəqə gəldiyi zaman Peyğəmbərimiz onlara göndərər, özü ondan heç bir şey götürməzdi. Əgər gələn şey hədiyyə olardısı özü ondan bir az götürüb qalanını Əshabi-Suffəyə göndərərdi. Beləcə, gələn hədiyyəni onlarla paylaşırdı.” (Buxari, Riqaq, 17)

Yenə Əbu Hüreyrə belə demişdir:

“Mən Suffə əhlindən yetmiş adamı gördüm. Heç birinin üzərində bütün bədənini örtən bir paltar yox idi...” (Buxari, Salət, 58)

Əshabi-Suffə dinin qaynağına ən yaxın, Allah Rəsulunun məclisinə ən çox davam edən insanlar idi. Yüksək səviyyədə və sanki sürətləndirilmiş bir təhsil alırdılar. Bu səbəblə yetişmələri daha sürətli olurdu. Müəllimləri başda **Rəsulullah** ﷺ olmaq şərtiylə **Übey bin Kəb, İbn Məsud, Muaz bin Cəbəl** və **Übadə bin Samit** kimi gənc və alim səhabələr idi.

Ən çox hədisi-şərif rəvayət edən səhabələr (mukşirun) ümumiyyətlə onlar arasından çıxmışdır. Bunların başında gələn **Əbu Hüreyrə** ﷺ belə deyir:

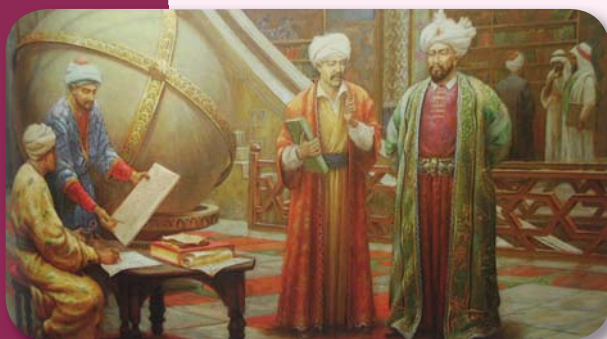
“İnsanlar «Əbu Hüreyrə çox hədis nəql edir.» deyə təəcüb edirlər... Mühacir qardaşlarımız bazarda ticarətlə; Ənsar qardaşlarımız tarlada, bağçada əkinçiliklə məşğul ikən, Əbu Hüreyrə qarın toxluğuna Allah Rəsulunun yanında olar, digər-

*Peyğəmbərimiz
ﷺ əshabi-kirama
ən çətin şərtlərdə
də Quranı təlim
edirdi. Əbu
Talha ﷺ bir gün
Rəsulullahın ayaq
üstə dayanan
Əshabi-Suffəyə
Quran öyrətdiyini
görmüşdü. O
Rəsullar sultanı
acından ikiqat
qalan belini
düzəltmək üçün
qarnına daş
bağlamışdı.*

*(Əbu Nuaym, Hilyə,
I, 342)*

*Ədəbin ən
fəzilətli insanın
həddini bilərək
sərhədini
aşmaqdan
çəkinməsidir. Bu
səbəblə “Ülmanın
yanında dilinə,
övlənin yanında
qəlbinə, süfrədə
əlinə, qonaq
getdiyin yerdə
gözünə sahib ol!”
demişlər.*

lərinin şahid olmadığı bir çox məsləhətə şahid olur, onların əzbərləyə bilmədiklərini əzbərləyirdi.” (Buxari, Elm, 42)

İslamı öyrənmək üçün qısa bir müddətə Mədinəyə gələn heyətlər bir tərəfdən Peyğəmbərimizlə görüşər-kən digər tərəfdən də Əshabi-Suffədən bilmədikləri xüsusları öyrənirdilər. Mədinə xaricində yeni müsəlman olan qəbilələrə İslamı öyrətmək üzrə bir müəllim göndərmək lazım gəldikdə yenə Suffə səhabələri arasından seçilirdi.

MÜƏLLİMƏ HÖRMƏT

Müəllimə hörmət təhsilin ən təməl prinsipi-dir. Bunun ən gözəl nümunəsi əshabi-kiramın Peyğəmbərimizə göstərdiyi hörmətdir. Onlar Peyğəmbərimizin söhbətlərində ikən sanki başları üzərində bir quş var və tərpənsələr uçacaqmış kimi ədəb və sükunət içində olardılar.⁸² Rəsulullahın yanında əsla səslərini yüksəltməz, yüksək səsle danışan olarsa dərhal xəbərdarlıq edərtilər. Həzrət Əbu Bəkr və Həzrət Ömər kimi böyük səhabələr belə Peyğəmbərə bir söz deyirkən san-

ki sirr söyləyirmiş kimi xəfif səsle danışardılar. Hətta yüksək ehtiramla-rı səbəbiylə Allah Rəsulunun üzünə doya-doya bax-mazdılar.⁸³

82. Bax. Buxari, Cihad, 37; Əbu Davud, Tibb 1, Sünnə 24; Nəsai, Cənaiz, 81; İbn Macə, Cənaiz, 37.

83. Bax. Tirmizi, Mənaqib, 16/3668; Dəavat, 98/3535; Əhməd, IV, 240.

Misir fatehi **Amr bin As** ﷺ belə demişdir:

“Uzun müddət Rəsulullahla ﷺ birlikdə oldum. Lakin Onun hüznündə duyduğum həyə hissi və Ona qarşı bəslədiyim təzim duyğusu səbəbiylə başımı qaldırıb doya-doya mübarək və nurlu üzünə tamaşa edə bilmədim. Əgər bu gün mənə: «Bizə Rəsulullahı təsvir et.» desələr, inanın ki, izah edə bilmərəm.” (Müslim, İman, 192; Əhməd, IV, 199)

Əshabi-kiram Peyğəmbərimizə diqqətlə qulaq asar, söylədiklərini ən gözəl şəkildə anlayıb yaşamağa və təbliğ etməyə çalışdılar. Necə ki, **Allah Rəsulu** ﷺ bir yatsı namazı vaxtı səhabələrinə:

“-Sabah namaz üçün toplanın, sizə bildirmək istədiyim xüsuslar var.” buyurmuşdu. Səhabələrdən biri yoldaşlarına belə dedi:

“-Ey filankəs, sən Rəsulullahın söyləyəcəyi ilk sözü, sən ikinci sözü, sən də ondan sonrakını yaxşı yadda saxla ki, Allah Rəsulunun deyəcəklərindən heç bir şey qaçırmayaq...” (Heysəmi, I, 46)

Fateh Sultan Mehmed Xan İstanbula girərkən özünü çiçəklərlə qarşılayan insanlara ustadı **Ağşəmsəddin** həzrətlərini göstərmiş və bu iltifatların əslində onun haqqı olduğunu ifadə etmişdir. O gün ətrafındakılara belə söyləmişdir:

“- Məndə gördüyünüz bu sevinc və rahatlıq sadəcə bu şəhərin fəthi səbəbiylə deyil. Ağşəmsəddin kimi

Rəsulullah ﷺ
buyurur:

“Alimin abidə olan üstünlüyü mənim aranızdakı ən aşağı səviyyədə olanınıza üstünlüyüm kimidir...”

(Əbu Davud, Elm, 1)

İldırım Bəyazid xanın oğlu Şahzadə Süleyman dərslərinə qarşı laqeydliyi səbəbiylə müəllimi tərəfindən yüngülcə cəzalandırılmışdı. Şahzadə buna hiddətlənərək düz saraya getdi və vəziyyəti atasına şikayətlə izah etdi. İldırım xan da dərhal müəllimi çağıraraq məsələni soruşdu:

“- Süleymanı nə üçün cəzalandırdın?”

Müəllim çox sakit və ağır bir şəkildə bu tarixi cavabı verdi:

“-Padşahım! Şahzadənin sabah bu dövlətin idarəsinə təlib olacaq. Ümmət ona əmanət ediləcək. Onun cahil qalması millətə zərər verir. Bəli, o indi bir şahzadədir, ancaq hələ elm və hal əhli ola bilməmişdir. Bu səbəbdən mən onu yetidirməyə məmur və lazım olduğu şəkildə də tərbiyəsinə məcburam...” dedi.

İldırım Bəyazid hörmətlə gözlərini yerə dikdi və:

“- Haqlısınız, müəllim! Siz lazım gəlsə, mən də cəzalandırırsınız! Sizin kimi ustadlar başımızda olduğu müddətcə biz dünyaya hökm edəcəyik.” dedi.

İncə ruhlu padşahın cavabındakı bu nəzakətli nüansı qavrayan müəllim ertəsi gün dərsə gəlib, ondan oğlunu nə üçün cəzalandırdığını soruşmaq istəyən İldırım xana qəsdən iltifat etmədi. Beləcə, müəlliminin mənəvi rütbəsinin atasından yüksək olduğunu görən şahzadə səhvini anladı və o gündən sonra dərslərinə son dərəcə səy göstərən bir tələbə oldu.

əziz və mübarək bir Allah dostunun mənim zamanımda və mənimlə birlikdə olmasındandır...”

Sultan Fateh bir çox məmurlara zamanın dolanışığı şərtlərinə görə gündəlik iki-üç axça verdiyi halda müdərrislər üçün gündə əlli axça təyin etmişdi. **Əli Quşçu** kimi bəzi böyük alimlərə isə gündə iki yüz axça təyin etmiş, bütün ailə və qohumlarına da çoxlu ehsanlar etmişdi.

Tarixçi **Lətifin**in ifadəsinə görə Fateh Sultan Mehmed harda qüdrətli bir alimin varlığını eşitsə, nə qədər uzaqda olursa-olsun onu minlərlə xələt və iltifatla məmləkətinə dəvət edər, həmin adama yüksək vəzifələr verərdi. Necə ki, zamanın ən böyük riyaziyyat və astronomiya alimlərindən Əli Quşçu İstanbula gələrkən elminə hörmət olaraq qət etdiyi hər mənzil üçün min axça təyin etmişdi. İstanbula gəldiyində bütün xalq ayağa qalxmışdı. O zamana qədər heç kim bu

**Yavuz Sultan Səlim
Xan və ordusu Adana
ətrafında şiddətli bir yağışa
düşmüşdülər. Hər yer**

palçıq gölməçəsinə çevrilmişdi. Bu əsnada Səlim Xan dövrün məşhur alimlərindən Kamal Paşazadə ilə söhbət edərək yanaşı gedirdilər. Birdən Kamal Paşazadənin atı ürkdü və ayağından sıçratdığı palçıqla Yavuzun üstündəki kaftanı batırdı. Kamal Paşazadə çox kədərləndi, rəngi qaçdı. Yavuz təbəssümlü çöhrə ilə:

“- Üləmanın atının ayağından sıçrayan palçıq bizim üçün şərəfdir, mübarəkdir. Bu palçıqlı kaftanı mən öləndə sənduqəmin üstünə örtün!” buyurdu.

*Alimin ölümü
aləmin ölümü
kimidir.*

cür qarşılanmamışdı. Fateh işlərinə öz bölgələrində davam edən bəzi elm adamlarına da hər ay yüksək miqdarda maaş göndərirdi.⁸⁴

Elm əhlinə göstərilən bu hörmət və iltifat Osmanlı Dövlətində elmin rəvac tapıb təkamül etməsini təmin edən ən böyük qüvvət və dəstək olmuşdur.

Osman Qazinin Şeyx Ədəbalisi, İldırımın Əmir Sultanı, II. Muradın Hacı Bayram Vəlisi, II. Bəyazidin Mehdi Paşası, Qanuninin Mərkəz və Sünbül Əfəndiləri, III. Murad, I. Əhməd və IV. Muradın Əziz Mahmud Hüdayisi... Bu böyük şəxsiyyətlər müəllim ilə tələbə arasındakı hörmət və məhəbbətin ən şanlı misallarıdır.

84. Mustafa Runyun - Osman Keskiöğlu, *Fatih Devrinde İlim ve O devirde Yetişen İlim Adamları*, Ankara 1953, s. 6-7, 13, 18.

Gənclik və Əxlaq

GÖZƏL ƏXLAQ SAHİBİ OLMAQ

Əxlaq Allah-Təalanın biz bəndələrində görmək istədiyi gözəl xasiyyətlərdən ibarətdir. Bu baxımdan gözəl əxlaq sahibi olmaq Allaha yaxınlığımızın ən bariz əlamətidir. Qulluq həyatımızın səviyyəsini təclandiran ülvı bir qıymətdır.

İnsanın izzət və şərəfini təşkil edən əxlaq onun ən diqqətə cərpən şəxsiyyətini də ortaya qoyar. Buna görə əxlaq insan oğlunun üstün bir xüsusiyyətidir.

Əxlaqın məqsədi insana daima ilahi kameralar altında yaşadığı idrak və şüurunı qazandırmaqdır. Onu xam keyfiyyətlərdən təmizləyib **“insani-kamil”**ə çevirməkdir. Nəzakət, zəriflik, ədəb, həya, comərdlik, şəfqət, mərhəmət kimi yüksək xüsusiyyətləri, təbiəti-əsliyyə halında insana nəqş edə bilməkdir. Bu baxımdan əxlaq din və imanın ayrılmaz bir parçası, hətta onun ruhu və özəyi mövqeyindədir. Necə ki, **Allah Rəsulu** da uca vəzifəsini:

Allah Rəsulu ﷺ
buyurur:

“Qiyamət
günündə mömin
bəndənin
tərzisində gözəl
əxlaqdan daha
ağır bir şey ola
bilməz. Allah-
Təala çirkin
hərəkətlər edən,
çirkin sözlər
söyləyən kimsəyə
nifrət edir.”

(Tirmizi, Birr,
62/2002)

Bir gün Həzrət Əli belə buyurdu:

“–Sübhənallah! İnsanların çoxu xeyir işləməkdən nə qədər də geri qalırlar! Düzü, çox təəccüblüdür, birinin yanına müsəlman qardaşı bir ehtiyacı üçün gəlir, o adam isə özünü xeyir işləməyə möhtac görməz, (qardaşının ehtiyacını qarşılamaz)! O adamın savaba ehtiyacı yoxsa cəzaya uğramaqdandamı qorxmur?! Halbuki onun gözəl əxlaq can atması lazımdır. Çünki gözəl əxlaq insanı qurtuluşa aparır.”

Bu əsnada bir adam qalxıb:

“–Anam-babam sənə fəda olsun, ey Möminlərin Əmri! Sən bunları Peyğəmbərimizdənmi eşitdin?” deyər soruşdu.

Həzrət Əli عليه السلام belə cavab verdi:

“–Bəli. Ancaq bundan daha gözəlini də eşitdim. O da budur: Tayy qəbiləsinin əsirləri gətirildiyində içlərindən bir qadın, çox fəsil bir dillə:

«–Ey Məhəmməd! Əgər münasib görürsənsə bizi azad et! Ərəb qəbilələrini bizə güldürmə! Mən bu qövmin rəisinin qızıyam. Atam insanların şərəf və heysiyyətini qoruyar, əsirləri xilas edər, borclu və xəstə olanlara kömək edər. Acları doyurur, möhtacları geyindirər, qonağı saxlayar, yemək yediyər, salamı yayardı. Bir ehtiyacı üçün gələn adamı əsla geri qaytarmazdı. Mən Xatəmi Tainin qızıyam.» dedi.

Bunun üzərinə Rəsulullah ﷺ:

«–Ey qadın! Bu saydıqların gerçək möminlərin vəsfləridir. Əgər atan müsəlman olsaydı ona mərhəmət edər, çox yaxşı davranardıq. Bu qadını sərbəst buraxın! Çünki onun atası gözəl əxlaqı sevərdi. AllahTəala da gözəl əxlaqı sevər.» buyurdu.

Əbu Bürdə رضي الله عنه ayağa qalxıb heyərlə soruşdu:

«–Ya Rəsulallah! Allah gözəl əxlaqı sevərmimi?»

Rəsulullah ﷺ belə cavab verdi:

«–Nəfsim qüdrət əlində olan Allaha and içirəm ki, heç kim gözəl əxlaqa sahib olmadan cənnətə girə bilməz!»” (Beyhəqi, Dəlail, № 2087 [Vəfdu Tayy]; Şuab, VI, 241/8013)

*“Mən gözəl əxlaqı tamamlamaq üçün göndəril-
dim.”* hədisi ilə xülasə etmişdir. (Muvatta, Hüsni-Xulq, 8)

Demək ki, əxlaqi gözəlliklərdən məhrum bir dini həyat düşünülə bilməz. Əxlaqi keyfiyyətlərlə bəzədilməyən iman qorumasız şam işığı kimidir. Egoist və şeytani fırtınalar qarşısında daim böyük bir təhlükə və risk altındadır.

Elə isə dinimizi və imanımızı sanki mənəvi bir zireh olan gözəl əxlaq ilə mühafizə altına almalıyıq.

Rəsulullah ﷺ:

“Cəbrayıl mənə Allah-Təalanın belə buyurduğunu söylədi:

*«Bu din (yəni İslam)
Zatım üçün seçib razı ol-
duğum bir dindir. Ona
ancaq comərdlik və gö-
zəl əxlaq yaraşar. Mü-
səlman olaraq yaşadığı-
nız müddətcə onu bu iki
xüsusiyyətlə ucaldın!»*»
(Heysəmi, VIII, 20; Əli əl-
Müttəqi, VI, 392)

Bu hadisə gözəl əx-
laqın, insanı iman və hi-
dayət iqliminə aparan
mənəvi bir körpü nisbətində olduğunu nə gözəl ifadə
etməkdədir:

Həzrət Xədicə anamızın qohumu olan **Hakim bin Hizam** ﷺ gözəl əxlaq sahibi idi. Bu səhabə müsəlman olmadan əvvəl də son dərəcə comərd, müşfiq, xeyir-həsənət sahibi idi. Qızlarını diri-diri basdırmaq istəyən atalardan onları pul verərək alar, həyata qovuşdurar və himayəsinə götürərdi. Cahiliyyə dövründə yüz kölə

*İnsanın sadəcə
surət olaraq deyil,
əxlaqi cəhətdən də
insan ola bilməsi
ancaq gözəl
vərdişlərlə bəzənib
pis vərdişləri
tərk etməsiylə
mümkündür.*

*Kamil bir imanın
ilk meyvəsi
mərhəmətdir.
İnsan imanda
kamilləşdikcə
könlül dünyası get-
gedə genişlənərək
bütün məxluqatı
qucaqlayan
mərhəmət
dərgahına çevrilir.*

azad etmiş və yüz dəvəni həcc əsnasında qurban kəsmək və möhtaclara paylamaq surətiylə sədəqə vermişdi. Müsəlman olduqdan sonra da yenə Allah yolunda yüz dəvə infaq etdi və yüz köləni azadlığına qovuşdurdu. Bir gün **Peyğəmbərimizdən**:

“-Ey Allahın Rəsulu! Cahiliyyə dövründə etdiyim bəzi xeyir işlər var: Sədəqə vermək, kölə azad etmək, qohum-əqrəbanı himayə etmək kimi... Bunlara müqabil mənə əcr veriləcəkmi?” deyər soruşdu.

Rəsulullah ﷺ:

“-Sən əslində daha əvvəl etdiyin bu xeyirlər hörmətinə *İslamla şərafləndin!*” buyurdu. (Bax. Buxari, Zəkat 24, Büyu 100, İtq 12, Ədəb 16; Müslim, İman 194-196)

İnsanı həyatda ən böyük nemət olan “iman” ilə şərafləndirən gözəl əxlaqın Haqq qatındakı dəyərini düşünmək lazımdır. Bir də bunu düşünmək lazımdır ki, kafirlərin hidayətinə vəsilə olan gözəl əxlaq kim bilir iman əhlini nə kimi ülvə mərtəbələrə nail edər...

Gözəl əxlaqa sahib olmağın yolu heç şübhəsiz Allah Rəsuluna və Onun izindən gedən saleh qullara dost olmaqdan keçər. Fəzilətlər halqasına daxil olmağın ilk şərti budur. Onların dostluğundan uzaqlaşmaq isə adamı pis əxlaqa və qəflət girdabında həlak olmağa sürükləyər.

Mərhəmət

Mərhəmət insanlığımızın bu aləmdəki ən qiymətli cövhəridir ki, bizi qəlbən Haqqın vüslətinə çatdırar. Mərhəmətli mömin comərd,

təvazökar, xidmət əhli və eyni zamanda ruhlara həyat aşısı edən bir könül həkimidir.

Bir mömində imanın ilk meyvəsi, şəfqət və mərhəmətdir. Ondan uzaq bir könül canlı sayılmaz. Necə ki, Qurani-Kərimi açdığımızda qarşımıza çıxan ilk sifəti-ilahiyyə **“Rəhman”** və **“Rəhim”**dir. Daha sonra isə 300-dən çox ayədə mərhəmət təlqin edilməkdədir. Rəbbimiz Uca Zətini, **“mərhəmətlilərin ən mərhəmətlisi”** olaraq müjdələyir və biz qullarına özünün bu əxlaqla əxlaqlanmağımızı əmr edir. Bu səbəbdən Haqqa məhəbbətlə dolu olan bir mömin qəlbinin Rəbbimizin bütün məxluqatını şəfqət və mərhəmətlə qucaqlaması lazım olar.

Allah Rəsulunun şəfqət və mərhəməti cahanşümul bir xüsusiyyətə sahib idi. O, bir gün:

“-Nəfsim qüdrət əlində olan Allaha and içəram ki, bir-birinizə mərhəmət etmədikcə cənnətə girə bilməzsiniz.” buyurmuşdu.

Əshab-ı kiram:

“-Ya Rəsulallah! Hamımız mərhəmətliyik.” dedilər.

Allah Rəsulu:

“-(Mənim nəzərdə tutduğum) mərhəmət, sizin anladığınız şəkildə yalnız bir-birinizə olan mərhəmət deyil. Əksinə bütün məxluqata şamil olan mərhəmətdir, (bəli) bütün məxluqata şamil mərhəmət!..” buyurdu. (Hakim, IV, 185/7310)

Bir şəxs:

Rəsulullah ﷺ
belə buyurur:

“Mərhəmət edənlərə Rəhman olan Allah-Təala mərhəmət edər. Yer üzündəkilərə şəfqət və mərhəmət edin ki, səmadakılar da sizə mərhəmət etsin!”

(Tirmizi, Birr, 16/1924)

Allah Rəsulunun bildirdiyinə görə susuzluqdan ləhləyən bir köpəyə su verən günahkar bi qadın sırf bu mərhəməti səbəbiylə bağışlanaraq cənnətlik olmuşdur. Bir pişiyə mərhəmətsizlik edərək onun ac qalmasına əhəmiyyət verməyən ibadət əhli bir qadın da cəhənnəmə düşər olmuşdur.

(Bəx. Müslim, Salam, 151-153)

“–Ya Rəsulallah, mən qoyun kəsərkən ona mərhəmət edirəm.” demişdi.

Rəsulullah ﷺ:

“–Qoyun da olsa bir canlıya mərhəmət etsən Allah da sənə mərhəmət edir.” buyurdu. (Əhməd, III, 436; Hakim, IV, 257)

Yenə Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur:

“Bir quşu kəsərkən belə kim mərhəmət etsə, Allah da ona qiyamət günü mərhəmət edir.” (Təbərani, Kəbir, VIII, 234/7915; Beyhəqi, Şuab, VII, 482)

Müsəlmanlar düşmənləri də olsa, Allahın qullarına şəfqət və mərhəmətlə rəftar edərlər. Musab bin Ümeyrin qardaşı **Əbu Əziz** Bədirdə müşriklərin bayraqdarlığını etmişdi. Döyüşün sonunda əsir düşdü. Əsarəti əsnasında müsəlmanlardan gördüyü şəfqət və mərhəməti belə nəql edir:

“Ənsardan olan bir birliyə təslim edilmişdim. Bədirdən qayıdarkən səhər və axşam yeməkləri gəldiyində çörəyi mənə verər, özləri quru xurma ilə keçinirdilər. Çünki Allah Rəsulu əsirlərə gözəl rəftar etmələrini tövsiyə etmişdi. Birinin əlinə bir çörək parçası keçsə dərhal mənə gətirərdi. Mən həya edir, çörəyi onlardan birinə qaytarardım, ancaq o təkrar mənə verər, əsla çörəyə əl dəyməzdi.” (İbn Hişam, II, 288; Heysəmi, VI, 86)

Əsma binti Əbu Bəkr deyir ki:

“Cahiliyyə dövründə **Zeyd bin Amrin** ayaq üstə durub kürəyini Kəbəyə söykəyərək belə dediyini eşitdim:

«-Ey Qüreyş camaatı! Vallah mən xaric heç biriniz İbrahimin ﷺ dinini üzrə deyərsiniz!»

Zeyd diri-diri torpağa basdırılacaq qızları qurtarıb həyatlarını bağışlayardı. Qızını öldürmək istəyən adama:

«-Onu öldürmə! Onun xərclərini mən öz üzərimə götürürəm.» deyərdi. Qız böyüyüb yetkinlik yaşına çatdıqda atasına:

«-İstəyirsənsə onu sənə təslim edim, istəmirsənsə ehtiyaclarını qarşılamağa davam edim.» deyərdi.” (Buxari, Mənaqibul-Ənsar, 24)

Zeyddəki bu mərhəmət duyğusu onu şirk və küfrdən mühafizə etmiş, “hənif” olaraq axirətə köçməsinə təmin etmişdir. **Rəsulullah** ﷺ onun haqqında:

“O, qiyamət günündə, mənimlə İsa ﷺ arasında ayrı bir ümmət olaraq dirildiləcək.” buyurmuşdur. (Heysəmi, IX, 416)

Təvazö

Bir mömin mənən kamala çatmağa bilmək üçün əvvəlcə təvazö sahibi olmalıdır. Çünki özünü mükəmməl qəbul edənlər, qüsurlarını düzəltməyə yönəlməzlər. Çünki o qüsurların varlığını qəbul etməzlər.

*Haqqı sevən
Onun məxluqatını
da sevər. Haqla
dost olan Onun
yaratdıqlarıyla da
dost olar. Bütün
məxluqata Xalığın
şəfqət və mərhəmət
nəzəriylə
baxa bilməksə
ilahi əxlaqla
əxlaqlanmağın
zəfəridir.*

İmam Şafi həzrətləri
buyurur:

“İnsanların qiymətcə ən
yüksəyi özündə bir qiymət
görməyəndir.”

Haqq dostu Bəhaəddin
Nəqşbənd həzrətləri də
belə deyir:

Aləm buğda mən saman,

Hər kəs yaxşı mən
yaman!..

Ayeyi-kərimələrdə insanın
qürur və təkəbbürdən imtina
etməsi əmr edilir:

**“Yer üzündə təkəbbürlə
gəzib dolanma. Çünki sən nə
yeri yara bilər, nə də (boyca)
yüksəlib dağlara çata bilər-
sən!”** (əl-İsra, 37)

**“Adamlardan təkəbbürlə
üz çevirmə, yer üzündə lovğa-lovğa gəzib
dolanma. Həqiqətən, Allah heç bir özündən
razını, lovğalanıb fəxr edəni sevməz!”** (Loğ-
man, 18)

Hədisi-şərifdə belə buyurulmuşdur:

*“Kim Allah-Təalanın razılığı üçün bir də-
rəcə təvazö göstərsə, bu səbəblə Allah onu bir
dərəcə yüksəldər. Kim də Allaha qarşı bir də-
rəcə qürur göstərsə, Allah da onu bu səbəblə bir
dərəcə alçaldar. Nəticədə onu əsfələ-səfilinə
(alçaqların aşağısına) düşür edər.”* (İbn Macə,
Zöhd, 16)

Rəsulullah ﷺ kölələrin belə dəvətinə ge-
dər, zaman-zaman eşşəyə minərdi. Miniyinin
tərsinə insanları mindirər, yeməyini yerdə ye-
yərdi. Qalın yundan paltar geyər, oturub qo-
yun sağər, qonaqlarına şəxsən xidmət və ikram
edərdi. Dulların, yoxsulların, biçarələrin işini
görmək üçün ehtiyacları görülənə qədər on-
larla birlikdə getməkdən çəkinməz və əsla tək-
əbbürlənməzdi

Salman Fərisi ؓ Mədain valisi olduğu
vaxt Şamdan bir nəfər gəlmişdi. Yanında əncir
yükü vardı. Həzrət Salmanın əynində bir pal-

tar, bir də əba vardı. Şamdan gələn onu tanımırdı. Onu bu halda görüb:

“–Gəl bunu daşı!” dedi. Salman ﷺ gedib yükü götürdü. Xalq bu mənzərəni görüncə şamlıya:

“–Yükünü daşıyan bu adam validir!” dedilər. Şamlı:

“–Üzr istəyirəm, səni tanıya bilmədim.” desə də Salman ﷺ:

“–Zərər yoxdur, yükü evinə aparana qədər kürəyimdən endirməyəcəyəm.” qarşılığını verdi. (İbn Sad, IV, 88)

Şair nə gözəl söyləyir:

*Malu mülkə olma məğrur, demə;
“Varmı mən kimi!”*

*Bir müxalif yel əsər, sovurar xırman
kimi...*

Comərdlik

Comərdlik əldə olanı ondan məhrum olana ikram etməkdir. Comərdliyin zirvəsi isə “İsar”dır. İsarın ən gözəl tərif, bu ayeyi-kərimələrdə verilmişdir:

“Onlar öz iştahaları **çəkdiyi** (özləri yemək istədikləri) **halda yeməyi voxsula, yetimə və əsirə yedirirlər.** (Və sonra da yedirdikləri kimsələrə belə deyirlər:) “Biz sizi

Mövlana həzrətləri belə buyurur:

“Bir padşah başqa bir padşaha qalib gələrsə, onu ya öldürər və ya zindana atdırar. Lakin eyni padşah bir yaralını, yazıq bir dərdlini görsə, yarasına məlhəm olar, ona ehsan edər.

Özünü üstün görmək, padşah olduğu üçün qürurlanmaq, bir zəhər olmasaydı, o qalib padşah, məğlub olmuş sultanı günahı olmadığı halda nə üçün öldürsün ki? Özünə xidmət və qulluq etmədiyi halda o düşkün dərdliyə nə üçün yaxşılıq edib halına acısın ki? Artıq bu iki vəziyyətə baxıb qürurun necə bir zəhər olduğunu anlaya bilərsiniz.”

Həzrət

Əli buyurur: “İki nemət vardır ki, məni hansının daha çox sevindirdiyini bilmirəm:

Birincisi, bir adamın ehtiyacını qarşılacağıma umaraq yanıma gəlməsi və bütün səmimiyyətiylə məndən yardım istəməsidir.

İkincisi də, Allah-Təalanın o adamın arzusunu mənim vasitəmlə yerinə yetirməsi, yaxud asanlaşdırmasıdır.”

ancaq Allah rızasından ötrü yedirdirik. Biz sizdən (bu ehsan müqabilində) nə bir mükafat, nə də bir təşəkkür istəyirik. Həqiqətən, biz Rəbbimizdən, çox sərt (müdhiş), çətin gündən (üzlərin dəhşətdən eybəcər kökə düşəcəyi, çöhrələrin tutulub qaralacağı qiyamət günündən) qorxuruq!” Allah da onları o günün şərinə qoruyacaq, onlara gözəllik və sevinc bəxş edəcəkdir (üzlərinə təravət verəcək, qəlblərini sevindirəcəkdir).

dir).” (əl-İnsan, 8-11)

Comərdlik Allahın sifətlərindən biridir. Çünki Onun bir adı da “kərəm və ehsanı bol olan, sonsuz comərd” mənasına gələn “**Kərim**”dir. Ayrıca Rəhman, Rəhim, Vəhhab, Lətif, Təvvab, Gəffər, Afu, Rauf və Hadi kimi ilahi sifətlər də Allahın comərdliyini fərqli istiqamətlərdən ifadə etməkdədir.

Allah Rəsulu ﷺ də o qədər comərd bir insan idi ki, özündən bir şey istəndikdə əsla “yox” deməzdi. O, comərdliyin və bu xüsusiyyətə sahib olanların fəzilətini bəyan mahiyyətində belə buyurmuşdur:

“Comərdlik budaqları dünyaya uzanan cənnət ağaclarından bir ağacdır. Kim onun budaqlarından hər hansı birindən tutarsa, bu onu cənnətə aparar. Xəsislik isə, budaqları dünyaya uzanmış cəhənnəm ağaclarından bir ağacdır. Kim də onun budaqlarından birindən yapış-

sa, bu da onu cəhənnəmə sürükləyər!..” (Beyhəqi, Şuab, VII, 435)

Comərdlik imandan gələn bir mərhəmət məhsuludur. Hədisi-şərifdə buyrulur:

“Gerçək bir mömində bu iki xüsusiyyət əsla bir araya gəlməz: Xəsislik və pis əxlaq!..” (Tirmizi, Birr, 41/1962)

Şeyx Sədi Bostan adlı əsərində belə deyir:

“Əlindəki nemətləri sağlığında özün ver! Sən öldükdən sonra bunlar əlindən çıxar, sahib ola bilməzsən!.. Azuqəsini o biri dünyaya özü aparan kəs böyük bir nemətə nail olmuş sayılır. Çünki kürəyini heç kim səni düşünərək qaşımaz, ancaq öz dırnağıyla qaşıyarsan.

Qapına bir qərib gələrsə, əliboş göndərmə. -Allah göstərməsin- bəlkə bir gün sən də qərib olar, qapıları gəzərsən!.. Madam ki, bu gün bir şey istəmək üçün kimsənin qapısına getmirsən, bunun şükrü olmaq üzrə qapına gələn ehtiyac sahibinə ikram et!”

Lakin comərdlik yerli-yersiz saçıb sovurmaq deyil. Allahın qullarına, diqqətlicə və nemətin qiymətini bilərək ehsan etməkdir. Necə ki, Haqq-Təala bu barədə ölçünü qoymuşdur:

“Nə əldən çox bərk ol, nə də əlini tamamilə açıb israfçılıq et. Yoxsa həm qınanarsan, həm də peşman olarsan!” (əl-İsra, 29)

Hər kəs imkanı daxilində comərd olmalıdır. Bir gün Rəsulullah ﷺ:

“-Bir dirhəm yüz min dirhəmi keçmişdir.” buyurmuşdu.

Əshabi-kiram:

“-Bu necə ola bilər, ey Allahın Rəsulu?” deyə soruşdular. *Bu cavabı verdi.*

“-Bir adamın iki dirhəmi vardı. Bunlardan ən yaxşısını sədəqə verdi. (Yəni malının yarısını sədəqə vermiş oldu. Çox imkanlı olan) digər bir nəfər də malının yanına gedib, malından yüz min dirhəm çıxardı və onu sədəqə verdi.”

(Nəsai, Zəkat, 49)

*"Ey iman gətirənlər! Əgər siz Allaha
(Allahın dininə və Peyğəmbərinə)
yardım göstərsəniz, O da sizə"
(Məhəmməd, 7)*

**Həzrət Osman
buyurur:**

*"Əgər sən öz
nəfsindən qafil olar
və özün üçün hazırlıq
görməzsən, əlbəttə ki,
başqası sənə üçün
hazırlıq görməz.
Allahın hüsuruna
mütləq çıxacağını
unutma. Buna görə
də nəfsinin hazırlığını
görüb ona tədərük
hazırla. Əsla bu işi
başqasına həvalə
etmə."*

Fədakarlıq və Din Qardaşının Dərdiylə Dərdlənmək

Bir mömin din qardaşlarıyla maraqlanmalı, onları düşünməli, dərdləriylə dərdlənməlidir. Hətta özündən əvvəl onların ehtiyacını aradan qaldırmağa çalışmalıdır.

Məhəbbətin ən bariz əlaməti fədakarlıqdır. Bir sevginin böyüklüyü sevilən uğrunda edilən fədakarlıqla ölçülər. O halda Allaha və dininə sevgi bəsləyən möminlərin Allah yolunda infaq edib bəzi məşəqqətlərə könüllü olaraq dözmələri lazımdır.

Allah yolunda maldan və candan fədakarlıq cənnətə girə bilmək üçün zəruri olan iki mühüm şərtidir. Bunu aşağıdakı rəvayət açıq şəkildə ortaya qoymaqladır:

Bəşir bin Həsasiyyə ﷺ izah edir:

"Rəsulullahə beyət etmək üçün yanına getdim. Mənə Allahdan başqa ilah olmadığına və Məhəmmədin də Onun qulu və Rəsulu olduğuna şahidlik etməmi, namazı, zəkatı, həcci, Ramazan orucunu və Allah yolunda cihad etməyi şərt qoydu. Mən də belə dedim:

«-Ey Allahın Rəsulu! Vallah bunlardan ikisinə gücüm çatmaz. Onlar da cihad və sədəqədir. İnsanlar cihaddan qaçan kimsəyə Allahın qəzəb etdiyini söyləyirlər. Mən isə cihad meydanına girdikdə nəfsimi ölüm qorxusu bürüyüb qaçmaqdan qorxuram. **Sədəqəyə** gəlincə, mənim malım bir neçə qoyun və

üç-beş dəvədən ibarətdir. Onlar da əhlimin məişət qaynağı və minik heyvanlarıdır.»

Rəsulullah ﷺ əlini yumdu, yellədi və belə buyurdu:

«-Cihad yox, sədaqə yox, bəs nə ilə cənnətə girəcəksən?!»

Bunun üzərinə:

«-Ya Rəsulallah, beyət edirəm.» dedim və Allah Rəsulunun qoyduğu bütün şərtlərə razı olaraq beyət etdim.” (Əhməd, V, 224)

Çanaqqala hərbindəki iman ordusunun ərləri Peyğəmbərimizin tərbiyəsində yetişən əshabi-kiramın əxlaqını nümunə götürürdülər. Bunlardan biri olan **Hüseyn** çox ağır yaralanmış, müalicə alırdı. Ancaq vəziyyəti heç də yaxşı deyildi. Bunu özü də bilirdi. Bunun üçün yoldaşlarının verdiyi çörəyi əlinə almış, tam dişləmək üzrə idi ki, birdən dayandı. Mömin qardaşlarını özünə tərcih edərək böyük bir iman vəcdiylə:

“-Can dostlarım! Bu çörəyi mənim yeməyim doğru deyil. Çünki mənim ölümlüm qapıdadır. Alın bunu yaşayacaq olan igidlərə verin!..” dedi.

Əlindəki çörəyi silah yoldaşı Mustafaya uzatdı. Nə qədər ısrar edib “Olmaz!” dedilərsə də qəbul etdirə bilmədilər. Nəhayət bir müddət sonra, qəlbi imanla dolu bu abidə şəxsiyyət nail olduğu

*Allahın rızasını
axtaran adam
matəmlərin
ətrafında
gəzməlidir.
Rəvayətə görə
Musa عليه السلام bir
gün:*

*“–Ya Rəbb! Səni
harda axtarım?”
deyə dua etmişdi.
Allah-Təala ona:*

*“–Məni
qəlbqırıqların
yanında axtar!”
buyurdu.*

*(Əbu Nuaym, Hilyə,
II, 364)*

*Həzrət Əbu Bəkr
buyurur:*

*“Allah bəndəsinin
əməlsiz sözündən
razı qalmaz.”*

mənəvi ruzilərin həzz və sevinci içində şəhidlik şərbətini içdi.

Xülasə, Allaha qovuşmağı arzulayan həssas və rəqiq könüllü möminlər matəmlərin ətrafında olaraq insanların dərdləriylə dərdlənməyi adət halına gətirməlidirlər. Quluna xidməti, Allah-Təalaya ibadət; ümmətinə xidməti də Peyğəmbərimizə xidmət bilməlidirlər.

İxlas və Səmimiyyət

Allah Rəsulu ﷺ:

“Əməllər, niyyətlərə görədir...” buyurmuşdur. (Buxari, İman, 41)

Beləliklə başda ibadətlər olmaq üzrə bütün xeyirli əməllərin Allah rızası üçün edilməsi əsasdır. İxlas əməlləri sırf Allah rızası üçün ifa etmək və onların üstünə eqoist məqsədlərin kölgəsini belə salmamaqdır. Başda riya və ucub olmaq şərtiylə ürəyimizi hər cür mənəvi kirdən təmizləməkdir. Çünki bunlar ixlasa ləkə gətirən və onu yox edən qəlbi xəstəliklərdir.

Allah qatında əməllərin məqbul olmasının əsl şərti ixlasdır. Bədən üçün ruh nədirsə, əməl üçün də ixlas o nisbətdədir.

Xorasanın məlik və qəhrəmanlarından olan **Amr bin Leysi** vəfatından sonra saleh bir şəxs yuxusunda görmüşdü. Aralarında bu söhbət oldu:

“-Allah sənə necə rəftar etdi?”

“-Allah məni bağışladı.”

“-Allah səni hansı əməlinə görə bağışladı?”

“-Bir gün bir dağın zirvəsinə çıxmışdım. Yüksəkdən əsgərlərimə baxıb, saylarının çoxluğu xoşuma gəldi və:

«Kaş ki, Rəsulullah zamanında yaşasaydım və Ona kömək edib

*Əbu Cəhlin oğlu İkrimə
azğın bir İslam düşməni
olduğu üçün Məkkənin fəthi
günü ölüm qorxusuyla bir
gəmiyə minərək qaçmışdı.
Dənizdə fırtınaya düşdülər.
Gəmidəkilər:*

*“-Artıq indi ixlaslı olub (yalnız Allaha yönəlin)! Çünki burada
ilahlarınız sizə bir fayda verə bilməz.” dedilər.*

Bunun üzərinə könlü həqiqətə açılan İkrim belə dedi:

*“-Vallah, dənizdə məni ancaq ixlas qurtarsa, quruda da ixlasdan
başqası qurtara bilməz. Allahım, Sənə söz verirəm; əgər məni içində
olduğum bu fəlakətdən qurtarsan, Həzrət Məhəmmədin yanına
gedib əlimi əlinə qoyacağam və Onun bağışlayıcı və kərəm sahibi
olduğunu görəcəyəm.”*

*Fırtınadan xilas olan İkrimə ﷺ qərarını tətbiq edərək dərhal
Peyğəmbərin hüzuruna çıxdı və müsəlman oldu.*

(NəsAi, Təhrimud-dəm, 14/4064)

Gənc bir adam padşahın qızının qapısına gəlmiş və ona aşiq olduğunu söyləmişdi. Özünə xəbər verilən padşahın qızı qapıya gəldi və gəncə:

“-Bu min dirhəmi götür; bir daha mənə də, sənə də zərər verəcək belə bir şey etmə!” dedi. Gənc imtina etdikdə:

“-Elə isə iki min dirhəm verirəm!” -dedi.

Nəhayət məbləğ on min dirhəmə çatdıqda gənc qəbul etdi. Bu vəziyyəti görən padşahın qızı:

“-Bu necə bir sevgidir ki, gözün pul-para ilə qamaşıb məni görməz oldu. Başqasını məndən üstün tutanların cəzasının nə olduğunu bilirsənmi?” dedi və sevgisində səmimi olmayan gəncin boyunu vurdurdu.

Bu halı eşidən bir Haqq dostu huşunu itirdi. Özünə gəldikdə belə dedi.

“-Ey insanlar! Baxın dünyada saxta sevgilərin başına nələr gəlir! Gör Haqqı sevdiyini iddia edib, Ondan başqasına yönələnlərin başına axırıtdə nələr gələcək!..”

Həzrət Mövlana bu hekayədəki mesajı nə gözəl xülasə edir:

“İnsana axtardığı şeyə baxaraq dəyər verilir.”

dəstək olsaydım...» deyə duyğulandım. Məhz bu niyyət və istəyimin əvəzində Uca Allah məni bağışladı.” (Qazi İyaz, Şəfa, II, 28-29)

Lakin belə gözəl bir niyyət asanlıqla əldə edilə bilməz. Ona nail olmaq üçün qüvvətli bir ıxlas və səmimiyyətə sahib olmaq lazımdır.

Haqq dostlarından birinə:

“–İxlas xüsusunda sizi təsiri altında qoyan bir hadisə yaşadınız mı?” deyərək sual etdilər. O da:

“–Bəli, belə bir hadisə yaşadım.” dedi və bunları izah etdi:

“–Məkkeyi-Mükərrəmədə pul kisəmi itirmişdim. Bəsrədən pul gözləyirdim, lakin heç cür gəlmirdi. Saçsaqqalım da çox uzanmışdı. Bir bərbərin yanına gedib xahiş etdim:

«–Pulum yoxdur, Allah rızası üçün saçlarımı düzəldə bilərsiniz mi?»

O əsnada bərbər bir adamı tərəş edirdi. Dərhal yanındakı boş yeri göstərərək; «Bura otur.» dedi və müştərisini gözləyərkən məni tərəş etməyə başladı. Müştəri etiraz etdi. Bərbər isə:

«–Üzrlü sayın, sizi pul qarşılığında tərəş edirəm, lakin bu şəxs, Allah rızası üçün özünü tərəş etməyi istədi. *Allah üçün olan işlər daim öndədir və maddi bir əvəzi yoxdur. Allah üçün olan işin əvəzini qullar əsla bilə bilməz, və ödəyə bilməz!*» dedi.

Tərəşdən sonra da cibimə zorla bir neçə qızıl qoydu:

*“Könlünün
dərdli olmasını
istəmərsənsə,
dərdli könülləri
dərdlərindən
qurtar.”*

(Şeyx Sədi Şirazi)

*Həzrət Osman
☪️ buyurur:
“Gözü haramdan
qorumaq necə
də gözəl şəhvət
pərdəsidir.”
İffət məxluqat
içində insana
verilmiş bir fəzilət
vəsfidir. Lakin
insan bu insani
vəsfini ititrərsə
digər varlıqların
səviyyəsinə düşmüş
olar.*

«-Vacib ehtiyaclarını həll edərsən, imkanım bu qədərdir, üzrlü say!» dedi.

Bir müddət sonra Bəsrədən gözlədiyim pul gəldi. Bərbərə bir kisə qızıl apardım:

«-Əsla götürməm! Allah üçün olan işin əvəzini ödəməyə qulların gücü çatmaz!» dedi. Nə qədər çalışsam da pulu qəbul etmədi.

Halallaşıb ayrıldım, lakin düz qırx ildir ki, hər gecə qalxıb ona dua edirəm.”

Məhz bu cür xalisanə, yəni yalnız Allah üçün edilən saleh əməllərin və xeyirlərin qarşılığını Allah-Təala öz şanına layiq bir gözəllikdə lütf edəcəkdir.

İffət və Həya

İffət nəfsi hər cür şəhvtəldən və bayağı arzulardan mühafizə etməkdir. Bu, insana aid bir xüsusiyyətdir. İnsanı digər məxluqatdan ayıran ən mühüm xüsusiyyətdir. İffətin itirilməsi; insanlıq şərəfini məhv etmək və digər məxluqatın vəziyyətinə düşmək deməkdir.

İmandan bir şöbə olan həya isə pis və çirkin sayılan şeylərdən uzaq durmaq, rəftar və davranışlarda ölçülü olmaq, hər hansı bir işdə həddi aşmamaqdır. Həya duyğusu bütün xeyirlərin təməli, hər cür pislilik və çirkinliyin ziddidir.

Allah-Təala iffət sahibi qullarından belə bəhs edir:

“O kəslər ki, ayıb yerlərini (zinadan) qoruyub saxlayarlar; Ancaq zövcələri və cariyələri istisna olmaqla. Onlar (zövcələri və cariyələri ilə görəcəkləri bu işdən ötrü) qınamazlar. Bundan artığını istəyənlər (halaldan harama addayaraq) həddi aşanlardır (Allahın əmrini pozanlardır).” (əl-Muminun, 5-7)

Allah Rəsulu iffətə o qədər əhəmiyyət vermişdir ki, qadınlardan xüsusilə iffətlərini mühafizə barəsində beyət almışdı. Bütün möminlərə də:

“Kim mənə iki cənəsi arasındakı (dili) ilə iffət və namusunu qorumağa söz versə, mən də ona cənnəti vəd edirəm.” buyurmuşdur. (Buxari, Riqaq, 23)

Rəsulullah ﷺ həya ilə bağlı da belə buyurmuşdur:

“Həya imandandır və həyalı olan kimsə cənnətdədir! Həyasızlıq isə ürəyin qatılığındandır; ürəyi qatı olan da cəhənnəmdədir!..” (Buxari, İman, 16)

“Həya və iman birlikdədir; biri getdikdə digəri də gedər!” (Təbəri, Əvsat, VIII, 174; Beyhəqi, Şuab, VI, 140)

Kişilərlə qadınlar arasında həya, iffət, ədəb və nəzakətin hakim olması çox mühüm bir məsələdir. Kişi ilə qadının qeyri-qanuni əlaqəsi daha çox, “baxış”la başlayar. Bu səbəblə müsəlman kişi və qadınların bir-birlərinə şəhvani nəzərlərlə baxmamaları, tə-

Ənəsin ﷺ nəql etdiyinə görə, bir gün Həzrət Osmanın yanına gedərkən yolda bir qadın görür. Qadının gözəlliyi ağlını başından alır. Bu düşüncə ilə Həzrət Osmanın hüzuruna çıxır. Onu görən Həzrət Osman:

“Ey Ənəs! Gözlərimdə zina izləri var.” deyir. Buna çox təəccüblənən Ənəs ﷺ: “-Allahın Rəsulundan sonra vəhy gəlir?” deyə soruşur. Həzrət Osman isə: “-Xeyr, bu bir bəsirət və doğru bir fərasətdir.” buyurur.¹

1. Quşeyri, Risalə, Beyrut 1990, səh. 238.

səttürə riayət etmələri əmr edilmişdir. Bir-birləriylə danışmalı olduqda başlarını önlərinə əymələri, bir-birlərini cəzb edəcək söz, rəftar və hallardan çəkinmələri əmr edilmişdir.

Həyasızlığın cəmiyyətdə yayılmasını istəyənlər vətəninə və millətlərinə qarşı ən böyük pisliliyi etmiş insanlardır. Özləri də zərərlərin ən böyüyünə uğrayarlar. Çünki həyasızlıq Allah Rəsulunun bildirdiyinə görə həlaka səbəbidir:

“Heç şübhəsiz Əziz və Cəlil olan Allah bir qulu həlak etmək istədiyi zaman, ondan həyanı alır. Həyanı alındıqda da o qul qəzəbə düşər. Qəzəbə uğradığı zaman, ondan əmanət (etibar) qaldırılır. Əmanət qaldırıldıqda o xain olur. Xain olduğu zaman ondan rəhmət qaldırılır. Rəhmət qaldırıldıqda o lənətlənmiş olur. Lənətə uğradığı və lənətlənmiş olduğu zaman da, İslam ilə əlaqəsi kəsilir. (İbn Macə, Fitnə, 27)

Qanuni dövründə Fransada tans adlanan həyasızlıq və rüsvayçılıq yeni-yeni ortaya çıxmağa başlamışdı. Bunu eşidən Qanuni dərhal Fransa kralına bu təlimatı göndərdi:

“...Eşitdim ki, məmləkətinizdə qadın və kişilərin tans adı altında bir-birlərinə sarılmaq surətiylə xalq qarşısında əxlaq və həyaya zidd hərəkət etdikləri bir əyləncə icad edilmiş! Bu rüsvayçılığın sərhəd qonşusu olmamız səbəbiylə məmləkətimə sirayət etmə ehtimalı vardır. Bu etibarla nameyi-humayunum əlinizə çatır-çatmaz dərhal bu rüsvayçılığa son verin! Əks halda şəxsən gəlib o rüsvayçılığı aradan qaldırmağa əlbəttə müqtədiram.”

Məşhur tarixçi Hammer bu məktubdan sonra Fransada bu əxlaqsızlığın düz yüz il qadağan edildiyini deyir.

Hər məsələdə olduğu kimi qılıq-qiyafət məsələsində də dinimizin qoymuş olduğu ölçülərə diqqət etmək lazımdır. Allah Rəsulu ﷺ belə buyurur:

“Çılpaqlıqdan çəkinin! Yanınızda, sizdən heç ayrılmayan (mələklər) vardır. Bunlar yalnız dəfi-hacət zamanı və insan yoldaşına yaxınlaşdıqda sizdən ayrılırlar. Onlardan utanın və onlara yaxşı davranın.”
(Tirmizi, Ədəb, 42/2800)

Osmanlı Dövlətində insanların iffət və namusları təminat altında idi. Məsələn **Fateh** Bosniya fəthindən sonra verdiyi bir fərmanda:

“Əsla serb qızları su götürmək üçün bulaq başlarına gəldiklərində, əsgərlərim oralarda olmayalar!..” demişdir.

Fateh bu fərmanı ilə həm əsgərlərini, həm də təminatı altındakı xristian təbənin iffətini mühafizə etmiş sayılırdı.

Nəfsani arzu və hisslərin qaynağı, təsəvvür və təxəyyüldür. Bu səbəblə ürəyi daim gözəl hisslərlə, zehni də ülvi düşüncələrlə məşğul etmək lazımdır. Ayrıca, bu xüsusda pis yoldaşlardan çəkinmək də çox mühüm bir əsasdır.

Ənəs bin Malik رضي الله عنه belə deyir:

Nəbi ﷺ bizə söhbət edərkən çox vaxt bu sözü söyləyərdi:

“Əmanəti olmayanın imanı yoxdur, əhdinə riayət etməyənin də dini yoxdur.”

(Əhməd, III, 135, 154)

Əbu Musa belə deyir:

“Ey Allahın Rəsulu! Müsəlmanların ən fəzilətlisi kimdir?”

—deyə soruşdum.

“Dilindən və əlindən müsəlmanların əmin olduğu kəsdir.” cavabını verdi.

(Buxari, İman 4, 5, Rıqaq 26; Müslim, İman 64, 65)

Sədaqət və Əhdə Vəfa

Əmanət, sədaqət və əhdə vəfa, müsəlmanın başda gələn xüsusiyyətlərindəndir. Allah-Təala belə buyurur:

“...Əhdə vəfa edin. Çünki (insan) əhd barəsində (qiyamət günü) cavabdehdir..”
(əl-İsra, 34)

Allah-Təala qurtulaşa çatan möminlərin xüsusiyyətlərindən birini də:

“O möminlər ki, əmanətlərini və əhdlərini qoruyub saxlayarlar.” (əl-Muminun, 8)
şəklində ifadə buyurmaqdadır.

Bunu heç bir zaman unutmamaq lazımdır ki, insanlara verilən bütün sözlər və onlarla edilən hər cür razılaşmalar, eyni zamanda Allaha verilən sözlərdir. Allahın hüzurundakı razılaşma və verilən sözlərə isə mütləq riayət olunmalı və bu xüsusda həssaslıq göstərməlidir.

Aləmlərin Fəxri

sədaqətin zirvəsində idi. Onun bu halını hətta ən qatı düşmənləri də etiraf etmək məcburiyyətində qalmışdılar.⁸⁵ Allah Rəsulu heç bir zaman haqq olmayan bir söz söyləməmiş, hətta zarafat ed-

85. Bax. Buxari, Bədul-Vəhy, 6; Müslim, Cihad, 74; Təbəri, *Təfsir*; VII, 240; İbn Kəsir, *əl-Bidayə*, III, 113.

ərkən də sədaqətdən və doğru-
luqdan ayrılmamışdır.

Əmin olmayan və sözündə
durmayan kəslər haqqında çox
dəhşətli xəbərdarlıqlar mövcud-
dur. Allah Rəsulu ﷺ belə buyu-
rur:

*“Dörd xüsusiyyət vardır ki,
bunlar kimdə olarsa, o adam
tam münafiq olar. Kimdə də bu
xüsusiyyətlərdən biri olarsa,
onu tərk edənə qədər o adamda
münafiqlikdən bir sifət qalmışdır: Özünə bir şey əma-
nət edildiyi zaman ona xəyanət edər. Danışanda yalan
danışar. Söz verdikdə sözündən dönər. Düşməncilikdə
həddi aşar, haqsızlıq edər.”* (Buxari, İman 24, Məzalim 17;
Müslim, İman 106)

Bir adamın yanındakılara güvən verməməsi, ima-
nının zəiflədiyinə, şərəfini itirdiyinə və İslami həssas-
lıqdan məhrum qaldığına işarədir. **Həzrət Ömər** ؓ bu
xüsusu nə gözəl ifadə edir:

*“Bir adamın qıldığı namaza, tutduğu oruca bax-
mayın. Danışanda düz danışımı, özünə bir şey əmanət
edildikdə ona riayət edirmi, dünyaya meyil etdiyi za-
man halal-haram güdürmə, ona baxın.”* (Beyhəqi, Kübra,
VI, 288; Şuab, IV, 230, 326)

Ziya Paşa nə gözəl söyləyir:

*İnsana sədaqət yaraşar görsə də ikrah,
Yardımçısıdır doğruların Həzrət Allah!..*

Səid Paşa da belə deyir:

*Qorxma düşməndən kim atəş olsa yandırılmaz səni,
Müstəqim ol Həzrət Allah utandırılmaz səni.*

*“Möminlər
içərilərində
elələri də vardır
ki, Allaha
etdikləri əhdə
sadiq olarlar.
Onlardan kimisi
(bu yolda) şəhid
olmuş, kimisi də
(şəhid olmasını)
gözləyir. Onlar
(verdikləri sözü)
əsla dəyişməzlər.”*
(əl-Əhzab, 23)

Rəsulullah
ﷺ belə
buyurmuşdur:

“İgid adam
güləşdə rəqibini
məğlub edən
deyil. Əsl igid
qəzəbləndiyi
zaman hirsini
boğan adamdır.”

(Buxari, Ədəb, 76;
Müslim, Birr, 107,
108)

Bağışlayıcılıq

İnsanların səhvlərini bağışlamaq və qüsurlarını örmək həm çətin, həm də son dərəcə mühüm bir xüsusiyyətdir. Allahın sevdiyi bu gözəl xüsusiyyət iman və əxlaqın kamalına işarədir. Çünki Allah-Təalanın əsmayi-hüsnasından biri də, Onun bağışlayıcılığını ifadə edən “əl-Afuv” ismi-şərifidir. Ayələrdə belə buyrulur:

“Sən bağışlama yolunu tut, yaxşı işlər görməyi əmr et və cahillərdən üz döndər!” (əl-Əraf, 199)

“...Odur ki, Sən (onları) gözəl tərzdə bağışla.” (əl-Hicr, 85)

Əsl əfv bir insanın cəzalandırmağa gücü çatdığı halda günahkarı bağışlaya bilməsidir. Həqiqi üstünlük budur.

Allah Rəsulu ﷺ belə buyurur:

“Gərəyini etməyə gücü çatdığı halda hirsini boğan kimsəni Allah-Təala qiyamət günü hər kəsin gözü qarşısında çağırar, hurilər arasından istədiyini seçməkdə onu sərbəst buraxar.” (Əbu Davud, Ədəb 3/4777; Tirmizi, Birr 74, Qiyamət 48; İbn Macə, Zöhd 18)

“...Qul başqalarının səhvlərini bağışladığıca Allah da onun şərəfini yüksəldər...” (Müslim, Birr, 69; Tirmizi, Birr, 82)

Əfvin sahibi Haqq-Təaladır. Möminlər könüllərindəki Allah məhəbbəti ölçüsündə bağışlaya bilərlər. Düşünmək lazımdır ki, Allahın qullarını bağışlama iradəsini göstərə bilməyən mənfəətpərəst və ehtiraslı bir

insan sabah ilahi hüsurda necə əfv diləyə bilər?! Mühüm olan bağışlaya-bağışlaya bağışlanılmağa layiq hala gələ bilməkdir.

Əfvin ən gözəl misalları **Rəsulullahın** həyatındadır. O, Uhud Hərbində əmisi **Həzrət Həməzənin** ciyərini ehtirasla dişləyən **Hindi**, Məkkənin fəthi günü kəlmeyi-tövhidin şanı hörmətinə bağışladı.

Qızı **Zeynəbi** nizəylə vuraraq dəvədən salıb şəhid olmasına səbəb olan azgün İslam düşməni **Həbbar bin Əsvədi** də iman etdiyi üçün bağışlandı. Hətta əvvəllər işlədiyi günahları xatırladaraq onu qınamağı müsəlmanlara qadağan etdi.⁸⁶

Allah Rəsulu ﷺ şəxsinə qarşı işlənən günahları heç tərəddüdsüz bağışlayardı. Lakin topluma qarşı işlənən cinayətlər xüsusunda haqq və ədalət yerini tapana qədər Onu heç kim sakitləşdirə bilməzdi. Çünki bağışlamaq bağışlayanın şəxsinə qarşı işlənən cinayət və günahlarda mümkündür. Əgər bir cinayət cəmiyyətə zərər verirsə o zaman cəmiyyətin haqqını qorumaq lazımdır. Çünki belə bir günahkar bağışlandıqda daha böyük haqsızlıqlara yol açacağı şübhəsizdir.

Ədalət

Ədalət sahibi və ədalətin özü mənalarına gələn “**əl-Ədl**” ismi-şərifı Allah-

Rəsulullah ﷺ belə buyurur:

“Sizdən əvvəlki ümmətlərdən bir adam hesaba çəkildi; xeyir adına heç bir şeyi tapılmadı. Lakin bu adam insanlarla durub-oturan zəngin bir adam idi. Xidmətçisinə darda qalan kasıbların borcunu silməsinə əmr edərdi. Əziz və Cəlil olan Allah: «Biz bağışlamağa ondan daha layiqik; onun günahlarını örtün!» buyurdu.”

(Müslim, Müsəqat, 30; Əhməd, IV, 120)

86. Bax. Vaqidi, II, 857-858.

“Ədalət nədir? Ədalət, meyvə ağaclarını sulamaqdır. Zülm nədir? Tikanları sulamaqdır. Ədalətdən bixəbər adam qurd balasını əmizdirən keçiyə bənzəyər (Hansı ki, bəsləyib böyütdüyü zalım, gün gələr onun özünü də parçalayar.)”

(Həzrət Mövlana –quddisə sirruh-)

Təalanın əsmayi-hüsnasındandır.
(Tirmizi, Dəavat, 82/3507)

İslam hər xüsusda ədalətə riayəti əmr etmişdir. İnsanlar ədaləti hakim etdikləri zaman Allahın razı olduğu dinc və ruhani bir qulluq həyatı yaşayırlar. Beləcə dünya və axirətin bütün xeyirlərini qazanaraq əbədi səadətə nail olurlar.

Ədalət o qədər mühümdür ki, ona riayət edən kimsə kafir də olsa, dünyada maddən yüksələr və önə keçər. Ədalətə müxalif davranan adam da mömin belə olsa dünyada geri qalar, maddi və mənəvi çətinliklərə məruz qalar. Axirətdə də ədalətsizliyi səbəbiylə əzaba düşər olar. Necə ki, **“Küfr ilə payidar olunar, lakin zülm ilə olunmaz!”** demişlər.

Ədalət ortadan qalxdıqda dünya üzərində haqq, hüquq, insaf və tarazlıqdan bəhs etmək mümkün olmaz. Tarix boyunca insanlar zülmə meyil edib cəmiyyətdə işlər cığırından çıxmağa başladıqda Allah ədaləti bərqərar etmək üçün peyğəmbərlər göndərmişdir. Ayədə belə buyrulur:

“Ey iman gətirənlər! (Şahidliyiniz) sizin özünüzün, ata-ananızın, yaxın qohumlarınızın əleyhinə olsa belə, ədalətdən möhkəm yapışan Allah şahidi olun! (Əleyhinə şahidlik edəcəyiniz şəxs) istər dövlətli, istər kasıb olsun, hər halda Allah onların hər ikisinə (sizdən) daha yaxındır. Nəfsinizin istəyinə uyub haqdan üz çevirməyin! Əgər dilinizi əyib büzsəniz və ya (doğru şəhadət verməkdən, yaxud ümumən şahidlikdən) boyun qaçırsanız, (bilin ki) Allah etdiyiniz işlərdən xəbərdardır!” (ən-Nisa, 135)

Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur:

“Qiyamət günündə insanların Allah-Təalaya ən sevimli olanı və Ona ən yaxın yerdə olanı ədalətli idarəçidir. Qiyamət günündə insanların Allah-Təalaya ən xoşagəlməz olanı və Ona ən uzaq məsafədə olanı da zalım idarəçidir.” (Tirmizi, Ehkam, 4/1329; Nəsai, Zəkat, 77)

Bir müsəlman yalnız hökm verərkən deyil, ölçərkən, şahidlik edərkən, bir sözlə, hər vaxt və hər məsələdə ədalətli olmalıdır. Əsəbi vaxtlarda da, sakit olanda da ədalətdən ayrılmamalıdır.⁸⁷

İldırım Bəyazid Xan ordusuyla Kon-yaya yaxınlaşanda şəhərin qapıları bağlanmışdı. Xırman vaxtı olduğu üçün Konya düzənliyinin hər tərəfi arpa və buğda yığın-larıyla dolu idi. Xalq təlaşla qalaya sığındığı üçün məhsullarını içəri ala bilməmişdi. Bu əsnada Osmanlı ordusunun arpa və buğdaya ehtiyacı oldu. Əsgərlər qalanın dibinə yaxınlaşaraq Konya xalqına səsləndilər:

“-Ey əhali! Ordumuzun ehtiyacı var, gəlib bizə arpa və buğda satarsınızmı?!”

Xalq bu təklifə məəttəl qaldı və bir neçə adam:

“-Görək, dedikləri doğrudurmu?” deyə sınamaq üçün qaladan çıxdı. Bəyazid Xan hər ehtimala qarşı əsgərlərinə bu təlimatı verdi:

Rəsulullah ﷺ bir gün:

“-Qiyamət günü

(hərərətin şiddətindən və çətinliklərdən xilas olmaq üçün ən birinci) kölgəyə qaçan sabiqunun kim olduğunu bilirsinizmi?”

buyurdu. Əshabi-kiram:

“-Allah və Rəsulu daha yaxşı bilər.” dedilər.

Rəsulullah:

“-Onlar özlərinə haqq verildikdə onu qəbul edən, haqq istəndikdə bunu cəmərdliklə verən və insanlar haqqında hökm edərkən özlərinə hökm edirmiş kimi davranan kəslərdir.” buyurdu.

(Əhməd, VI, 67, 69)

87. Bax. Heysəmi, I, 90.

*Tarixində
təbəsiindəki
bir adamla
məhkəməyə
çıxaraq bütün
dünyaya nümunəvi
bir ədalət anlayışı
sərgiləyən bir
Fatehin var.
Unutma ki, sən
böyük millətsən!..*

“-Bunlar bizim müsəlman qardaşlarımızdır. Əsla heç kimə zülm etməyin! Qul haqqına riayətkar olun; qoy arpa sahibləri mallarını istədikləri kimi satsınlar!..”

Beləcə gələnlər öz istədikləri kimi və tələb etdikləri qiymətə satdılar. Axçalarını alıb böyük bir heyranlıq və məmnuniyyətlə qalaya qayıtdılar.

Konya xalqı bu göz yaşardıcı ədalət və insanlığı görüb, şəhərin qapılarını öz istəkləriylə ardına qədər açdı və Osmanlıni içəri dəvət etdi. Bu hadisəni eşidən ətrafdakı digər bəzi şəhərlər də elçilər göndərüb Osmanlıni diyarlarına dəvət etdilər:

“-Buyurun, gəlin! Şəhərlərimizi siz idarə edin!” dedilər.

Digər tərəfdən ədalət qətiyyəni gecikdirilməməlidir. Çünki ən pis ədalət, keç təcəlli edəndir. Sonunda hökm məqsədəuyğun olsa belə, gecikən ədalət də, bir növ zülmüdür.

Bəzi insanlar gözəl nitqləri və iti zəkaları sayəsində, etdikləri zülmü örtbasdır edə bilirlər. Lakin onlar əslində heç bir zaman xilas ola bilməzlər.⁸⁸ Bu dünyada bəşəri ədalətdən min bir hiylə ilə yaxalarını qurtaranlar bir gün **“Hakimlərin Hakimi”** olan Allah-Təalanın hüzurunda

Fatehin ittiham olunduğu məhkəmə, Üsküdar.

88. Bax. Buxari, Şəhadət 27, Hiylə 10, Əhkam 20; Müslim, Əqdiiyə 4.

çarəsiz halda boyun büküb hesab vermək məcburiyyətində qalacaq və nəticədə ziyana uğrayacaqlar.

Rəsulullah ﷺ ümmətini bu xüsusda belə xəbərdarlıq edir:

“Kimin üzərində din qardaşının isməti, namusu və ya malıyla əlaqədar bir zülm varsa, qızıl və gümüşün olmayacağı qiyamət günü gəlmədən əvvəl o kimsəylə halallaşsan! Yoxsa özünün saleh əməlləri varsa, etdiyi zülm miqdarınca savablarından alınıb haqq sahibinə verilir. Əgər yaxşılıqları yoxsa, zülm etdiyi qardaşının günahlarından alınaraq onun üzərinə yüklənər.” (Buxari, Məzalim 10, Riqaq 48)

Ümmü Sələmə (r.anhə) belə deyir:

“Peyğəmbərimizin son vəsiyyətlərindən biri bu oldu:

“Aman namaza diqqət yetirin! Aman namaza diqqət yetirin! Əmriniz altındakıların haqlarına riayət edin!”

Rəsulullah ﷺ bu sözləri o qədər təkrarladı ki, mübarək dili söyləyə bilməz hala gəlincə belə, bunları pıçıltıylə söyləməyə davam etdi. (Əhməd, VI, 290, 315)

Bir nəfər Haqq dostlarından birinin yanında zalım **Haccaca** təhqirdə həddi aşmışdı. Haqq dostu ona bu dərsi verdi:

“-Ona təhqirdə o qədər irəli getmə! Çünki Allah malına və canına qıydığı kəslərdən ötrü Haccaca cəza verəcək. Lakin iş bu qədərlə qalmaz.

Həzrət Ömər ؓ *buyurur:*

“Pis əməlin ən gizli şahidi vicdanımızdır.”
Vicdanımız insanlığımızın səviyyəsini göstərir.

Səhabədən biri **Allah Rəsulunun** hüzuruna gəlib:

“-Ey Allahın Rəsulu! Mənim xidmətçilərim var. Elə hey yalan danışır, xəyanət edir və etiraz edirlər. Mən də onları danlayıram, bəzən də döyürəm. Mənim halım necə olacaq?!” dedi.

Allah Rəsulu belə buyurdu:

“-Onların xəyanət, üsyan və yalanları ilə sənin verdiyin cəzalar hesablanacaq. Əgər sənin verdiyin cəzalar onların günahına bərabər olsa sənin lehinə, ya da əleyhinə heç nə edilməyəcək. Əgər sənin verdiyin cəzalar onların günahından az isə, bu sənin lehinə bir fəzilət olacaq. Əgər verdiyin cəzalar onların günahından çox olarsa o çoxluğu ödəmək məcburiyyətində qalacaqsan. Bu, səndən qisas yoluyla alınacaq.”

Adam bir kənara çəkilərək hönkür-hönkür ağlamağa başladı. Bunun üzərinə Rəsulullah ﷺ belə buyurdu:

“-Allah-Təalanın: «Biz qiyamət günü üçün ədalət tərəzisi qurarıq. Heç kəsə əsla haqsızlıq edilməz. Bir xər-dal dənəsi ağırlığında olsa belə onu (hər hansı bir əməli tərəziyə) gətirərik. Haqq-hesab çəkməyə Biz kifayətik.»¹ qövli-cəlilini oxumursanmı?”

O da belə dedi:

“-Vallah, ya Rəsulallah, həm özüm, həm də onlar üçün bir-birimizdən ayrılmaqdan daha xeyirli bir yol qalmadı. Şahid olun, onların hamısını azad edirəm.” (Tirmizi, Təfsir, 21/3165)

1. əl-Ənbiya, 47.

Digər tərəfdən də Haccacın haqqını alaraq onun şərəfinə təcavüz edənlərə də cəzalarını verəcək.”

Yəni bir qul zülmə uğrayar, sonra özünə zülm edənə o qədər təhqir edər və pis şeylər söyləyər ki, o zalımın günahı səviyyəsinə çıxar. Hətta daha da həddi aşdığı üçün zalımın ondan alacağı olar və bu səbəblə məzluma qisas uyğulanar.⁸⁹

Allah-Təala belə buyurur:

“Cəza verəcək olsanız, sizə nə cəza verilibsə, eynilə həmin cəzanı verin. (Artıq cəza isə zülm etməkdir ki, bu da günahdır).” (ən-Nəhl, 126)

89. Babanzade Ahmed Naim, *İslam Ahlakının Esasları*, İstanbul 1963, s. 86.

1528-ci ildə baş verən Mohaç Müharibəsində Osmanlılara əsir düşən və xilas olduqdan sonra Türklərin Adət-Ənənələri adlı bir kitab yazan

macar əsilli Bartholomaeus Georgievic belə deyir:

“...Müsəlman hakimlər fərq qoymazlar, hər kəsə eyni ədaləti tətbiq edirlər. Öldürən öldürülər. Yol kəsib oğurluq edən və ya zorla bir şey alan asılar. Hətta bazarda bir qadındən süd alıb içən və pulunu ödəməyən bir yeniçəri də ədalətlə cəzalandırıldı. Mən Şamda buna şahid oldum.”¹

1. Onur Bilge Kula, *Alman Kültüründə Türk İmgesi*, s. 165.

*Bir nəfər tabiunun
böyüklərindən
İmam Şabini
təhqir etmişdi.*

*Həzrət çox yumşaq
bir üslubla ona bu
cavabı verdi:*

*“-Dediklərin
doğrudursa, Allah
məni bağışlasın!
Əgər səhv isə səni
bağışlasın!”*

Xülasə, zülm hər nə qədər parlaq kimi görünsə də sonu zülmət qaranlıqdır. Ədalət də nə qədər çətin görünürsə görünsün, sonu nurlu və xeyirdir. Hər zaman, hər yerdə və hər kəsə qarşı ədalətli olan bir müsəlman Allahın və Onun sevdiyi qullarının sevgisini qazanar, iki dünyada da əziz və bəxtiyar olar.

Helm

Allah-təala özünün “əl-Halim”, yəni helm sahibi olduğunu bildirir. Allahın sevdiyi bir sifət olan helm peyğəmbərlərin də sifətlərindən biridir.

Mərhəmət, şəfqət və məhəbbət kimi gözəl xüsusiyyətlərin ən təbii bir nəticəsi olan helm və bağışlayıcılıq bəşəri münasibətlərdə də mühüm bir əsasdır. Allahın əmri və Peyğəmbərimizin təbiəti-əsliyyəsidir.

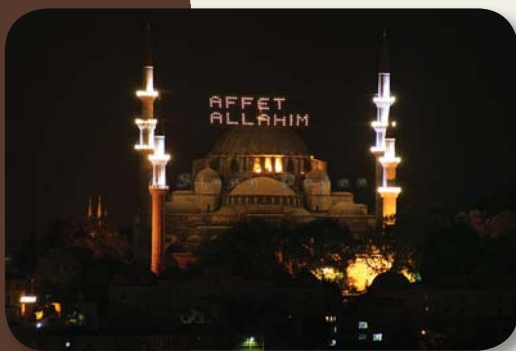
Allah Rəsulu ﷺ belə buyurmuşdur:

“Yumşaqlıq harada olsa oranı gözəlləşdirər. Yumşaqlığın olmadığı hər davranış çirkindir.” (Müslim, Biri, 78, 79)

“Rifqdən (yumşaq xasiyyətlilikdən, mülayimlikdən) nəsibi olana, xeyirdən də nəsib verilmişdir. Rifqdən nəsibi olmayan da xeyirdən məhrum qılınmışdır.” (Tirmizi, Biri, 67/2013)

Bir gün Ənəs رضي الله عنه:

“-Rəsulullahın ətrindən daha gözəl nə bir ənbər, nə bir müşk, nə də hər hansı bir xoş qoxu iylədim. Allah

Rəsulunun mübarək bədənindən daha yumşaq nə bir atlasa, nə də bir ipəyə toxundum.” demişdi.

Onu dinləməkdə olan tələbəsi Sabit:

“-Ey Ənəs, sən sanki hər daim Allah Rəsuluna baxırmış və Onun mübarək sədasını eşidirmiş kimi yaşayırsan, elə deyilmi?” dedi.

Ənəs bu cavabı verdi:

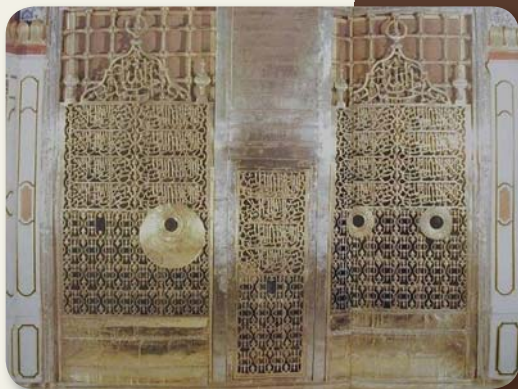
“-Bəli, vallah qiyamət günü Ona qovuşmağı ümid edirəm. Yanına getdikdə:

«-Ya Rəsulallah! Kiçik xidmətçin gəldi!» deyəcəyəm. Ona Mədinədə on il xidmət etdim. Mən o zamanlar kiçik bir uşaqdım. Hər etdiyim iş, Rəsulullahın arzu etdiyi kimi deyildi. Buna baxmayaraq Rəsulullah mənə etdiyim heç bir iş üçün «uf» belə demədi, «Bunu nə üçün etdin, bunu nə üçün etmədin?!» deyə danlamadı.” (Əhməd, III, 222; Buxari, Savm 53, Menakıb 23; Müslim, Fedail 82)

Müaviyə bin Həkəm belə nəql edir:

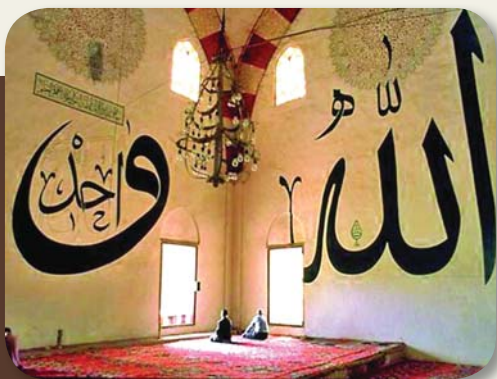
“Rəsulullahın arxasında namaz qılarkən camaatdan biri asqırdı. Mən də dərhal “yərhəməkəllah” dedim. Camaat mənə tərs-tərs baxmağa başladı. Mən də:

«-Vay başıma gələnlər! Mənə niyə elə baxırısnız?» dedim. Bu səfər əllərini dizlərinə vurmağa baş-

Həzrət Ömər buyurur:

“Şiddət göstərməmək şərtiylə qüvvətli, zəiflik göstərməmək şərtiylə də mülayim ol!” Çünki sərtlik həddən artıq olarsa kinə səbəb olar. Mülayimlik də həddən artıq olarsa ciddiyyəti zədələyər. Müvəffəqiyyət bu ikisi arasında tarazlığı saxlaya bilməklə mümkündür.

Mövlana
Həzrətləri belə
buyurur:
“Bu könül
evinin içində
kimin olduğunu
bilirsinizsə, o
könül sahibinin
qapısı qarşısında
etdiyiniz
təربیەsizlik
nədir? Axmaqlar
insan əməyinin
məhsulu olan
məscidə hörmət
göstərərlər,
amma könül
sahiblərinə biganə
qalaraq onların
könüllərini
qırarlar.”

ladılar. Onların məni susdur-
mağa çalışdıklarını anlayınca
hirsələndim, amma yenə də
susdum.⁹⁰

**Anam-atam Rəsuli-Ək-
rəmə fəda olsun. Nə Ondan
əvvəl, nə də Ondan son-
ra özündən daha gözəl bir
müəllim görmədim.** Vallah
məni nə danladı nə də döydü.

Namazı qıldıqdan sonra yumşaq bir dillə mənə:

«-*Bu ibadətın adı namazdır. Namaz qılarkən diün-
ya kəlamı danışılmaz. Çünki namaz təsbeh, təkbir və
Quran oxumaqdan ibarətdir.*» buyurdu. Yaxud buna
bənzər ifadələr istifadə etdi. Mən də:

«-Ya Rəsulallah! Mən hələ yeni müsəlman ol-
dum...» dedim...» (Müslim, Məsacid, 33)

Bütün xüsusiyyətlər kimi helm və mülayimliyiində
də bir ölçüsü vardır. Mülayim xasiyyətli olmaq adına
zülmə boyun əymək və ya ilahi qanunların pozuntu-
suna göz yummaq əsla doğru bir rəftar deyil. Helmi-
himari (uzunqulaq itaətkarlığı) deyilən belə bir dav-
ranış pis niyyətli insanların pislik etmə arzusunu və
cəsarətini artıracağından, son dərəcə səhv bir rəftardır.

Nəzakət (İncitməmək-İnciməmək)

İnsan əsrəfi məxluqat, yəni yaradılmışların ən şə-
rəflisi və mükəmməlidir. Onun ürəyi isə nəzərgahi-ila-

90. Namazda ibadət dışı hiçbir fiilde bulunulmaz. Lakin bu misaldeki sahibilerin tavrılarını mazur görmelidir. Zira o zamanlar İslam yeni geldiği için, insanlar ibadət adabını yeni öğreniyorlardı.

hidir. Bu vəziyyətdə insanın xətrinə dəyməyin və ya qəlbini qırmağın nə dərəcədə ağır bir cinayət olduğu aşkardır.

Şair nə gözəl söyləyir:

*Füqəra qəlbinə hər kim toxuna,
Toxuna sinəsi Allah oxuna...*

Müsəlman həssas və rəqiq bir könülə sahib olmalı və heç kimi incitməməlidir. Çünki Allah Rəsulunun təsvir etdiyi və sevdiyi mömin hər kəslə ülfət edən və özüylə ülfət edilən bir könül insanıdır.⁹¹

Rəsulullah ﷺ müsəlmanın halını belə bəyan edir:

“(Əsl) müsəlman dilindən və əlindən müsəlmanların əmin olduğu adamdır. (Əsl) mühacir də Allahın qadağan etdiklərini tərk edəndir.” (Buxari, İman 4, 5, Riqaq 26; Müslim, İman 64-65)

Həzrət Mövlana -quddisə sirruh- qəlbin qiymətini belə ifadə edir:

“Əgər səndə bəsirət varsa, könül Kəbəsinə təvaf et! Torpaqdan tikilmiş Kəbənin əsl mənası könlüdür... Bunu yaxşı bil ki, sən Allahın nəzərgahı olan bir qəlbi incidər, qırarsansa, Kəbəyə piyada da getsən, qazandığın savab qəlb qırmağın günahını qarşılıya bilməz.”

“Sənin bir saman çöpü qədər dəyər vermədiyin qırılmış qəlb Ərşdən də üstündür, Kürsüdən də, Lövhdən də, Qələmdən

91. Bax. Əhməd, II, 400, V, 335.

“Könül al (çünki könül almaq) həcci-əkbərdir.
Bir könül minlərlə Kəbədən daha yaxşıdır.
Kəbə Azər oğlu İbrahimin tikdiyi binadır.
Könül isə Cəlil və Əkbər olan Allahın nəzərgahıdır.”
(Molla Cami)

Zeyd bin Sabit ﷺ
buyurur:

“Qəlbi dilinə sahib
olmayan kəsdə
helm olmaz.”

*də!.. Əsla könlü xor görmə!
O, xorluğuyla yenə də üs-
tündən üstündür. Qırıq qəlb,
Allahın nəzər etdiyi var-
lıqdır. Onu bərpa edən can
nə mübarəkdir. Qırılmış, iki
yüz parça olmuş könlü təmir
etmək Allah qatında bir çox
xeyir-həsənətdən daha üs-
tündür... Sus! Hər telində iki
yüz dil də olsa, yenə də kön-
lü anlatmaq olmaz.”*

Şeyx Sədi:

*“Bir xəbərin könül incidəcəyini bilirsənsə sən sus,
başqaları söyləsin!.” -demişdir.*

Haqq dostları da nə gözəl söyləmişlər:

*“İnsanları incidən zalımdan daha bədbəxti yoxdur.
Çünkü müsibət günündə heç kim ona yar olmaz.”*

*“Payızda gül ağacını kəsmə ki, yazda onun gözəl
mənərəsindən məhrum qalmayasan!”*

Yunus Əmrə həzrətləri də belə deyir:

*Bir kəz könül yıxdın isə,
Bu qıldığın namaz deyil!
Yetmiş iki millət dəxi,
Əlin üzün yumaz deyil!*

...

*Ağ saqqallı pir hoca,
Biləməz halı necə,
Əmək yeməsin hacca,
Bir könül yıxar isə.*

...

*Könül Çalabın taxtı,
Çalab könülə baxdı,
İki cahən bədbaxtı,
Kim könül yıxar isə...*

Heç kimi incitməmək hər nə qədər çətin də olsa, nisbətən insanın əlindədir. Lakin bir də kimsədən inciməmək var ki, o daha çətinidir. Çünki iradə ilə ürəyə hakim olmaq çox müşküldür. “İncitməmək”də dil susduru-
la bilər, lakin ürək səssizcə deyilməyə davam edir. “İnciməmək”də isə dil
ilə birlikdə ürək də susdurulmalıdır. Ürəyini susdura bilmək isə ancaq kamil
möminlərin bacardığı bir işdir.
Bu səbəbdən incitməmək yolun
başlanğıcı isə, inciməmək də so-
nudur. İkisi arasında qət edilməsi
lazım olan uzun məsafələr vardır.

Abdullah bin Zübeyrin
oğlu Amir رضي الله عنه kasıb və
abidlərə kömək edəcəyi
zaman onları incitməmək
üçün son dərəcə nəzakətli hərəkət edərdi: Kömək edəcəyi kəslər səcdədə
ikən pul kisələrini ayaqqabılarının yanına hiss edəcəkləri şəkildə qoyar
və görünmədən uzaqlaşardı.

Ondan:

“-Niyə verəcəyini kiminləsə göndərmirsən?” deyə soruşulduqda belə
cavab verdi:

“-Onlardan birinin, göndərdiyim adamla və ya mənimlə qarşılaşdıqda
yerə baxmasını istəmirəm, onun üçün belə edirəm.”

(İbnul-Cövzi, Sifətus-Safvə, II, 411)

Xülasə, kimsəni incitmədən və kimsədən incimədən böyük bir iman ləzzəti içində dinc bir ibadət və xidmət ömrü yaşaya bilmək İslam əxlaqının zirvə xüsusiyyətlərindəndir.

Səbir

Səbir dəyişən maddi və mənəvi vəziyyətlər qarşısında tarazlığı pozmaq, orta yolu mühafizə etmək, dözümlü göstərmək, ağlın və dinin göstərdiyi yolda sabit olmaqdır.

Bütün əxlaqi gözəllikləri ehtiva etdiyi üçün səbrin dinimizdəki mövqeyi çox yüksəkdir. Allahın adlarından biri də “**əs-Sabur**”dur. Yəni O, qullarına möhlət verir və bu zaman ərzində özünə nankorluq edənlərə də ruzi bəxş edir. Əgər Rəbbimiz dünyada günahkarlardan dərhal intiqam alsaydı, təsəvvür edək ki, kainat nə hala düşərdi!..

Səbir imanın yarısı, rahatlığın açarıdır. Dünyəvi tərəfi acı, lakin axirət tərəfi böyük bir səadətdir. Çünki Allah səbir edənlərlə bərabərdir. Səbir cənnət nemətlərinə qovuşduran böyük bir fəzilətdir. Hər cür xeyirlər və yüksək qazanclar onda olduğu üçün bütün peyğəmbərlər və Haqq dostları səbri təbiəti-əsliyyələri halına gətirmişlər.

Qurani-Kərimdə yetmişə yaxın yerdə səbirdən bəhs olunur. Müxtəlif ayələrdə Peyğəmbərimizə və Onun şəxsinə bütün ümmətə səbir tövsiyə edilir. Bu ayələrdən bir neçəsi belədir:

Allah Rəsulu
ﷺ belə
buyurmuşdur:

“Həqiqi səbir
fəlakətin
ilk anında
göstəriləndir!”
(Buxari, Cənaiz, 32)

“Ey iman gətirənlər! Səbir edin, dözümlü olun, hazır olun və Allahdan qorxun ki, bəlkə, nicat tapasınız!” (Ali-İmran, 200)

“Ey iman gətirənlər! Səbir və namaz ilə Allahdan kömək istəyin! Çünki Allah şübhəsiz səbir edənlərlə bərabərdir.” (əl-Bəqərə, 153)

“Səbir edənlərə mükafatları hesabsız ödənəcəkdir.” (əz-Zumər, 10)

Rəsulullah ﷺ səbrin növlərini və fəzilətlərini bildirdiyi bir hədisi-şərifində belə buyurmuşdur:

“Səbir üçdür: Müsibətlərə qarşı səbir, qulluqda səbir və günah işləməməkdə səbir.

Kim üstündən qaldırılana qədər müsibətə gözəlcə səbir etsə, Allah ona üç yüz dərəcə yazar. Hər iki dərəcə arasında səma ilə yerin arası qədər məsafə vardır.

Kim də qulluq və itaətdə səbir etsə Allah ona altı yüz dərəcə yazar. Hər iki dərəcə arasında yer üzünü ilə yeddi qat aşağısı arası qədər məsafə vardır.

Kim də günaha qarşı səbir etsə, Allah ona doqquz yüz dərəcə yazar. İki dərəcə arasında yer ilə Ərş arası qədər məsafə vardır.” (Süyuti, əl-Camius-Sağir, II, 42; Deyləmi, II, 416)

Rəsulullah ﷺ belə buyurmuşdur:

“Etidal, təənni, hal və gedişat baxımından yaxşı olmaq, peyğəmbərliyin iyirmi dörd cüzündən biridir.”

(Əbu Davud, Ədəb, 2/4776; Tirmizi, Birr, 66/2010; Muvatta, Şaar, 17)

Allah Rəsulu ﷺ
buyurur:

“Dostunu
sevərkən həddi
aşma, çünki
günün birində
düşmənin ola
bilər. Düşməninə
də nifrətdə həddi
aşma, çünki
günün birində
dostun ola bilər.”

(Tirmizi, Birr,
60/1997)

Etidal və Tənni

İslam dini və dünyəvi hər xüsusta ifrad və təfridə düşmədən etidal üzrə hərəkət etməyi əmr edər. Yəni orta yolu izləyərək hər şeyi lazımi şəkliylə etməyi tövsiyə edir.

Uca Rəbbimiz bütün kainatı böyük bir tarazlıqla yaratmışdır. Qurani-Kərimdə bu tarazlığın mühafizə edilməsi əmr edilir. Elə isə həyatda orta yolu tuta bilməyin ən mühüm yolu, ilahi əmrlər istiqamətində yaşamaqdır. Allah-Təalanın çəkdiyi sərhədlərin xaricinə çıxıldıqda tarazlıq itər, hər şey qarışar və fəsad çıxar. Buna işarə edən ayeyi-kərimədə belə buyrulur:

“Göyü O ucaltdı, tərəzini (ədalət tərəzisini) O qoydu! Ona görə ki, çəkiddə həddi aşmayasınız (insafı əldən verməyəsınız).” (ər-Rahmən, 7-8)

Allah Rəsulu ﷺ də:

“İşlərin xeyirlisi, etidal üzrə (orta yollu) olandır.”
buyurur. (Beyhəqi, Şuab, V, 261)

Bir işin davamlı olmasını təmin edən xüsus etidaldır. Etidaldan uzaqlaşıldıqda o işin sonu gəlmiş sayılır. Çünki zidd qütblərdən bir-birinə, yəni ifraddan təfridə keçiş tez olar. Bu barədə:

“Söz və davranışlarında irəli gedib həddi aşanlar həlak oldular.” (Müslim, Elm, 7) hədisi-şərifü mühüm bir xəbərdarlıqdır.

Xülasə, bir müsəlman hisslərində, sözlərində və

davranışlarında orta yolu tutmalıdır. Çünki etidal hər şeyin əsasıdır.

Allahın sevdiyi gözəl xüsusiyyətlərdən biri də “**tənni**”dir. Tənni bir iş görərkən tələsik etməmək, ediləcək işi ölçüb-biçib düşünmək və ehtiyatlı davranmaqdır. Bu, səhv etmə ehtimalını minimuma endirən və insanı peşmanlığa düşməkdən qoruyan bir xüsusiyyətdir.

İslam tədbirli olmağa və tənni ilə hərəkət etməyə çox əhəmiyyət verir. Çünki ilk baxışda mühüm görülməyən şeylər nəticədə heç də kiçik hesab edilməyəcək hadisələrə səbəb ola bilər. **Mövlana həzrətlərinin Məcəlisi-Səba** adlı əsərində verdiyi bu misal nə qədər mənalıdır:

“Dəni görən quşcuğaz tələ olub-olmadığını yoxlamaqçün öndən, arxadan, sağdan, soldan yüz dəfə baxar. Quşun ağı daim zidd olanları düşündüyündən, ondakı can qorxusu yem eşqindən çoxdur.”

Rəsulullah ﷺ tənni sahibi bir səhabəsini mədh edərək belə buyurmuşdur:

“Səndə Allahın sevdiyi iki xüsusiyyət vardır:

1. *Helm (mülayim xasiyyət).*

2. *Tənni (tələsməmək, ehtiyatla hərəkət etmək).”*

(Müslim, İman, 25, 26; Əbu Davud, Ədəb, 149; Tirmizi, Birr, 66/2011)

Yenə Rəsulullah:

Həzrət Ömər رضي الله عنه
buyurur:

“Görmədiyim müddətdə sizin mənə ən sevimliniz adı ən gözəl olanınızdır. Gördüyüm zaman mənə ən sevimli olanınız əxlaqı ən gözəl olanınızdır. Sınadığım zaman sizin mənə ən sevimliniz ən düz danışanıdır.”

Bəra ﷺ belə deyir:

“Vallah, döyüş qızıışdığında biz Allah Rəsuluna sığınardıq. Ən cəsurumuz Rəsulullah ilə eyni səfə də dayana bilən idi.”

(Müslim, Cihad, 79)

“Təənni Allah-Təaladan, tələsməksə şeytandandır.” buyurmuşdur. (Tirmizi, Birr, 66/2012)

Bununla birlikdə, xeyirli olduğu qəti olan işlərdə tələsmək də zəruridir. Lakin bu tələsiklik xeyirli bir işə qərar verib başlama xüsusunda lazımlıdır, yoxsa o işi edərkən tələsiyə salıb gərəkli həssaslığı göstərməmək doğru deyil.

Şücaət və Cəsarət

Şücaət igidlik, bahadırlıq, mətanət, təhlükə əsnasında cəsarət göstərmək kimi mənələrə gəlir.

Şücaətin əsası Allah-Təalanın təqdirinə razılıq və təslimiyyətdir. Bu səbəblə qədərə iman və Allaha təvəkkül edən bir müsəlmənə, qorxaqlıq və zillət əsla yaraşmaz.

Rəsulullah ﷺ bir dəfə:

“Sizə hücum etmək üçün yad qövmələrin eynilə süfrəyə yığışan yeyicilər kimi bir-birlərini çağıracaqları zaman yaxındır.” buyurmuşdu. Orada olanlardan biri:

“-O gün sayca az olacağımız üçün mü bu vəziyyət başımıza gələcək, ya Rəsulallah!?” deyər soruşdu.

Peyğəmbərimiz ﷺ:

“-Xeyr, əksinə o gün siz çox olacaqsınız. Lakin siz selin gətirib yığıdığı çör-çöp kimi heç bir ağırlığı olmayan kəslərin vəziyyətinə düşəcəksiniz. Allah düşmənlərinizin ürəyindən sizə qarşı

Peyğəmbərimizin ﷺ qılınc və yayı, Topqapı Sarayı

*qorxu duyğusunu çıxara-
caq və sizin ürəyinizə zəif-
liyi qoyacaq!”* buyurdu.

“-Zəiflik nədir, ey Al-
lahın Rəsulu?” deyə soru-
şulduqda:

“-*Dünya sevgisi və
ölüm qorxusudur!*” bu-
yurdu. (Əbu Davud, Məla-
him, 5/4297)

Peyğəmbərimizdən
daha böyük bir qəhrəman təsəvvür etmək mümkün
deyil. Çünki həyatında qorxu və təlaşa qapılaraq yer-
siz hərəkət etdiyi əsla görülməmişdir. Fövqəladə hal-
lar qarşısında səbir və səbat mövzusunda müstəsna bir
nümunə olmuşdur.

Həzrət Əli ﷺ buyurur:

*“Bədirdə döyüş bütün şiddətiylə davam edərkən,
biz bəzən Peyğəmbər Peyğəmbərimizin arxasına sığı-
nardıq. Hamımızın ən cəsuru O idi. Düşmən səflərinə
ən yaxın yerdə O dayanardı.”* (Əhməd, I, 86)

O, Allahın dini ən uca olsun deyə daim ən qabaqda
döyüşərdi. Hünəyn döyüşündə əvvəlcə müsəlmanlar
arasında dağılma müşahidə olundu. O isə mətanətini
heç pozmadı. Mindiyi heyvanını elə hey irəli sürərək
səhabələrinin şücaətini artırdı və nəhayət Allahın kö-
məyi ilə zəfər nəsib oldu.⁹²

Həzrət Əli ﷺ deyir:

“Mühacirlərdən elə bir adam tanımıram ki, gizli
olaraq hicrət etmiş olmasın. Ömər bin Xəttab ﷺ bun-

Uhud Şəhidliyi, Mədinəyi-Münəvvərə

Allah Rəsulu ﷺ
buyurur:

*“Qüdrət və
iradəsiylə
yaşadığım Allaha
and olsun ki, Allah
yolunda vuruşub
şəhid olmağı,
sonra (dirildilib)
vuruşaraq yenə
şəhid olmağı,
təkrar vuruşaraq
şəhid olmağı arzu
edirəm...”*

(Müslim, İmarə, 103)

92. Bax. Müslim, Cihad, 76-81.

*“Cəsarət insanı
zəfərə, qərsızlıq
təhlükəyə,
qorxaqlıq da ölümə
aparır.”*

(Yavuz Sultan Səlim)

dan müstəsna. O, hicrət edəcəyi zaman qılıncını götürdü, yayını çiyininə asdı, oxlarını və mizrağını əlinə aldı və Kəbəyə getdi. Qüreyş müşriklərinin liderləri o əsnada Kəbənin yanında idilər. Ömər رضي الله عنه Kəbəni təvaf etdikdən sonra onların yanına getdi və:

«Budur, mən də Mədinəyə gedirəm! Anasını ağlar, xanımını dul, uşaqlarını yetim qoymaq istəyən arxama gələ bilər.

Bu vadinin arxasındayam!» dedi.

Ancaq heç kim Onun ardınca düşüb təqib edə bilmədi.” (İbn Əsir, Usdul-Ğabə, IV, 152-153)

Xanım səhabələrdən **Ümmü Umarə** (r.anhə) Uhud döyüşündə iştirak edərək oxu və yayı ilə düşmənlə vuruşanlardan biridir. Döyüşdən sonra Mədinəyə qayıdan **Allah Rəsulu** ﷺ:

“–Döyüş əsnasında sağıma, soluma baxdıqda hər dəfə Ümmü Ümarənin yanımda vuruşduğunu görürdüm.” demişdir. (İbn Həcər, əl-İsabə, IV, 479)

Xülasə, möminlər təvəkkülləri səbəbiylə Allahdan başqa heç bir şeydən qorxmazlar. ⁹³Cəsarət və mətanətlə Allahın əmrlərini tətbiq edirlər. Şücaətlərini fərasət və bəsirətlə ortaya qoyaraq, harda necə hərəkət edəcəklərini bilirlər.

PİS ƏXLAQDAN ÇƏKİNMƏK

Gözəl əxlaqın ziddi olan xüsusiyyətlər pis əxlaqı təşkil edir. Ədalətin, cəmərdliyin, əhdə vəfanın olmadığı yerdə, zülm, haqsızlıq, israf, xəsislik və xəyanət vardır.

Pis əxlaqdan qorunmaq insanı əbədi qurtuluşa aparar. Allah-Təala belə buyurur:

“Nəfsini (günahlardan) təmizləyən mütləq nicat tapacaqdır!” (əş-Şəms, 9)

Gözəl əxlaq baxımından insanlığın zirvəsini təşkil edən **Rəsulullah** belə buyurmuşdur:

“Gerçək mömində bu iki xüsusiyyət əsla bir araya gəlməz: Xəsislik və pis əxlaq!..” (Tirmizi, Biri, 41/1962)

*“Allah-Təala Cəvaddır, yəni cəmərd və ehsan sahibidir, bu səbəblə cəmərdliyi sevər. Yəni O, gözəl əxlaqı sevər, **pis əxlaqı isə bəyənməz.**”* (Süyuti, əl-Camius-Sağir, I, 60)

Allahın razı olmayacağı və Allah Rəsulunu incidəcək pis və çirkin xüsusiyyətlərin hamısından uzaq durmaq lazımdır. Bunların bəzilərini belə sıralaya bilərik:

Ehtiras və Həsəd

Ehtiras və həsəd bütün günahların qaynağıdır. Hədisi-şərifdə belə buyurulur:

Rəsulullah ﷺ buyurur:

“Əsla həsəd etməyin! Çünki həsəd alovun odunu yediyi kimi, savabları və yaxşıqları yeyib bitirər.”

(Əbu Davud, Ədəb, 44; İbn Macə, Zöhd, 22)

Əhməd bin
Hənbəl həzrətləri
buyurur:

“İnsana az mal
bəsdir, çox malsa
kifayət etməz.”
Ən gözəl zənginlik
qənaətdir. İnsan
malıyla deyil,
qənaətiylə
zəngindir.

“Üç şey vardır ki, bütün günahların qaynağıdır; bunlardan uzaq olun:

1. İblisi Adəmə عليه السلام səcdə etməməyə sövq edən şey **qürur**dur.

2. Adəmi عليه السلام cənnətdəki qadağan olunmuş ağacdən yeməyə sövq edən şey **ehtiras**dır.

3. Adəmin عليه السلام oğlu Qabilin qardaşı Habili öldürməsinə səbəb olan şey **həsəd**dir.”
(Süyuti, əl-Camius-Sağir, I, 101)

Həsəd qulun özünə təqdir edilənə, yəni ilahi bölgüyə razı olmamasıdır. Bu da Allahın iradəsinə qarşı gəlmək kimi böyük bir cürətdir. Halbuki qullarını çox sevən Allah hər birinə ayrı-ayrı nemətlər lütf etmişdir. İnsanın başqalarına lütf edilən nemətlərə həsəd etmək yerinə, öz üzərindəki nemətlərə şükür etməsi lazımdır. Çünki bizim sahib olduğumuz nemətlərdən məhrum olan nə qədər insanlar var. Bu səbəblə ehtiras və həsədin yeganə müalicəsi, ancaq qənaət və riza halının dinclik və ruhaniyyətinə bürünməklə mümkündür.
Allah Rəsulu ﷺ:

“Qənaət tükənməz bir xəzinədir.” buyurmuşdur.
(Deyləmi, Müsnəd, III, 236/4699)

İlahi əzəməti və nemətləri layiqincə təfəkkür, mömini könül rahatlığına sövq edir. İlan, əqrəb, tısağa kimi varlıqları gördüyümüzdə “**Mən də belə yaradıla bilərdim.**” deyə düşünmək lazımdır. Bu təfəkkür bizə üzərimizdəki ilahi nemətlərin qədrini bildirir. Məsələn, “Gözlərini ver, qarşılığında sənə dünyanı verək!” desələr, bunu kim qəbul edir?! Ayeyi-kərimədə:

“Allahın nemətlərini saymağa çalışsanız, sayıb qurtara bilməzsınız!..” (ən -Nəhl, 18) buyurulur. Ən böyük nemətlər isə, məxluqat içində “insan” olaraq yaradılmaq, Qurani-Kərimin xitabına məzhər olmaq və Peyğəmbərimizə ümmət olmaqdır.

Həsəd, ilk dəfə şeytanda müşahidə olunmuşdur. Atəşdən yaradıldığı üçün özünü; torpaqdan yaradılan Həzrət Adəmdən üstün görmüşdü. Bu səbəblə də Allaha üsyankar olmuşdu.

Rəvayət olunur ki, Musa عليه السلام Tur dağına çıxarkən kürəyində odun daşıyaraq dolanışığını təmin edən bir qocayla rastlaşmışdı. O qoca Həzrət Musaya:

“-Filan qonşumun eşşəyi var. Odunlarını onunla daşıyır. Mən isə bu qoca halımla kürəyimdə daşıyıram. Nə olar, Allaha dua et, mənə də bir eşşək lütf etsin!” deyər yalvarır.

Musa عليه السلام Tur dağından qayıdanda qocanın tələbi-ni belə cavablandırır:

“-Allah sənə bir eşşək lütf edəcək. Lakin qonşuna bir eşşək də verəcək!..”

Bunu eşidən qoca:

“-Xeyr, istəmirəm!.. Mənə də verməsin; ona da...” deyir.

Həsədin nə qədər pis olduğunu göstərən bu hekayənin bənzərləri həddən artıq çoxdur.

Həsədin həsəd ediləndən çox həsəd edənə zərəri var. Bu hal başqasını daşlayan, lakin atdığı daşla özünü yaralayan kim-sənin halına bənzəyir.

“Maddiyyata meyil edənlər üçün həyat dəniz suyu içməyə bənzəyər. İcdikə susayarlar.”

(Muhəyiddin Ərəbi həzrətləti)

“...(Bir-
birinizin eybini,
sirrini) arayıb
axtarmayın, bir-
birinizin qeybətini
qırmayın! Sızdən
biriniz ölmüş
qardaşının ətini
yeməyə razı
olarmı?! Bu
sızdə ikrah hissi
oyadar (qeybət də
belədir)...”

(əl-Hucurat, 12)

Ancaq qibtə belə deyil. Çünki qibtə mənəvi üstünlüklərə can atmaqdır. **Allah Rəsulu** ﷺ belə buyurur:

“Yalnız iki adama qibtə etmək olar: **Biri**, Allahın Quran bəxş etdiyi adamdır. O adam Quran ilə gecə-gündüz məşğul olub, onunla əməl edər. **Digəri**, Allahın mal verdiyi kəsdir. O da gecə-gündüz bu malı Allah yolunda xərcləyər.” (Müslim, Müsafirin, 266, 267. Ayrıca bax. Buxari, Təmənni, 5; Tövhid, 45)

Qeybət

Qeybət bir müsəlmanın digər müsəlman qardaşının arxasınca danışaraq, eşitdiyi zaman kədərlənəcəyi və ya utanacağı bir qüsurundan bəhs etməsidir. Bunu rəmlə və ya qaş-göz, əl-qol hərəkətləriylə etməsi, eyham vurmaı, yaxud da təqlidini etməsi də qeybətə girər.

Rəsulullah ﷺ bir gün:

“-Qeybət nədir, bilirsinizmi?” deyər soruşmuşdu.

Əshabi-kiram:

“-Allah və Rəsulu daha yaxşı bilər.” dedi.

Allah Rəsulu ﷺ:

“-Qeybət din qardaşını xoşuna gəlməyən bir şeylə xatırlamaqdır.” buyurdu.

“-Deyilən ayıb əgər o qardaşımda varsa, odna necə?” deyər soruşdular.

Peyğəmbərimiz ﷺ:

“Əgər söylədiyən şey onda varsa qeybətdir; yoxsa böhtan atmış sayılırsan.” buyurdu. (Müslim, Birr, 70; Əbu Davud, Ədəb, 40/4874)

Allah-Təala quluna elə dəyər vermişdir ki, onun qüsurlarının yoxluğunda deyilməsini də ağır bir günah olaraq elan etmişdir.

Qeybət ürəklərə kin və düşmənçilik zəhəri saçaraq İslam qardaşlığını pozan, birlik və bərabərlik ruhunu öldürən böyük bir günahdır. Necə ki, ayələrdə belə buyrulur:

“(Dalda) **qeybət edib (üzdə) tənə vuran hər kəsin vəy halına! O kimsə ki, mal yığıb onu dönə-dönə sayar (çoxaldr)!**” (əl-Huməzə, 1-2)

Haqq dostlarından **Fudayl bin İyaz:**

“Qeybətin girdiyi yerdən qardaşlıq çıxıb gedər.” demişdir.

Təcrübəylə sabitdir ki, bir din qardaşını ayıb və qüsurları səbəbiylə qınayanlar, çox keçmədən eyni səhvləri işləməyə başlarlar. Necə ki, Rəsulullah ﷺ:

“*Kim bir qardaşını günahı səbəbiylə ayıblasa, o günahı işləmədən ölməz.*” buyurmuşdur. (Tirmizi, Qiyamət, 53/2505)

Qeybətin təməlinə qürur, təkəbbür, özünü bəyənmə, Allahın qullarını kiçik görmə, həsəd, kin kimi bir çox pis xüsusiyyət var. Bu da qeybət mərazindən xilas ola bilməyən bir ürəyin nə qədər acınacaqlı halda olduğunu göstərməyə kafidir.

Həzrət Aişə (r. anha) belə deyir:

“Nə qəribədir ki, insan müsəlman qardaşı haqda danışdığı çirkin sözdən ötrü deyil, yediyi halal loğmadan ötrü ağzını yuyar!”

(Əhməd bin Hənbəl, əz-Zöhd, 1, 59)

Hirs

Hirs insanı bir anda özündən çıxaran təhlükəli bir vəsfdir. Ağlı başdan çıxardan və könlü pərdələyən bir haldır. Tarazlığı pozar, insanı dəli olmaq həddinə çatdırar. Necə ki, həbsxanaları dolduran insanların çoxu, bir anlıq hirsin nəticəsində məhkum olmuşlar.

Hirsli insanın daxili dünyası “kin, intiqam, təhqir, döyüş və cinayət” kimi şərlərlə doludur.

Həyat kitabının hirs fəslı bir faciə tarixidir. Bu dəhşətli təhlükədən qurtuluşun çarəsi hirs qarşısında qardaşlıq, əfv və səbrə yönələrək, müvazinəti qorumaq və sükunətə bürünməkdir.

Əbud-Dərdə ﷺ Peyğəmbərimizə:

“-Cənnətə girməyimə vəsilə olacaq bir şey öyrədərsinizmi?” dedikdə Allah Rəsulu ﷺ:

“-*Hirslənmə!*” buyurdu. (Buxari, Ədəb, 76; Tirmizi, Birr, 73)

Bir başqa hədisi-şərifində də Peyğəmbərimiz belə buyurmuşdur:

“*Diqqət edin! İnsanların eləsi var, yavaş hirslənər, hirsindən tez dönər.*

Eləsi də var, tez hirslənər, tez sakitləşər; bu iki vəsf bir-birini tarazlayar, bu səbəbdən tərifləmək və ya tənqid etmək lüzumsuzdur.

Diqqət edin! Eləsi var ki, tez hirslənər, gec sakitləşər. Bunların ən xeyirlisi gec hirslənib, tez

Rəsulullah ﷺ
buyurur:

“**Diqqət edin! Hirs Adəm oğlunun ürəyində bir atəşdir. Hirslənən adamın gözlərinin qızardığını, boyun damarlarının şişdiyini görmürsünüzmü? Kim hirslənməyə başladığını hiss etsə, dərhal otursun və ya yatsın!**”

(Tirmizi, Fitən, 26/2191;
İbn Macə, Fitən, 18)

sakitləşəndir. Bunların ən şərlişi də tez hirslənib gec sakitləşəndir.” (Tirmizi, Fitən, 26/2191; İbn Macə, Fitən, 18; Hakim, IV, 551/8543; Beyhəqi, Şuab, VI, 309)

Şeytanın işini asanlaşdıran ən mühüm insani zəiflik “hirs”dir. İnsan hirsləndiyi zaman şeytan bir uşağın topla oynadığı kimi o kimsəylə oynamağa başlayar.

Ən ağıllı insan hirsinə hakim ola bilən adamdır. Yəni hirs aqlın ən böyük düşmənidir. Necə ki, belə deyilmişdir:

“Hirs gələr göz qaralar, hirs gedər üz qızarar.”

Rəsulullah ﷺ yalnız bir haqq tapdalandığı və bunda ısrar edildiyi zaman hirslənər, ancaq haqqı bərqərar etdikdən sonra sükunətə bürünərdi. Əsla öz nəfsi üçün hirslənməz, heç kimlə münafişəyə girməzdi.

Allah-Təala hirsini boğan və insanları bağışlayanlar haqqında belə buyurur:

“O müttəqilər ki, bolluqda da, qıtlıqda da (mallarını yoxsullara) xərcləyər, qəzəblərini udar, insanların günahlarından keçərlər. Allah yaxşılıq edənləri sevər.” (Ali-İmran, 134)

Rəsulullah ﷺ hirslənən bir insana bunu tövsiyə etmişdir:

“Biriniz hirsləndikdə ayaq üstədirsə otursun, hirsini keçdisə nə gözəl, əks halda yatsın!” (Əbu Davud, Ədəb, 3/4782; Əhməd, V, 152)

Əbu Vail belə deyir:

“Bir gün biz Urve bin Məhəmmədin yanı-

“Atəşə düşən bir canlı yanaraq son nəfəsini verdiyi kimi, ürəyə də hirs atəşi düşdükdə ağıl orada can verər.”

Həzrət Ömər
belə deyir:

“Allah sizə bol-
bol lütf etdikdə
siz də özünüə
yaxşı baxın,
(təmiz geyinin).
(İsrafa qaçmamaq
şərtiylə) hər
kəs geyiminə
əhəmiyyət
versin!”

(Muvatta, Libas, 3)

na getmişdik. Orada bir adam bəzi sözlər söyləyib Urvəni hirsləndirdi. Bunun üzərinə Urvə qalxdı, dəstəməz alıb yanımıza gəldi və **Rəsulullahın** belə buyurduğunu nəql etdi:

*“Hirs şeytandandır. Şeytan isə atəşdən yara-
dılmışdır. Atəş su ilə sön-
dürülər. O halda biriniz
hirsələndiyi zaman dəstə-
məz alsın!”* (Əbu Davud, Ədəb, 3/4784; Əhməd, IV, 226)

Ancaq burada onu da ifadə etmək lazımdır ki hirs nəfsi və şeytani istiqamətdən olduqda pislənmişdir. Əgər o, ilahi cəhətdəndirsə, yəni Allah yolunda və sırf Allah üçündürsə, bu təqdirdə bir fəzilətdir. Allahın rızasını qazanmaq üçün hirsini boğmaq mühüm olduğu qədər, lazım gəldikdə Allah üçün hirsələnmək də son dərəcə mühüm bir vəzifədir.

Dəbdəbə Vurğunluğu və İsrəf

İnsan nəfsinə hakim olmalı və hər istədiyini əldə etmək üçün büdcəsini xərcləyib bitirməkdən çəkinməlidir. Çünki bu, sonda həddindən artıq yükün altına girməyə, narahatlığa və böhranlara səbəb olar. İndiki vaxtda getdikcə yayılan kredit kartları səbəbiylə insan hər istədiyini asanlıqla ala bilməkdədir. Buna aldanan bir çoxları lüzumsuz xərcləmələr səbəbiylə borc və faiz girdabına düşüb pərişan olmaqdadırlar. Neçə-neçə xoşbəxt ailə buna görə dağılmış və ya dağılmağa üz tutmuşdur.

Maddi vəziyyəti çox yaxşı olmasına baxmayaraq insan saçıb-sovurmamalı, israftan uzaq durmalıdır. Çünki hər nemətin hesabı veriləcək. Bunun şüurunda olan bir müsəlman ehtiyacından çoxunu xərcləməz. Riyazət halında yaşamağa cəhd göstərər, qənaət etdiyi imkanlarını Allah yolunda infaq edər.

Allah-Təala belə buyurur:

“Qohum-əqrəbaya da, miskinə də, (pulu qurtarıb yolda qalan) müsafirə də haqqını ver. Eyni zamanda (mal-dövlətini əbəs yerə) sağa-sola da səpələmə! Həqiqətən, (malını əbəs yerə) sağa-sola səpələyənlər şeytanların qardaşlarıdır. Şeytan isə Rəbbinə qarşı nankordur!” (əl-İsra, 26-27)

Yavuz Sultan Səlim Xan çox sadə bir həyat yaşayardı. Hər dəfə yemək vaxtı bir növ yemək yeyərdi. Taxtadan düzəldilmiş qabdan istifadə edərdi. Dünyəvi ləzzətlərdən özünü mühafizə üçün riyazət halında yaşayardı.

Bir gün oğlu Süleymanın (Qanuni) çox bəzəkli bir pal-tar geydiyini görüb, istehza ilə:

“-Oğlum, o qədər bəzənmişən ki, anana geyəcək bir şey qoymamısan!..” dedi.

Özündən nə üçün sadə geyindi-yini soruşanlara:

Comərdlik və fədakarlıq İslamın mədh etdiyi ali əxlaqdır. Şəxsi rahatlıqdan, evlərin bəzəyindən və gündəlik məsrəflərdən ediləcək azacıq fədakarlıqlarla da olsa bu uca əxlaqdan hər kəs mükün mərtəbəyə pay almalıdır. Yalnız öz rahatlığını düşünüb başqa insanlara qarşı laqeyd qalmaq müsəlman əxlaqına ziddir.

*Səhabə nəslinin
ideali Allah
Rəsulunun
axlaqla
axlaqlanmaq idi.
Buna görə də o
cəmiyyət zöhd və
riyazət halında
yaşayırdı. Həddən
artıq istehlak, lüks
həyata meyl etmək
kimi israf işlər
səhabə nəslinə yad
bir həyat tərzidir.
Onların zənginləri
əğniyyəyi-şakirin
(şükür və infaq edən
varlıqlar), kasıbları
da füqərayi-sabirin
(səbir, rızə və qənaət
edən yoxsullar) idi.*

“-Bəzəkli və parıltılı geyinmək əziyyətdən başqa bir şey deyil. Nə üçün boş yerə bu əziyyətə dözək?” deyərdi.

Bir paltar köhnələnə qədər geyərdi. Bütün dövlət ərkani da ondan nümunə götürərək belə davranardılar.

Bir dəfə Venedik elçisinin İstanbula gəlib hüzeni-şahanəyə üz sürəcəyi xəbəri gəldi. Bunun üçün vəzirlər əyinlərindəki xeyli köhnəlmiş paltarları dəyişdirmə ehtiyac hiss edərək vəziyyəti Yavuzla bildirdilər. Yavuz da bu tələbi uyğun gördü.

Elçinin gələcəyi gün bütün vəzirlər yeni paltarlarla padşahın hüzuruna gəldilər. Ancaq gördüklərinə inana bilməyərək dəhşət və heyretə düşdülər. Çünki Yavuzun əynində yenə köhnə paltarları vardı. Taxtında oturmuş, iti qılıncını da çəkib taxtın pilləsinə qoymuşdu. Qarşı pəncərədən düşən gün işığı altında qılıncın parıltısı gözləri qamaşıdırırdı.

Görüşmə qurtarıb elçi çölə çıxdıqdan sonra Yavuz sədrəzəmə:

“-Paşa! Get elçidən soruş gör, bizim haqqımızda təəssüratı nədir?” dedi.

Sədrəzəm elçinin dediklərini nəql etdi:

“-Sultanım! Venedik elçisi: «O qılıncın parıltısı gözümü elə qamaşıdırırdı ki, padşahın özünü görə bilmədim...» deyir.”

Yavuz təbəssüm etdi və şəhadət barmağıyla qılıncını sədrəzəmə göstərərək:

“-Qılıncımızın ağzı kəsdiyi müddətdə kafirin gözü ondan əsla ayrılı bilməz və bizi görməz! Amma

Allah qorusun, bir gün qılıncımız kəsməz olar və parıldamazsa, o zaman düşmənlər bizi həm xor görər, həm də üstdən aşağı baxarlar!..” dedi.

Bu həssaslıq Osmanlını dünyaya hökm edən bir dövlət halına gətirdi. Ancaq zaman keçdikcə nəfsani həyata meyil edincə hüdudları və sərvəti mühafizə edə bilmək çətinləşdi. Dövləti ucaldan bu mənəvi güc itib Sədadad səfələri və səyyiyyə əyləncələrinin ön planı çıxmasıyla fəth ruhu zədələndi. Lüks və israf artdı. Belə ki, bir lələ soğanının min qızıla satıldığı zamanlar oldu. Beləcə, böyük bir dövlətin qədəri dəyişdi. Qərb dövlətləriylə ehtişam yarışları başladı. Nə ibrətlidir ki, təvazökarlıq və zəriflik abidəsi olan Topqapı Sarayı xaricində bütün lüks saraylar Osmanlının son illərində tikilmişdir.

Səhv Model Seçimi

İnsan yaradılış etibarıyla sevib heyran olduğu kəslərdən nümunə götürməyə və qabiliyyəti ölçüsündə onları təqlid etməyə meyillidir. Xüsusilə xarakter və şəxsiyyətin formalaşdığı gənclik illərində bu xüsusun həyatı bir rolunu var. Yəni arxasından gediləcək doğru nümunələri seçə bilmək əbədi səadətin açarı kimidir.

İnsan üçün ən mükəmməl nümunə şəxsiyyətlər peyğəmbərlər və onların izindən gedən salehlərdir. Çünki peyğəmbərlər vəhyi-ilahiyyə əsaslandıqları üçün bir-birlərini təsdiq edərək gələn hidayət rəh-

Lüks və israfı sürüklənmək cəmiyyətlərin pozulmasına, nəticədə də böyük fəlakətlərə düçar olmasına zəmin hazırlayar. Buna görə də Rəbbimiz həddi aşaraq israf çılğınlığına düşənlərin yolu ilə getməyi bizə belə qadağan edir:

“(Günah etməklə) həddi aşanların əmrinə tabe olmayın (onlara boyun əyməyin)! O kəslər ki, yer üzündə fitnə-fəsad törədər və (pis işlərdən, günah əməllərdən əl çəkib özlərini) islah etməzlər!” (əş-Suara, 151-152)

bərləridir. Halbuki insanlara yol göstərməyi hədəfləyən filosoflar yalnız ağilları ilə hərəkət etdikləri üçün bir-birlərinin fikirlərini boşa çıxarmağa və təkzib etməyə çalışmışlar. Buna görə də nə özlərini, nə də cəmiyyətlərini irşad edə bilmişlər.

Məsələn Aristotel əxlaq fəlsəfəsinə dair bəzi qaydalar qoymuş olmasına baxmayaraq, ona inanıb fikirlərini tətbiq edərək səadətə qovuşmuş bircə nəfər də görmürük. Çünki filosofların qəlbləri təsfiyə, nəfsləri təzkiyə olmamış, fikir və hərəkətləri vəhyin müstəsna köməyiylə yetkinləşməmişdir.

Həyatları boyunca təfəkkür ilə məşğul olan filosoflar belə insana tam mənasıyla rəhbərlik edə bilmədikləri kimi, dəbdəbəli aləmlərində ömürlərini çürüdən film ulduzları, sənətçi, idmançı və bu kimi insanların gəncliyə

Bəhlul Danəndə həzrətləri
yol üstündəki bir viranənin
yıxılmaq üzrə olan əyilmiş
divarına baxıb aqibətini

təfəkkürə daldı. Yenə bir gün bu fikirlə baxarkən qəflətən divar çökdü. Bəhlul Danəndə həzrətləri buna sevindi. Onun bu sevincinə mənə verə bilməyən insanlar maraqla səbəbini soruşduqda:

“—Divar meyil etdiyi tərəfə yıxıldı!” dedi.

“—yaxşı, bunda gülünc nə var?!” dedikləri zaman bu hikmətli cavabı verdi:

“—Madam ki, dünyadakı hər şey sonda meyil etdiyi tərəfə yıxılır, mənim də meylim Haqqa tərəfdir, o halda mən də ölünə Haqqa qovuşacağam. Ey əhali, rüku və səcdələrimizlə Haqqa meylimizi artırmaq ki, başqa istiqamətlərə yıxılmayaq!”

rəhbər olması da düşünülə bilməz. Onların arxasından gedən nəsillərin yolu görəsən hara çıxar?!.

Müsəlman bir gəncin həyatında özünə rəhbər edəcəyi kəslərin ən başında **Allah Rəsulu** ﷺ gəlir. Sonra **əshabi-kiram**, ardından da **Allahın saleh qulları...**

Necə ki, Əbu Cəhldən bəri bir çox inkarçılar belə Peyğəmbərimizin şəxsiyyətinin aliliyini etiraf etmək məcburiyyətində qalmışdır. Bunlardan biri:

Amerikalı elm adamı **Michael Hart**, 1979-cu ildə dünyanın gəlib-keçmiş ən təsirli 100 böyük insanını seçmək üçün çalışmalara başladı. Böyük insanların qabiliyyətlərini, mübarizələrini, iş və müvəffəqiyyətlərini kompyutera qeyd etdi. Bir neçə ay sürən çalışmadan sonra kompyuter verilən məlumatlar əsasında dünyanın ən böyük adını seçdi: **Həzrət Məhəmməd Mustafa** ﷺ...

Araşdırmanın ardınca Fransız jurnalı Le Point Həzrət Məhəmmədi 1979-cu ildə **“İlin Adamı”** seçdi. 29 dekabr 1979 tarixli qəzetlər bu xəbəri yazarkən səbəb olaraq aşağıdakı fikri qeyd etdilər:

“Həzrət Məhəmməd 571-632-ci illər arasında yaşamış olmasına baxmayaraq onun dünyadakı təsiri qar topası kimi böyüyür və milyonlarla insan hələ də Onun göstərdiyi yolla gedir.” (Zəfər Jurnalı, 97/3-8)

Çünki Onun göstərdiyi yolda getmək, insan oğlu üçün yeganə səadət, rəhmət və qurtuluş qapısıdır...

*“Heç bir zaman
bəşərin islah
olunması Həzrət
Məhəmmədin
yaşadığı zamanda
olduğu kimi daha
çətin olmamışdır.
Lakin vəfat
edərkən qoyub
getdiyi səadət və
müvəffəqiyyətdən
daha kamil bir
islah və nailiyyət
də tanımırıq.”*

(Sir Muir)

SON SÖZ

*“Ey bəsirətli
insan, bir millətin
sərmayəsi pul,
gümüş, parça və
qızıl deyil. Onun
əsl sərmayəsi
sağlam, dinc
və güdrətli
beyinlərə sahib,
çox çalışqan,
əzmkar və çevik
övladlarıdır.”*

(Məhəmməd İqbal)

Gənclik millətlərin həyatında son dərəcə əhəmiyyətli bir yerə malikdir. Çünki gənclik hər millətin gələcəyi və ən mühüm güc qaynağıdır. Öz gələcəyini təminat altına almaq, milli və mənəvi dəyərlərini mühafizə etmək istəyən hər bir cəmiyyət gənclərinə əhəmiyyət verməlidir. Onları elmi, mədəni və üstün xarakter sahibi nəsillər olaraq yetişdirməlidir. Ancaq belə millətlər gələcəyə ümidlə baxa bilirlər.

Bunun əksinə, gənc nəslin tərbiyəsinə laqeyd yanaşan, təlim və tərbiyələrinə əhəmiyyət verməyən, onların yalnız ağılını və bədəninə bəsləyib könülünü, ruhunu ac qoyan millətlər isə qan və gözyaşlarıyla tarix səhnəsindən silinib gedərlər.

Tarixin şahidliyiylə sabitdir ki, əcdadımız Osmanlı'nı neçə əsr ayaqda tutan ən möhkəm təməllərdən biri də gənc nəsillərini iman eşqi və vəcdi ilə təchiz etmələri olmuşdur.

Əsasən də gələcəyin sultanı olacaq şahzadələr, xüsusi bir təhsildən keçmişdir. Ömürləri cihad-dan-cihada atılmaqla keçən sultanlar şahzadələrini qarşılarına qoyub, əsrlərə hökm edəcək bir dövlətin

təməllərini onların gənc beyinlərinə
ilmə-ilmə işləmişlər. Məhz onlardan
biri olan **Ərtoğrul Qazi** gənc oğlu
Osmana bu nəsihətləri vermişdir:

*“Bax oğul! Məni incit, Şeyx Ədə-
balini incitmə! O, bizim mənəviyyat
günəşimizdir. Tərəzisi bir dirhəm
də səhv etməz! Mənə qarşı gəl, ona
qarşı gəlmə! Mənə qarşı gələrsənsə
kədərlənər, inciyərəm; Ona qarşı gə-
lərsənsə gözlərim sənə baxmaz olar,
baxsa da görməz olar! Sözüümüz Ədə-
bali üçün deyil, sənin üçündür! Bu
dediklərimi vəsiyyətim bil!..”*

Şeyx Ədəbali həzrətlərinin Osman Qaziyə et-
diyi nəsihətlərdən bir qisimi isə belədir:

*“Ey oğul! Bundan sonra bölmək bizə; bütün-
ləmək sənə... Tənbəllik bizə; xəbərdar etmək, can-
landırmaq, şəkilləndirmək sənə...”*

*“Oğul! Güclü, qüvvətli, ağıllı və natiqsən... La-
kin bunları harada və necə istifadə edəcəyini bil-
məzsənsə, səhər küləklərində sovrulub gedərsən...
Hirsin və nəfsin bir olub aqlını məğlub edir. Bu-
nun üçün daim səbirli, səbatkar və iradəyə sahib
ol!..”*

Bu nəsihətlərə könül verərək böyüyən bir gən-
cin gələcəyini təxmin etmək heç də çətin deyil.
Necə ki, o gənc, dörd yüz atlıdan ibarət bir bəylik-
dən -Allahın lütfüylə- möhtəşəm bir dünya dövləti
qurmuşdur.

Tarixin nadir şahid olduğu nadir gənclərdən bir
başqası isə İstanbullu fəth edərək yeni çağ açan **Fa-
teh Sultan Mehmed**dir. Uşaqlıq və gəncliyindəki

*“...Dövlətə mənən
güc verən fəzilət
sahibi saleh alimlərə
qarşı hörmət və
ehsanla rəftar et.
Başqa bir ölkədə
kamil bir alimin, bir
arifin, bir vəlinin
olduğunu eşitsən,
onu nəzakət və
təzimlə məmləkətinə
dəvət et! Din dövlət
işləri onların bərəkət
və yardımları ilə
istiqlamətlənsin!..”*

*(Osman Qazinin
oğlu Orxan Qaziyə
nəsihətlərindən)*

Fateh Sultan Mehmed
Xan hələ 14 yaşındadır.
Müəllimi bir gecə yarısı
mədrəsəni gəzərkən görür
ki, Fatehin otağında işıq
yanır. “Şahzadəm bu
saatda nə edir, görəsən?”
deyə maraqla otağa
girir. Masasının üstündə
bir yığın kağız görür:
İstanbulun fəth planları...
Daha o yaşdakı şahzadə:
“İstanbulu necə fəth edə
bilərəm, bu zamana qədər
aşıla bilməyən surların
sirri nədir, bunları
necə ala bilərəm?”
kimi sualların cavabını
axtarmaqla məşğul idi...

yüksək idealları, həyəcan və çalışmaları onun
gələcəkdə nə qədər böyük bir insan olacağının
ilk nişanələri idi. Necə ki, onun bu istedad və
qabiliyyətlərini görən atası **II Murad** iki dəfə
taxtı kiçik yaşdakı oğlu Mehmedə vermək
istəmişdi.

Bir gün Şahzadə Mehmed saray bağçasında
gördüyü atası ilə hal-əhval tutduqdan sonra ata-
sı ona bu nəsihətləri edir:

“-Ey mənim sevimli oğlum!.. Bunu yaxşı
bil ki, hər hansı bir şeyin davamı, yalnız qa-
ba qüvvət, qılınc və güclə mümkün deyil. Bu
xüsusda iman dolu bir ürək, ağıl, tədbir, səbir,
uzaqgörənlik, imtahanlara fədakarlıqla dözmək
və bütün bunların nəticəsində əldə edilən təc-
rübələr çox mühümdür. Birinci yol, yəni qaba
qüvvət hər vaxt etibarlı olmadığı kimi, üzrləri də
çoxdur. İkinci yol da heç vaxt təkbaşına bir işə
yaramaz. Böyük nailiyyətlər üçün hər ikisindən
birlikdə istifadə etmək lazımdır! Unutma ki, ali
əcdadımızın böyük zəfərləri görünüşdə qılın-
cın kölgəsində görünə də əslində ağıl, məntiq,
iman eşqi və bunların nəticəsində Allahın kö-
məyinə nail olmaqla real-
laşmışdır.

Oğlum! Bir anlıq da ol-
sa əsla ədalətdən ayrılma!
Çünkü Uca Allah ədalətlidir
və ədalətli olanı sevir...”

Məhz Fateh uşaqlıq və
gənclik illərində könül iqli-
miniilmə-ilmə toxuyan və

gələcək yolunu işıqlandıran bu kimi öyüd və nəsihətlərə riayət etmişdir...

Osmanlıya bir-birindən qiymətli zəfərlər hədiyyə edən hər bir sultan gəncliyində qurduğu fəth xəyalları, gördüyü fəth yuxuları sayəsində bu zəfərlərə nail olmuşdur.

Çanaqqala hərbi meydanlarını bir qəhrəmanlıq səhnəsi halına gətirən mənəvi güc də, sinəsi imanla dolu gənclərin şəhidlik eşqi deyildimi?

Xınalı Murad şəhidlik şərbətini içərkən neçə yaşı vardı? **Seyid Onbaşı** təxminən 276 kiloluq top gülləsini kürəyinə aldığı zaman neçə yaşı vardı? Yeni doğulan körpəsini görmədən; *“Adını Didar qoysunlar”* deyər arxasında bir vəsiyyətlə və yetim bir körpə qoyan **Yüzbaşı Həsən**in neçə yaşı vardı? 57-ci alay şəhidlərinin neçə yaşı vardı? 63 silahdaşı ilə birlikdə 3 alaya qarşı dünya tarixində misli görülməmiş bir müdafiə olunan **Yəhya Çavuş** və yoldaşlarının neçə yaşı vardı?

Bu sualların cavabını vermək o qədər də çətin deyil. Çanaqqala şəhidliklərindəki məzar daşlarına baxdığımızda əziz şəhidlərimizin yaşlarının 16 ilə 23 arasında olduğunu görürük. Bu gün Anadoluda ocağı tüstüləyən hər evin xatirəsində bir Çanaqqala şəhidinin olduğu şübhə-

Ulubatlı Həsən və yoldaşlarını Bizans surlarına çıxaran ruh nədir? Uca bir ideala çatmaq həyəcanı... Surlara elə bir eşq ilə çıxırdılar ki, çıxarkən vəcd içində; “Bu gün şəhid olmaq növbəsi bizdədir!” deyirdilər. Nə suyun söndürə bilmədiyi rum alovlarını görürdülər, nə üstlərinə tökülən qızgın yağları, nə də surlardan yağan ox yağışını... Yeganə hədəf Peyğəmbərimizin müjdəsinə nail ola bilmək idi. Məhz fəth dastanını yazan qüdrət bu gənclərin iman həyəcanı idi.

sizdir. Hər ailə bir Çanaqqala yetimidir. Bu hal nəsil-dən-nəslə keçən bir şərəf ordenidir.

Tarix şahiddir ki mənəvi xislət və fəzilətlərlə bəzənmiş şüurlu bir nəsil yetişdirənlər əsrlər boyunca varlıqlarını davam etdirərək abad olmuşlar. Din, vətən və bayraq əmanətləri də belə imanlı nəsillərin çiynlərində şərəflə daşınaraq günümüzdə qədər gəlmişdir. Bunun əksinə, Qurana və mənəviyyata arxa çevirərək nəfsani zövq-səfa aləmində kor bir qəflət qaranlığına dalanların aqibəti də bərbad olmuşdur. Necə ki, bu xüsusi hədisi-şərifdə belə bəyan edilmişdir:

“Şübhəsiz ki, Allah-Təala, bu Kitab (Qurani-Kərim) səbəbiylə (yəni ona bağlılıq sayəsində) bəzi millətləri ucaldar, (bu istiqamətdən uzaq olan) bəzi millətləri də alçaldar.” (Müslim, Müsafirin, 269)

Vaxtilə dörd yüz çadırlıq bir tayfa ikən **Qurani-Kərimə** dastanlaşan bir hörmətlə təməli atılan Osmanlının qitələrə yayılan bir dünya dövləti halına gəlməsinin və *“ardına çil-çil qübbələr səpən ordu”*lar⁹⁴ meydana gətirə bilməsinin hikmətini bu ilahi təcəllidə axtarmaq lazımdır.

Həmçinin **Sultan Səlim Xan** zamanında müqəddəs əmanətlərin İstanbulla gətirilib onlara Topqapı Sarayında xüsusi bir bölmə təsis edilərək bu əmanətlərin yanında əsrlərlə davam edəcək şəkildə Qurani-Kərim tilavəti ənənəsinin başlanılması və ilk Quran oxuyanın da Yavuz Xanın özü olması bu dastani hörmətin başlıca nümunə-

94. Bax. N. F. Qısakürək - Sakarya Türküsti.

*“Bayraqları bayraq yapan üstündəki qandır
Torpaq, əgər uğrunda ölən varsa vətəndir!..”*

(Mithat, Camal Kuntay)

l rind ndir. Bunun     nd r ki, Osmanlı misilsiz ilahi lütfü məzhər olaraq altı yüz il  anla, şərəflə h k mran olmuşdur.

Unutmamaq lazımdır ki, millətlərin maddi və zahirir sahədəki ehti amının təməlində yatan sirr mənəviyyat aləmindəki hikm tl r  riay tdir. Osmanlının heç bir  sl m dövlətinə nəsib olmayan altı yüz illik ehti amı mənəviyyata verdiyi  h miyy td n qaynaqlanmışdır.

Bu baxımdan bizim vəzifəmiz də imanlı, mənəvi dəyərlərinə bağlı, vətənpərvər bir nəsil yetişdirməkdir. Çünki imanı, namusu, isməti, canı v  malı mühafizə vətəni mühafizə ilə mümkündür. Necə ki, bizdən əvvəl bu torpaqlarda yaşayan əcdadımız, canları v  qanları bahasına onu bizlərə hədiyyə etmişlər, biz də bu mübarək vətəni Quran sədaları, azanları v  dal galanan bayrağı ilə  z m z d n sonrakı nəsillərə daha da inkişaf etdirərək miras qoymaq məcburiyyətindəyik.

Biz  cdadımızın milli və mənəvi d y rl riyl  b t nl  diyimiz zaman onların bizə miras qoyduqları müqəddəs əmanətləri şərəflə daşıya bilmiş olarıq.  ks halda milli və mənəvi dəyərlərimiz talan edilərkən səs-sizc  seyr etmək əmanətin  ld n çıxmasıyla nəticələnə biləcək dəhşət verici bir qəflətdir. Uğrunda n  qədər canlar verilərək əldə edilən əmanətləri mühafizə üçün bu gün layiqiyl  s y göstərək ki, sabah o a ır  v zl ri t kr r ödəmək məcburiyyətində qalmaq. Tarixi bir həqiqətdir

Osmanlının d rd yüz atlı ilə atdığı toxum ulu bir  ınar olmuş, budaqları    qit ni kölgəsinə almış, altı əsr izzət v  şərəflə yaşamış, sonra da ardında bir çox yetim d vl tcikl r qoymı  və tarix qəbiristanlığında şanlı bir t rb y  çevrilmişdir. İndi bizim borcumuz bu şanlı türbənin layiqli t rb darı olmaqdır...

“Din, vətən, bayraq və millətin qorunması, ancaq fədakar bir gəncliyin yetişməsinə bağlıdır.”

(Musa Topbaş –rəhmətullahi əleyh-)

Çanaqqalada olduğu kimi, əgər bir müharibədə Allah üçün, vətən və millət üçün əsl şəhidlər verilərsə, bu qurbanların ardınca böyük zəfərlər gələr. Fəqət bunun əksinə, bir müharibədə yalnız müqəvvalar, yəni daxili aləmi bomboş ürəklər ölərsə, onların ardında da dağıntıdan başqa heç nə qalmaz.

ki, qorunmayan əmanətlər əldən çıxmış və ona layiq olunana qədər də əldə edilə bilməmişdir.

Çanaqqalada olduğu kimi, əgər bir müharibədə Allah üçün, vətən və millət üçün əsl şəhidlər verilərsə, bu qurbanların ardınca böyük zəfərlər gələr. Fəqət bunun əksinə, bir müharibədə

yalnız müqəvvalar, yəni daxili aləmi bomboş ürəklər ölərsə, onların ardında da dağıntıdan başqa heç nə qalmaz.

Bir mütəfəkkirin bu sözü nə qədər ibrətlidir:

“Hakim millətlərlə məhkum millətlər arasındakı yeganə fərq tərəzinin bir tərəfini digərindən ağır gətirən bir qram kimidir. Yetişmiş bir ovuc insanın varsa qalib millətsən, yoxsa məhkum...”

Həm millətimiz, həm də bütün dünya bu bir ovuc insana həsrətdir. Özünü Haqqa həsr etmiş, könlünü məxluqata geniş bir şəfqət və mərhəmət dərgahı halına gətirmiş, ruhundan aləmə rəhmət saçan bir ovuc insan!..

Həqiqətən insanlar darda qaldıqları, çətinlik çəkdikləri və içindən çıxma bilmədikləri hər işdə bir qurtarıcı gözləyərlər. Bunun üçündür ki, **Ömər bin Əbdüləzizlər** daim axtarılır; **Osman Qazilər, Qanunilər, Fatehlər** daim axtarılır; Çanaqqalanın, İstiqlal Hərbinin imanlı ərləri və komandirləri daim axtarılır.

Bu axtarışlar əsl ehtiyacın fərqində olmaq baxımından çox gözəldir. Lakin bütün bu axtarışlar ideal insan yetişdirmə səyinə çevrilərsə, məhz o zaman axtarılan insan tapılmış deməkdir. Cəhd etməkdən uzaq axtarış və intizardansa heç bir nəticə hasil olmaz. Çırpınmayan, tənbəl və paslı ürəklər həyat okeanının dalgalarında həlak olmaqdan xilas ola bilməzlər.

Keçmişin ibrət və fəzilət tablolarını düzgün oxuyub, ümmətin qədərində xeyirli xidmətlərə namizəd olan gənclər nə xoşbəxtdirlər... Kökləri keçmişə, budaqları gələcəyə uzanan, qədərbilən, əsil və gənc nəsillər nə xoşbəxtdir...

Rəbbimiz hamımızı rızasına müvafiq, ülvi idealların insanı etsin! Hamımızı fani həyatın sadə oyuncaqlarına aldanaraq nəfsani su gölməçəsində boğulmaqdan mühafizə etsin! Hər birimizi bəşəriyyətə rəhmət və səadət saçan dərya könüllü möminlərdən etsin!

Amin!

Ey Gənc!

*Sən böyük bir
millətin davamçısı
və nəvəsisən!*

*Fəzilətlərlə dolu
bir mədəniyyətin
təqibçisi, şanlı bir
keçmişin bugünkü
təmsilçisisən.*

*Ruhun daima bu
şüurla yoğrulsun,
şəxsiyyətin
bu vüqarla
kamilləşsin! Nəcib
Fazilin dediyi
kimi: “Kökünü
bəyənməyən
budaq və budağını
bəyənməyən
meyvə yetişmədən
çürüyər.”*

İÇİNDƏKİLƏR

ÖN SÖZ.....	5
-------------	---

Bütün Zamanlara Örnək Bir Gənc: MƏHƏMMƏDUL ƏMİN ﷺ / 13

İnsanın Örnək Alma Ehtiyacı.....	15
Yeganə Örnək Həzrət Peyğəmbər ﷺ.....	17
Rəsulullahın ﷺ Yaşadığı Gənclik.....	21
Həzrət ﷺ Peyğəmbər və Gənclər.....	27
<i>Gəncləri Elmə Sövq Edərdi</i>	29
<i>Allah və Rəsulunun ﷺ Sevdidi Gənclər</i>	29
<i>Gənclər, Rəsulullahın ﷺ Yol Yoldaşı İdi</i>	31
<i>Rəsulullah ﷺ Gənclərə Dəyər Verirdi</i>	32
<i>İslamı Qitələrə Yaydılar</i>	33
İlk Müsəlmanlar.....	34
Peyğəmbərimizin Gənclərə Verdiyi Vəzifələr.....	40

QURANI-KƏRİMDƏ GƏNCLƏR / 47

Qurani-Kərimdə Gənclər.....	49
Həzrət İbrahim عليه السلام.....	49
Haqqa Qurban Olan Gənc: Həzrət İsmayıl عليه السلام.....	53
Həzrət Yusif عليه السلام.....	56
<i>Çətin Bir İmtahan</i>	56
<i>Zindənda da Haqqı Təbliğ</i>	57
<i>Həzrət Yusifin عليه السلام Gənc Heyəti</i>	58

Həzrət Musa və Köməkçisi Yuşa عليه السلام	59
Əshabi-Kəhf	60
Əshabi-Rəqim	62
Həzrət Loğman عليه السلام və Oğlu	64
Həzrət Yəhya عليه السلام	65
Həzrət İsa عليه السلام	67
Həzrət Məryəm	68
Həzrət Asiyə	69

MÜSƏLMAN GƏNCİN HƏYAT ANLAYIŞI / 73

Müsəlman Gəncin Həyat Anlayışı	75
DİN, DİL və TARİX ŞÜURU	79
a. Din Şüuru	79
<i>Axirət İnançının Faydaları</i>	85
b. Dil Şüuru	88
<i>Quranın Dilinə Yaxın Kəlmələr Hədəf Alınır</i>	90
<i>Din Dildə Yaşayar</i>	91
<i>“Uydurma Dil”ə Qarşı Həssas Olmalıyıq</i>	92
<i>Yunusların, Füzulilərin Dili</i>	93
c. Tarix Şüuru	94
<i>İftixar Tablolarımız</i>	96
<i>Tarix Təkrar Edərmə?</i>	97
<i>Sən Böyük Millətsən!</i>	99
İSLAMI ÖYRƏNMƏK	102
İSLAMI YAŞAMAQ	106
<i>Gənc Səhabələr İbadətə Təşnə İdilər</i>	109
<i>Müamilələr</i>	110
ALLAHA MƏHƏBBƏT	111
PEYĞƏMBƏRƏ MƏHƏBBƏT	116

<i>Əshabi-Kiramın Məhəbbəti</i>	120
<i>Sonrakı Nəsillərin Məhəbbəti</i>	125
ALLAH və RƏSULUNUN ƏMRLƏRİNƏ İTAƏT	126
AXİRƏTİ DÜNYADAN ÜSTÜN TUTMAQ	132
Müsəlman Gəncin Abi-Həyatı: NAMAZ	138
<i>Namazdan Məhrum Qalanlar</i>	142
<i>Beş Vaxt Namaz</i>	144
<i>Cumə Namazı</i>	145
<i>Namazda Xüşi</i>	145
<i>Namazı İlk Vaxtında Qılmaq</i>	149
<i>Namazları Camaatla Qılmaq</i>	151
<i>Son Nəfəsə Qədər Namaz</i>	155
DİN QARDAŞLIĞI	156
<i>Küstülü Qalmamaq</i>	159
<i>Qardaşının Dərdinə Əlac Olmaq</i>	161
<i>Din Qardaşına Dəstək Olmaq</i>	163
QUL HAQQI	164
Ata-Ana Haqqı	169
Ailə Haqqı	173
Sileyi-Rəhm (Qohum Haqqı)	177
İSLAMI TƏBLİĞ	180
Təbliğdə Diqqət Ediləcək Xüsusiyyətlər	189
HALAL-HARAM HƏSSASLIĞI	193
Təsəttür Həssaslığı	199
Zina	202
Bütün Pisləklərin Anası: İçki	205
Qumar	207
ZAMAN ŞÜURU	210
<i>İslamın Öyrətdiyi Zaman Həssaslığı</i>	219
MƏSULİYYƏT ŞÜURU	221
FƏRASƏTLİ OLMAQ	227

TƏFƏKKÜRDƏ DƏRİNLƏŞMƏK	229
BİRLİK və BƏRABƏRLİK	233
Məşvərət	238
Həzrət Ömər in Məşvərəti	241
ƏDƏB	242
GƏNCLİK ENERJISİNDƏN DOĞRU YERDƏ İSTİFADƏ ETMƏK	246
<i>Dünyanın Bir Günü Axirətin Min İlindən Daha Xeyirlidir</i>	251
<i>Xeyirdə Tələsmək</i>	252
<i>Ölənədək Çalışmaq</i>	255
<i>Tarixə Nəqş Olan Fazilətli Ölümlər</i>	257
Böyük İdeallara Sahib Olmaq	262
Xidmət	265
<i>Xidmət Yarışı</i>	269
<i>Xidmətin Qızıl Qaydaları</i>	273
Dünyaya Aldanmamaq	274
Həyət i Formalaşdıran Seçimlər	
<i>Yoldaş Seçimi və Məhəbbət</i>	275
<i>Peşə Seçimi</i>	279
<i>Yoldaş Seçimi</i>	279
<i>Xobbilər</i>	282

GƏNCLİK və TƏHSİL / 289

FAYDALI ELM ÖYRƏNMƏYİN FƏZİLƏTİ	291
Elm Özünü Bilməkdir	291
Elm Əməl Üçündür	293
Həyat Qurtaran Elm	295
PEŞƏ və İXTİSAS TƏHSİLİ	296
Müsəlman Gəncin Həyat Rəhbəri: QURANİ-KƏRİM	300
Son Peyğəmbərin Ən Böyük Möcüzəsi	304
SİYƏR və HƏDİSİ-ŞƏRİF SAHƏSİNDƏ DƏRİNLƏŞMƏK	307

Elm və İrfan Məktəbi: ƏSHABİ SUFFƏ	310
MÜƏLLİMƏ HÖRMƏT	312

GƏNCLİK və ƏXLAQ / 317

GÖZƏL ƏXLAQ SAHİBİ OLMAQ	319
Mərhəmət	322
Təvazö	325
Cömərdlik	327
Fədakarlıq və Din Qardaşının Dərdiylə Dərdlənmək	330
İxlas və Səmimiyyət	332
İffət və Həya	336
Sədaqət və Əhdə Vəfa	340
Bağışlayıcılıq	342
Ədalət	343
Helm	350
Nəzakət (İncitməmək-İnciməmək)	352
Səbir	356
Etidal və Tənni	358
Şücaət və Cəsarət	360
PİS ƏXLAQDAN ÇƏKİNMƏK	363
Ehtiras və Həsəd	363
Qeybət	366
Hirs	368
Dəbdəbə Vurğunluğu və İsraf	370
Səhv Model Seçimi	373
SON SÖZ	376
İÇİNDƏKİLƏR	384

Qeydlər

